

18. YÜZYIL'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
BATILILAŞMA DÖNEMİ
VE
BİR 18. YÜZYIL ÖRNEĞİ
ÜSKÜDAR AYAZMA KÜLLİYESİ

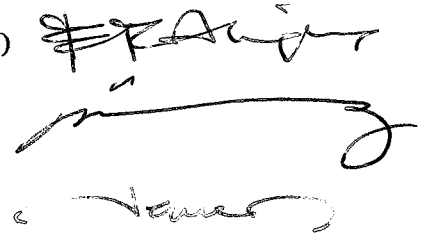
Mimar M. Elif ÇELEBİ

151626

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. E. Füsun ALİOĞLU (YTÜ)

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
HARİTA LİSTESİ.....	i
KISALTMA LİSTESİ.....	ii
ŞEKİL LİSTESİ	iii
RESİM LİSTESİ	iv
ÖNSÖZ.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	1
2. 18. YÜZYILDAN SULTAN III. MUSTAFA DÖNEMİNE KADAR OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BATILILAŞMA EYLEMLERİ.....	2
2.1 Batı'ya Açılış.....	2
2.2 İlk Aşama - III. Ahmet Dönemi ve Lale Devri (1708-1730).....	2
2.3 Geçiş Devresi - I. Mahmut Dönemi (1730 – 1754).....	7
2.4 III. Osman Dönemi (1754 – 1757)	9
2.5 III. Mustafa Dönemi (1757 – 1774).....	10
3. ÜSKÜDAR VE AYAZMA KÜLLİYESİ ÇEVRESİNDEKİ YAPILAŞMA ÖZELLİKLERİ.....	16
3.1 Üsküdar'ın İstanbul İçindeki Yeri.....	16
3.2 Topografik Özellikler	16
3.3 Tarihsel Gelişim.....	16
3.4 Fiziksel Biçimleniş	19
4. ÜSKÜDAR AYAZMA KÜLLİYESİ.....	22
4.1 Külliye'nin Yapım Tarihi.....	22
4.2 Dönemin Padişahı Sultan III. Mustafa	22
4.3 Dönemin Hassa Başmimarı Mehmet Tahir Ağa.....	25
4.4 Külliye'nin Konum Özellikleri	26
4.5 Üsküdar Ayazma Külliyesi'nin Genel Düzeni ve Yapılarının Durumu	28
4.5.1 Günümüzde Mevcut Olmayan Yapıları	31
4.5.2 Günümüzde Kalıntıları Kalan Yapılar - Vakfedilen Gayrimenkuller	32
4.5.3 Külliye'ye Sonradan Eklenen Yapılar.....	38
4.5.4 Günümüzde Külliye'nin Mevcut Yapıları.....	41

4.5.4.1	Avlu Duvarları ve Giriş Kapıları	41
4.5.4.2	Çeşme	47
4.5.4.3	Hazire.....	49
4.5.4.4	Günümüzde Depo Olarak Kullanılan Mekanlar	55
4.5.4.5	Tuvaletler.....	55
4.5.4.6	Su Deposu Olarak İnşa Edildiği Düşünülen Yapılar	57
4.5.4.7	İmam ve Müezzine Ait Ev	59
4.5.4.8	Hünkar Köşkü.....	60
4.5.4.9	Cami.....	76
4.5.4.9.1	Plan Özellikleri	76
4.5.4.9.2	Yapım Sistemi	98
4.5.4.9.3	Üst Örtü	105
4.5.4.9.4	Pencereler ve Kapılar.....	108
4.5.4.9.5	Diğer Öğeler (Kandil,Şamdanlar,Saat,Kuran-ı Kerim)	114
4.5.4.9.6	Yapım Tekniği ve Malzeme	116
4.5.4.9.7	Cephe düzeni	117
4.5.4.9.8	Bezeme Programı.....	127
4.6	Genel Değerlendirme ve Dönemin Diğer Külliyesi İle Karşılaştırılması	136
5	Koruma Sorunları	140
5.1	Koruma Durum.....	140
5.2	Öneriler	152
6	Sonuç	155

KAYNAKLAR

EKLER

Ek 1	Ayazma Mahallesi Çevre Değerlendirmesi.....
Ek 2	Ayazma Külliyesi Analitik Rölöveleri
Ek 3	Ayazma Külliyesi Restitüsyon Projesi.....
Ek 4	Ayazma Külliyesi Restorasyon Projesi.....
Ek 5	Pervititch.....
Ek 6	Genel Yerleşim Planı (Rölöve/Restitüsyon/Restorasyon).....

ÖZGEÇMİŞ.....

HARİTA LİSTESİ

Harita 3.1 Pervititch'e göre Üsküdar	18
--	----

KISALTMA LİSTESİ

Sm	Son cemaat yeri sütunları
S	Caminin iç mekanındaki sütunlar
Km	Camiye ait kemerler
P	Camiye ait pencereler
K	Camiye ait kapılar
Ku	Camiye ait kubbeler
T	Camiye ait tonozlar
G	Kapı kadar bir aralığa sahip geçiş boşluğu

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1	Nuruosmaniye Külliyesi genel yerleşim planı	9
Şekil 2.2	Laleli Camisi planı	11
Şekil 4.1	Hünkar Köşkü bodrum katı planı	61
Şekil 4.2	Hünkar Köşkü giriş katı planı	62
Şekil 4.3	Hünkar Köşkü üst kat planı	63
Şekil 4.4	Hünkar Köşkü çatı planı	64
Şekil 4.5	Ayazma Camisi'nin arka sofa bölümü	77
Şekil 4.6	Ayazma Camisi mahfiller bölümü	78
Şekil 4.7	Hünkar mahfiline giriş ve mahfilin taşıyıcı sistemi	79
Şekil 4.8	Hünkar mahfili	79
Şekil 4.9	Kadınlar mahfiline giriş ve mahfilin taşıyıcı sistemi	85
Şekil 4.10	Kadınlar mahfili	85
Şekil 4.11	Ayazma Camisi giriş katı planı	98
Şekil 4.12	Ayazma Camisi mahfil katları planı	99
Şekil 4.13	Ayazma Camisi giriş katı taşıyıcı sistem ile kolon ilişkisi	103
Şekil 4.14	Ayazma Camisi mahfil katı taşıyıcı sistem ile kolon ilişkisi	103
Şekil 4.15	Ayazma Camisi üst örtü sistemi	105

RESİM LİSTESİ

Resim 2.1 Kağıthane Deresi ve çevresi	4
Resim 2.2 Kağıthane Deresi ve çevresi	4
Resim 2.3 Topkapı Sarayı'nda III. Ahmed Yemiş Odası	6
Resim 2.4 Topkapı Sarayı önünde III. Ahmed Çeşmesi	6
Resim 2.5 Nuruosmaniye Camisi	8
Resim 2.6 Laleli Külliyesi	12
Resim 2.7 Fatih Külliyesi	14
Resim 3.1 Üsküdar'ın hava fotoğrafı	21
Resim 4.1 Üsküdar Ayazma Camisi.....	27
Resim 4.2 Üsküdar Ayazma Camisi ve Hünkar Köşkü.....	27
Resim 4.3 Ayazma İlköğretim Okulu'nun bahçesinde dükkanların yerindeki C yapısı.....	35
Resim 4.4 Külliye'nin doğu avlu kapısının karşısındaki A yapısı.....	36
Resim 4.5 Ayazma Hamamının 1987 tarihindeki durumu.....	37
Resim 4.6 Ayazma Hamamı'nın günümüzdeki hali	38
Resim 4.7 Ayazma İlköğretim Okulu	38
Resim 4.8 Şadırvan.....	39
Resim 4.9 Yangın havuzu.....	40
Resim 4.10 Yangın havuzunun kuzey cephesindeki çeşme	41
Resim 4.11 Kuzey avlu kapısı	43
Resim 4.12 Doğu avlu kapısı.....	44
Resim 4.13 Batı avlu kapısı.....	45
Resim 4.14 Batı avlu kapısı yan görünüşü	46
Resim 4.15 Ayazma Külliyesi çeşmesi	48
Resim 4.16 Ayazma Külliyesi'nin haziresi	52
Resim 4.17 Haziredeki Silahdar-ı Haynut-î Şehriyari es-seyyid Mehmet Ağa'nın mezar taşı ..	52
Resim 4.18 Haziredeki Şakire Hanım'ın mezar taşı	53
Resim 4.19 Haziredeki Şair Naşid İbrahim Bey'in mezar taşı	54
Resim 4.20 Depo olarak kullanılan mekanların ve tuvaletlerin minareden görünüşü	56
Resim 4.21 Depo olarak kullanılan mekanların ve tuvaletlerin sokaktan görünüşü	56
Resim 4.22 D Yapısının 1987'deki durumu	57
Resim 4.23 D Yapısının günümüzdeki durumu	57
Resim 4.24 G Yapısının günümüzdeki durumu	58
Resim 4.25 Resimde en sağda N yapısı, solda pembe renkli P yapısı	59
Resim 4.26 İkinci galeriden hünkar bölümüne açılan kapı ve hünkar bölümünün ön mekanı	65
Resim 4.27 Hünkar odasındaki tepe pencerelerinin içlik kısımları.....	66
Resim 4.28 Hünkar Köşkü'nün birinci kat galerisi.....	66
Resim 4.29 Hünkar Köşkü'nün iç mekanda ikinci kat galerisi batı yönü.....	67
Resim 4.30 Hünkar Köşkü'nün iç mekanda ikinci kat galerisi doğu yönü.....	67
Resim 4.31 İkinci kat galerisinin giriş kapısının kitabesi.....	68
Resim 4.32 İkinci kat galerisinin giriş kapısı	68
Resim 4.33 Galerilerdeki yonca kemerler	70
Resim 4.34 Hünkar Köşkü'nün giriş kapısı	71
Resim 4.35 Hünkar odasının pencere düzeni	72
Resim 4.36 Hünkar Köşkü'nün doğu cephesi ile sütun ve kemer düzeniyle kuzey cephesi	73
Resim 4.37 Hünkar Köşkü'nün kuzey cephesi	74
Resim 4.38 Hünkar odasının giriş kapısı ve mermer işleri	75
Resim 4.39 Hünkar mahfili giriş kapısı.....	80
Resim 4.40 Hünkar mahfilinin penceresi	81
Resim 4.41 Hünkar mahfili	82

Resim 4.42 Hünkar mahfilinin kavukluğu	83
Resim 4.43 Hünkar mahfili ve kadınlar mahfili.....	84
Resim 4.44 Mihrap	88
Resim 4.45 Mihrabın kubbesi	89
Resim 4.46 Mihrabın kubbesi ve tezyinatı.....	89
Resim 4.47 Minberin önden görünüşü	91
Resim 4.48 Minberin yan görünüşü	92
Resim 4.49 Vaiz kürsüsü.....	93
Resim 4.50 Minarenin temel ve kürsü bölümleri	95
Resim 4.51 Minarenin pabuç bölümü	96
Resim 4.52 Minarenin gövde, şerefe ve külah bölümü.....	97
Resim 4.53 Son cemaat yerine ait Sm1 - Sm8 sütunları	100
Resim 4.54 Cami'nin giriş bölümündeki S1, S11, S13 ve S14 sütunları	101
Resim 4.55 Hünkar mahfilindeki S16 -S20 sütunları	101
Resim 4.56 Son cemaat yeri kemerleri.....	104
Resim 4.57 Cami'nin giriş mekanındaki kemerler	104
Resim 4.58 Son cemaat yeri ve mahfillerin üst örtüsünün minareden görünüşü	106
Resim 4.59 Son cemaat yeri ve mahfillerin üst örtüsünün karşıdan görünüşü	106
Resim 4.60 Cami'nin ana mekanının ve ağırlık kulelerinin üst örtüsü	107
Resim 4.61 Cephede alt sıra pencereleri	108
Resim 4.62 Cephede ikinci ve üçüncü sıra pencereleri.....	109
Resim 4.63 Alt sıra pencerelerinin iç görünüşü	111
Resim 4.64 İkinci sıra pencerelerinin iç görünüşü	112
Resim 4.65 İç mekanda üst sıra ve kasnak pencereleri	112
Resim 4.66 Cami ana giriş kapısı	113
Resim 4.67 Mihrabın önündeki şamdanlar	114
Resim 4.68 Cami'nin güney duvarındaki saat	115
Resim 4.69 Cami'nin kuzey cephesi.....	119
Resim 4.70 Cami'nin kuzey cephesi ve son cemaat yeri.....	119
Resim 4.71 Son cemaat yerindeki mihraceler	120
Resim 4.72 Son cemaat yerindeki sel• köşkleri.....	121
Resim 4.73 Cami'nin batı cephesi	123
Resim 4.74 Cami'nin batı cephesindeki abdest alma yerleri.....	124
Resim 4.75 Cami'nin batı cephesi duvarındaki güneş saati	124
Resim 4.76 Cami'nin güney cephesi	126
Resim 4.77 Cami'nin doğu cephesi	126
Resim 4.78 Minberin merdiven korkulukları	127
Resim 4.79 Minberin korkuluklarından detay.....	128
Resim 4.80 Minberin korkuluklarındaki göbekler	128
Resim 4.81 Vaiz kürsüsünün mermer korkuluklarından detay	129
Resim 4.82 Vaiz kürsüsünün mermer korkuluklarından detay	129
Resim 4.83 Cami'nin ana kubbesinin kalem işleri ve hat yazıları.....	130
Resim 4.84 Hünkar mahfilinin çinileri.....	131
Resim 4.85 Caminin batı cephesindeki kuş evi.....	132
Resim 4.86 Cami'nin güney cephesindeki kuş evlerinden biri	133
Resim 4.87 Cami'nin güney cephesindeki kuş evlerinden biri	133
Resim 4.88 Hünkar Köşkü'nün doğu cephesindeki kuş evi	134
Resim 4.89 Cami'nin doğu avlu kapısındaki kuş evi	135
Resim 4.90 Cami'nin batı avlu kapısındaki kuş evi	135

Resim 5.1 Hünkar odasının tavanındaki göbek.....	141
Resim 5.2 Hünkar odasındaki yüklüğün ahşap kapakları	142
Resim 5.3 Ayazma çeşmesinin musluk bölümü.....	143
Resim 5.4 Kuzey avlu kapısının uyumsuz aydınlatma elemanları.....	145
Resim 5.5 Hünkar Köşkü'nün saçağının alt kısımları	146
Resim 5.6 Caminin silmelerindeki kararma ve tuz çiçeklenmesi	147
Resim 5.7 Avlu duvarındaki kararma ve yosunlaşma.....	148
Resim 5.8 Son cemaat yerinin duvarlarındaki tuz çiçeklenmesi ve yosunlaşma.....	149
Resim 5.9 Son cemaat yerinin duvarlarındaki tuz çiçeklenmesi ve kararma.....	150
Resim 5.10 Abdest alma yerlerindeki yosunlaşma	151

ÖNSÖZ

18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma Dönemini ve bir 18. Yüzyıl mimarisi örneği olan Üsküdar Ayazma Külliyesi'ni ele alan bu çalışmada, 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu, Sultan III. Mustafa Dönemine kadar, kronolojik sırayla incelenmiş ve Sultan III. Mustafa dönemi yapısı olan Üsküdar Ayazma Külliyesi'nin analitik rölöveleri hazırlanmış ve diğerk bazı 18. Yüzyıl külliyesi ile karşılaştırılmıştır. Son olarak da, külliyeinin günümüzdeki sorunları ele alınmış ve koruma önerisi oluşturulmuştur.

Bu çalışma süreci içinde bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. E. Füsün Alioğlu'na, Yrd. Doç. Dr. Faruk Tuncer'e, fotoğraflarıyla katkıda bulunan Araş. Gör. Z. Gül Ünal'a, Araş. Gör. Banu Çelebioğlu'na ve S. İrem Dizdar'a, kütüphane araştırmaları ve ölçü alma aşamalarında her zaman yardımcı olan arkadaşlarım N. Burcu Yağan, Arzu Üngörgil ve Emine Yıldız'a, her türlü maddi ve manevi desteklerini daima yanımda hissettiğim aileme teşekkür ederim.

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Yüzyılda Sultan III. Mustafa dönemine kadar olan Batı'dan etkilenme süreci ve bu etkilerin yansımalarının görüldüğü 18. Yüzyıl yapısı olan Ayazma Külliyesi incelenmiştir.

İlk olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya açılmasının nedenleri ele alınmıştır ve söz konusu süreç siyasi, ekonomik, askeri ve mimari gibi bir çok yönden anlatılmıştır. Bu sürecin anlatılmasında padişahların saltanat dönemlerine göre; III. Ahmet Dönemi ve Lale Devri, I. Mahmut Dönemi, III. Osman Dönemi ve III. Mustafa Dönemi olarak kronolojik sıra takip edilmiştir.

Ayazma Külliyesi'nin bulunduğu mevki'den kaynaklanan özelliklerini ve çevresini analiz etmek amacıyla, Üsküdar İlçesi'nin İstanbul içindeki yeri, topografik özellikleri, tarihsel gelişimi ve fiziksel biçimlenişi anlatılmıştır.

Ayazma Külliyesi'ni mümkün olduğunca tanımak ve tanıtmak için; külliye'nin yapım tarihi, dönemin padişahı Sultan III. Mustafa, dönemin hassa başmimarı Mehmet Tahir Ağa, külliye'nin konum özellikleri ve külliye'nin yapıları incelenmiştir. Külliye'nin günümüze gelebilmiş en büyük iki yapısı olan cami ve hünkar köşkü detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hünkar köşkü; plan özellikleri, yapısal özellikleri, cephe özellikleri, bezeme programı başlıklarıyla incelenmiştir. Cami ise; plan özellikleri, yapım sistemi, üst örtü, pencereler ve kapılar, diğer öğeler, yapım tekniği ve malzeme, cephe düzeni ve bezeme programı başlıklarıyla anlatılmıştır. Genel bir değerlendirmeden sonra dönemin diğer külliye'leri ile karşılaştırılması yapılmıştır.

Son olarak da; Ayazma Külliyesi'nin koruma projeleri hazırlanmış, külliye'nin ve çevresinin koruma sorunları belirtilmiş ve koruma önerileri getirilmiştir.

Ayazma Külliyesi'nin bütün yapıları günümüze kadar gelememiştir. Muvakkithane, su yolu ve sübyan mektebi yapılarından hiçbir iz kalmamış iken, vakıf yapılarından bir takım kalıntılar vardır. Avlu giriş kapıları, çeşme, hazire, depo, tuvaletler, hünkar köşkü ve cami günümüzde mevcut iken, Ayazma İlköğretim Okulu, şadırvan ve yangın havuzu sonradan eklenmişlerdir.

Ayazma Külliyesi, Osmanlı klasik mimarisi ile Batı etkilerini birleştiren bir üslupta yapılmış olup, barok özellikler göstermektedir.

Külliye'nin günümüze ulaşabilen yapılarında; yapı elemanlarında bir takım eksiklikler, kirlilik, yanlış kullanım ve uyumsuz ek yapı elemanları gibi bozulmalar görülmektedir. Külliye'nin sorunlarının yanında, külliye'nin bulunduğu bölge tarihi özelliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Külliye'nin çevresine, külliye'ye kitle, cephe, malzeme ve yükseklik açısından uyumsuz yapılar inşa edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ayazma Külliyesi, 18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı, Batılılaşma Dönemi, Sultan III. Mustafa Dönemi, Üsküdar.

ABSTRACT

The influence of West Europe effects on the Ottoman Empire in 18th Century till the era of Sultan III. Mustafa and Ayazma Külliyesi, which is a construction of 18th Century when the reflection of these affects are seen, were studied.

Firstly, the reasons for expansion of Ottoman Empire towards the West Europe effects were investigated and the said process was explained from many aspects such as economy, politics, military and architecture. In explanation of this process, a chronological order was followed in accordance with the Governing times of the padisahs (sultans) such as : III. Ahmet Era and Tulip Era, I. Mahmut Era, III. Osman Era and III. Mustafa Era.

In order to analyse the properties of Ayazma Külliyesi coming from the location it is present and its environment, the place of Üsküdar District within İstanbul, its topographical properties, historical development and physical shaping were explained.

In order to learn about and to introduce the Ayazma Külliyesi (Complex of buildings adjacent to a mosque) as much as possible, the construction date of Külliye, Sultan III. Mustafa, padisah (sultan) of the era, the distinguished head architect of the era; Mehmet Tahir Ağa, the location properties of Külliye and the buildings of Külliye were investigated. The mosque and hünkar (Sultan) outbuilding of the Palace, two biggest construction parts of Külliye , which could survive till today, were studied in a detailed manner. Hünkar (Sultan) outbuilding of the Palace was studied with its plan properties, structural properties, front properties, and ornament program headings. As for the mosque, its plan properties, construction system, top cover, windows, doors, other elements, construction technique and material, front system and ornament program headings were studied. After a general overview, its comparison with other Complexes of buildings adjacent to a mosque of era was made.

Finally, the protection of Ayazma Külliyesi was prepared and the protection problems of the Külliye and its environment were stated and the protection proposals were made.

All of the buildings of the Ayazma Külliye couldn't survive till today. While there is no trace left from the constructions such as muvakkithane-place for ezan (call to prayer), water way and primary school, there are a group of ruins from the foundation buildings. While constructions such as entrance doors, fountain, cattle pen, warehouse, toilets, hünkar (Sultan) outbuilding of the Palace and mosque survived till today, buildings such as Ayazma Primary School, fountain in mosque garden and fire pools were later added.

Ayazma Külliyesi was constructed through a procedure integrating Ottoman Classical Architecture and Western Influences and it has baroque properties.

In the constructions of Külliye, which could survive till today, there are some deformations in construction elements some kind of incompleteness, pollution, misuse and incompilant additional construction elements. In addition to the problems of Külliye, the region including Külliye has considerably lost its historical property. Many incompilant buildings, which are unsuitable for Külliye from the point of view of mass, front, material and height, were built around Külliye.

Key words: Ayazma Külliyesi, 18th Century Ottoman Architecture, West Europe effects, and Sultan III. Mustafa Era, Üsküdar.

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı; Ayazma Külliyesi ile ilgili bilgi ve belgeleri incelemek, Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Yüzyıl'daki durumunu siyasi, ekonomik, askeri ve mimari yönlerden ele alarak ve dönemin önemli yapı gruplarından olan Nuruosmaniye ve Laleli Külliyesi ile karşılaştırarak, Ayazma Külliyesi'ni tanımlamak, son olarak da Külliye'nin koruma projelerini hazırlayarak, koruma önerilerini oluşturmaktır.

Bu amaçla, 18. Yüzyılın başından Sultan III. Mustafa dönemine kadar, Batı etkilerinin Osmanlı Mimarisine girişi ve uygulamaları ele alınmıştır. 18. Yüzyılda padişahlar ve yaptırdıkları yapılar kronolojik sıraya göre takip edilmiştir. Öncelikle Ayazma Külliyesi'nin inşa edilmiş olduğu Üsküdar'ı tanımak amacıyla Üsküdar İstanbul içindeki yeri, topografik özellikleri, tarihsel gelişimi ve fiziksel biçimlenişi yönleriyle incelenmiştir.

Ayazma Külliyesi, detaylı olarak incelenmiş; mimari, taşıyıcı sistem, yapım tekniği ve malzeme özellikleri anlatılmıştır. Daha sonra da, Ayazma Külliyesi; Batılılaşma Dönemi'nin önemli yapı gruplarından olan Nuruosmaniye ve Laleli Külliyesi ile karşılaştırılmıştır.

Son olarak ise; Ayazma Külliyesi'nin genel sorunları ele alınarak, korumaya ilişkin öneriler oluşturulmuştur.

2- 18. YÜZYILDAN SULTAN III. MUSTAFA DÖNEMİNE KADAR OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BATILILAŞMA EYLEMLERİ

2.1-Batı'ya Açılış

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal egemenliğinin ve kuvvetinin 18. Yüzyıl başlarında azalması, buna karşılık Batı'da endüstri devriminin yaşanmasıyla teknoloji ve ekonominin sürekli gelişmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı'ya açılmaya zorlamıştır (Denel, 1982).

Osmanlı İmparatorluğu, topraklarının önemli bir kısmının Avrupa'da olmasının da katkısıyla, Sanayi Devrimi'nin getirdiği gelişmelerden ilk ve en fazla etkilenen ülkelerden birisidir. Bu etkilenme, Batı ile karşılıklı savaş, ticaret ve kültür ilişkilerinin bir sonucu olarak doğmuştur (Batur, 1985).

18. Yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nda hem siyasal hem de sosyal alanlar da bir yenilik arayışına girilmiştir. Savaşlarda alınan yenilgiler, 1699 yılında imzalanan Karlofça ve 1718 yılında imzalanan Pasarofça antlaşmaları ile imparatorluğun askeri alandaki üstünlüğü büyük zarar görmüştür. Bu nedenle askeri alanda başlayan yenilik arayışları daha sonra kendini eğitim, teknik, bilim, sanat, mimari gibi bir çok alanda hissettirmeye başlamıştır (Arel, 1975). Batılılaşmada öncü padişahlar; III. Ahmet, I. Mahmut, III. Mustafa, I. Abdülhamit, II. Selim ve II. Mahmut'tur (Kuban, 1998).

2.2-İlk Aşama - III. Ahmet Dönemi ve Lale Devri (1708-1730)

Bir çok alanda olduğu gibi, mimari alanda da dünya çapında özgün eserler vermiş olan Osmanlı Devleti, klasik üsluptaki anıtsal eserlerinin son örneklerini 17. Yüzyıl ortalarında verdikten sonra, mimari alanda oldukça verimsiz bir döneme girmiştir. 18. Yüzyıl'a girildiğinde, barış döneminin de verdiği rahatlıkla III. Ahmet'in, kısa zamanda sanat alanında çalışmalara önem vermesiyle mimaride bir canlanma başlamıştır. Bu çalışmaların özünde bir arayış hakimdir. Arayışlar, Osmanlı klasiğinden ayrılma ve bu yönde çalışmalara yönelmiştir. Bu sırada Osmanlı Devleti de Batı ile iyi ilişkiler kurma politikası gütmektedir. Bu iyi ilişkiler Batı'dan etkilenmenin kapılarını açacaktır (Cezar, 1971).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nden itibaren Fransa Sarayı ile ilişkilerinden dolayı Osmanlı'daki ilk Batı etkileri Fransa kaynaklıdır. 1728'de Marquis de Villeneuve, Babiâli'ye elçi olarak atandığında İstanbul'a değerli eşya ve silahlarla dolu iki gemi getirmiştir. Kuban'a göre, bu bir Fransız sanat ve kültür çıkartmasıdır (Kuban, 1998).

Fransa, Osmanlı Devleti'ni kendisinin en büyük rakibi kabul etmiş ve büyümesinde önemli bir engel olarak görmüştür. Buna karşın dünya ticaretinde yine Osmanlı Devleti'ni en büyük pazar olarak görmüştür ve Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiler kurma gereğini duymuştur. Böylece Fransa, Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiler kuran ilk Avrupa Devleti olmuştur. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti'nden önemli ticari imtiyazlar elde etmiştir. Daha sonra Fransa örneğini diğer Avrupa ülkeleri izlemiştir. (Batur, 1985).

1720 = 1721 yıllarında Fransa'ya elçi olarak Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi gönderilmiştir. Burada Fransız kültürü ile tanışmış, döndükten sonra da yazdığı bir takrirname ile Fransa krallık çevrelerinin yaşayış biçimini, imar işlerini, saraylarını, bahçelerini, eğlence ve törenlerini hayranlık duygularıyla ayrıntılı olarak Sultan III. Ahmet ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya anlatmıştır. Bu açıklamalardan padişah ve sadrazam son derece etkilenmiştir. 1724 Yılında Mercure de France dergisinde yayınlanan mektup tarzındaki yazıda, elçinin anlattıklarından çok etkilenen sadrazamın, Pasarofça anlaşmasının verdiği rahatlıkla da, benzer şeyler yapmak istediği anlatılmaktadır. Böylece Osmanlı Mimarisi Avrupa etkilerine açılmıştır (Arel, 1975).

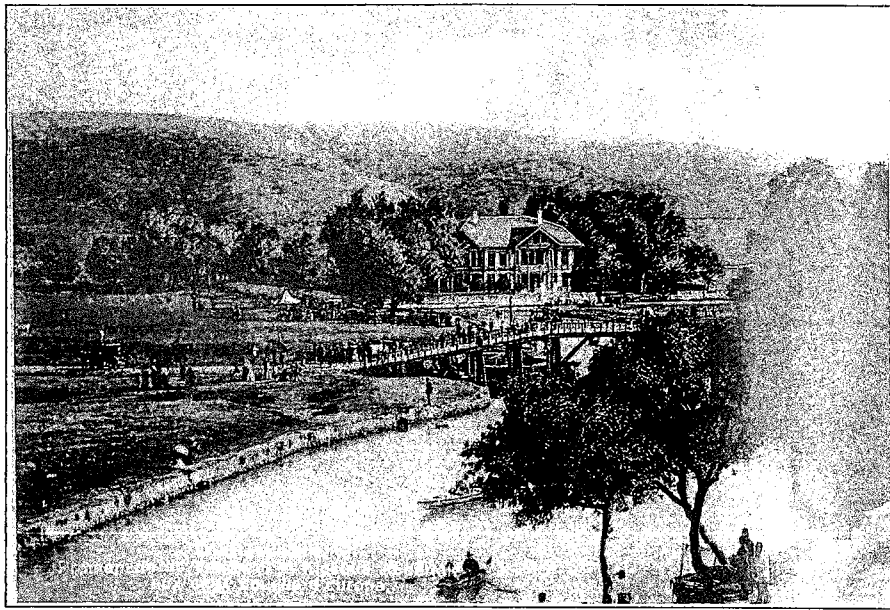
Ancak III. Ahmet'in yaptığı işler sadece saltanat ve çevresiyle sınırlı kalmıştır. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin mektuplarında anlattığı Fransız saraylarından çok etkilenen III. Ahmet, Kağıthane düzenlemesi ile Osmanlı Mimarisine Fransız rokokosunun kapılarını açmıştır (Kuban, 1998).

Kağıthane düzenlemesini gerçekleştiren hassa başmimarı Mehmet Ağa'dır. Kağıthane düzenlemesi program olarak; derenin ıslahını, saray ve çevre yapılarını, Sultana ve devlet erkânına ait köşkler ile Has Bahçe'yi içermektedir (Resim 2.1, 2.2). Dere, yerleşmenin temel ögesi kabul edilmiştir. Derenin yatağı değiştirilmiş ve iki yeni mermer rıhtımlı bir kanal gibi düzenlenmiştir. Oluşturulan kanalın suları iki set üzerinden kaskatlar halinde akıtılarak bir havuzda toplanmıştır. Dönemin ünlü ozanı Nedim, burayı gümüş kanal manasında Cetvel-i Sim olarak adlandırmıştır. Padişah için de Sadabad Kasrı (Kasr-ı Hümayun) yapılmıştır. Has Bahçe ise kasrın önünde ve Cetvel-i Sim boyunca uzanmaktadır. İlk bakışta bu tasarım Fransız saray düzenlemelerine benzemektedir. Ancak Fransız bahçesinin ana koşulu olan simetrik düzenlemenin olmaması, baz alınan ögenin bir havuz yerine dere olması ve suyun kendi akışına bırakılması özellikleri bir taklit değil, aksine arayış içinde olan özgün bir düzenleme örneği olarak kabul edilmektedir (Batur, 1985). Serim Denel'e göre (1982); Kağıthane düzenlemesi, dönemin özelliği olan eğlenceler için gerekli uygun mekanların meydana getirilmesi ve su düzenlemeleri tarzıyla Osmanlı sanatı ve yaşamından doğmuştur.

Batı etkileriyle ise şekillenmiştir. Kağıthane mimarlık tarihinde çok önemli bir örnektir ancak Patrona Halil İsyanı'nda bir kaç saat içinde yok edilmiştir (Denel,1982).

Resim 2 1 Kağıthane Deresi ve Çevresi – 1894 (Özendes, 2001)

Resim 2.2 Kağıthane Deresi ve Çevresi –1894 (Özendes, 2001)

Osmanlı Kültürü'nün, bir İtalyan sanatı olan Seicento ile tanışmasından sonra Aynalıkavak Kasrı, Venedik'ten gelen aynalarla süslenmiştir (Kuban,1998).

Bu dönemde Batı etkilerinin kendini gösterdiği bazı önemli yapılar; Üsküdar Yeni Valide Camisi (1710), İbrahim Paşa Külliyesi (1720), İsmail Efendi Camisi (1724)'dir (Batur, 1985).

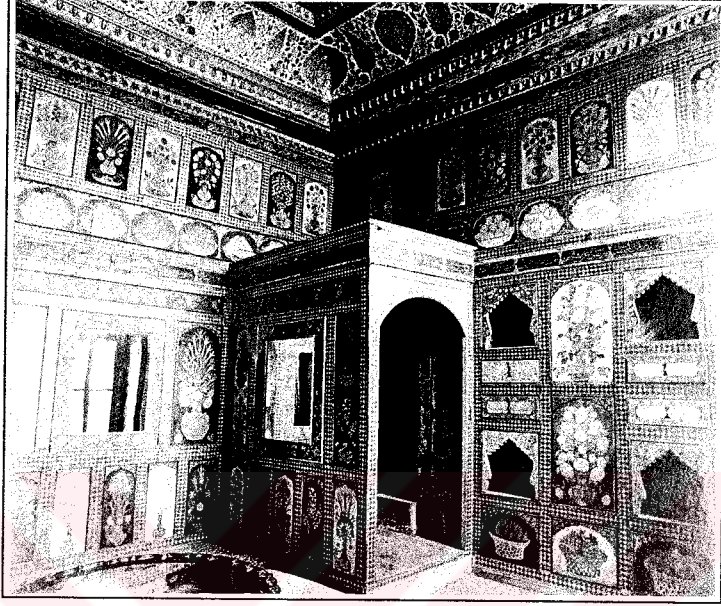
Lale Devri'nin diğer konut binalarında da batılı bezeme elemanları kullanılmıştır ancak genel tasarımda; kitle, hacim ve planlarda Batı etkileri pek yoktur (Batur,1985).

Batı etkisi önce barok ve rokoko süslemelerle dekorasyon alanında görülür. Bu süslemelerin kullanıldıkları yapılar; çeşme, sebil, köşk ve konut gibi dinsel kalıplar dışında kalanlardır (Cezar,1971).

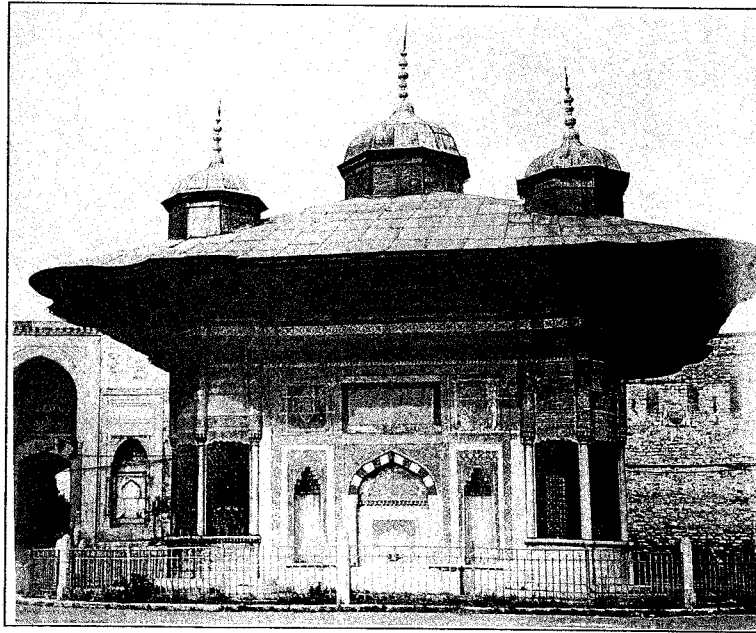
Bu dönem eğlence ve edebiyatının tutkusu olan çiçek motifleri, özellikle iç mekan süslemelerinde bol miktarda kullanılmıştır. Buna en güzel örneklerden birisi; Topkapı Sarayı'ndaki III. Ahmet Yemiş Odası'dır. Buketli vazo veya meyveli kase motifleri, odanın iç hacmini genişletecek perspektif oyunları ile düzenlenmiş ve natüralist renklerle boyanmıştır (Resim 2.3). Yine bu tür süsleme Lale Devri'nin başka bir önemli özelliği olan çeşme ve sebillerinde kullanılmıştır. Bu dönemin iki önemli örneği, Üsküdar ve Bab-ı Hümayun önündeki 1728 yılında yapılmış olan (Resim 2.4) III. Ahmet Çeşmeleridir (Batur,1985).

III. Ahmet döneminde İstanbul'da çok fazla inşaat işlerine girişilmiştir. Ancak bunlar kenti bütünüyle ilgilendiren imar hareketleri değildir. Mimari çalışmalar padişahın lüks ve değişiklik isteklerini karşılamak üzere yapılan Lale Devri'nin eğlence hayatını yansıtan dekor faaliyetleri olarak adlandırılmaktadır. Yeni yaptırılan kasır ve sarayların çevreleri düzenlenmiş ve iskan edilmiştir (Arel,1975).

Sonuç olarak; Lale Devri Osmanlı Mimarisi'ne; İstanbul saray ve çevresinde giderek yabancı unsurların ağır bastığı bir tasarım anlayışı, konut mimarisinde doğaya açılma ve prestij mimarisi yerini dekor mimarisine bırakan eğilimler yüklemiştir. Lale Devri mimarisindeki yüzeysel süslemeler ve bu süslemelerle derinlik verme amacı arasındaki zıtlık, daha sonraları yerleşecek olan Barok üsluba zemin hazırlamıştır. Barok üslubun daha sonraki yıllarda benimsenmesi için gerekli olan çözülme, Lale Devri'nde başlamış ve Osmanlı mimarisi yeni bir doğrultuda gelişmeye yönelmiştir (Arel,1975).

Resim 2.3 Topkapı Sarayı'nda III. Ahmed Yemiş Odası (Kuban, 1998)

Resim 2.4 Topkapı Sarayı önünde III. Ahmed Çeşmesi (Kuban, 1998)

2.3- Geçiş Devresi - I. Mahmut Dönemi (1730 – 1754)

Patrona Halil İsyanı gibi büyük bir tepki bile Lale Devri alışkanlıklarının I. Mahmut döneminde de devam etmesini engelleyememiştir (Arel,1975).

Askeri alanda yenilikler yapılmaya devam edilmiş, Batılı ülkelerden uzmanlar getirtilmiştir. 1734 Yılında gelen Compt de Bonneval adlı bir Fransız, müslüman olmuş ve Humbaracı Ahmet Paşa adını almıştır. Hendesehane'yi kurarak Humbaracı bölüğünü yetiştirmiştir (Denel,1982).

1739 Belgrad Antlaşması ve 1740 Kapitülâsyonları ile Fransızlara ayrıcalıklar tanınmış ve ticaret, yabancılar ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkların eline geçmiştir. (Arel,1975). Böylece Türk – Fransız yakınlaşması artmış ve Osmanlı mimarisinde batı etkileri daha fazla görülmeye başlanmıştır (Cezar,1971).

Çeşme ve sebil yapımı Lale Devri'ndeki hızıyla devam etmiştir (Arel,1975). Batı'dan gelen etkilerle, bezemede hızlı bir değişim olurken, mimari düzenlemelerde ise daha yavaş bir seyir gözlenmektedir (Denel, 1982).

1740'ı izleyen 20-25 yıllık süre içinde yapılan eserlerde; rocaille (deniz kabuğu), akant yaprağı, kompozit ve korint sütun başlıkları, kartuşlar, S ve C kıvrımları kullanılmıştır (Cezar,1971). Yer yer eklenen arabeskler ve kıvrım dallarının yanında, hayali şekiller de dönemin özelliği olarak büyük konut yapılarında görülmektedir. 18. Yüzyıl Ortalarında benzer örneklerin sayısının artmış olması barok ve rokoko özelliklerinin Osmanlı Mimarisi'nin tasarım kalıplarına uygulanmasının yoğunlaştığını göstermektedir (Denel, 1982). Yabancı ustaların sultan ve devlet büyüklerinin saraylarında kullandıkları barok ve rokoko yerli sanatçılar tarafından da benimsenmiştir (Kuban, 1998).

18. Yüzyılın bir diğer özelliği peyzaj konulu duvar resimlerinin yapılmasıdır. Dönemin sonuna doğru çini neredeyse tamamen ortadan kalkmış, yerini duvar resimleri almıştır (Kuban, 1998).

Bu dönemin önemli bir eseri olan Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'ndeki; asimetrik düzenleme, perspektif görünümündeki şaşırtmalar, I. Mahmut dönemi mimarisinin Lale Devri mimarisinden ayrıldığı başlıca noktadır. Yapıya genel olarak bakıldığında; bilinen şema tekrarlanmakla beraber, bazı yenilikler de göze çarpmaktadır (Arel, 1975).

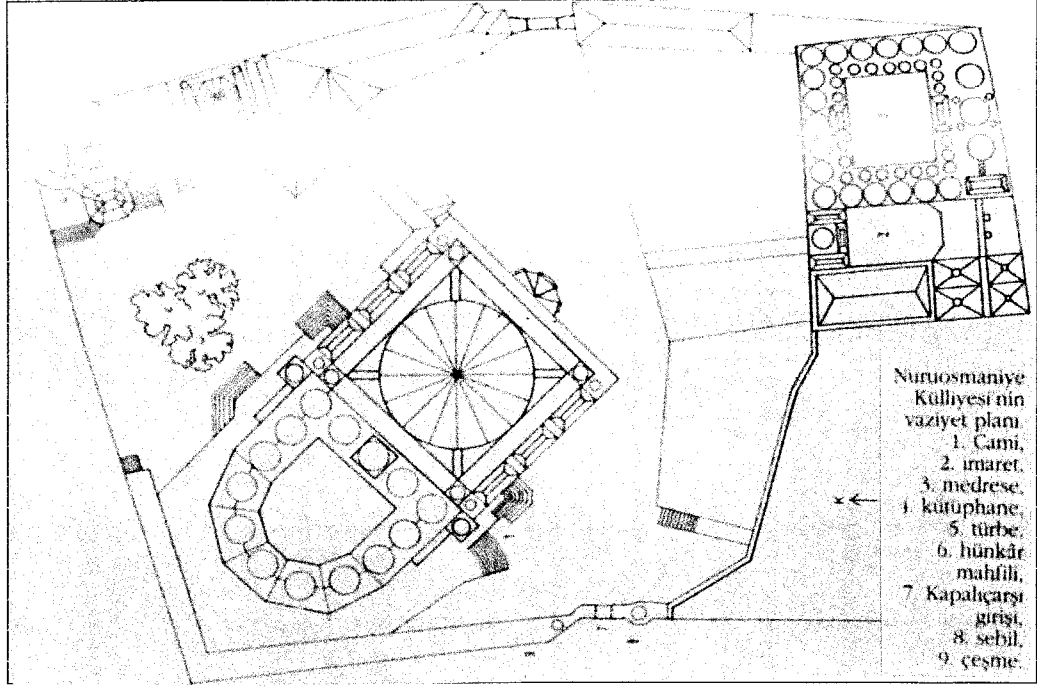
I. Mahmut Dönemi yapısı olan Nuruosmaniye Külliyesi, Osmanlı Mimarlığı'nda önemli bir yere sahiptir (Resim 2.5, Şekil 2.1). Yapımına 1748 yılında başlanan Külliye, Sultan III.

Osman zamanında tamamlanmıştır. İnşaatı Simeon Kalfa adında bir Rum'un sorumluluğunda yapılmıştır (Cezar, 1971).

Mustafa Cezar'a (1971) göre, 18. Yüzyıl seyyahlarından Dallaway, Sultan I. Mahmut'un bu caminin tasarım sürecinde faydalanılmak üzere, Avrupa'dan kilise planlarını getirttiğini, fakat ulemanın itirazı üzerine bu fikrini uygulayamadığını yazmıştır. Mustafa Cezar, Dallaway'in bu yazdıklarını kabul edilemez bulur ve Padişahın Avrupa'dan getirttiği şeylerin, barok ve rokoko tarzdaki binaların resimleri, perspektif çizimleri ve süsleme desenleri olabileceğini savunur.

Resim 2.5 Nuruosmaniye Camisi - 1993 (Kuban, 1995b)

Şekil 2.1 Nuruosmaniye Külliyesi genel yerleşim planı (Kuban, 1995b)

2.4- III. Osman Dönemi (1754 – 1757)

Ayda Arel'e (1975) göre; Bu dönem de siyasi olarak dışa açılmaya karşı olan bir görüş hakimdir. Önce Fransa, sonra Avrupa ülkeleri ile kurulan ticari ilişkilerden Osmanlı İmparatorluğu maddi açıdan zarar etmeye başlamıştır. Osmanlı saraylarının yanında halkın evi bile yabancı eşyalarla dolmuş, toplumu bir Avrupa hayranlığı sarmıştır. Buna tepki duyan Sultan III. Osman, saraydaki bütün Avrupa mallarını yaktırmıştır. Ancak Avrupa etkileri üretim alanına da sıçramış olduğundan engellenemez bir hale gelmiştir. III. Osman Devrinde mimari imkanlar zorlanmıştır. Bu yüzden de görülen üslup rokoko değil, baroktur ve bu oluşumda İtalyan etkileri baskındır.

Serim Denel'e (1982) göre; artık barok etkiler o kadar benimsenmiştir ki, bütün mimaride kullanılmaya başlanmıştır. I. Mahmut zamanında başladığı halde bu dönemde tamamlanan Nuruosmaniye Külliyesi, bir çok mimari öğeleriyle ve özellikleriyle İstanbul'da barok özellikleri bünyesinde en yoğun olarak taşıyan yapıdır.

Doğan Kuban'a (1998) göre de; Nuruosmaniye Külliyesi, Osmanlı mimarlık tarihinde farklı bir kültür dönemini simgelemektedir. Planındaki ve bezemelerindeki eğrisel biçimler, cephelerindeki kat silmeleri ve payandalı sürekli duvarları barok üslubunu yansıtmaktadır.

Nuruosmaniye Külliyesi'nin planında görülen barok etkilerden birisi, camisinin mihrap çıkıntısının poligonal bir şekilde olmasıdır. Bir başka özelliği ise; camisinin harimini

çepeçevre dolaşan galerileri klasik üsluptan farklı olarak, duvarda açılan ve daha yüksekte sürekli dolaşan localar şeklindedir. Bu galerilerin altlarındaki revaklar da, diğer camilerdeki uygulamaların aksine ana hacmin içine taşmamaktadır. Külliye'nin planında görülen bir diğer barok özellik de avlunun poligonal bir şekilde yapılmış olmasıdır (Kuban,1998).

Nuruosmaniye Külliyesi'nin bezemelerinde görülen barok etkilerin başlıca özelliği, üç boyutlu olmalarıdır. Kemer biçimleri, S ve C kıvrımları, duvarlardaki yön değiştirmeler, pilastrlardaki asimetrik düzen, niş ve kapılardaki mukarnasların yerini alan dairesel profiller, kabartmalar, kartuş, akant yaprağı motifleri ve büyük silme takımları bu külliyeeye barok sanatının getirdiği özelliklerdir (Kuban,1998).

Doğan Kuban'a (1998) göre; İstanbul'daki minarelere kurşun yerine taş külah koyma özelliği de Nuruosmaniye Camisi ile başlamıştır.

2.5- III. Mustafa Dönemi (1757 – 1774)

Sultan III. Mustafa, I. Mahmut ve III. Osman'dan daha fazla Batı'ya ilgi gösteren bir padişah'tır. Tahta geçtiğinde, servet kaynakları çok zengin bir devlet devralmıştır. Ancak bu dönemde yaşanan büyük depremler ve 1768 yılında başlayan Rus savaşları ile imparatorluk çok zor günler geçirmiş, ekonomik bakımdan da son parlak devrini yaşamıştır (Özer,1995).

Bu dönemde de Fransa ile yoğun ilişkiler devam ettirilmiştir. Fransa'nın etkileri daha çok teknoloji ve askeri alanda hissedilmiştir. Ancak, yaşanan talihsiz depremler ve savaşlar mimariye önem verilmesine engel olmuştur (Arel,1975).

Batı ile yakın ilişkiler sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'na, Avrupalı yazarların eserleri girmeye, resmi yollarla getirilmeye başlanmıştır (Cezar, 1971). İlk kez, Türk gençleri öğrenim için Avrupa'ya gönderilmeye başlanmıştır. Yine eğitim için Avrupa'dan Osmanlı İmparatorluğu'na subaylar, mühendisler ve mimarlar getirtilmiştir (Arel,1975).

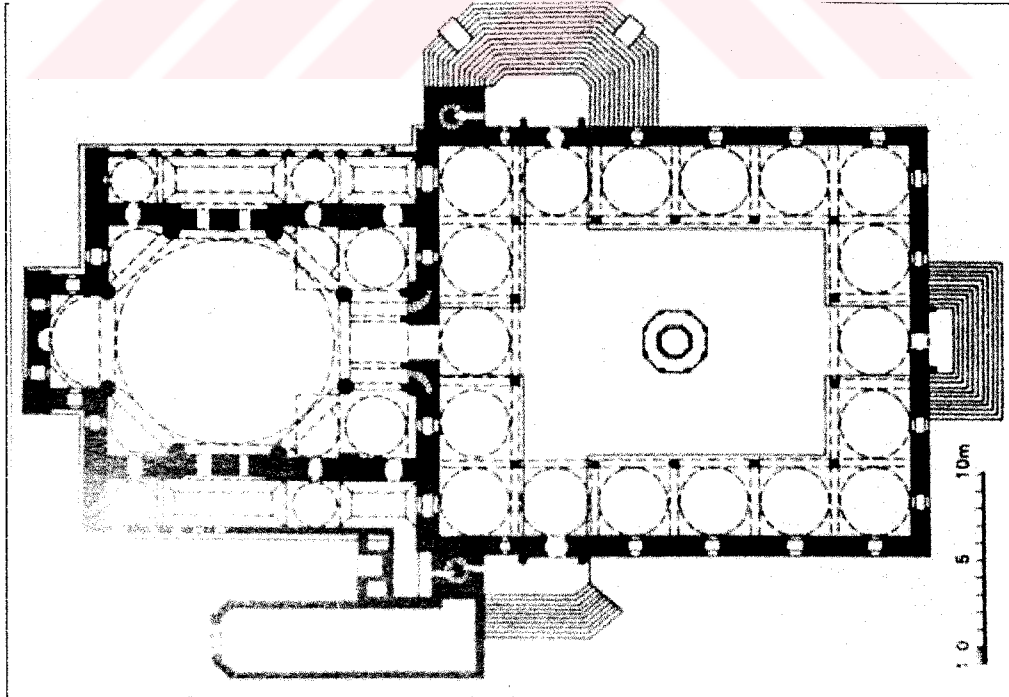
III. Mustafa döneminde Batı etkilerinin ürünü yerine geleneksel estetik değerlerin bütünüyle göz ardı edilmediğinin göstergesi olan eserler yapılmıştır. Aşırılıklardan sonra adeta bir durulma dönemine girilmiş gibidir. Bu dönemin eserleri özümsemiş yeniliklere dayalı yeni tasarımların örneği sayılabilecek niteliktedir (Cezar, 1971).

Barok ve rokokoya ilgi duyulduğu yıllarda Nuruosmaniye Camisi'nden sonra en önemli camiler bu dönemde yapılmıştır. Ancak bu dönemin eserleri, Nuruosmaniye kadar barok özellikler taşımamaktadır. Bunun nedeni; Osmanlı mimarisinde Batı etkilerinin

kullanımındaki ilk heyecanının azalması ile toplum estetik ve tarihsel değerlerinin ışığında gözden geçirilerek mimariye aktarılması olarak yorumlanmaktadır. Böylece bir taklit süreci de önlemiş, Osmanlı Mimarisi'nde Türk Baroğu denilen yeni bir üslup doğmuştur (Cezar, 1971).

III. Mustafa dönemi mimarisi, Osmanlı dini ve sivil mimarisinde görülen ilginç atılımlarla dolu bir dönemdir. Bunun nedenlerinden biri, ilk yılların ekonomik yönden çok parlak oluşudur. Bir başka neden de; hassa başmimarları geleneğinin son parlak temsilcileri bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Dönemin en sivrilmiş mimarı Mehmet Tahir Ağa' dir. Çok renkli bir şahsiyet olan bu mimara ait belgeler incelendiğinde, kendisinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm yapı faaliyetlerinde kesin yetkili kişi olduğu görülmektedir (Özer,1995).

Sultan III. Mustafa tahta ilk geçtiğinde annesi Mihrişah Sultan adına, Üsküdar'da Ayazma Camisi'ni yaptırmaya karar vermiştir. 1757 Yılında başlanan Camii, 1760 yılında tamamlanmıştır (Arel,1975). Caminin inşaatının bitmesine yakın Laleli Camisinin (Resim 2.6, Şekil 2.2) yapımını başlatmıştır (Cezar, 1971). Bu camide de özgün bir tasarımla karşılaşılacaktır. Vaziyet planında asimetrik bir tutum vardır (Ögel,1995).

Şekil 2.2 Laleli Camisi planı (Kuban, 1998)

Resim 2.6 Laleli Külliyesi -1993 (Kuban, 1998)

Dönemin önemli atılımları arasında, bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nin başlangıcı sayılan Mühendishane' nin kurulması da vardır (Özer,1995).

Bu dönemde sivil nitelikli yapılar da önemli bir yer tutar. 1762 Yılında dönemin ünlü sadrazamı Ragıp Paşa için yapılmış olan kitaplık, sübyan mektebi ve türbenin de hem Klasik Osmanlı Mimarisi'nden hem de Batı'dan etkiler taşıdığı görülmektedir (Özer,1995).

İmar faaliyetlerine çok önem veren bir padişah olan III. Mustafa'nın bu özelliği, 22 Mayıs 1766'da İstanbul'u yerle bir eden depremin ardından İstanbul'u hemen kısa sürede ve büyük ölçüde yeniden imar ettirilmesinden anlaşılmaktadır (Özer,1995).

1768 – 1774 Yılları arasında Ruslarla yapılan savaş Osmanlı İmparatorluğu için felaketle sona ermiştir. Bu savaş sonunda Kırım elden çıkmış, böylece Karadeniz'in bir Türk denizi olma dönemi kapanmıştır. Ekonomik durum bozulduğu ve savaşın açtığı yaralar sarılmaya çalışıldığı için mimari alanda büyük işlere girişilememiştir. Ama III. Mustafa, Fatih Camisi'nin (Resim 2.7) inşaatını savaş içindeyken, 1767-1771 yılları arasında tamamlatmıştır (Cezar,1971).

1766 tarihindeki depremde yıkılan Fatih Camisi' de Mehmet Tahir Ağa tarafından, devrin üslubu olan yeni arayışlara fazla yer verilmeden, daha çok Klasik Osmanlı Mimarisi'ne göre yeniden yapılmıştır. Mimar bu çevrenin 15. Yüzyıl'ı yansıtmaya saygı duymuştur (Özer,1995).

15. Yüzyılda yapılmış olan Fatih Camisi'nin örtü sistemi bir tam kubbe ve bir yarım kubbedir. Günümüzdeki Fatih Camisi'nin yapılışında ise; Sultan Ahmet Camisi örnek alınmıştır ve örtü sisteminde eskisine oranla çapı daha küçük olan bir merkezi kubbe ile dört yarım kubbe kullanılmıştır (Cezar,1971). Günümüzdeki merkezi kubbenin çapı 19 m.dir ve dört ayak sistemine göre taşınmaktadır. Kubbeyi taşıyan ayaklar kare planlı olup köşeleri yuvarlatılmıştır. Yandaki yarım kubbeler üçer eksedralı, giriş ve mihrap yönündekiler ikişer eksedralıdır. Mihrabın batısında hünkar mahfiline çıkan geniş bir rampa vardır. Yarım kubbeler ve eksedraların alt kenarında kademeli kornişler dolaşmakta, köşelerde ise rokoko tarzında yastıklar kullanılmıştır (Aslanapa,1996).

Mustafa Cezar'a (1971) göre; sadece mihrap duvarı, Reşat Ekrem Koçu'ya (1981) göre; mihrabın yanında avlusu ve cümle kapısı, Oktay Aslanapa'ya (1996) göre ise; mihrap duvarı, avlu, cümle kapısı, son cemaat yeri ve birinci şerefelerine kadar minareleri ilk yapılan yapıya aittir.

Türbe, şadırvanın külâhı, minarelerin şerefeleri, ağırlık kuleleri ve iç mekanın köşe geçişleri sonradan yapılmıştır. Günümüzde yenilenmiş olan kalem işleri ise uzmanlar tarafından başarısız bulunmuş ve uzun eleştirilere konu olmuştur (Aslanapa,1996).

Resim 2.7 Fatih Külliyesi -1995 (Kuban, 1995b)

Zeynep Sultan Camisi 1769 yılında yapılmıştır. Bu cami de ise, eski ve yeni mimari anlayışın bir sentezi vardır. Volütlü sütun başlıkları yeni üslupta, minaresi de eski üslupta yapılmıştır (Özer,1995).

Topkapı Sarayı'ndaki I. Abdülhamit Odası olarak bilinen yer, III. Mustafa dönemine ait yoğun süslemeler içerir (Cezar,1971).

Büyükdere Kethüda ile Kadıköy İskele Camileri de bu devrin önemli yapılarındandır. Ancak 20. Yüzyılda yapılan yanlış restorasyonlar sonucu özgünlüklerini yitirmişlerdir (Özer,1995).

III. Mustafa Sebili Laleli'dedir. Ondüle duvarı, kıvrımlı demir parmaklıkları ve dilimli saçağıyla ilginçtir. (Kuran,1997). Sultan III. Mustafa'nın Türbesi'nde de cepheler hareketlidir ve kuş evleriyle süslenmiştir. Sütun başlıkları da akantus yapraklarıyla bezenmiştir (Özer,1995). Ancak bu türbe yapılan yanlış onarımlar sonucu orijinal durumunu koruyamamıştır (Arel, 1975).

III. Mustafa devrinin yaratıcılık anlayışı; son derece özgün sütun başlıkları denemelerinden, tek defaya özgü irrasyonel plan şemalarına kadar yaygındır. Ancak bu anlayış bir sonraki padişah olan I. Abdülhamit döneminde devam etmeyecektir (Özer,1995).

3- ÜSKÜDAR VE AYAZMA KÜLLİYESİ ÇEVRESİNDEKİ YAPILAŞMA ÖZELLİKLERİ

3.1 Üsküdar'ın İstanbul İçindeki Yeri

Üsküdar, İstanbul'un doğu yarısında, Kocaeli yarımadasının batı kesiminde yer alır. Batı ve kuzeybatısında İstanbul Boğazı vardır (Aksel,1994).

Üsküdar İlçesi; İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasındadır. Doğuda Ümraniye, güneyde Kadıköy, kuzeyde Beykoz İlçelerine, batıda İstanbul Boğazı'na sınırı vardır(Mazlum,1994).

3.2- Topografik Özellikler

Günümüzde Üsküdar, 35 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Kırsal yerleşmesi yoktur ve 52 mahalleden meydana gelmektedir (Aksel,1994).

Üsküdar, İstanbul Boğazı kıyılarının güneydoğusunda kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. İlçedeki arazi eğimi; doğu kesiminde Kocaeli yarımadasının iç bölümlerine, güney kesimde Marmara Denizi kıyısına, batı kesimde ise, İstanbul Boğazı kıyısına doğrudur. Orta kesimde kabaca kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanan bir sırt vardır. Bu sırtın güneyinde, Üsküdar'ın en yüksek tepesi olan Büyükçamlıca Tepesi yer almaktadır. Bu tepe 268 metre yüksekliğindedir. Diğer önemli bir tepe de, 227 metre yüksekliğindeki Küçükçamlıca'dır. Önemli akarsuyu Küçüksu Deresi'nin başlangıç kollarıdır. Üsküdar'da korular, önemli bir alanı kaplamaktadır. Bu alan yaklaşık 90 hektardır (Aksel,1994).

İlçenin güneybatı kesiminde, önünde büyük bir meydan olan bir iskele bulunmaktadır. Bu alan, deniz seviyesinden bir metre yüksekliktedir. Denize doğru hafifçe bir burun yapmaktadır (Aksel,1994).

3.2- Tarihsel Gelişimi

M.Ö. VII. Yüzyılda, Grek kolonisi olarak kurulan Halkedon'un (Kadıköy) İskelesi ve tersaneleri, bugünkü Üsküdar'ın yerleştiği alanda bulunmaktaydı. Grekler bu bölgeye "Altın Şehir" manasına gelen Hrisopolis demekteydiler. Bölgenin bu adla anılması konusunda çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerden birisine göre; Pers işgali sırasında Anadolu yarımadasındaki kavimlerden ve halktan, vergi olarak alınan altınların burada toplanmasından dolayı bu bölgeye, altın şehir denilmiştir. Bir başka rivayete göre; bir Yunan kahramanı olan Agamemnon'un, oğlu Krizes düşmanlarından kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve burada öldüğü

için bu bölge, onun adıyla anılmıştır. Bir başkasına göre de; günbatımında bu bölgedeki evler karşı yakadan yaldızlı gibi görüldüğü için semt böyle bir isimle anılmaktadır (Mazlum,1994).

12. Yüzyılda, Roma döneminden itibaren bu bölge, Skutari (İskütari) diye anılmaya başlanmıştır. Bölgenin bu ismi alış konusunda da bazı rivayetler vardır. Bunlardan birincisi; Skutari kelimesi Grek dilinde ham ya da tabaklanmış deri anlamına gelen “Skitos” kelimesinden türemiş olduğudur. Antik çağda bölgede deriden, imparatorluk muhafızlarının kalkanlarının yapıldığı bilinmektedir. Bir başka rivayete göre; Roma imparatorunun bölgedeki Skutarion adlı sarayından dolayı, bölgeye bu ad verilmiştir. Yine bir diğer rivayete göre de; Skutari adlı bir çeşit Bizans askerlerinin, burada Scutarion denilen kışlaları nedeniyle bölgenin bu adla anıldığıdır (Taylor,1980).

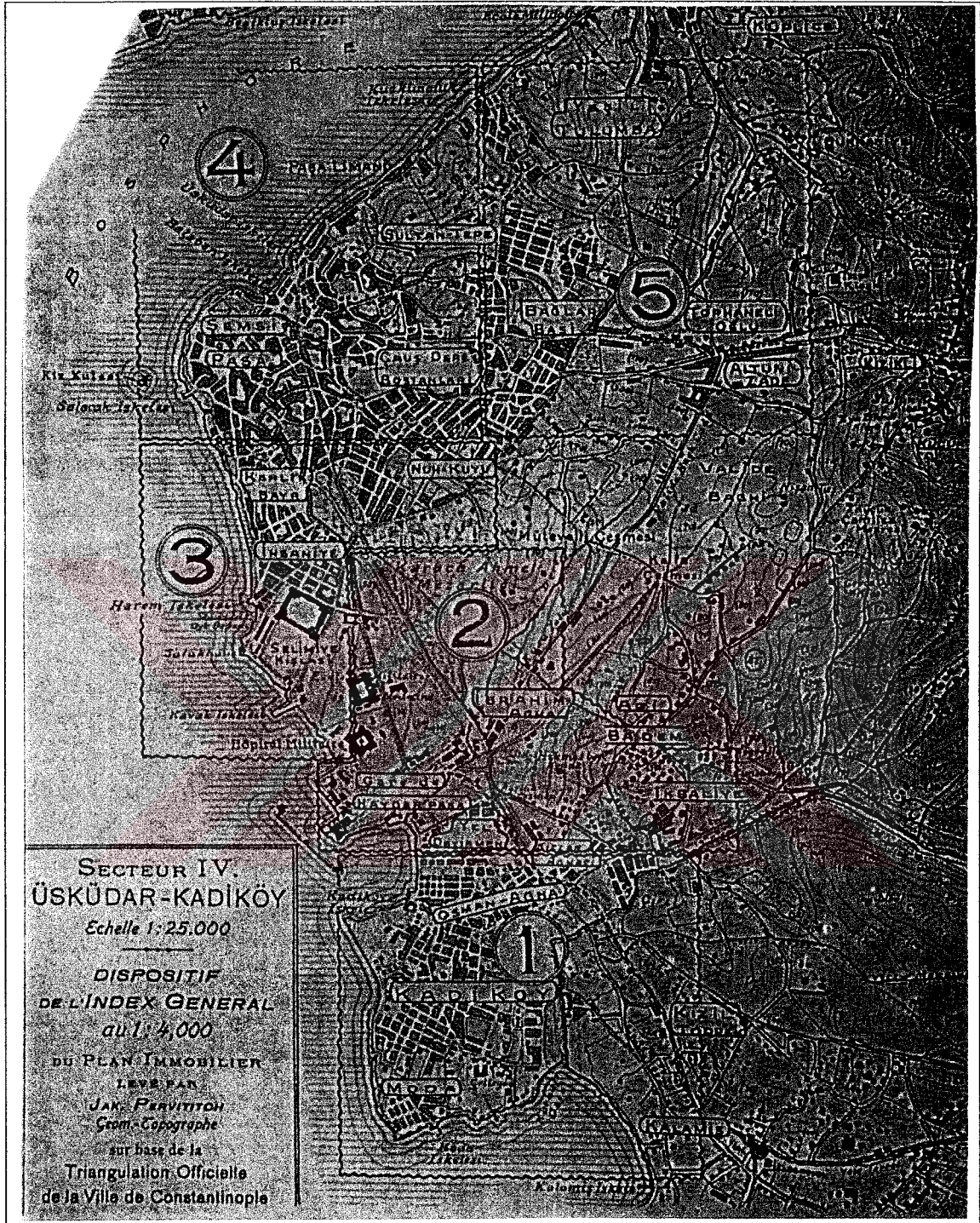
Bölge, bugünkü Üsküdar adını ise Türklerin eline geçmesinden sonra almıştır. Üsküdar; ticari, askeri ve özellikle de Asya ile Avrupa arasındaki bağlantıyı sağladığından, ulaşım açısından önemli bir merkezdir. Evliya Çelebi’ye göre; halk dilinde bu bölgeye “Eskidar” ismi verilmiştir. Eskidar kelimesi, Farsça’dan gelmekte olup, “ulak,postacı, haberci” manalarına gelmektedir (Özbayoğlu, 1993).

1348 Senesinde Orhan Gazi bu bölgeyi ele geçirmiştir. Böylece Bizans’ın başkentine, görüş ve duyuş mesafesinde bir üsse sahip olmuştur (Mazlum,1994).

Yıldırım Beyazıd’ın ölümüyle başlayan Fetret Devri’nde, Bitinya’daki yerlerin kaybedilmesiyle, Bizanslılar, Türkleri Üsküdar’dan uzaklaştırmıştır. Çelebi Mehmet döneminde bu yerler, Bizanslılardan tekrar geri alınmıştır (Mazlum,1994).

1453 Senesinde Fatih Sultan Mehmet’in, Konstantinopolis’i fethetmesiyle, Üsküdar sınır kenti olmaktan çıkmış ve başkentin bir banliyösü olmuştur. Fetihten sonra Rumlar, Üsküdar’dan kaçmıştır. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet, buraya Anadolu’dan gelen Türkleri yerleştirmiştir (Mazlum,1994).

16. Ve 17. Yüzyılda Üsküdar, Ermeni ve İran’lı tüccarlarla, kervanların buluşma yeri olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu’nda önemli bir ticaret bölgesi halini almıştır (Taylor,1980). 18. ve 19. Yüzyılda önemli bir askeri merkez ve yerleşim merkezi olmuştur.

Harita 3. 1 Pervititch'e göre Üsküdar

3.3- Fiziksel Biçimleniş

İstanbul'un fiziksel gelişmesi suriçi ve surdışı olmak üzere iki şekilde olmuştur. Surdışında kalan kısım; 15. Yüzyıldan itibaren Haliç ve Boğaziçi kıyıları ile Üsküdar'da mahalleler halinde ortaya çıkmıştır. Suriçi 20. Yüzyıla gelene kadar bahçeli bir Anadolu kenti gibi kalmıştır (Kuban,1998).

İstanbul'un fethinden sonra Anadolu'dan getirilen Türklerin bir bölümü bugünkü Üsküdar Meydanı'na bakan Şemsi Paşa Külliyesi'nin arkasındaki yamaçlara yerleştikleri ve ilk mahallelerin buralarda kurulduğu düşünülmektedir. Fatih Vakfiyesi'nde buradaki üç mahalleden söz edilmektedir. Rum Mehmet Paşa, 1470'te bu mahallelerin sınırında camisini yaptırmıştır (Kuban,1998).

Üsküdar'da, Osmanlı dönemi boyunca önemli imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 16. Yüzyıldan itibaren Üsküdar'ın nüfusu oldukça artmıştır ve önemli bir semt haline gelmiştir. Saray ve devlet adamları burada yapılar inşa ettirmeye başlamıştır. Kuzguncuk'tan Kadıköy'e kadar kıyılar rengarenk yalılar ve büyük bahçelerle kaplanmıştır. Bu dönemde İstanbul'un dördüncü büyük sarayı olan Kavak Sarayı, Selimiye Mahallesi'nde yapılmıştır (Şehsuvaroğlu,1986).

16. Yüzyılda, Osmanlı Mimarisi'nin hassa başmimarı Mimar Sinan'ın da Üsküdar'da önemli eserleri bulunmaktadır. Aptullah Kuran'a (1997) göre, Mimar Sinan'ın İstanbul'da 276 adet yapısı vardır. Bu yapılardan 21 tanesi Üsküdar'da bulunmaktaydı. Mihrimah Sultan Külliyesi (1542), Sinan Paşa Türbesi (1553), Hacı paşa Türbesi (1567), Şemsi Paşa Külliyesi (1580), Atik Valide Külliyesi (1583) ve Valide Sultan Hamamı (tarihi bilinmiyor) günümüzde mevcuttur. Valide Sultan Hamamı günümüzde restore edilmiştir ve çarşı olarak kullanılmaktadır. Üsküdar Sarayı Hamamı (1481) yapısından günümüze sadece duvar kalıntıları gelebilmiştir. Hacı paşa Mescidi (1567) yapısı günümüzde mevcut değildir. Behram Paşa Türbesi, Gülfem Hatun Medresesi, Hacce Hatun Medresesi, Hüseyin Paşa Hamamı, Koca Mehmet Paşa Sarayı, Mevlana Efendi Cami, Rüstem Paşa Sarayı, Siyavuş Paşa Sarayı, Sultan Murat Köşkü, Sultan II. Selim Köşkü, Üsküdar Ayazma Sarayı yapılarının yapıldıkları tarih bilinmemektedir ve günümüzde de mevcut değildirler (Kuban, 1996).

17. Yüzyılın ilk yarısında, IV. Murat döneminde (1623-1640), Üsküdar'daki Sultan'a ait yapıların sayımı yapılmıştır. Buna göre Üsküdar'da; 12 saray, 12 cami ve mescit, 5 medrese, 4 darülkurra, 3 imaret,11 aşhane, 6 tekke, 5 hamam, 4 kervansaray, birçok han ve dükkan bulunmaktadır (Şehsüvaroğlu, 1986).

Üsküdar, askeri açıdan da bir üs gibi kullanılmıştır. Sultan III. Selim'in, Eski Kavak Sarayı'nı yıktırarak, yerine Selimiye Kışlası'nı yaptırtması da bölgenin askeri ve stratejik önemini göstermektedir (Denel, 1982).

Üsküdar'da 18. Yüzyılda belirgin bir nüfus artışı olmuştur. Bunun sebepleri ise; Tarihi Yarımada'daki yangınlar, Anadolu ve Rumeli'den iç göçlerle gelen halkın buraya yerleştirilmesi ile padişah ve devlet yöneticilerinin Üsküdar'da saraylar ve köşkler yaptırtarak, buraya açılmalarıdır (Denel, 1982).

18. Yüzyılda, Üsküdar'daki nüfusun çoğalmasıyla, yapılaşma da ciddi boyutta artmıştır. Sahil köşk ve saraylarının sayısı 100'ü bulmuştur. Sultan camileri de artık daha çok Anadolu yakasında yapılmaya başlanmıştır. Sultan III. Mustafa burada üç tane menzilhane yaptırtmıştır (Şehsüvaroğlu, 1986). 18. Yüzyılda İstanbul'da yapılan çeşmelerin çoğu Üsküdar'dadır. Yüzyılın ikinci yarısında ise, fırınların sayısı açık şekilde artmış ve Üsküdar'ın fırınları İstanbul çapında bir üne sahip olmuştur (Denel,1982).

Üsküdar ve çevresindeki yapılaşma günümüze kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bir çok külliye, cami, hamam ve çeşme gibi yapılarla, Boğaziçi sahilleri de saraylar, yalılar ve köşkler ile süslenmiştir. 18. Yüzyıldan itibaren yapılan ve günümüze kadar gelebilen önemli külliyeler; Çinili Külliyesi (1640), Yeni Valide Sultan Külliyesi (1710), Ayazma Külliyesi (1761), Beylerbeyi Külliyesi (1778) ve Selimiye Külliyesi (1804)'dir. Günümüze ulaşabilen yalılar; Sadullah Paşa Yalısı (1783), Kıbrıslılar Yalısı (18.yy), Kont Ostorog Yalısı (19.yy), Abud Efendi Yalısı, Edip Efendi Yalısı (19.yy), Rezaizade Ekrem Bey Yalısı (19.yy), Mahmut Nedim Paşa Yalısı (19.yy), ve Fethi Ahmet Paşa Yalısı (19.yy)'dir. Diğer önemli yapılar ise; III. Ahmet Çeşmesi (1720), Selimiye Kışlası ve Beylerbeyi Sarayı (1864) dır. Yine Üsküdar'da başka bir önemli yapı da, Karacaahmet Mezarlığı'dır. Adını bir Bektaşî büyüğünden alan mezarlık, açık hava müzesi görünümündedir (Mazlum,1994).

1918'de İstanbul Vilayeti'ne bağlı olan Üsküdar, 1924'te il yapılmış, 1926'da ise ilçe kabul edilmiş, tekrar İstanbul Vilayeti'ne bağlanmıştır. Üsküdar, hâla önemli bir ticari ve ulaşım merkezi olma özelliğini devam ettirmektedir (Mazlum,1994).

Resim 3.1 Üsküdar'ın Hava Fotoğrafi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi - 2003)

4- ÜSKÜDAR AYAZMA KÜLLİYESİ

4.1- Külliye'nin Yapım Tarihi

Ayazma Külliyesi, Sultan III. Mustafa tarafından, annesi Mihrişah Emine Hatun ile kardeşi Şehzade Sultan Süleyman adına yaptırılmıştır. Caminin inşasına 1271H.-1757 M. yılında başlanmış, 1174 H.-1760 M. yılında tamamlanmıştır. Külliye'nin inşaat defterlerine göre, bina emini İshak Ağa'dır. İnşaat defterlerinde mimarına dair bir bilgi verilmemiştir. Ancak Külliye'nin, dönemin padişahı tarafından yaptırılmış olması mimarının o dönemin hassa başmimarı olan Mehmet Tahir Ağa olabileceğini düşündürmektedir (Bayram - Tüzen, 1987).

Ekrem Hakkı Ayverdi'ye (1960) göre, bölgeye ve külliye'ye adını veren ayazma, şahıs mülkiyetine geçmiş ve bir evin bahçesinde kalmıştır. M. Mermi Haskan'a (2001) göre ise, Ayazma adlı bir lokantanın hemen arkasındaki bir evin bahçesinde bulunmaktaydı ve Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı'nda bulunan bu su, kesme taş ve tuğla hatıllı bir mahzenden çıkarılmaktaydı. Ancak günümüzde bölgede bir ayazma kalıntısına rastlanamamıştır.

4.2- Sultan III. Mustafa ve Dönemin Önemli Olayları

Sultan III. Mustafa, 28 Ocak 1717 tarihinde Edirne'de doğmuştur. Babası Sultan III. Ahmet, Annesi cariyeye kökenli Mihrişah Kadın'dır. Mustafa-yi Salis, Sultan Mustafa Han bin Ahmed-i Salis olarak da bilinir. Lale devrinin renkli ortamından, babası III. Ahmet ve eniştesi Damat İbrahim Paşa'nın imar, sanat ve kültür çalışmalarından oldukça etkilenmiştir. 1730 yılında çıkan Patrona Halil İsyanı sırasında III. Ahmet tahttan indirilmiş, III. Mustafa 13 yaşındayken, babası ve kardeşi Abdülhamit ile birlikte Topkapı Sarayı'nın Kafes Kasrı'na hapsedilmiş ve 27 yıl burada yaşamıştır. 30 Ekim 1757'de III. Mustafa saltanatın başına geçtiğinde, devletin servet kaynakları çok zengindir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu Batı'nın sürekli gelişmesine ayak uyduramamıştır. Devletin başındakiler ise yetersiz ve beceriksiz insanlardır (Koçu, 1981).

Sultan III. Mustafa padişah olduğunda, devletin bu durumunu görmüş, günden güne yaklaşmakta olan Rus tehlikesini sezinlemiş ancak kendisine yardım edebilecek ve başarılı olabilecek devlet adamları bulamamıştır. Bu nedenle de elinden geldiğince ülkede barışı korumaya çalışmıştır (Danişmend, 1971).

29 Mart 1758'de Üsküdar'da annesi Mihrişah Emine Sultan ile ağabeyi Süleyman adına, bugün Ayazma Külliyesi diye bilinen yapının inşaatını başlatmıştır (Eyice, 1995).

10 Nisan 1760 Tarihi'nde Laleli Külliyesi'nin temeli atılmış, 1761 tarihinde de Üsküdar Ayazma Külliyesi ibadete açılmıştır (Sakaoğlu, 1999). Her iki külliye de padişah kendi adını "Mustafay-i Salis Camisi" adını vermiş ancak halk; ilk külliye o semtte kutsal kabul edilen sudan dolayı Ayazma Külliyesi, ikinci külliye de o semtte yaşayan "Laleli Baba" adlı bir dervişten dolayı Laleli Külliyesi demiştir. Bu duruma üzülen Padişah, "*iki cami yaptırdım, birini suya diğerini deliye kaptırdım*" diye sitem etmiştir (Danişmend, 1971).

Laleli Külliyesi, Ayazma Külliyesi, Fatih Cami ve Türbesi, Büyük Yeni Han, Bend-i Cedid, Paşabahçe Mescidi, Kadıköy İskele Cami yaptırdığı başlıca eserlerdir. III. Mustafa, Yenikapı'da da kıyıyı doldurtup, buraya dükkanlar ve vakıf evler yaptırtmıştır (Sakaoğlu, 1999).

1763 yılında Çengelköy ile İstavroz Koyu (Beylerbeyi) arasında kamulaştırma yapılmıştır. İstavroz Sarayı yıktırılmış ve Yeşillioğlu Sarayı onarılmıştır. Padişah iki kızı için de çifte saray yaptırtmıştır. Aşırı tutumlu olan padişah yıkılan sarayın eşsiz güzellikteki vitraylarını, ahşap tavanlarını, taş malzemelerini bu yeni saraylarda kullandırttığı bilinmektedir (Sakaoğlu, 1999).

Sadrazam Koca Ragıp Paşa, bağınazlardan ve yeniçerilerden korktuğu için devletin ve özellikle ordunun ihtiyacı olan ıslahata girişememiştir. Mevcut durumun bozulup, eski düzeni aratmasından çekinmiştir. Rusya, Osmanlı Devletine savaş açtığı zamanda, Osmanlı Ordusu hazırlıksız yakalanmış ve perişan olmuştur (Danişmend, 1971). Sultan III. Mustafa Yedi Yıl Harbi'nde (1756-1763) İngiltere ile ittifak kurup, Fransa, Avusturya ve Rusya'ya karşı başarılar kazanan Prusya Kralı Frederik ile dostluk anlaşması imzalamıştır (Koçu, 1981). Ancak Sadrazam Koca Ragıp Paşa, Prusya Kralı ile ittifak sağlanacağı sırada toplanan mecliste barışı korumak adına bu ittifakı reddetmiş ve bunun üzerine Prusya, Rusya İmparatoriçesi Katerina ile ittifaka girmiş ve bu ittifakla Lehistan'ı bölme çabalarına girişmiştir (Danişmend, 1971).

Sadrazam Koca Ragıp Paşa 1763 yılında vefat etmiştir. Sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın yerine geçici olarak Tevkii Hamza Hamid Pasa gelmiş, daha sonra yerini Köse Bahir Mustafa Paşa'ya bırakmıştır (Danişmend, 1971).

5 Mart 1764 Tarihi'nde Laleli Külliyesi halka açılmıştır (Danişmend, 1971).

22 Mayıs 1766 yılında tarihe “zelzele-i azim” diye geçen büyük bir deprem olmuştur. Deprem iki dakika kadar sürmüş ve bütün yapılar hasar görmüştür. Fatih, Beyazıd ve Mihrimah Sultan Camileri, Şekerciler Hanı, Kapalıçarşı ’da Dua Meydanı, Kalpakçılar, Bedesten, Esir Pazarı, hanlar, camiler yıkılmış ya da çok ağır hasara uğramıştır. Topkapı Sarayı’nda çatlaklar, kent surlarında büyük gedikler açılmıştır. Yetmiş beş gün sonra daha şiddetli bir deprem daha olmuştur. Galata, Üsküdar, İzmit’e kadar olan yerler büyük hasara uğramıştır. 31 Ocak 1767’de de şiddetli bir deprem olmuştur. Böylece sekiz ayda dört büyük deprem İstanbul’u harabeye çevirmiştir (Sakaoğlu, 1999). Sultan III. Mustafa İstanbul’u yeniden imar etmek için bütün hazine olanaklarını kullanmış ve 11 milyon akçe harcamıştır (Sakaoğlu, 1999).

30 Temmuz 1767’de yeni Fatih Camisi’nin temeli atılmış ve Beşiktaş Sarayı’nın yapımı tamamlanmıştır (Sakaoğlu, 1999).

1768’de Rus Harbi başlamıştır. Savaşın sebebi; Rusya çariçesi II. Katerina’nın Lehistan tahtına Lehistan asilzadelerinden olan genç sevgilisini geçirmesi ve Rus orduları ile himayesini sağlaması Lehistan’da isyana sebep olmuş ve bu isyan, Rus kuvvetleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmaya çalışılırken, isyancı Lehler Osmanlı topraklarına dahil olan Kırım’a kaçmıştır (Koçu, 1981). Rus ordusu bu Lehleri yakalama çabasında iken Kırım’ın Balta Kasabası’na girmiş ve Leh’lerle birlikte Türk köylülerini de katletmiştir. Böylece 1739’da imzalanmış olan Osmanlı ile Rusya arasındaki barış anlaşması bozulmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Rus sefirini Yedikule’ye atıp, resmen savaş ilan etmiştir (Danişmend, 1971).

16 / 17 Eylül 1769’da, devam eden Rusya savaşı sırasında, Osmanlı Ordusu Tuna Nehri üzerinden geçmeye çalışmış, köprünün yıkılması üzerine Ruslar taarruza geçmiş ve Osmanlı Ordusunu dağıtmıştır. Daha sonra da Ruslar, Hotin Kalesi’ni, Eflak ve Boğdan’ı ve Kafkasya’yı boydan boya istila etmişlerdir (Danişmend, 1971).

9 Nisan’ da Rus ve Rum ittifakına karşı Mora Zaferi elde edilmiştir. Hem Osmanlı hem de Rus Ordusunda teşkilat bozuk ve teçhizat noksandır. Ancak Rusya Baltık donanması, İngilizlerin kılavuzluğu ile Akdeniz’e girmeyi başarmıştır ve 6 / 7 Temmuz 1770 gecesini Çeşme Limanı’na ulaşmış ve buradaki Türk Donanmasını yakmıştır. Cezayirli Hasan Paşa kahramanlıklar göstermiş ancak Hüsamüddin Paşa ile Cafer Bey’ in yanlış kararları yüzünden bu facia yaşanmıştır. Cezayirli Hasan Paşa kendi donanmasıyla Limni Adası’nı kurtarmıştır (Danişmend, 1971).

26 Nisan 1771’de Fatih Camisi ibadete açılmıştır (Sakaoğlu, 1999).

24 Haziran 1771'de Tatarlar'ın Ruslara yardım etmesiyle Kırım da elden çıkmıştır. 1 Ağustos 1771'de bugünkü Romanya topraklarında Kartal ve Bender bozgunları yaşanmıştır. Bütün bu olaylar Osmanlı Devleti'nde bunalım yaşanmasına neden olmuş, yaşamı çok fazla olumsuz yönde etkilemiş ve her şeyin fiyatı birden artmıştır (Sakaoğlu, 1999).

Rus ve İngilizler bu defa Çanakkale'ye gözlerini dikmişlerdir. Çanakkale için Macar asilzadesi Baron de Tott'un bilgilerinden faydalanılmıştır. Baron de Tott o devre ait hatıratıyla meşhurdur (Danişmend, 1971).

Hazine'ye çok önem veren Sultan III. Mustafa, saltanatının ilk on yılında topladıklarını son altı yılında Rusya Savaşı, Çeşme Faciası ve İstanbul depremleri gibi olaylar yüzünden harcamak zorunda kalmış ve hazine hızla erimiştir (Sakaoğlu, 1999).

Yaşadığı olayların getirdiği bunalımlar nedeniyle sağlığı bozulan Sultan III. Mustafa, İstiska (Hidropisie) adlı bir hastalığa yakalanmıştır. (Sakaoğlu, 1999). Doktorların kendisine istirahat tavsiyesini dinlemeyerek savaşa gitmeye hazırlanırken 21 Ocak 1774 Tarihi'nde Cuma günü öğle ezanı okunurken gelen bir krizden kurtulamayarak 57 yaşında vefat etmiştir ve ertesi gün Laleli'deki türbesine gömülmüştür (Koçu, 1981).

4.3- Dönemin Hassa Başmimarı Mehmet Tahir Ağa

18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı'nda önemli bir yere sahip olan Mehmet Tahir Ağa'nın hayatı ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Doğum ve ölüm tarihlerinin yanı sıra, nerede doğduğu, hangi aileden geldiği ve kabrinin yeri bilinmemektedir. Kaynaklardan sadece; Sultan I. Mahmut döneminde, 12 yaşındayken, babası ile birlikte Rusya ve Avusturya seferine katıldığı anlaşılmaktadır (Çobanoğlu, 1999).

Hassa baş mimarı olmadan önce, bu görevde bulunan Hacı Ahmet Ağa'nın yanında çalışmıştır. Hassa baş mimarlığı görevine üç kere getirilmiştir. İlk ikisi III. Mustafa (1757-1774), sonuncusu ise I. Abdülhamit dönemindedir (1774-1789). İlk olarak 1768 yılında görevinden ayrılmış, 1770 yılında da geri dönmüştür. Yine 1775 Yılında görevinden ayrılmış, 1777 Yılında geri dönmüş ve 1784 yılına kadar görevine devam etmiştir. Görevinden nasıl ayrıldığı ve nasıl tekrar geri döndüğü konularında bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak görevden ayrıldıktan sonra bile 1788'de I. Abdülhamit devrinde, Avusturya seferi sırasında Fethülislam civarında, bir köprü'nün nazırlığını yürütmüş, çevredeki diğer köprülerinde bakımı ve yeniden yapımı çalışmalarında bulunmuştur (Altan, 1937a).

Mehmet Tahir Ağa'nın döneminde yapılmış olan bazı yapıların kendi tasarımı olup olmadığı konusunda kuşkulardır. Söz konusu yapılar; Ragıp Paşa Kütüphanesi (1762), Ayazma Külliyesi (1757-1760), Laleli Külliyesi (1760-1764), Paşabahçe Camisi (1763), Fatih Camisi ve Türbesi (1767-1771), Zeynep Sultan Camisi (1769) ve Beylerbeyi Camisi (1778)'dir. Bir çok araştırmacı bu yapıların Mehmet Tahir Ağa'nın olabileceğini kabul etmektedir. Ancak bu konuda kesin bir belgeye rastlanamamıştır (Ağır, 1995).

Yapı inşa etmenin yanı sıra, çeşitli imar faaliyetlerinin denetimini de yapmıştır. Anadolu ve Rumeli'de çok sayıda askeri yapının onarımını yapmıştır. Bunların içinde kale onarımları önemli bir yer tutar (Altan, 1937b).

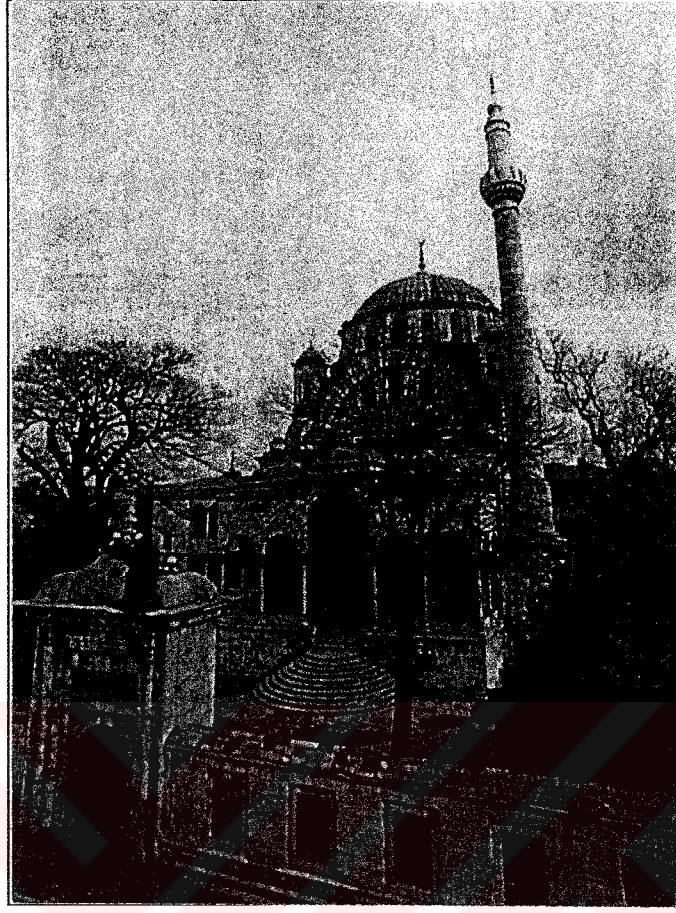
18. Yüzyıl Osmanlı mimarisi, batıdan gelen barok ve rokoko üsluplarının klasik Osmanlı mimarisi ile kaynaşmış halidir. Mehmet Tahir Ağa da dönem mimarisinin gelişmesine katkıda bulunmuş, bu özelliği ustalıkla yapılarına yansıtmış ve Osmanlı tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Mehmet Tahir Ağa'nın başarılı bir mimar olmasının arkasında, Sultan III. Mustafa'nın imar faaliyetlerine ve mimariye önem vermesi de büyük bir rol oynamıştır (Ağır, 1995).

4.4- Külliye'nin Konum Özellikleri

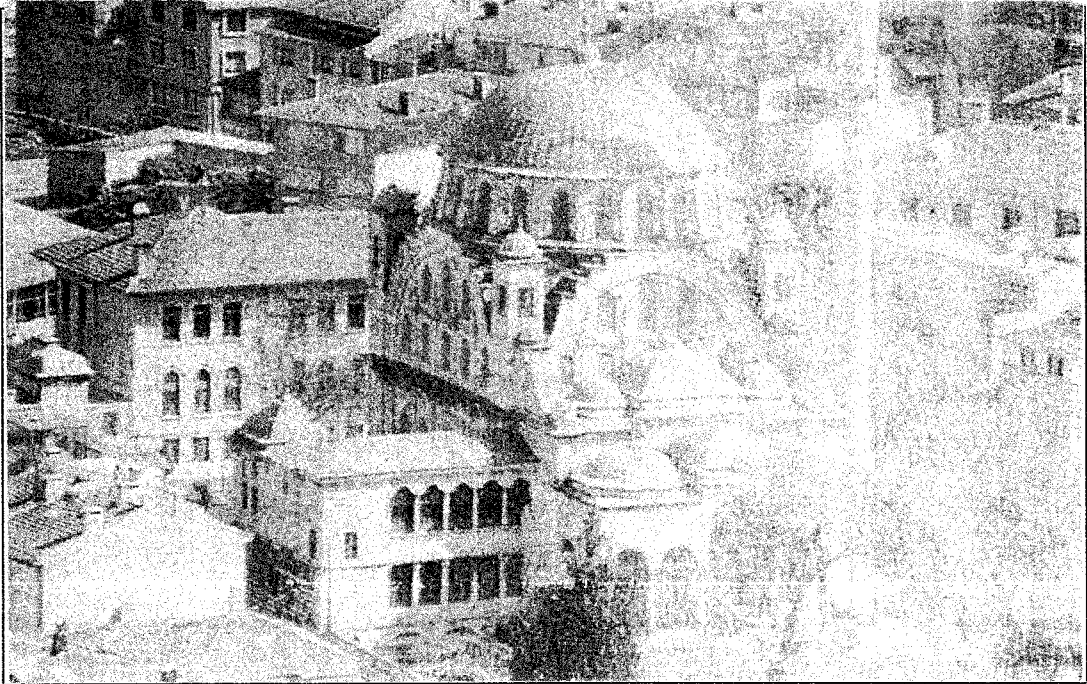
Ayazma Külliyesi; Üsküdar İlçesi'nde, Marmara Denizi'ne, Boğaz'a, Haliç ve İstanbul Tarihi Yarımadası'na hakim bir tepenin, Damalis Burnu'nun üstüne yapılmıştır. Şemsi Paşa ile Salacak Semtleri arasında kalan Ayazma adıyla bilinen semtte yer almaktadır (Eyice, 1995).

Ayazma Külliyesi (Resim 4.1, 4.2); Ayazma Mahallesi'nde, Ressam Ali Rıza Bey ve Mehmet Paşa Değirmeni Sokakları arasında yer almaktadır. Laleli Sultan Mustafa Vakfı'na bağlıdır. Ayazma Külliyesi'nin, Pafta no:21, ada no:376, parsel no:2, yüzölçümü:2898.85 m²'dir (Konyalı, 1976).

Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki 1172 (1758-1759) tarihli ve 5466 no'lu bir belgeye göre bu cami, Şeref-âbad Sahil Sarayı olarak adlandırılan kasrın arkasında yıkılan valide sultanların yazlığı olarak bilinen eski Ayazma Sarayı'nın bahçesine yapılmıştır (Eyice, 1995). Bu konuda bize bilgi veren bir başka belge de, 32004 no'lu, 15 Zilkade 1203-7 Ağustos 1789 tarihli, M. Cevdet tasnifi IV. evkaf defteridir. Yine Muharrem 1197-Aralık 1782 tarihli bir ilanda bu konuda bilgi vermektedir (Haskan, 2001). Başka bir arşiv belgesinden de 1740'ta Ayazma Sarayı'nın durumunun iyi olduğu, bir onarım geçirdiği ve İran elçisine ikamet için verildiği anlaşılmaktadır (Eyice, 1963).

Resim 4.1 Üsküdar Ayazma Camisi (Kuban, 1998)

Resim 4.2 Ayazma Camisi ve Hünkar Köşkü (Kuban, 1998)

4.5-Üsküdar Ayazma Külliyesi'nin Genel Düzeni ve Yapıların Durumu

Özgün tasarımına göre; Külliye'nin temel yapıları bir avlu içinde, bu yapıları destekleyen ikinci derece yapılar da avlunun dışında inşa edilmiştir. Avlu içindeki yapılar; cami, hünkar köşkü, hazire, tuvalet ve depo mekanlarıdır. Avlu dışındaki yapılar ise; sübyan mektebi, hamam, çeşme, muvakkithane, su deposu olarak inşa edildiği düşünülen yapılar, imam ve müezzine ait ev ve cami'ye gelir getirmesi amacıyla yapılan vakfedilen diğer gayrimenkullerdir.

Kaynaklarda yer alan Külliye'nin yapıları ile ilgili bilgiler şunlardır:

Tahsin Öz'e (1965) göre; *"...Cami, mektep, hamam ve çarşıdan mürekkep olup işbu mamure (1174) 1760'da yapılmıştır..."*

Afife Batur'a (1974) göre; *"...Koca Ragıp Paşa'nın sadaretinde biten bu caminin müstemilatı olarak bir sübyan mektebi, bir hamam, muvakkithane ve çeşmeden bugün sadece sonuncusu kalmıştır..."*

Reşat Ekrem Koçu'ya (1981) göre; *"...Hadikatülcevami'nin de gösterdiği gibi, bu cami imaret manzumesi şeklinde, yani yanında bir sıbyan mektebi, bir tek hamam, bir büyük çeşme ve bir muvakkithane yapmıştır."*

Sadi Bayram ve Adnan Tüzün'e (1987) göre; *"...Külliye'nin mihrap cephesinde, önde, sağda hamam kalıntısı; caminin mihrap cephesinde, hazire önünde, Milli Müdafaa tarafından parası verilip 1904 yılında yaptırılan Ayazma Vakıf İbtidai Mektebi (Şimdi Şemsi Paşa İlkokulu) bunların önünde, 1950 yıllarında yıkık kemerli bir yapı olan harabe, Tarsuslu Münir Işık Bey tarafından tamir ettirilerek ilkokula katılmış, şimdi ise Üsküdar Ortaokulu olarak hizmet vermektedir..."* Yine aynı yazarlara göre; Sultan III. Mustafa Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde K.187 numaralı Laleli Camisi Vakfiye Defterinde *"...Sultan Mustafa Han-ı Salis İbni's-Sultan Ahmed Han, Üsküdar'da Ayazma Sarayı yanında, annesi Mihrişah Sultan ve kardeşi Şehzade Sultan Süleyman Hazretleri ruhları için bir cami, bu caminin kible tarafında bir mektep, mektebin bitişiğinde müteveli ve 2 müezzine ve 2 kayyumun ikameti için muhtelif odalar..."* yazmaktadır.

Avlunun kuzey, batı ve doğu yönlerinde olmak üzere taç kapı şeklinde üç girişi vardır. Kuzey girişine yoldan iki kollu bir rampa ile çıkılmaktadır. Bu rampalar, giriş kapısının önünde bir sahin halini almaktadır. Kuzey kapısından Cami'nin kuzeyindeki avluya girilmektedir. Avlu,

büyük ağaçların bulunduğu bir bahçe görünümündedir. Günümüzde, zeminine beton dökülmüş ve üzerine çeşitli geometrik şekillerde yeşil alanlar yapılmıştır.

Cami, avlunun ortasındadır. Cami'nin doğusunda hünkar köşkü, köşkün kuzeyinde sonradan yapılmış olan yangın havuzu ve avlunun batısında yakın zamanda yapılmış bir şadırvan vardır.

Kuzeydeki avlunun batısında tuvaletler ve günümüzde depo olarak kullanılan mekanlar vardır. Tuvaletler ve depolar, Ressam Ali Rıza Bey Sokağı'nın üzerinde, avlunun batı duvarına bitişiktirler. Düzgün bir planları yoktur. Girişleri avludan yapılmaktadır. Pervititch'e (2001) göre; tuvalet yapısının kuzeyinde, kaynaklarda sözü edilen muvakkithane bulunmaktaydı. Ancak günümüzde bu yapıdan hiçbir iz yoktur. Yine aynı yazara (2001) göre; kuzey avlu kapısının batısında, kargir bir yapı daha yer almaktaydı. Ancak başka kaynaklarda bu yapı ile ilgili bir bilgiye rastlanamamıştır.

Cami ana mekanının batı cephesine bitişik olmak üzere abdest alma yerleri bulunmaktadır. Abdest alma yerlerinin kuzeyinde Cami'nin avludan ikinci bir girişi yer almaktadır. Bu giriş, İ. Hakkı Konyalı'ya (1976) göre; Cami'nin yapımından bir sene sonra pencerelerinden birisinin kapı haline getirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu kapıya avludan oniki basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır.

Cami'nin son cemaat mahalline mermer yarım daire basamaklarla çıkılmaktadır. Cami ile yangın havuzu arasında, Hünkar Köşkü'nün bodrum katından, avlunun güney bölümüne bağlanan tonozlu bir geçit yer almaktadır. Arazinin eğimli olması nedeniyle Hünkar Köşkü'nün kuzey cephesi üç katlı, güney cephesi iki katlı bir görünüm almıştır. Köşk'ün kuzey cephesine sonradan eklenen yangın havuzu, bodrum kat cephesinin önemli bir bölümünü kapatmıştır. Arazinin eğimli olması nedeniyle; avlunun kuzey bölümünden, güney bölümüne geçiş merdivenlerle sağlanmıştır.

Avlunun doğu ve batı giriş kapılarından güneydeki avluya ulaşılmaktadır. Güney avlusu üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölüm, Hünkar Köşkü'nün önündeki bahçe; ikinci bölüm, Cami'nin mihrap duvarına bitişik durumdaki hazire; ve üçüncü bölüm ise, hazirenin batısında kalan bahçedir. Günümüzde bu iki bahçenin güney sınırı, hazire duvarının hizasından avlu duvarlarına kadar tel örgülerle sınırlandırılmıştır.

Günümüzde Külliye'nin avlu dışındaki yapılar, çeşme hariç ya tamamen yok olmuş ya da önemli derecede yıpranmıştır. Çeşme, Külliye'nin kuzeydoğusundadır. Günümüzde avlu duvarına bitişiktir. E. Hakkı Ayverdi'ye (1960) göre; Külliye'nin özgün tasarımında, çeşme

avlu duvarına bitişik değildir. Tulumbacılar Sokak ile Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı'nın kesiştiği yerdedir. Bir onarım sırasında avlu duvarına bitleştirilmiştir.

Küllüye'nin özgün tasarımına göre, Cami'nin güneyinde bir sübyan mektebi bulunmaktaydı. (Koçu,1981). Ancak günümüzde bu yapıdan hiçbir iz yoktur. Bu yapının bulunduğu alanda Ayazma İlköğretim Okulu (M) yer almaktadır.

Okulun bahçesinde Cami'nin akarı olan dükkanların bulunduğu belirtilen alanda (Bayram – Tüzen,1987), okula ait C yapısı bulunmaktadır. Bu yapının güneyinde G yapısı ve kuzeyinde D yapısı bulunmaktadır. G ve D yapıları, Pervititch'e (2001) göre; su deposu olarak inşa edilmişlerdir ve günümüzde de mevcuttur. D yapısı, okul tarafından depo amacıyla kullanılmaktadır. G yapısı ise işyeri olarak kullanılmaktadır. Pervititch'e göre (2001), C yapısı ile G yapısı arasında dar bir sokak yer almaktaydı (Ek 3). Günümüzde ise bu sokak yoktur (Ek 2).

G yapısının güneyinde günümüzde E yapısı vardır. Bu yapı, Külliye'nin bir parçası değildir, sonradan yapılmıştır ve lojman olarak kullanılmaktadır. Günümüzde ise bu yapının da güneyinde sonradan eklenmiş, tek katlı F, K ve H yapıları vardır (Ek 2). Bu yapılar tarihi çevre ile uyumsuzdur. Pervititch'e (2001) göre; bu yapıların da güneyinde karakol (J) ve karakolun I ve İ ek yapıları vardı. Ancak bu yapılar da günümüzde mevcut değildir. Bu yapının yerinde ve çevresinde yeşil alan bulunmaktadır. Pervititch'e (2001) göre de bu yapının çevresi yeşil alandı (Ek 5). Sadi Bayram ve Adnan Tüzen'e (1987) göre ise; bu alan Külliye'nin akarlarının bulunduğu alanlardan birisiydi.

Küllüye'nin özgün tasarımına göre, C yapısının batısında hamam vardı. Günümüzde bu alanda oto yıkama işyeri bulunmaktadır. Bu alanın kuzeyinde de hamama ait olduğu düşünülen duvar kalıntıları bulunmaktadır (Ek 2). Bu duvar kalıntıları da (V) bu işyeri tarafından çöplük olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde hamamın bulunduğu alanın güneyinde, imam ve müezzinin ikamet ettiği ahşap bir ev (P) ve geniş bir bahçesi bulunmaktadır (Ek 2). Sadi Bayram ve Adnan Tüzen'e (1987) göre; bu ev de Külliye'nin bir parçasıdır ve bahçesinde de yine Külliye'ye ait dükkanlar, fırınlar ve odun depoları bulunmaktaydı (Ek 3). Günümüzde dükkanlar, fırınlar ve odun depoları mevcut değildir.

Günümüzde Ayazma İlköğretim Okulu'nun doğu cephesinde, okula ait müştemilat yapıları olan, Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı'nın karşısındaki A ve Okul'un doğu cephesine bitişik B

yapıları vardır (Ek 2). Bu yapılar; Pervititch (2001), Sadi Bayram ve Adnan Tüzen'e göre; Külliye'nin bir parçasıdır. A yapısının güneyinde, günümüzde çocuk parkı ve basket sahası bulunmaktadır (Ek 2). Pervititch'e (2001) göre; bu alanda bazı kalıntılar yer almaktaydı (Ek 5). Sadi Bayram ve Adnan Tüzen'de (1987), bu alanda 1980'li yılların başlarında kalıntıların hala bulunduğunu ancak 1987 yılında şimdiki halini aldığını belirtmektedir.

Özgün planında, Külliye'ye su sağlamak amacıyla bir su yolu bulunduğu bilinmektedir (Çeçen,1991). Günümüzde bu su yoluna ait bir kalıntı görülmemiştir.

4.5.1- Günümüzde Mevcut Olmayan Yapıları

Külliye'nin özgün tasarımında yer alan yapıların bazıları günümüze kadar gelememiştir. Kalıntıları dahi olmadığı için, bu yapılar hakkında sadece kaynaklardan bilgi edinilebilmektedir. Bunlar, muvakkithane, sübyan mektebi ve su yoludur.

Semavi Eyice'ye (1995) göre; “... *Ayazma Camisi'nin müstemilatından olan sübyan mektebi, hamam ve muvakkithane yıkılmıştır...*”

Muvakkithane'nin hangi tarihte yapıldığı bilinmemekle beraber, Kuzey ve batı avlu duvarlarının kesiştiği yerde ve Ressam Ali Rıza Bey Sokağı üzerinde yapıldığı bilinmektedir (Haskan, 2001).

Muvakkithanenin, Şeyh Abdullah'ın eseri olduğu düşünülmektedir (Ayverdi,1960). Günümüzde muvakithane ile ilgili hiçbir kalıntı yoktur.

Pervititch'e (2001) göre; Cami'nin güneyinde üç katlı bir mektep bulunmaktadır.

Günümüzde sübyan mektebi ile ilgili hiçbir kalıntı yoktur. Caminin güneyinde sübyan mektebinin olduğu belirtilen alanda Ayazma İlköğretim Okulu bulunmaktadır.

Reşat Ekrem Koçu'ya (1981) göre, “...*Bu satırların yazıldığı sırada (1960), 1947 ikinciteşrini, yıkılmış olan eski mektebin yerinde Meşrutiyet devri eseri bir ilk mektep bulunuyordu...*” Yine aynı yazar aynı eserinde Ayazma Mektebi adlı yazısında “...*Üsküdar'da Ayazma Camisi'nin mihrab duvarı tarafında bulunan bu sübyan mektebi yiktirilmiş, yerine, Üsküdar Yirmibirinci İlkokul yaptırılmıştır...*”

Ayazma su yolu, III. Sultan Mustafa tarafından, Ayazma Külliyesi'nin suyunu temin etmek için 1760 yılında yaptırılmıştır. Vakıf defterine göre, Sultan Mustafa Vakfı'na bağlı olan

Ayazma suyolundan, Ayazma Camisi'ne, caminin çeşmesine ve muvakkithanesine su verilmektedir. Yine vakıf defterine göre suyun debisi 4 lüle 3 masuradır (Çeçen,1991).

Kazım Çeçen'nin (1991) verdiği bilgiye göre; “...Ayazma Suyolu Üsküdar'da Bağlarbaşı'nda çiftlik gazinosu denilen araziyle ittisalinde sirkâtibi Mustafa Paşa arazisi dahilindeki menbalardan hasıl olup Nuhkuyusu caddesinde Babadağı da denilen mahallin alt sokağından Nuhkuyusu Karakolhanesinin Sâid Molla arsasının dahilinden geçerek Harmanlık Mektebi yanında caddeye çıkarak Karacaahmet, Tunusbağı, Doğancılar, Mirahor caddelerini takiben Ayazma Camii, mektep ve çeşmelerine su vermektedir...”

Ayazma İsale hattı çizilirken, İsmail Remzi'nin 1930 tarihli isale planı ve 1926 tarihli dağıtım planı aynen kabul edilmiş ve bazı ilaveler yapılarak tüm dağıtım sistemi çizilmiştir. İsmail Remzi, Ayazma suyolunun eski ve yeni debisini de 1 lüle (52 m³/gün) olduğunu ve Ayazma isale hattının 1300 metre olduğunu yazmıştır. 1926 tarihli haritadaki şebeke çizimine göre 1600 metre olan bu suyoluna, şehir içindeki kısmı da eklenirse 2900 metre olmaktadır. İsmail Remzi'nin 1926 tarihli şehir şebekesini gösteren planda Ayazma suyu, Duvardibi'ndeki Valide Terazisi'ne gelerek Valide suyu ile beraber aynı şebekeden akar. Vakıf sularının harap olması dolayısıyla bazıları birleştirilmiş, bu arada Ayazma suyoluna da Atik Valide Suyolu'ndan su verilmiş olduğu bilinmektedir (Çeçen, 1991).

Günümüzde bu yolu terk edilmiştir (Çeçen, 1991).

4.5.2- Günümüze Kalıntıları Kalan Yapılar – Vakfedilen Gayrimenkuller

Küllîye yapılırken, Küllîye'ye gelir getirmesi amacıyla birtakım yapılar yapılmıştır. Sultan III. Mustafa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde K.187 numaralı Laleli Camisi Vakfiye Defteri'nde Ayazma Külliyesi'ne vakfedilen gayrimenkullerin listesi verilmiştir (Bayram – Tüzün, 1987).

Bu listeye göre:

Cinsi	Adedi
Menzil	36
Mumhane	2
Attar dükkanı	4
Helvacı dükkanı	3

Çilingir dükkanı	1
Çamaşırhane	2
Şekerci	2
Ekmekci fırını	1
Kasap	3
Balıkçı	1
Tekneci	1
Enife mahzeni ve kârhanesi	1
Menzilhane	2
Tuğlacılar hanı	1
Şahinciler hanı	1
Han	1
Muhtelif dükkân	8
Bahçe	3
Hamam	1
Sarraı dükkânı	1
Bakkal	3
Berber	1
Şiřhane	1
Simitçi fırını	2
Çörekçi fırını	2
Fırıncıalacı fırın	1
Paçacı dükkânı	1

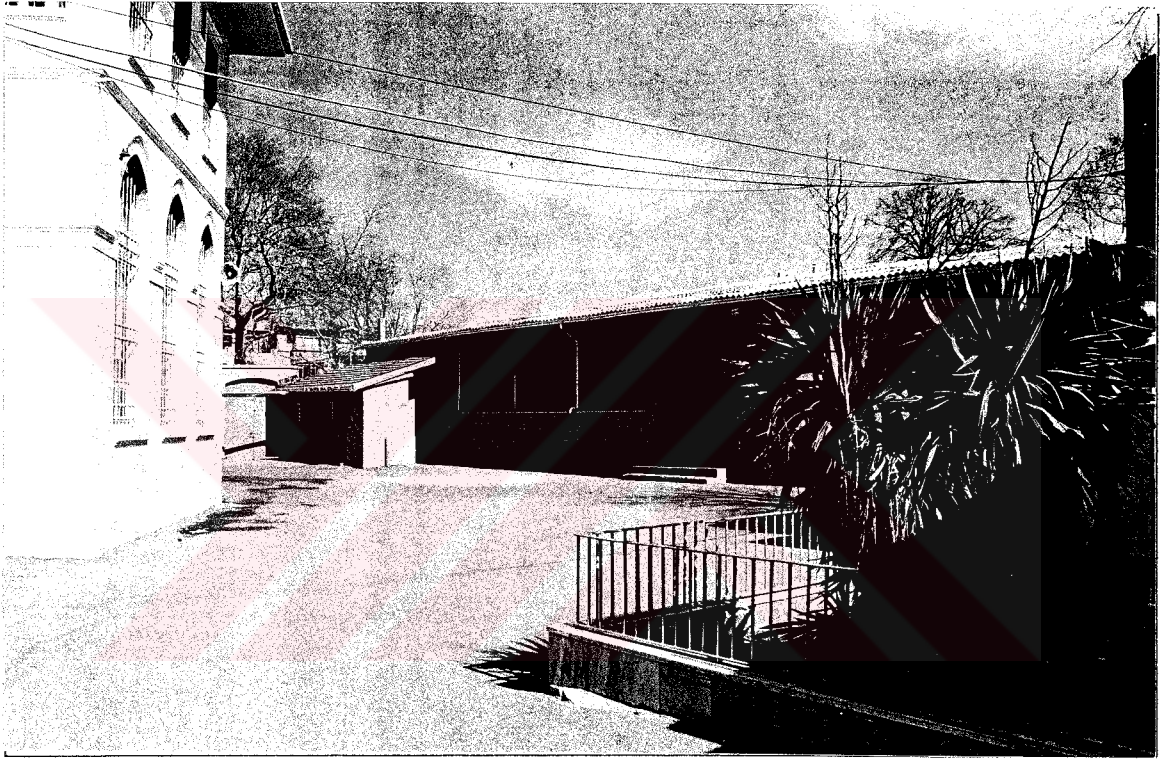
Kebapçı dükkanı	2
Sebzeci dükkanı	2
Yağhane	1
Taşcı dükkanı	1
Hallaç dükkanı	1
Keresteci dükkanı	2
Doğramacı dükkanı	2
Kafesci dükkanı	1
Bıçakcı-usturacı dükkanı	2
Horasancı dükkanı	1
Alçııcı dükkanı	1
Arpacı dükkanı	2
Samancı dükkanı	1
Basmacı kârhanesi	1
Çarıkçı kârhanesi	1
Yastıkçı kârhanesi	1

43 Cins Gayrimenkul

Toplam: 111

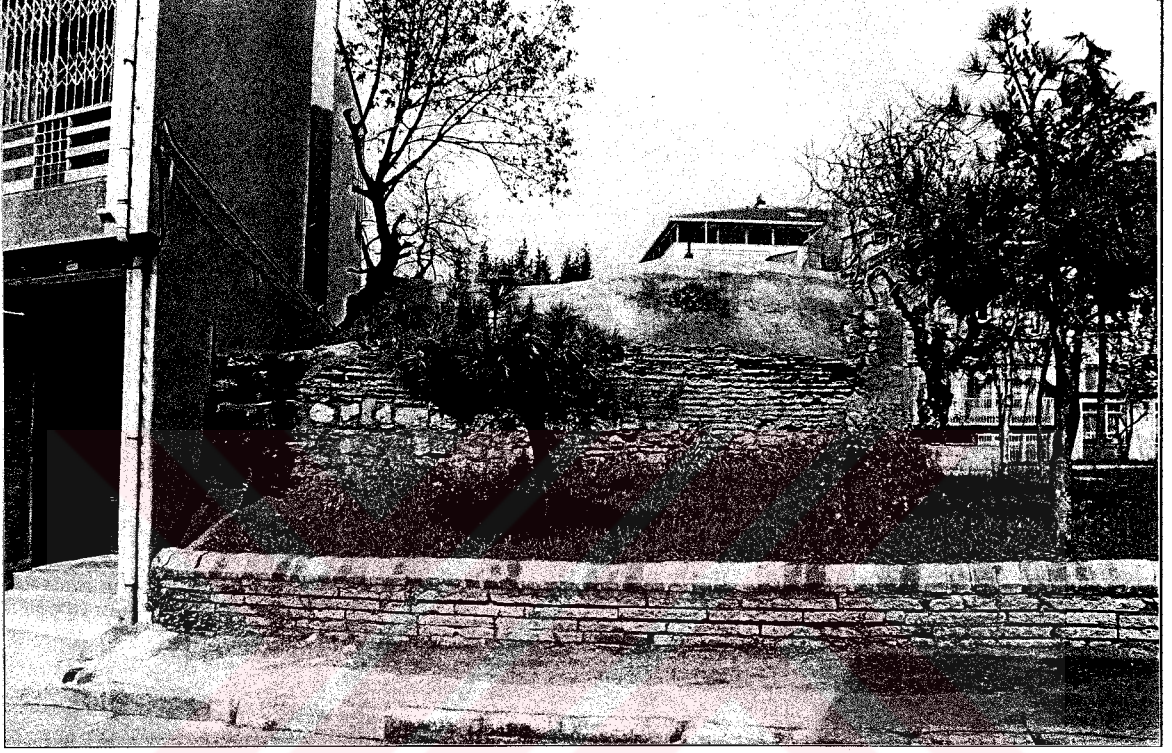
Sadi Bayram ve Adnan Tüzün'e (1987) göre, bu yapıların günümüzdeki yerleri üç bölümde belirtilmiştir. Birincisi; güneyde Ayazma İlköğretim Okulu, batıda Ressam Ali Rıza bey Sokağı, doğuda Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı ve kuzeyde yeşil alanda dahil olmak üzere sınırlı parsellerdir. İkincisi bu parsellerin batısında kalan, oto yıkama servisi olarak çalışan işyerinin güneyindeki üç katlı ahşap yapı ve bahçesidir. Üçüncüsü ise, Ayazma İlköğretim Okulu'nun doğusunda, Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı ile Tulumacılar Sokağı arasında kalan basket sahası ve yeşil alandır (Ek 3).

Sadi Bayram ve Adnan Tüzün'e (1987) göre; 1985 senesinde Külliye'nin güneyinde Ayazma İlköğretim Okulu'nun bahçesinde dokuma atölyelerine ait dükkanların bir bölümü

Resim 4.3 Resimde sağ tarafta Ayazma İlköğretim Okulu'nun bahçesinde dükkanların bulunduğu alana sonradan yapılan C yapısı

Günümüzde, Ayazma Külliyesi'nin doğu avlu kapısının karşısında yer alan harabe halindeki A yapısı, Sadi Bayram ve Adnan Tüzün'e (1987) göre; Külliye'ye vakfedilen gayrimenkullerden birisidir (Resim 4.4).

Resim 4.4 Külliye'nin doğu avlu kapısının karşısındaki A yapısı

Sadi Bayram ve Adnan Tüzün'e (1987) göre; A yapısının güneyinde bulunan alanda, 1985 senesinde temel harabeleri bulunmaktaydı. Günümüzde ise bu alan basket sahası olarak kullanılmaktadır.

Yine aynı kaynağa (1987) göre; Külliye'nin güneyinde de hamam, odun depoları, fırınlar ve dükkanlar bulunmaktadır. Bu yapılardan sadece hamamın duvar kalıntıları günümüze gelebilmiştir. Hamam; Cami'nin güneyinde, 1184 H. - 1757 M. tarihinde, camiye gelir getirmesi amacıyla yapılmıştır. Hamamın bir cephesinin Ögdül Sokağı'na, diğer bir cephesinin de Enfiyehane sokağına bakmakta olduğu bilinmektedir (Konyalı,1976).

Hamamın tam olarak yeri Vakfiye’de; “...Cami’nin kible tarafında, mektebin yanında, bir tarafı vakıf menzil, iki tarafı yeni anayol, kısmen dükkanlar, kısmen anayol ile sınırlı 975 zıra’ arsada yapılmış; iki halvetli, beş sofalı, kenifi, mermer şadırvanı, camekan, külhan, dellak odaları, külhan havlusu ve üç maksura da akarsuyu bulunan bir hamamdır...” şeklinde tarif edilmiştir (Bayram-Tüzen,1987).

İ. Hakkı Konyalı (1976), hamamın (Resim 4.5) özgün planını, “...Camekanlıktan sonra soyunma yerinin sağını yuvarlak, solunu ise tonoz bir kubbe örtmektedir. Buradan abdesthane ve temizlenme yerlerine geçilmektedir. Üç halveti ve bir göbek taşı vardır...” şeklinde tarif etmektedir.

Yine aynı kaynağa göre; 1916 Yılında hizmet vermekte olan hamam, 1976 yılında çöplük olarak kullanılmaktadır. Bugün ise harabe halindedir. Kubbeleri ve külhanı tamamen yok olmuş kısmen duvarları kalmıştır. Hamamın bahçesine, hamama bitişik olarak bir otomobil ve halı yıkama servisi yapılmıştır (Resim 4.6). Bu nedenle de hamamın kalıntıları yol cephesinden görülememektedir.

Resim 4.5 Ayazma Hamamının 1987 tarihindeki durumu (Bayram - Tüzen, 1987)

Resim 4.6 Ayazma Hamamı'nın günümüzdeki durumu

4.5.3- Külliye Sonradan Eklenen Yapılar

Ayazma İlköğretim Okulu

Günümüzde, kaynaklarda Cami'nin güneyinde ve sübyan mektebi olarak inşa edildiği anlatılan yapının bulunduğu alanda, Ayazma İlköğretim Okulu (Resim 4.7) bulunmaktadır. Yapı, dikdörtgen kitleye sahiptir. Bahçesine açılan tek katlı bir müştemilatı vardır. Yapının asıl girişi batı yönünden verilmiştir. Bina bodrum katı ile birlikte üç katlıdır.

Resim 4.7 Ayazma İlköğretim Okulu

Şadırvan

Kuzey avludaki şadırvan caminin batısındadır. Bu şadırvan yakın zamanda inşa edilmiştir. Dörtgen planlı şadırvan, yine dörtgen planlı, mozaik bir platform üzerindedir. Platformun üzerindeki dört adet kare sütunla, şadırvanın yine dörtgen planlı ve düz saçağı taşınmaktadır.

Şadırvan, Cami ile kitle, cephe, malzeme ve planlama gibi bir çok yönden uyumsuzdur (Resim 4.8). Külliye'nin planlamasında Cami merkezde yer almış, diğer yapılarda Cami'ye göre belirlenmiş akslarda üzerinde inşa edilmiştir. Kaynaklardan Külliye'nin özgün planlamasında da şadırvan olmadığı anlaşılmıştır.

Resim 4.8 Şadırvan

Yangın Havuzu:

Avlunun kuzeyinde ve Hünkar Köşkü'ne kuzey yönünde bitişik inşa edilmiştir (Resim 4.9). Havuzun bu Külliye'ye Sultan Mecit zamanında eklendiği sanılmaktadır (Ayverdi, 1960). Yangın havuzunun, hünkar köşkünün bodrum katının büyük kemerlerle geçilmiş pencerelerini kapatmasından da, sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır.

Havuz dikdörtgen planlıdır. İç tarafındaki köşeler dairesel pahlıdır. Havuzun dıştan ölçüleri 10.6 x 8m.dir. Duvar kalınlığı da 60 cm.dir. Duvarları; dıştan bir sıra taş - iki sıra tuğla olmak üzere almalı duvardır. İç tarafı ise sıvanmıştır. Duvarın üstünde de taşan harpuştası vardır.

Reşat Ekrem Koçu'ya (1981) göre; 1960 tarihinde bu havuzda kırmızı süs balıkları bulunmaktaydı. Bugün ise içine çeşitli inşaat malzemeleri atılmış ve oldukça pis bir su birikintisi ile dolmuştur.

Havuzun kuzey cephesinde klasik üslupta kitabeli bir çeşme vardır. Bu çeşmeden bugün su akmamaktadır (Resim 4.10).

Resim 4.9 Yangın havuzu

Resim 4.10 Yangın havuzunun kuzey cephesindeki çeşme

4.5.4- Günümüzde Külliye'nin Mevcut Yapıları

4.5.4.1- Avlu Duvarları ve Giriş Kapıları:

Külliye avlusunun kuzey, doğu ve batı yönleri avlu duvarları ile çevrelenmiştir. Kuzey avlu duvarının Ressam Ali Rıza Bey Sokağı'na bakan cephesinde; pencerelerinin bulunduğu üst bölümü kesme taştır. Duvarın alt bölümü bir sıra taş, iki sıra tuğla örgüdür. Kuzey avlu duvarının üzerinde ve Kuzey avlu kapısının batı ve doğu yönlerinde dörder adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerin söveleri taş sıralarından oluşmaktadır. Avluya bakan cephelerinde ise, pencerelerin üst kısmı kesme taştır, alt kısmı bir sıra taş ve iki sıra tuğla örgüdür.

Doğu avlu duvarının kuzey yönünde kalan bölümü kuzey avlu duvarlarının özelliklerini taşımaktadır. Güney yönünde kalan bölümünün tamamı bir sıra taş, iki sıra tuğla sıralarından yapılmıştır. Batı avlu duvarının tamamı bir sıra taş, iki sıra tuğla sıralarından inşa edilmiştir.

Kapıların üzerindeki kitabelere bakıldığında; kuzey yönündeki kapının asıl giriş kapısı, batıdaki kapısının cenaze kapısı, doğudaki kapısının da cennet kapısı adını aldığı anlaşılmaktadır (Bayram - Tüzen,1987).

Kuzey Avlu Kapısı: Avlu kapısı, avlunun kuzey duvarının orta ekseninde yer almaktadır. Caminin cümle kapısı ile aynı aks üzerine yapılmıştır. Kapının sokak cephesinde bir sahanlık vardır. Bu platform sokaktan 3.34 m. yükseltilmiştir. Buradan Ressam Ali Rıza Bey ve Mehmet Paşa Değirmeni Sokaklarına uzanan rampalar vardır. Rampa, bir sıra taş - iki sıra tuğla olmak üzere almasıık duvardır. Beton korkulukları vardır. Günümüzde rampaların üzerine asfalt dökülmüştür (Resim 4.11).

Taş kapı tarzındadır ve tamamen kesme taştan yapılmıştır. Kapı kanatları ahşaptır. Sokağa ve avluya bakan yarım daire kemerleri, kemerlerin üzerinde de kitabeleri vardır.

Kapının kuzey yönünde, her iki yanında daire kesitli sütunları vardır. Sütun başlıkları arasında frizler bulunmaktadır. Sütun başlıkları, saçak kısmına doğru belirgin bir şekilde genişlemiştir. Kapının üst örtüsü yine kesme taştan yapılmıştır ve barok tarzındadır.

Resim 4.11 Kuzey avlu kapısı

Doğu ve Batı Avlu Kapıları: Her iki avlu kapısı birbirine benzemektedir. Doğu kapısı Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı'na, batı kapısı Ressam Ali Rıza Bey Sokağı'na açılmaktadır.

Taç kapı tarzındadırlar ve kesme taştan yapılmışlardır. Kemerleri yarım daire kemerdir. Kapı kanatları ahşaptır. Kapıların hem sokaklara hem de avluya bakan yüzlerinde ve her iki yanlarında nişler bulunmaktadır.

Kapıların sokağa bakan cephelerinde kitabeler ve kuş evleri vardır. Her iki kapının üzerindeki kuş evleri birbirinden farklıdır. Doğu kapısından farklı olarak batı kapısının kuzey yönünde de bir kuş evi vardır.

Doğu ve batı avlu kapılarının çatı örtüsü, kuzey avlu kapısından farklı olarak kurşunla kaplanmıştır (Resim 4.12, 4.13, 4.14).

Resim 4.12 Doğu avlu kapısı

Resim 4.13 Batı avlu kapısı

Resim 4.14 Batı avlu kapısı yan görünüşü

4.5.4.2- Çeşme

Çeşme, külliye'nin denize bakan cephesinde avlunun kuzey duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Şair Zihni tarafından çeşmenin üzerinde hazırlanmış dört satırlık kitabesi vardır. Bu kitabeye göre çeşme H. 1174 - M. 1760 tarihinde yapılmıştır (Eyice,1995).

Çeşmenin suyu Bulgurlu'dan getirtilmiştir. Çeşmenin İstanbul'da pek görülmemiş tarzda Batı etkileri gösterdiği düşünülmektedir (Ayverdi,1960).

Çeşme (Resim 4.15) külliye'nin kuzey yönünde bir taşlık üzerinde yer almaktadır. Çeşme bir gövde ve üç tekneden meydana gelmiştir. I nolu mermer tekne insanlar için, II ve III nolu taş tekneler (Ek 2) ise hayvanlar için yapıldığı düşünülmektedir (Ayverdi,1960).

Çeşmenin tamamı beyaz mermerle kaplanmıştır. Musluk ince uzun dikdörtgen bir gövdenin alt kısmında bulunmaktadır. Musluğun etrafı barok tarzda yaprak motifleriyle bezenmiş bir rozetin ortasına yerleştirilmiştir. Çeşmenin gövde kısmı sütun gibi bir kaidede oturmaktadır. Silmelerle genişleyen kaide yine mermerdendir. Bu kaide II ve III nolu teknelerin bir bölümünün üzerine oturmaktadır. Yine gövdenin üzerinde barok tarzda bir başlık vardır.

Ekrem hakkı Ayverdi'ye (1960) göre; çeşme özgün tasarımında avlu duvarına bitişik değildir. Bir onarım sırasında şimdiki konumuna getirilmiştir. Ancak kaynaklarda çeşmenin özgün durumuna dair bir bilgiye rastlanamamıştır.

Yine aynı kaynağa göre; bu çeşmenin çatalı ahşap bir saçağı vardır. Ancak günümüzde çeşme bu saçağı mevcut değildir. Ancak, mermer kaplamanın bittiği yerde, üçgen şeklinde sonlanan çimento sıvalı kısım, bir saçağın varlığını doğrular gibidir.

Çeşmenin 1941 yılında Belediye tarafından tamir ettirildiği bilinmektedir (Ayverdi,1960). Günümüzde hala kullanılmaktadır.

Resim 4.15 Üsküdar Ayazma Külliyesi çeşmesi

4.5.4.3- Hazire

Hazire, külliye'nin güneydoğusunda caminin güney cephesine bitişik yapılmıştır (Resim 4.16).

Hazire alçak taş sıra bir duvarla çevrilidir. Bu duvarın üzerinde de demir korkuluklar bulunmaktadır. Hazirede, Osmanlı mimarlığının mezar taşları örnekleri vardır (Resim 4.17,4.18,4.19). Hazirede gömülü olanların çoğu saray çalışanlarıdır (Konyalı,1976). 52 Adet mezar taşı olup, 4-8 tanesi günümüzde kırılmış veya kaybolmuştur. Bu mezar taşları mermerden, çeşitli şekillerde yapılmışlardır. İki adet yeniçeri külahlı, hayat ağaçlı, bereket sembolü üzümlü, kavuklu ve sarıklı şekiller vardır.

Hazirede Gömülü Olanların Listesi:

1173 Ramazan 23 (9 mayıs 1760). Lahit. Sultan III. Mustafa'nın dadısı Ayşe Hatun.

1175 (1761) Saray öğretmeni Hatice Hatun

1178 (1764) Ayazma Camisi'nin hattatı Mustafa Ağa

1179 (1765) Kethüda Hatice hatun

1180 (1766) Hattat, müderris Bosnalı Hacı Osman Efendi

1180 (1766) Mehmet Lütfü Kemaleddin Molla Efendi

1181 (1767) Ayazma Camii muvakkiti Mehmet Said Efendi

1181 (1767) Hattat Osman Efendi'nin kızı Fatma Hanım

1183 (1769) Sultan Selim Han'ın ebesi Rukiye Kadın

1184 (1770) Muhasip Küçük Mehmet Ağa

1184 (1770) Sultan Mahmut Han'ın kadınlarından Hatime Kadın

1184 (1770) Lahit. Berber Rukiye Usta

1184 (1770) Hâlâ hâzin-i şehriyarî Süleyman Bey

1186 (1772) Darü's-saâde Ağası Mercan Ağa

1186 (1772) Bosnalı Hattat Kemaleddin Osman Efendi'nin kızı Fatma Hanım

1186 (1772) Sultan Selim'in dadısı Fatma Hanım

1192 (1778) Lahit. Sultan I. Abdülhamit'in baş muhasibi Mansur Ağa

1192 (1778) Hazinedar Mir'at Hatun

1192 (1778) Sultan III. Mustafa'nın oğlu Hibetullah Sultan'ın süt annesi

1193 (1779) Sultan Abdülhamit'in çaşniğir başısı Behzat Hatun

1196 (1782) Sultan III. Mustafa'nın Çuhadar Ağası Mustafa Ağa

1197 (1783) Kethüda Şuhi Kadın

1203 (1787) Hassa Odabaşı Abdullah Ağa

1203 (1787) Hassa ağalarından Ali Bey

1204 (1789) Bektaşî Kadın Sultan

1206 (1791) Kâtibî sikkeli lahit. Ratip Ahmet Paşa'nın oğlu şair, Naşid İbrahim Bey

Lahdi onarım geçirmiştir.

Kitabesinde;

Azm idüp divan-ı Hakk'a mir erbab-ı sühan

Firkat-i mazmune beyti eyledi matem-seray

Hasretiyle şi'r ü inşa hak bir serir-i na'yden

Ceyb-i kağıd çak ü mefhum sarir-i hame-vay

Nüktedanlıkla hıdiv-i dehre olmuşken nedim

Nakl idüp dünyadan oldu mahrem-i kurb-i huda

Olsun ab-ı rahmet-i feyyaz-ı mutlak cebhe-say

Bülbül-i kudsi Süruri'ye didi tarihini

Naşid İbrahim Beğ gülzar-ı Adn'i kıldı cay

1206 (1791) Harim-i hümayun ağalarından muhasib-i şehriyari Abdurrahman Ağa

1209 (1794) Zerrin başlıklıdır. Enderun-ı Hümayun Dülbend Ağası Abdullah Ağa

1209 (1794) Zerrin başlıklıdır. Babü's-saade Ağası Hacı Ali Ağa

1209 (1794) Kâtibî kavukludur. Babü's-saade Ağası Seyyid Abdullah Ağa

1209 (1794) Ser Lala-yı hazreti şehriyari Süleyman Ağa

1216 (1801) Lahit. Birinci sıra. Hazine-i hümayunda Malcı Sivaslı Mehmet Ağa

Baş şahidesi yeniçeri üsküfû ile süslüdür. Kitabesinde;

Hüve'l-Hallakü'l-baki

Merhum ve mağfur

El-muhtac ila rahmet-i Rbbi2l-Gafur

Es-seyyid Mehmed Ağa,

Silahdar-ı hazreti şehriyari ruhiyçün El-fatiha

1223 (1808) Zerrin başlıklı. Hassa ağalarından Damatzade Ali Bey.

1227 (1812) Mehmet Aziz Efendi'nin eşi Nefazat Hanım

1242 (1826) Laleli Camii vakfının katibi Mehmet Esat Efendi

1243 (1827) Kâtibî kavukludur. Silahdarzade Mir Seyyid Mehmet Emin Efendi

1258 (1842) Şahidesi feslidir. Sultan II. Mahmut'un hazinedarı Küçük Beşir Ağa

1262 (1846) Ruzname katibi Şükrü Efendi'nin eşi Nihalzer Hanım

Kitabesinde; Çaşnigir duhteri Şah Mahmud'un

Mihrimah Sultan'ın ol bir danesi yazılıdır.

1309 (1891) Mühasib-i şehriyari Abdurrahman Ağa

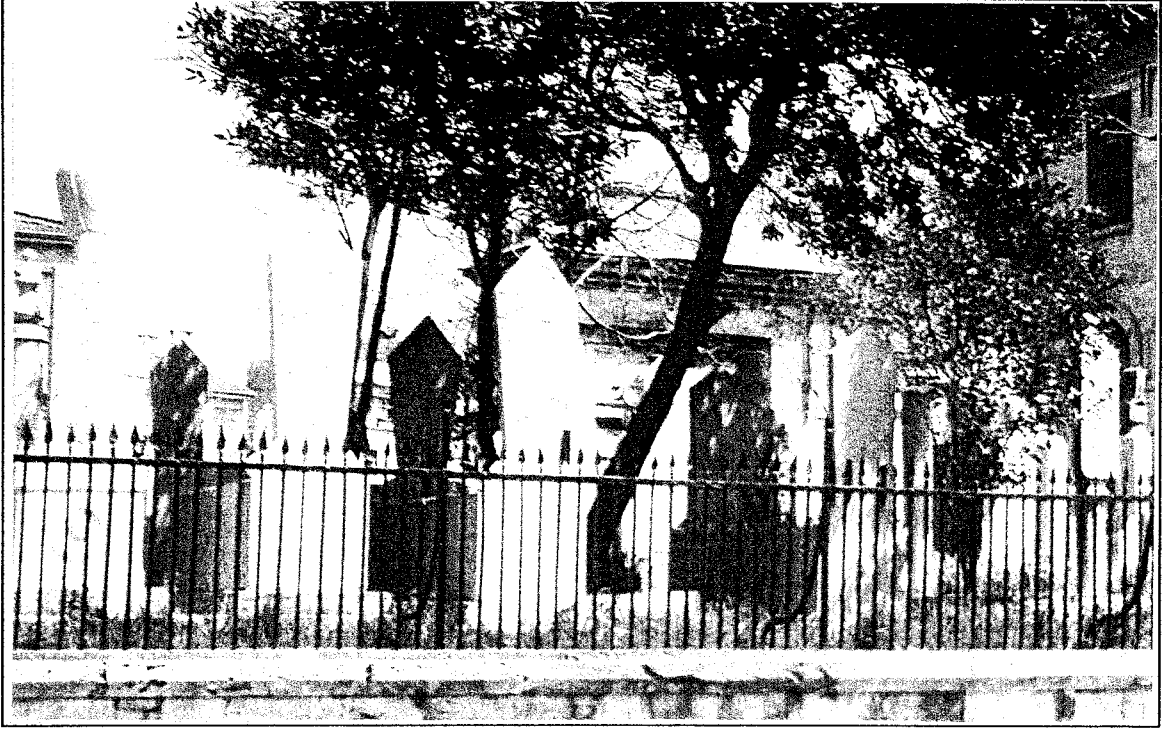
1318 (1900) Ayazma Camisi'nin ilk imamı Salih Efendi

1319 (1901) Atik Valide Camii imamı Osman Efendi

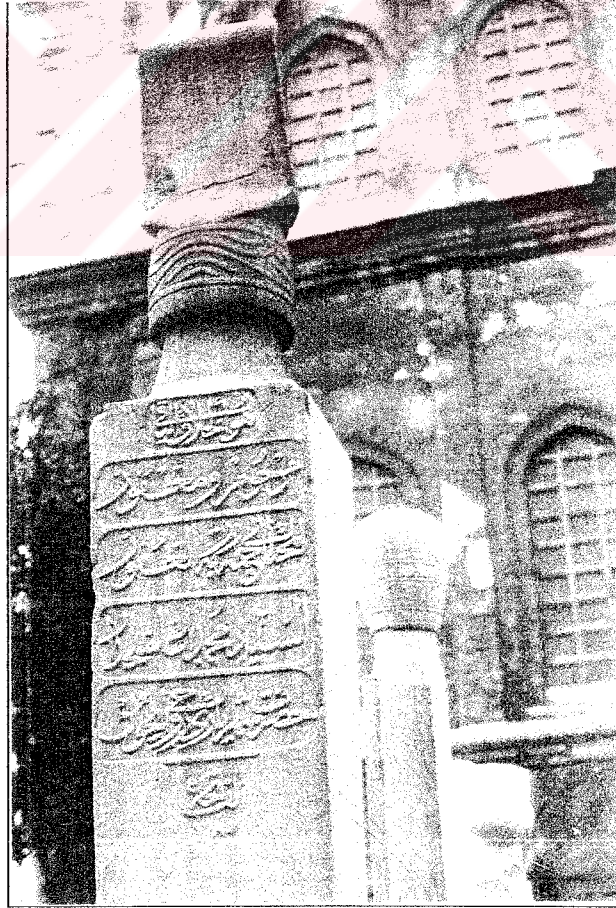
Kitabesi, Mısırlızade mahdumu Mehmet Rıfat Üsküdari hattıyla yazılmıştır.

1320 (1901)Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın kız kardeşi Şakire Hanım

Tarihi belli değil. Rüstem Paşa Mektebi öğretmeni Dağıstani Hafız Mehmet Şerif Vehbi Efendi

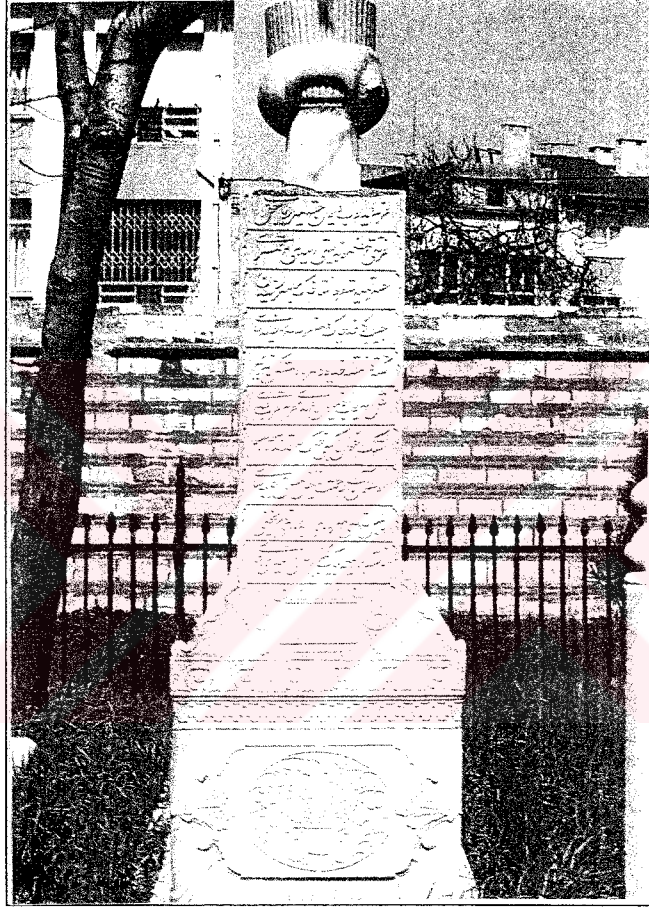
Resim 4.16 Ayazma Külliyesi'nin haziresi (Bayram-Tüzün,1987)

Resim 4.17 Haziredeki Silahdar-ı Haynut-i Şehriyari es-seyyid Mehmet Ağa'nın M. 1185-1771 tarihli mezartaşı (Bayram-Tüzün,1987).

Resim 4.18 Haziredeki Şakire Hanım'ın 1320/1902 tarihli mezar taşı (Bayram-Tüzün, 1987).

Resim 4.19 Haziredeki Şair Naşid İbrahim Bey'in 1206/1791 mezar taşı

4.5.4.4- Günümüzde Depo Olarak Kullanılan Mekanlar

Külliyenin batısında, Ressam Ali Rıza Bey Sokağı üzerinde, tuvaletlerin güneyindedir. Kaynaklarda, bu bölüm hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

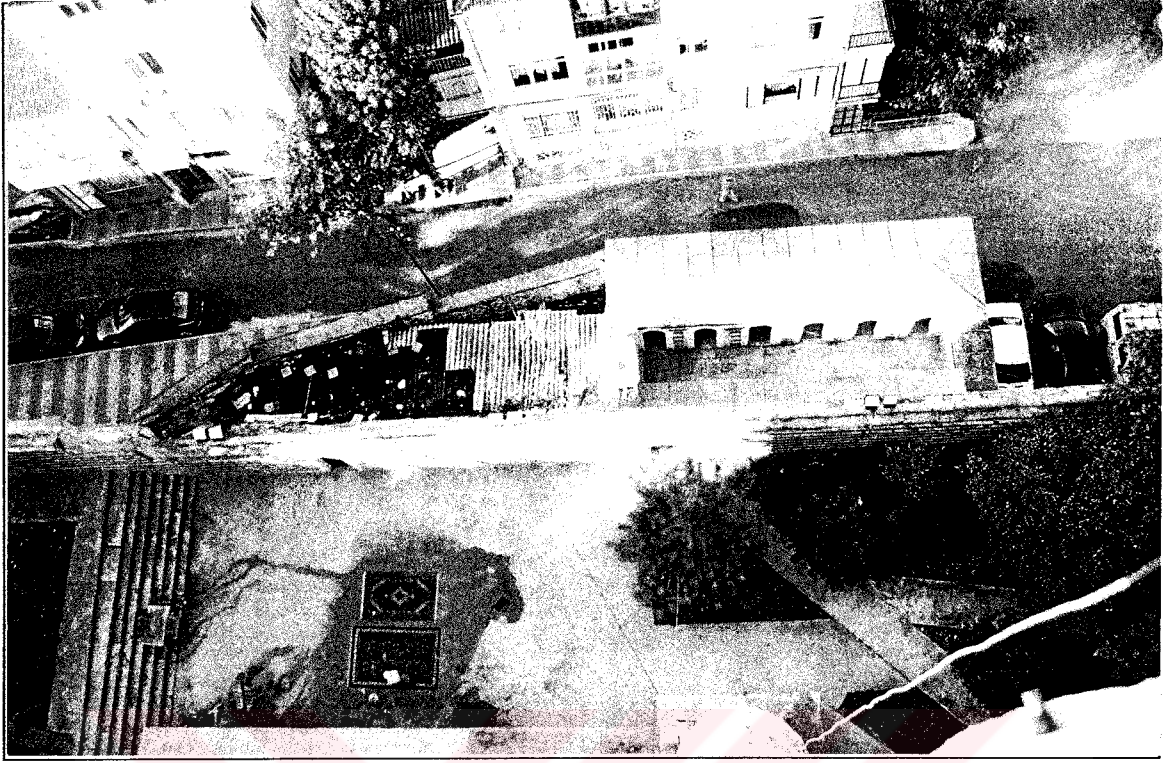
Belirgin bir plan şeması yoktur. Duvarları, tuvaletlerin duvarlarında görüldüğü gibi almalı duvardır. Dış duvarları avlu duvarının kendisidir.

İç mekan iki bölümden meydana gelmektedir. Avluya bakan giriş kapısından girince birinci mekana, iç mekandaki kapıdan geçilince de ikinci mekana ulaşılır. Bugün bu depo, Üsküdar Belediyesi'nin temizlik görevlilerince kullanılmaktadır.

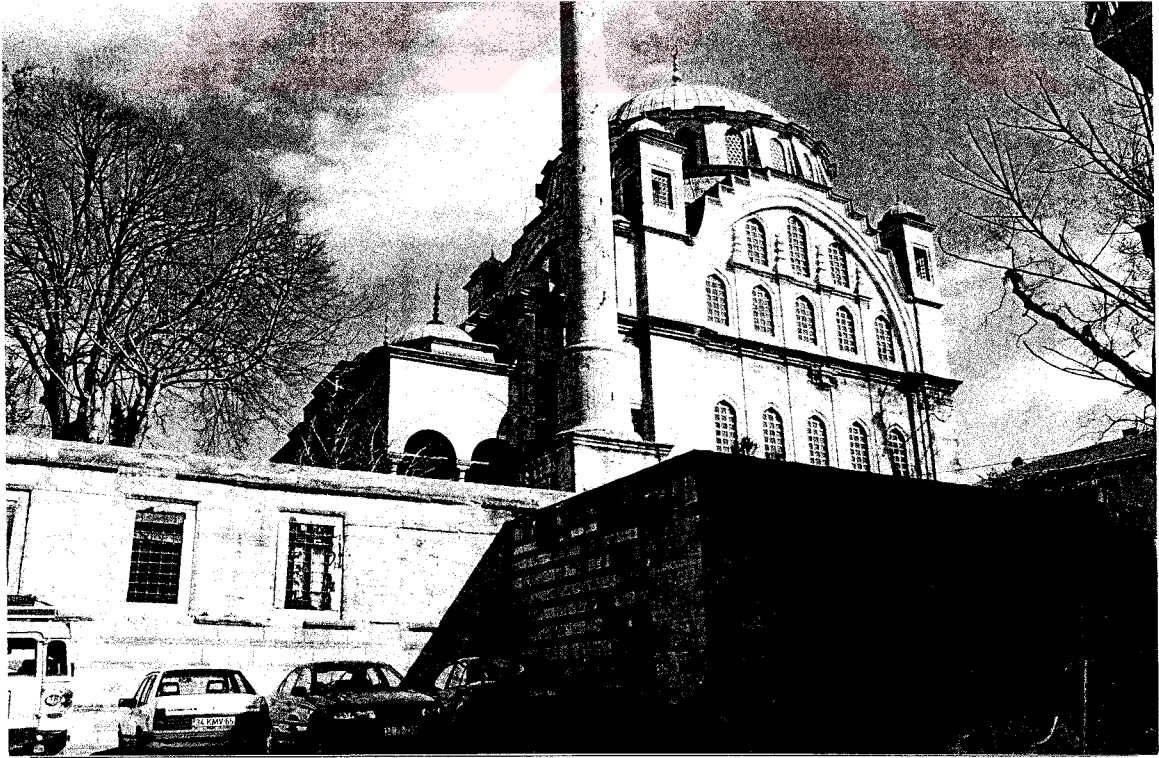
4.5.4.5- Tuvaletler

Tuvaletler, Ressam Ali Rıza Bey Sokağı üzerinde avlunun batı duvarına bitişik nizamdadır. Düzgün bir planı yoktur.

Avlunun batı duvarında tek kanatlı, metal bir kapısı vardır. Kapıdan girilince altı adet ve yan yana dizilmiş tuvalet hücreleri karşındadır. Bir tuvalet hücresinin ölçüleri 1.4 x 1.8 m.dir. Tuvalet hücrelerinin karşısında, dört bölüme ayrılmış, mermerle kaplanmış bir kısım vardır. Bu kısımların çeşmelere ait bir bölüm olması muhtemeldir. Bu bölümün alt kısmında yalaklar vardır. Ancak bu mermer kaplamaların üstünde musluk yerleri olduğunu doğrulayacak bir kanıt yoktur. Mermer kaplamaların yanında, sonradan takılmış bir lavabo vardır (Resim 4.20,4.21).

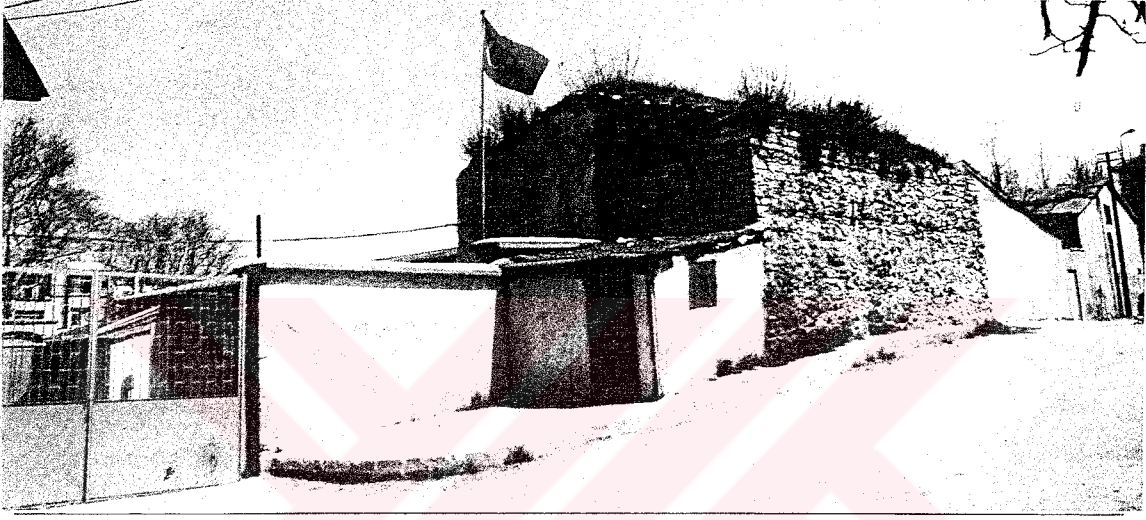
Resim 4.20 Depo olarak kullanılan mekanların ve tuvaletlerin minarenden görünüşü

Resim 4.21 Depo olarak kullanılan mekanların ve tuvaletlerin Ressam Ali Rıza Bey Sokağı'ndan görünüşü

4.5.4.6- Su Deposu Olarak İnşa Edildiği Düşünülen Yapılar

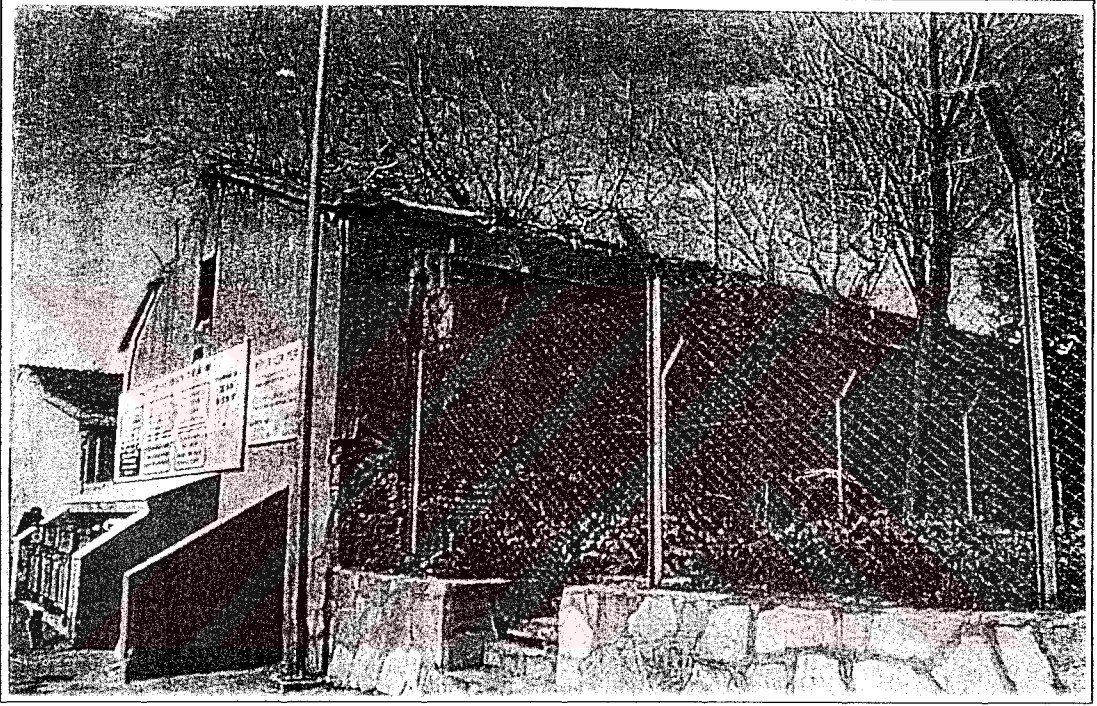
Pervititch'e (2001) göre; D ve G yapıları Külliye'nin bir parçasıdır. Su deposu olarak inşa edilmişlerdir. Dikdörtgen planlı ve beşik çatılıdır. Duvarları sağırdır. Taş duvarları günümüzde sıvanmıştır. D yapısı (Resim 4.22,4.23), Ayazma ilköğretim Okulu tarafından depo olarak kullanılmaktadır. G yapısı (Resim 4.24) ise işyeri olarak kullanılmaktadır. G yapısının, Ressam Ali Rıza Bey Sokağı'na bakan cephesi, Ayazma Mahallesi'nin çöplüğü olarak kullanılmaktadır. Her iki yapıda oldukça yıpranmıştır (Ek 2).

Resim 4.22 D yapısının 1987'deki durumu - (Bayram - Tüzün,1987)

Resim 4.23 D Yapısının günümüzdeki durumu

Resim 4.24 G Yapısının günümüzdeki durumu

4.5.4.7- İmam ve Müezzine Ait Ev

Sadi Bayram ve Adnan Tüzen'e (1987) göre; hamamın güneyinde Ayazma Camisi'nin imam ve müezzine ait ahşap bir ev, N yapısı bulunmaktadır. Bu evin, kuzey ve doğu cepheleri Enfiyehane Sokağı'na bakmaktadır.

N yapısının şahsa ait bir yapı olduğu ve P yapısının imam ve müezzine ait ev olduğu anlaşılmıştır. P yapısı ahşap bir yapıdır ancak günümüzde pencereleri değiştirilmiş, cepheleri sıvanıp, boyanmıştır (Resim 4.25).

Resim 4.25 Resimde en sağda N yapısı, solda pembe renkli P yapısı

4.5.4.8- Hünkar Köşkü

Hünkar köşkü külliye'nin doğusunda yer almaktadır. Batı cephesi camiye , doğu cephesi avlu duvarına bitişiktir. Kuzey cephesine sonradan yangın havuzu eklenmiştir. Avlu doğu kapısından Hünkar Köşkü'nün önündeki bahçeye ve Köşk'ün güney cephesindeki ana girişine ulaşılmaktadır. Hünkar köşkü bodrum katı ile birlikte üç katlıdır.

Plan Özellikleri

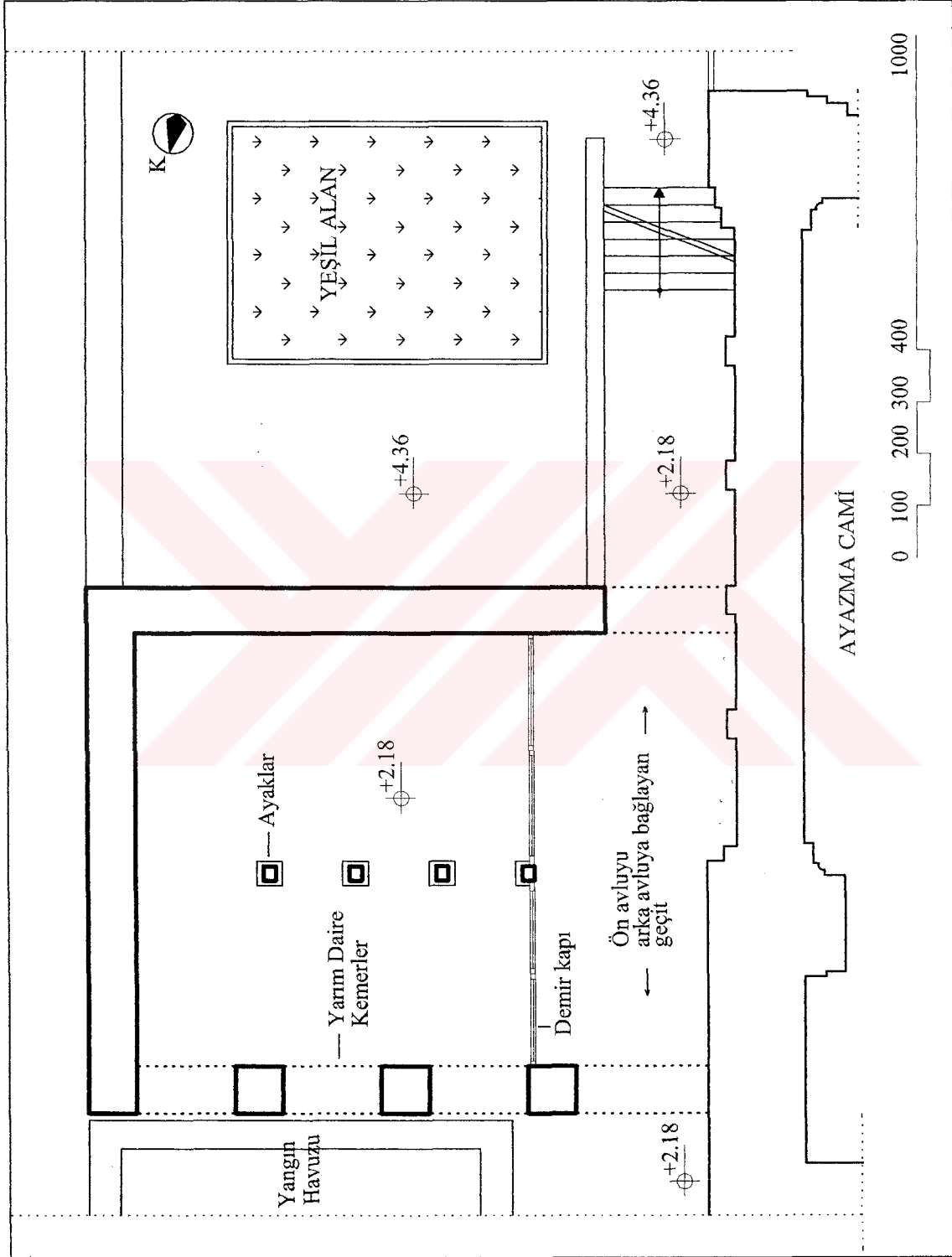
Hünkar Köşkü, özgün tasarımında hünkara ait olan bölüm ve bu bölümün cami ile bağlantısını sağlayan yarı açık mekanlardan meydana gelmektedir. Arazinin eğiminden dolayı yapının bodrum katı da bulunmaktadır.

Köşkün bodrum katı dikdörtgen planlıdır. Bu kat, Külliye'nin avlusunun birbirinden farklı kotta bulunan kuzey ve güney bölümlerini bağlayan tonozlu bir geçit niteliğindedir. Taşıyıcı sistemi ayak ve yarım daire kemerlerle sağlanmıştır. Günümüzde kapatılarak depo olarak kullanılmaktadır.

Hünkar odası, Köşk'ün ana mekanıdır. Vitray, mermer ve kalem işleriyle süslenmiş olan bu oda, bir adet tuvalet ve bu mekanların giriş kapılarının açıldığı bir ön mekandan meydana gelmektedir ve birinci katta yer almaktadır (Resim 4.26,4.27).

Köşk'ün, Cami ile bağlantısını sağlayan mekanları ise, giriş ve birinci katta olmak üzere iki farklı kottadır. Taşıyıcı sistem, sütun ve kemerlerle sağlanmıştır. Birinci bağlantı mekanı, Cami'nin ana mekanı ile Köşk'ün ana giriş mekanı arasındadır. Dikdörtgen planlıdır ve bu mekan tabanda tam ortadan geçen bir basamak ve doğu-batı yönü doğrultusunda dört adet sütunla ikiye bölünmüştür. Köşk'ün birinci katındaki II. Bağlantı mekanı ise, batıda Cami'deki hünkar mahfili ile doğuda hünkara ait bölüm arasındadır. Dikdörtgen planlıdır ve I. Bağlantı mekanına göre daha küçüktür. Döşeme seviyesi, hünkara ait bölümde 16 cm. daha düşüktür (Resim 4.28,4.29,4.30,4.31,4.32). Günümüzde cephedeki kemer boşlukları metal doğramalı pencerelerle kapatılmıştır.

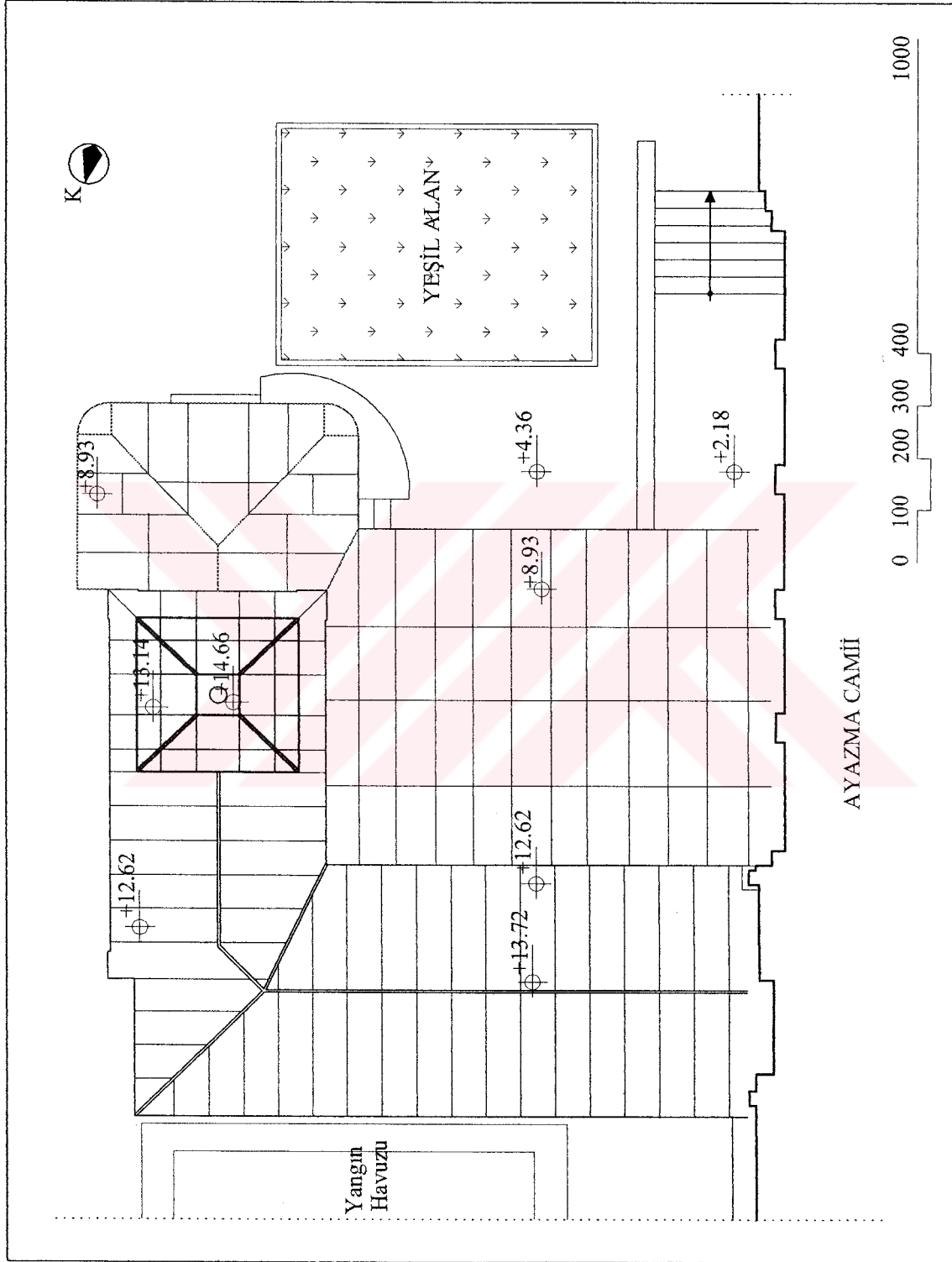
Köşkün giriş katını, birinci kata bağlayan, taştan yapılmış L tipi bir merdiven vardır. Merdiveni P11 ve P12 pencereleri aydınlatmaktadır.

Şekil 4.1 Hünkar Köşkü'nün Bodrum Katı Planı

Şekil 4.2 Hünkar Köşkü giriş katı planı

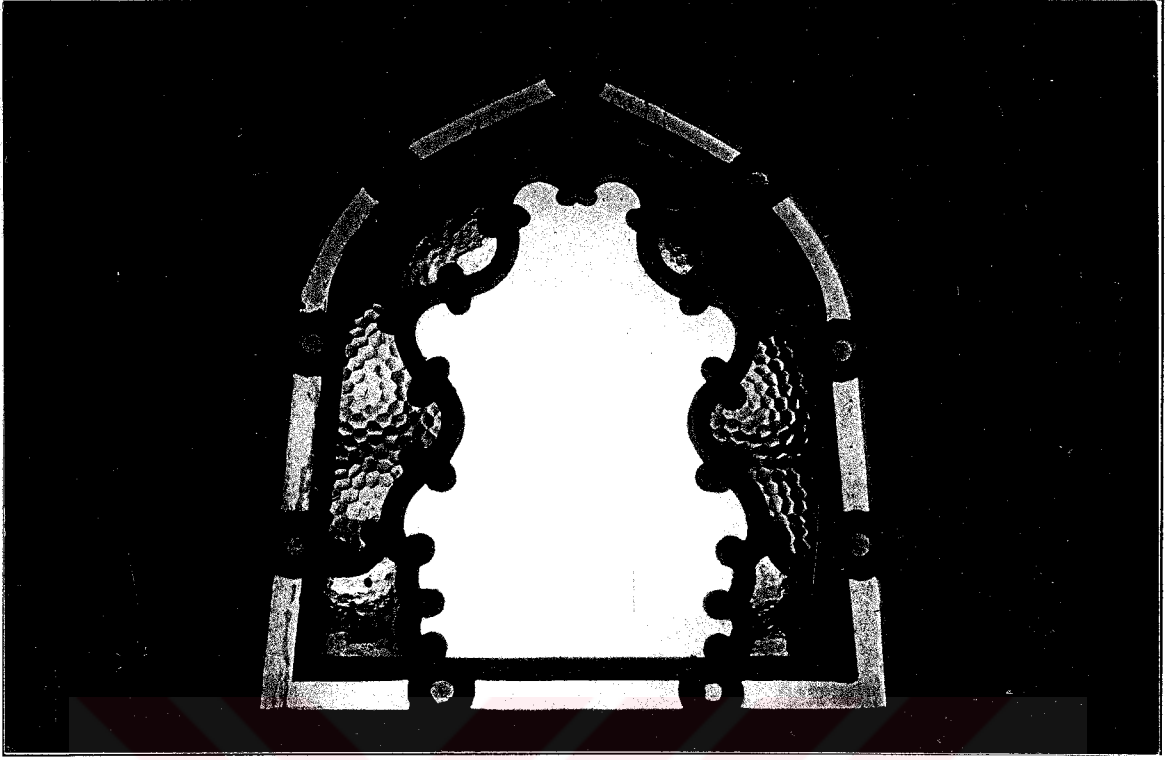
Şekil 4.3 Hünkar Köşkü üst kat planı

Şekil 4.4 Hünkar Köşkü çatı planı

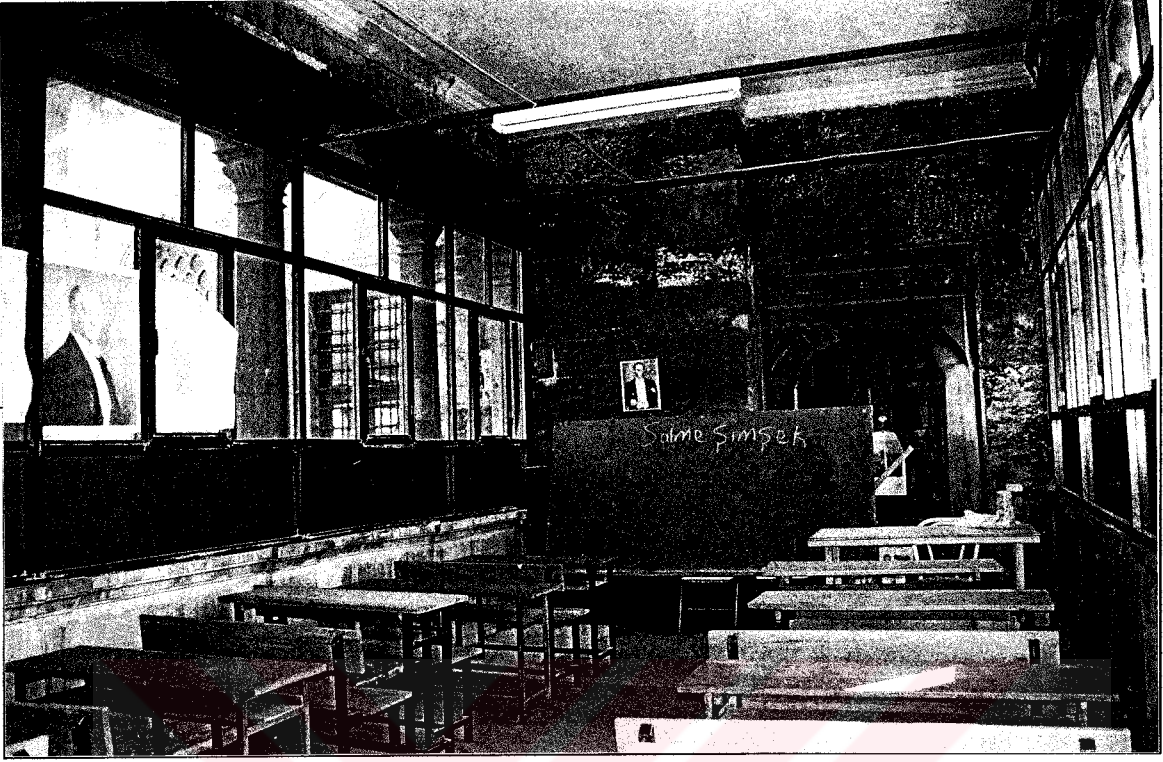
Resim 4.26 İkinci galeriden hünkar bölümüne açılan kapı ve hünkar bölümüne ait ön mekan

Resim 4.27 Hünkar odasındaki tepe pencerelerinin içlik kısımları

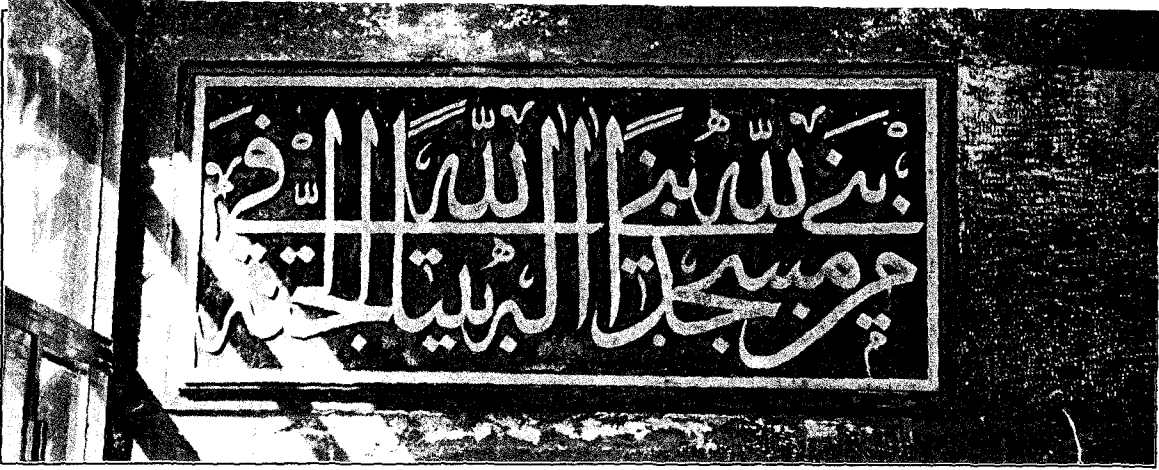
Resim 4.28 Hünkar Köşkü'nün birinci kat galerisi

Resim 4.29 Hünkar Köşkü'nün iç mekanda ikinci kat galerisi batı yönü

Resim 4.30 Hünkar Köşkü'nün iç mekanda ikinci kat galerisi doğu yönü

Resim 4.31 İkinci kat galerisinin giriş kapısının kitabesi

Resim 4.32 İkinci kat galerisinin giriş kapısı

Yapısal Özellikleri

Hünkar Köşkü, kargir yığma sistemde yapılmıştır. Galeri kısımları ise mermer sütunlarla taşınmaktadır.

Cephelerde kesme taş kullanılmıştır. Sütunlar, kemerler ve korkulukları mermerdir. Sütun başlıkları arasındaki demir gergiler vardır.

Döşeme kaplaması olarak; köşkün ana giriş mekanında mermer, diğer mekanlarda ise altıgen tuğla kullanılmıştır. Tavanları düz ve alçı sıvalıdır. Sadece hünkara ait odanın tavanı kalem işleri ile süslenmiştir.

Galerilerin kat silmeleri mermerden, yapının geriye kalan kısımlarındaki kat silmeleri ise küfeki taşındandır. Saçak silmeleri ise küfeki taşındandır.

Hünkar odasının çatısı manastır tonozu şeklindedir. Köşkün geriye kalan çatısı ise kırma çatıdır ve çatıların tamamı kurşunla kaplanmıştır.

Cephe Özellikleri

Hünkar Köşkü'nün cephe düzeni gerek yatayda gerekse düşeyde iki farklı tasarım sunmaktadır. Düşeyde; Köşk'ün ana mekanı olan Hünkar Odası ve yarı açık bağlantı mekanlarıyla, yatayda; saçak ya da silme elemanlarıyla ikiye bölünmüştür.

Hünkar odasında pencere düzeni, bağlantı mekanlarında sütun, kemer ve korkuluklar cephe düzenini tamamlamaktadır.

Güney Cephesi

Köşk'e girişin yer aldığı bu cephenin düzeni; düşeyde hünkar odası ve yarı açık bağlantı mekanlarıyla, yatayda giriş katının üstündeki saçakla ikiye bölünmüştür. Yarı açık bağlantı mekanlarında sütun, yonca kemer ve korkuluklar, köşkün ana mekanının ikinci katında hünkar odasının pencere düzeni, birinci katında giriş kapısı ve giriş saçığı cephe düzenini tamamlamaktadır (Resim 4.33).

Köşke dörtte bir daire şeklindeki binek taşına yaslanan ve iki koldan, dört basamaklı merdivenlerle girilir. Tam daire kemerli giriş kapısının bulunduğu cephe mermerle kaplanmıştır. Kemerin üzerinde bir kitabe vardır. Kapı kanatları ahşaptır ve gayet sade görünümlüdür. Giriş kapısının üstünde, eğimli ve kurşunla kaplanmış bir saçak vardır. Bu saçak, metal konsollarla taşınmakta ve cephe boyunca devam etmektedir (Resim 4.34).

Birinci bağlantı mekanının mermer korkulukları ve sütunları vardır. Sütunların üzerinde, bu yapının kendine has bir özelliği olan, taştan yonca kemerleri (Resim 4.33) vardır.

Giriş kapısının üzerindeki saçak, daralarak galerinin üzerinde devam etmektedir. Giriş katının galerisindeki sütunlar, ikinci katta da aynen devam etmektedir. Galerinin üstü kırma çatıdır ve kurşunla örtülüdür.

Giriş kapısının üstündeki, hünkarın dinlenme odasının cephesi de kesme taştan yapılmıştır. Bu odanın tepe pencereleri ile birlikte iki sıra pencereleri vardır. (Resim 4.35) Alt sıradaki pencereler dikdörtgen şeklindedir ve söveleri mermerdir. Kasaları ahşaptır ve demir lokmal parmaklıkları vardır. Tepe pencereleri daha küçüktür. Tegetli sivri kemerlidirler ve söveleri taş sıralardan çıkartılmıştır. İçlik kısımları vitraydır. Hem içlik hem de dışlık kısımları barok üslupta S ve C kıvrımlarıyla süslenmiştir.

Çatısı ise, yükseltilmiş manastır tonozu şeklindedir ve yine kurşunla kaplıdır. Manastır tonozunun kıvrımları yatık S şeklini andırır ve üstte düz bir tablanın altında sonlanmaktadır. Tablanın üzerinde, yapının kendine özgü, ilginç bir alemi vardır.

Resim 4.33 Galerilerdeki yonca kemerler

Resim 4.34 Hünkar Köşkü'nün giriş kapısı

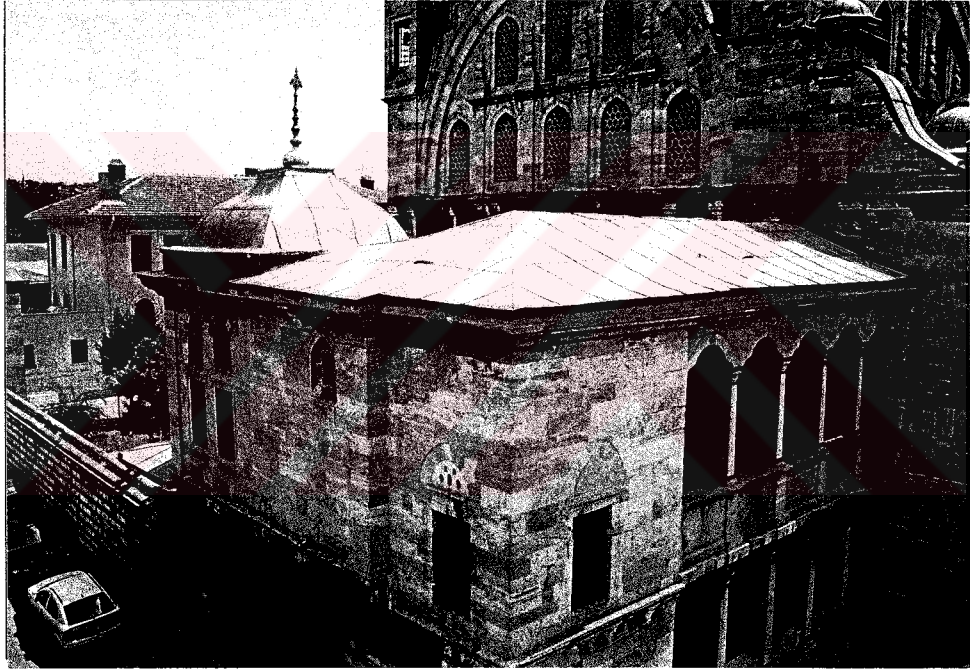
Resim 4.35 Hünkar odasının pencere düzeni

Doğu Cephesi

Köşkün doğu cephesi, Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı'na bakmaktadır. Köşkün ilk katı avlu duvarına bitişiktir. Bu duvar aynı zamanda köşkün giriş katının duvarıdır. Bir sıra taş, iki sıra tuğla örgü şeklinde almalı duvardır. Bu duvarın üzerinde dikdörtgen bir pencere bulunmaktadır. Bu pencere ahşap kasalıdır ve lokmal demir parmaklıkları vardır. Pencerenin üzerinde ayrıca sivri kemer vardır ve bu kemerin içinde üç adet, kuşlar için açılmış delikler görülmektedir. Bu pencerenin güneyinde küçük konsollu bir kuş deliği daha vardır. Pencerenin kuzeyinde de eşkenar dörtgen motifli, altta iki deliği olan bir kuş evi dikkati çekmektedir.

İkinci katı da küçük konsollarla 40 cm kadar sokağa doğru taşırılmıştır. İkinci katın hünkar dinlenme odasının pencere düzeni güney cephesindeki gibidir. Hünkar odasının yanındaki tek hücreli tuvaletin tek penceresi de, hünkar odasının tepe pencerelerine benzemektedir.

Doğu cephesi ile kuzey cephesinin kesiştiği yerde giriş katını birinci kata bağlayan merdiven sahnini vardır. Burası cepheden pencereli kapalı mekanlar olarak algılanmaktadır. Doğu cephesindeki pencere dikdörtgen formludur. Ahşap kasalı, demir lokmalı parmaklıkları vardır. Pencerenin üstünde, pencereden ayrı, sivri bir kemer bulunmaktadır. Kemerin aynasında filgözü motifi, ajur vardır (Resim 4.33).

Resim 4.33⁶ Hünkar Köşkü'nün avlu duvarına bitişik doğu cephesi ve sütun ve kemer düzeniyle kuzey cephesi

Kuzey Cephesi

Köşkün kuzey cephesi giriş katını birinci kata bağlayan merdivenin bulunduğu kapalı mekan ve yarı açık bağlantı mekanlarından meydana gelmektedir (Resim 4.33,4.34).

Kapalı mekanın cephesinde, merdiveni aydınlatan dikdörtgen bir pencere vardır. Pencere yine ahşap kasalı ve lokmalı demir parmaklıdır. Pencerenin üzerinde bir sivri kemer vardır. Kemerin aynası doludur. Pencerenin altından geçen silme takımı yarı açık mekan boyunca bütün cepheyi dolaşmaktadır.

Yarı açık mekanlar, cephede; mermer sütunlar, mermer korkuluklar ve taş kemerlerden meydana gelmektedir. Kemerler, yonca kemerdur ve saçığın altında yer almaktadır.

Bodrum katta yarım daire kemerlerle geçilmiş bodrum katı bulunmaktadır. Bu katta ön avluyu arka avluya bağlayan tonozlu bir geçit bulunmaktadır. Bodrum katın kuzeyindeki yangın havuzu, bu katın cephesinin bir bölümünü kapatmıştır.

Resim 4.37 Hünkar Köşkü'nün kuzey cephesi

Bezeme Programı

Hünkar Köşkü'nde bezemelerin en yoğun olarak görüldüğü mekan hünkar odasıdır. Üst sıra pencerelerde vitray cam, kapı, pencere ve nişlerde mermer, duvar ve tavanlarda da kalem işleri kullanılmıştır.

Bezeme programında barok üslup hakimdir. Hünkarın dinlenme odasına açılan kapı; iki sıra halinde, hafif basık kemerlidir. Kemer barok üsluptadır. S ve C kıvrımlarıyla süslenmiştir. S ve C kıvrımları üstte basık kemerde sonlanırken, altta salyangoz kabuğu gibi kıvrılır ve etrafını akanthus yaprakları süsler. Kapı çift kanatlıdır ve kanatları ahşaptır. Kapının sövesi, kemeri, pilastrları, nişleri ve diğer bütün parçaları mermerdir. Hünkarın dinlenme odasında, mermerden yapılmış, dolap şeklinde nişler vardır. Bu nişlerde yine S ve C kıvrımları, üstte tam daire kemerle sonlanırken, altta sütun şeklindeki ayaklara oturtulmuştur. Bu mermer nişlerin arası, sütun şeklindeki pilastrlarla bölünmüştür (Resim 4.38). Doğu duvarı ile batı duvarının iç kısımlarında, karşılıklı olarak mermerden yapılmış, motifli pilastrlar vardır.

Vitray camların doğramalarında da S ve C kıvrımları bulunmaktadır. Camlarda sarı, mor ve yeşil renkleri kullanılmıştır (Resim 4.27,4.35). Tavanlardaki ve duvarlardaki kalem işlerinde bitki motifleri kullanılmıştır.

Resim 4.38 Hünkar odasının giriş kapısı ve mermer nişleri

4.5.4.9- Cami

Külliyenin asıl yapısı camidir. Cami, avlunun merkezinde olacak şekilde konumlanmıştır.

4.5.4.9.1- Plan Özellikleri

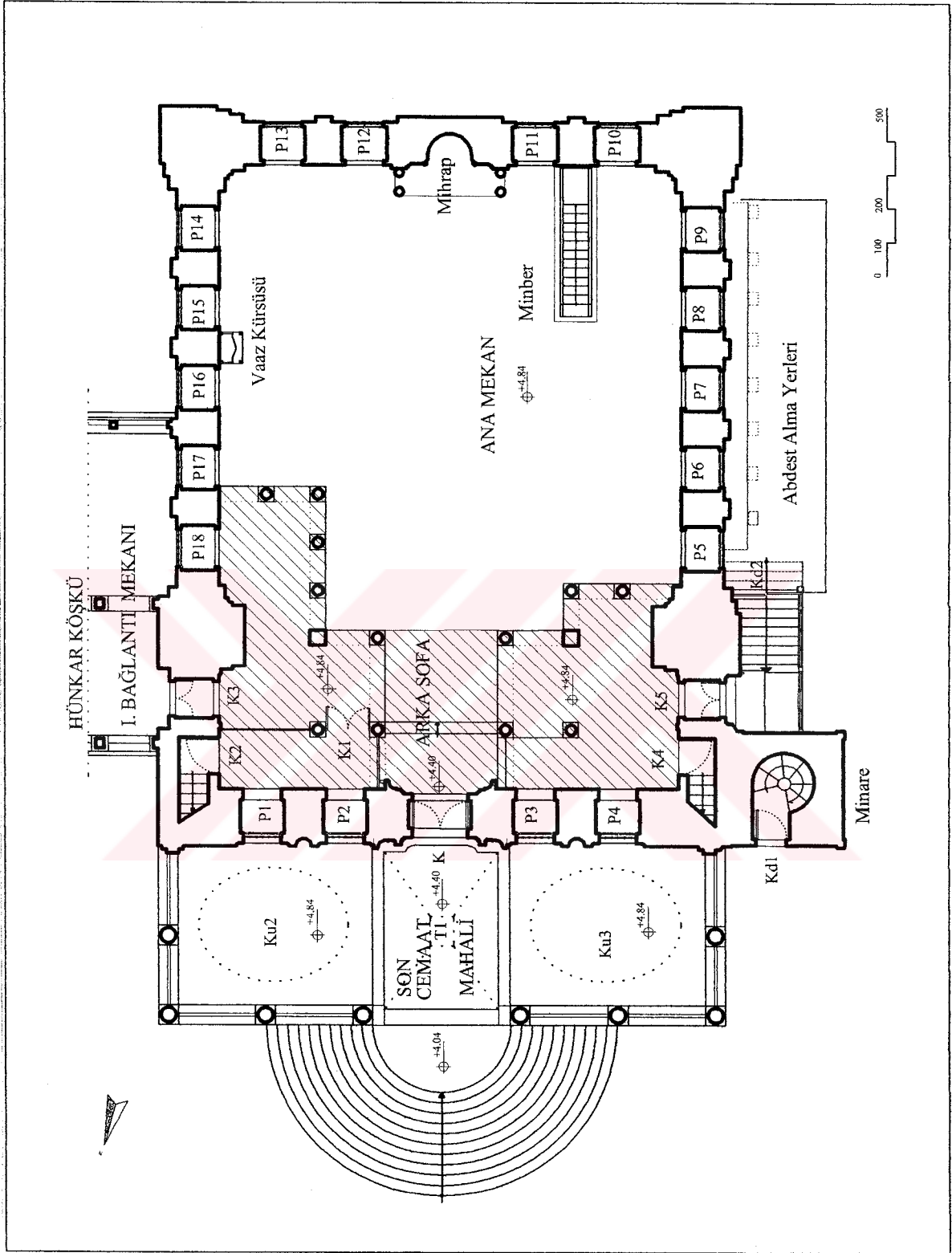
Caminin planı kubbeli tek hacim ilkesine dayanmaktadır. Yapı, son cemaat yeri olan dikdörtgen bir ana mekandan oluşmaktadır.

Cami kapalı mekanının kuzey duvarına bitişik son cemaat yeri üç açıklıklı; batı ve doğu yönleri de tek açıklıklıdır. Son cemaat yerinin iki yan döşemesi , orta açıklıktan 0.44 m. kadar yüksek yapılmıştır. Bu kot farkı sütunların arasına mermer şebekelerin konulmasıyla belirginleştirilmiştir.

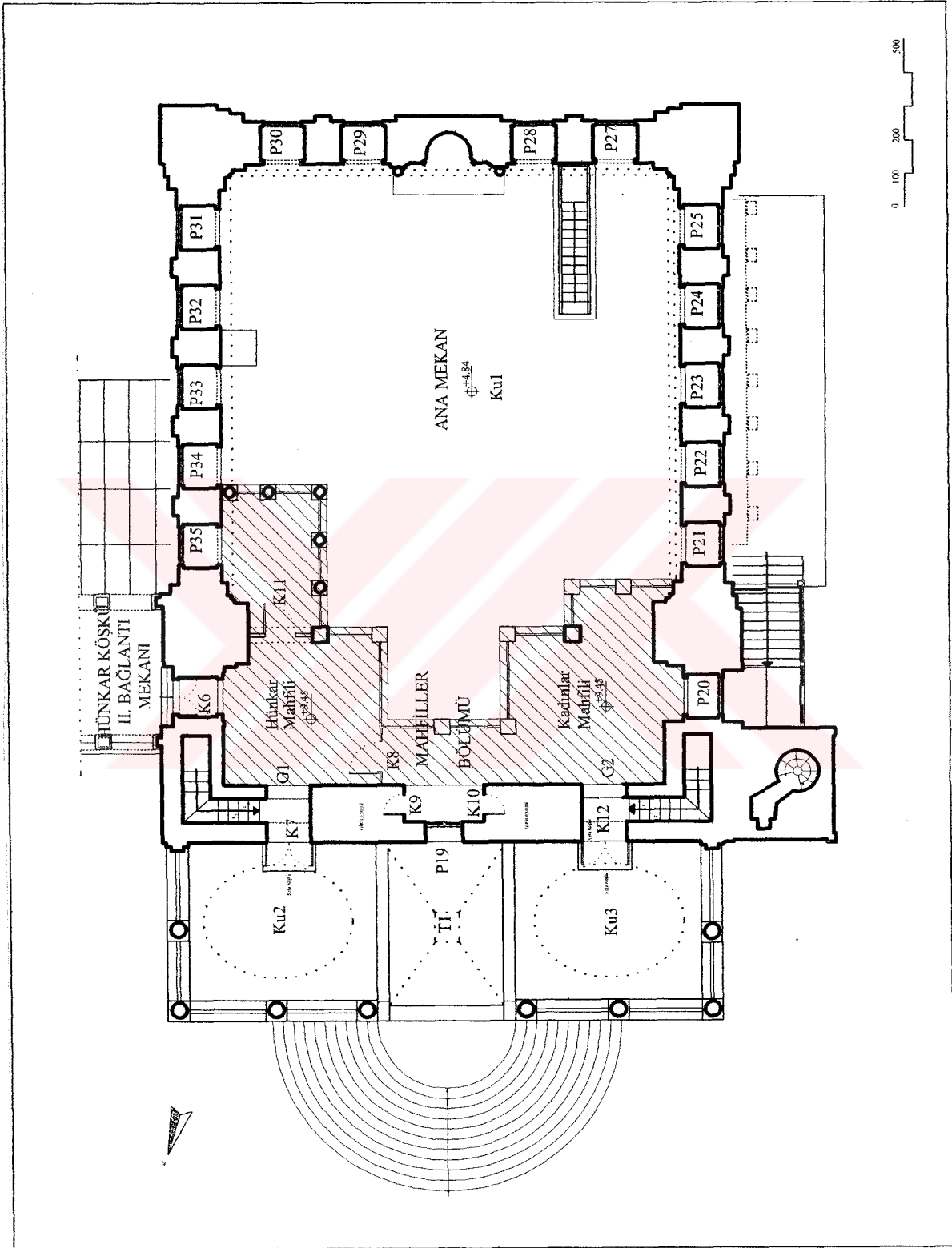
İç mekana son cemaat yerinin orta açıklığında yer alan K1 kapısından geçilir. Burada kubbeli asıl mekandan önce üç açıklıklı giriş mekanı (Şekil 4.5) vardır. Bu bölümden ana mekana iki basamakla çıkılmaktadır. Ana mekanın döşemesi giriş mekanından 0.44 m. Yüksek (Ek 2).

Giriş mekanının üzerinde mahfiller katı bulunmaktadır (Şekil 4.6). Mahfiller katına caminin doğu ve batı duvarlarındaki K2 ve K4 kapılarından ve L planlı merdivenlerle ulaşılmaktadır.

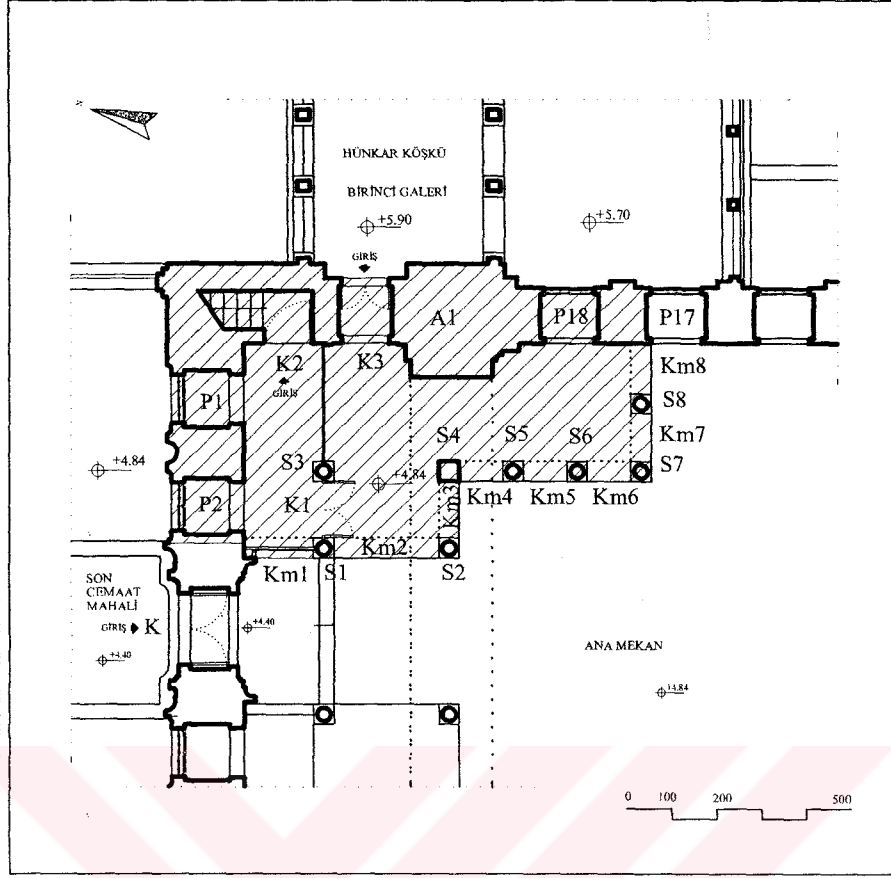
Cami'nin kuzey ve doğu iç duvarlarının kesiştiği yerde hünkar mahfili (Şekil 4.7) vardır. Hünkar mahfili altı adet yuvarlak mermer sütunlarla, Cami'nin giriş mekanının üzerinde yer almaktadır. Planı L şeklindedir ve Hünkara ait bir oda ve bu odanın kuzeyinde yer alan bir ön mekandan meydana gelmektedir. Hünkar mahfiline (Şekil 4.8) ait 1 nolu mekanda; hünkar köşkü ile bağlantıyı sağlayan K6 kapısı, camiden ulaşımı sağlayan aynı zamanda selâ köşkünün kapısının da bulunduğu G1 boşluğu, kadınlar mahfilinden geçişi sağlayan K8 kapısı bulunmaktadır. Bu 1 nolu mekanın güneyinde 2 nolu mekana girişi sağlayan K11 kapısı (Resim 4.36) vardır. 2 nolu mekan kuzey yönünde cami duvarına bitişiktir. Bu duvarın üzerinde P35 penceresi ve pencerenin kemer aynasında bir kitabe bulunmaktadır (Resim 4.37). Bu mekanın güney ve batı yönleri, siyah mermer sütunlar ve sütunlar arasında altın yaldızlı ahşap kafeslerle çevrilmiştir (Resim 4.38). Kuzey ve doğu duvarlarının kesiştiği yerde kavukluk vardır (Resim 4.39).

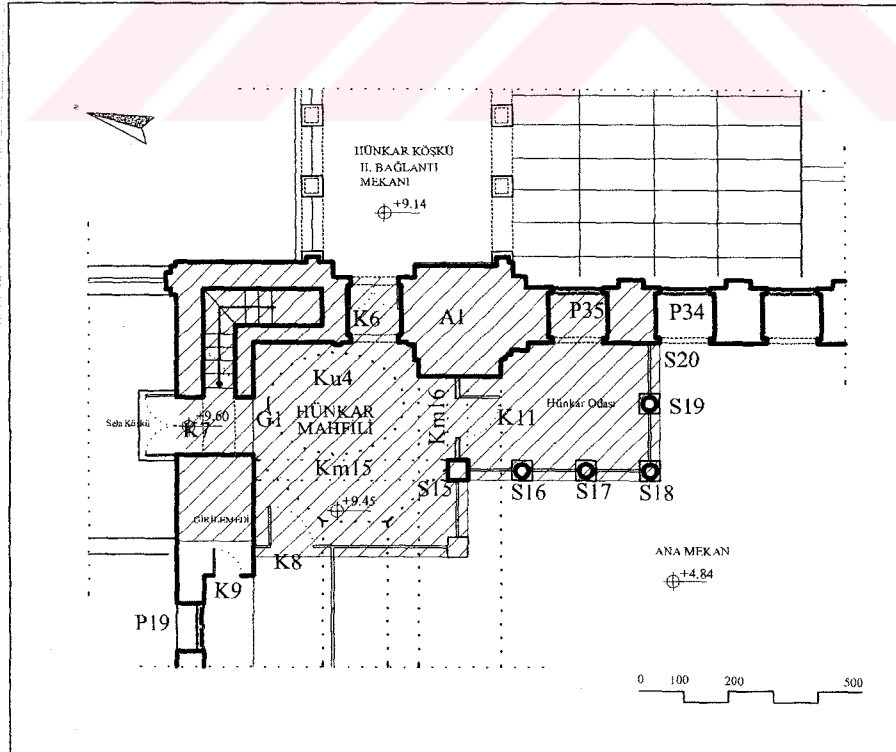
Şekil 4.5 Ayazma Camisinin arka sofa bölümü

Şekil 4.6 Ayazma Camisi Mahfller Bölümü

Şekil 4.7 Hünkar mahfiline giriş ve mahfilin taşıyıcı sistemi

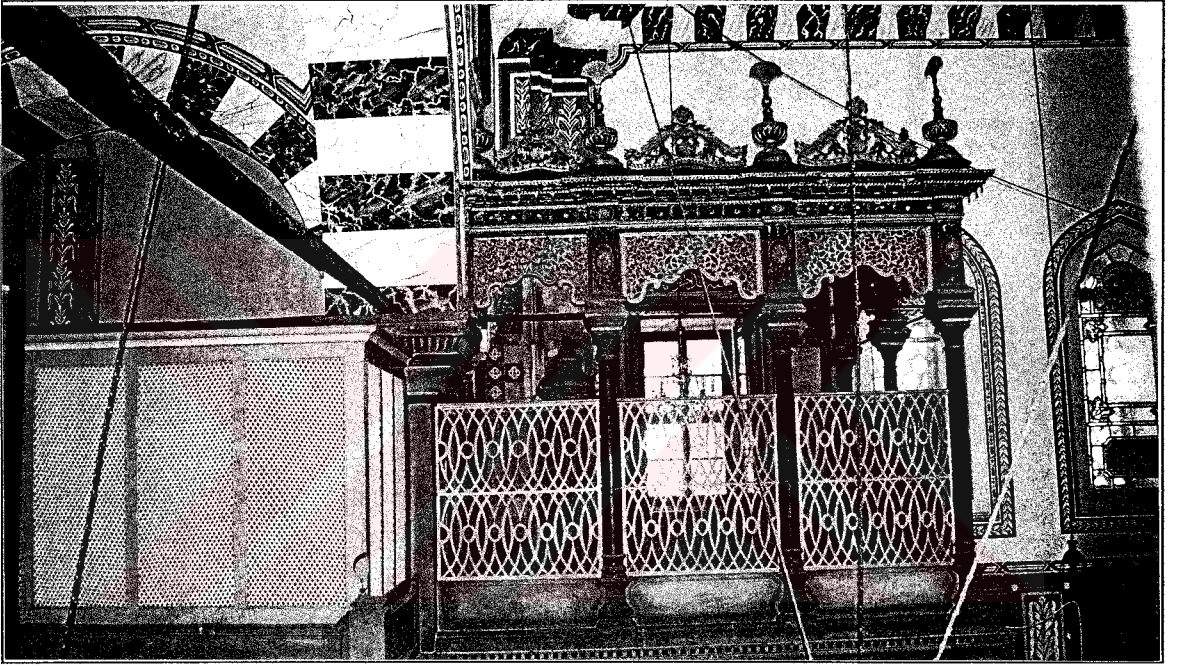
Şekil 4.8 Hünkar Mahfili

Resim 4.39 Hünkar mahfili giriş kapısı

Resim 4.40 Hünkar mahfilinin penceresi

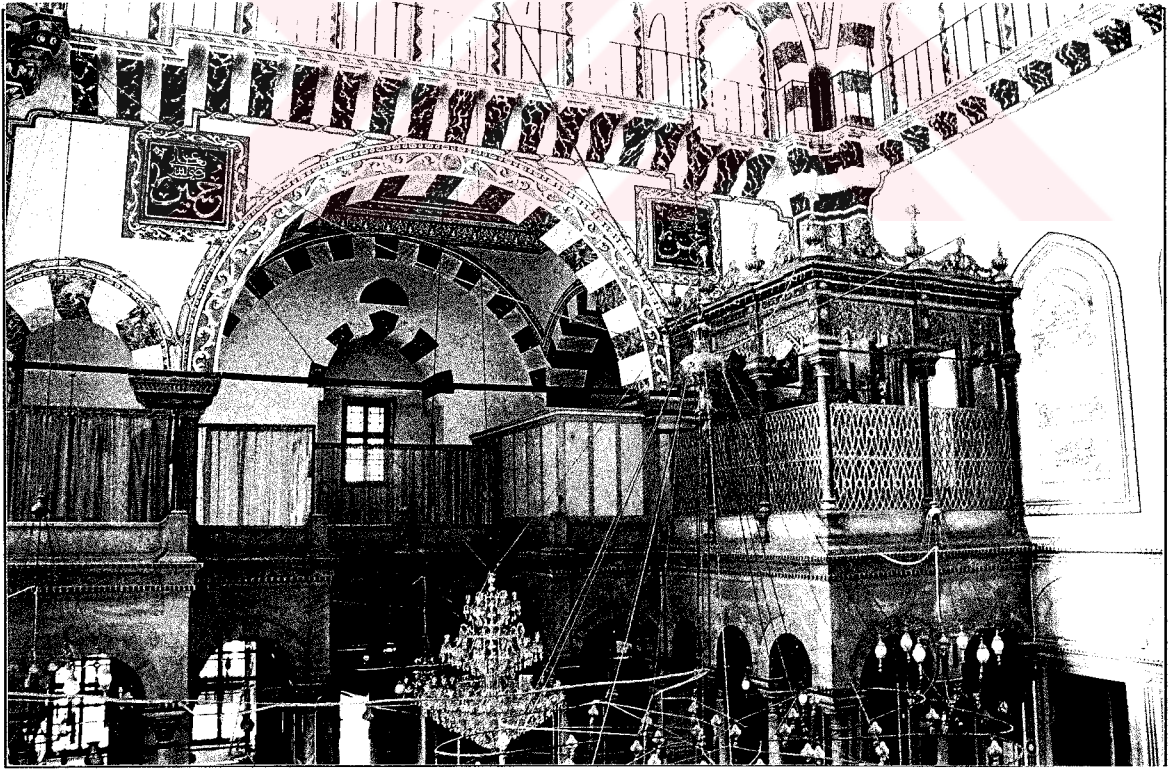
Resim 4.41 Hünkar mahfili

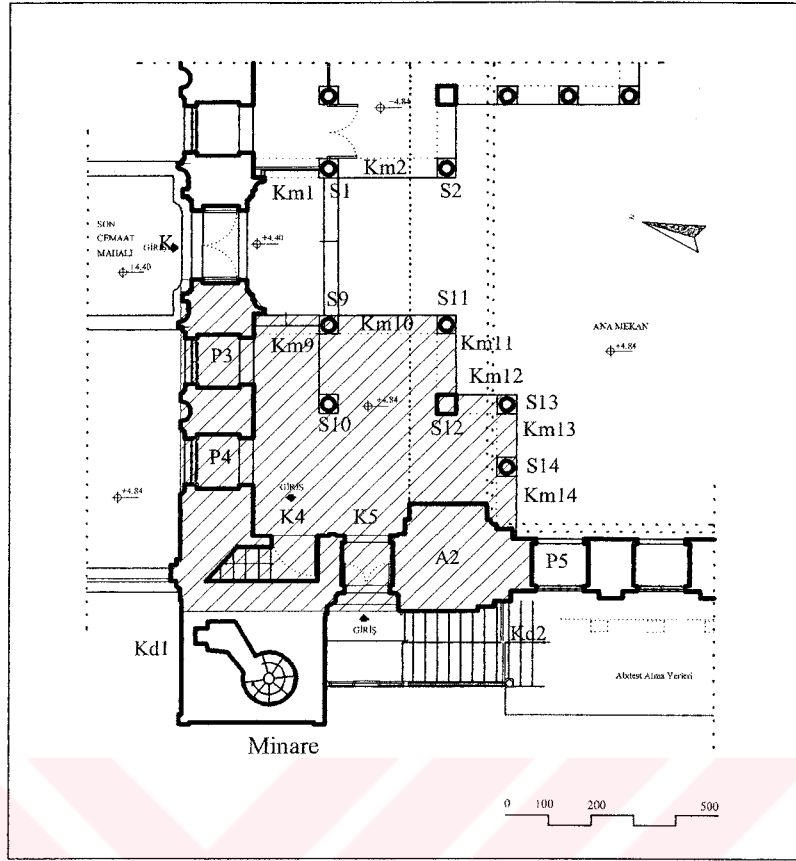
Resim 4.42 Hünkar mahfilinin kavukluğu

Ayazma Camisi'nin kadınlar mahfili Cami'nin kuzey ve batı iç duvarlarının kesiştiği yerde yapılmıştır (Resim 4.43). Kadınlar mahfili de, hünkar mahfili gibi arka sofanın üzerinde ve aynı ölçüde fevkaniye şeklinde yükseltilmiştir.

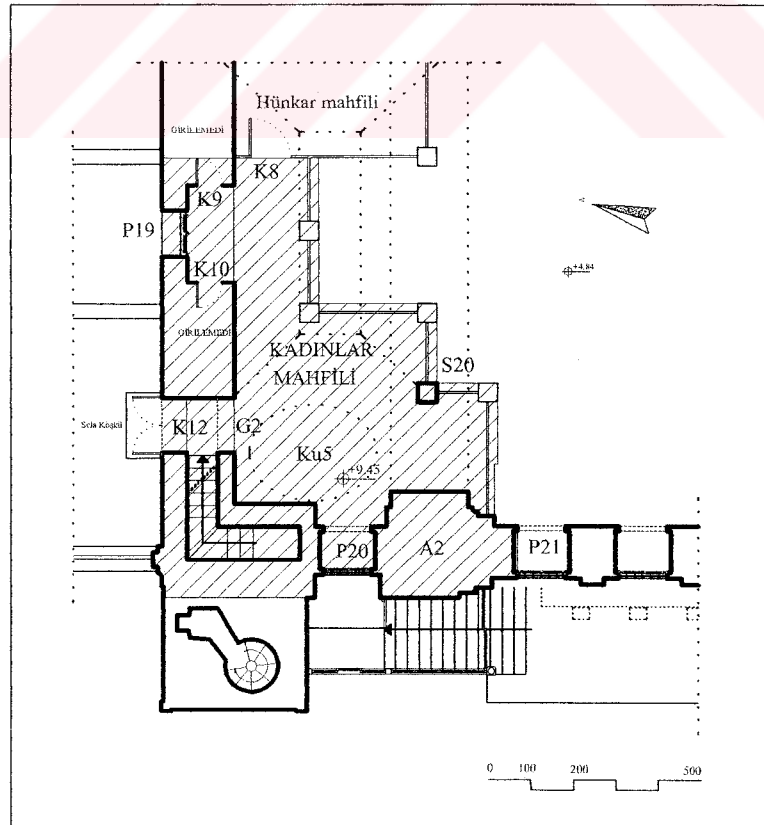
Caminin batı duvarındaki K4 kapısından girince karşılaşılan merdivenden üst kata ulaşılmaktadır. G2 boşluğundan kadınlar mahfiline girilmektedir. Kadınlar mahfili tek bir mekandan meydana gelmektedir. Bu mekanın doğu yönünde hünkar mahfiline bağlantıyı sağlayan K8 kapısı bulunmaktadır. Kuzey yönünde camiden geline G2 girişi boşluğu, ikinci selâ köşkünün (mükebbire) girişi ve bir sekisi vardır. Seki, mahfilin tabanından 50 cm. yüksekliktedir. Bu sekinin kuzey yönünde P19 penceresi, doğu ve batı yönlerinde K9 ve K10 kapıları bulunmaktadır. Kadınlar mahfilinin batı yönünde A2 ayağı ve P20 penceresi bulunmaktadır. Mahfilin güney yönü ise caminin iç mekanına bakmaktadır. İç mekana bakan yerleri beyaz mermer korkuluklarla çevrelenmiştir (Şekil 4.7,4.8).

Resim 4.43 Hünkar mahfili ve kadınlar mahfili

Şekil 4.9 Kadınlar mahfiline giriş ve mahfilin taşıyıcı sistemi

Şekil 4.10 Kadınlar mahfili

Caminin güney duvarında iki pencere arasında mermerden yapılmış mihrap bulunmaktadır. Mihrap, planda yapıdan dışarıya doğru bir çıkıntı yapmamaktadır. Mihrap; yoğun bir biçimde işlenmiş olup, Osmanlı Dönemi barok süslemelerinin güzel bir örneğidir.

Mihrabın güneyinde beyaz mermerden yapılmış olan minber vardır. Minber şekil ve oranlarıyla klasik Osmanlı Üslubunu yansıtmakla beraber süslemeleri rokokodur.

Ana mekanın doğu duvarında yine beyaz mermerden yapılmış vaiz kürsüsü bulunmaktadır. Vaiz kürsüsü yekparedir ve barok üslubunda yapılmıştır.

Son cemaat yerinde, genelde bu devir camilerine özgü, cuma ve bayram namazları için, iki sela köşkü (mükebbire) vardır (Batur, 1974).

Caminin batı duvarındaki bir pencere, padişahın vefatından bir sene sonra 1775 yılında kapı haline getirilmiştir. Bu kapıdan caminin batı cephesindeki abdest musluklarına, tuvaletlere ve muvakkithaneye bir merdivenden inilerek ulaşılır (Konyalı, 1976).

Mihrap

Genel üsluba uygun olarak barok tarzda yapılmış olan mihrap, kırmızı mermerden yapılmıştır. Mihrap nişi 12 köşelidir. Köşeler ve bezemeler altın yaldızlı boya ile belirginleştirilmiştir. Bezemelerde; S ve C kıvrımları, akanthus yaprakları ve madalyon motifleri kullanılmıştır (Resim 4.44).

Mihrap nişinin üst kısmı beyaz mermerden iki sıra dilimli kubbe ile bitirilmiştir (Resim 4.45, 4.46). Nişin dış köşelerinde koyu kırmızı renkli iki sütun vardır. Bu sütunların kaideleri beyaz mermerdir. Kaidenin üzerinde altın renkli, geniş bilezikler vardır. Sütunun dilimli başlığı da beyaz mermerdir. Başlıkla gövde arasında yine altın renkli ve geniş bir bilezik vardır.

Mihrap nişinin üstü gri mermer ile kaplanmıştır. Bu gri mermer, sütun başlıklarının, başladığı noktada S ve C kıvrımlarıyla bir motif oluşturarak, tabandan gelen beyaz mermerin içine girerek kaybolur.

Mihrap nişinin üstünde siyah fon üzerine altın sarısı renkle yazılmış bir kitabe bulunmaktadır.

Üstte gri, altta beyaz mermerle kaplanmış bölümün etrafında, beyaz mermerden oluşan silmelerden meydana gelen bir çerçeve vardır. Bu çerçevenin iki yanında beyaz mermerden yapılmış daire kesitli sütunlar vardır. Bu iki sütunun başlıklarının arasında ve aynı hizada, başlıklardaki profil ve motifleri içeren geniş bir mermer silme vardır.

Bu sütunların başlıklarının altında kalem işi ile yapılmış siyah üzerine yine altın sarısı renkle işlenmiş süslemeler vardır.

Bu mermer silmelerin üzerinde siyah mermer bir bölüm vardır. İki başlık arasında siyah fon üzerinde altın renkle yazılmış bir kitabe vardır. Sütun başlıkları hilallerle sona erer.

Mihrabın üst kısmı taç şeklindedir. Bu tacın iki yanında da kabartma sütunlar vardır. Mihrabın iki tarafındaki kolonların taşıdığı korniş üzerinde, bu devir çeşmelerindeki ve sebillerindeki bir niş veya bir merkezi motif etrafındaki kolonların üzerinde olduğu gibi, kitabeyi çerçeveleyen daha geniş pilastrlar ve onların üzerinde de dekoratif bir üçgensel kısım vardır. (Batur, 1974). Bu kısmın içinde de siyah üzerine altın sarısı renkle yazılmış bir kitabe vardır. Bu beyaz mermer kaplamanın etrafı siyah ve gri renkli kalem işleri ile taç şeklinde süslenmiştir.

Resim 4.44 Mihrap

Resim 4.45 Mihrabın kubbesi

Resim 4.46 Mihrabın kubbesi ve tezyinatı

Minber

Minber, Cami'nin güney duvarında, mihrap çıkıntısının batısındadır. Şekil ve oranlarıyla Klasik Osmanlı üslubuna göre yapılmıştır. Tezyinatı ise rokokodur. Beyaz mermerden yapılmıştır (Resim 4.47, 4.48).

Minber mermer bir kaide üzerindedir. Giriş boşluğu tam daire bir kemerle geçilmiştir. Kemerin üzerinde siyah fonda altın sarısı renklerle yazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Giriş kısmının üstü, mihraptaki gibi taç şeklindedir.

Minberin on iki basamaklı mermer bir merdiveni vardır. Merdivenin korkulukları renkli somaki ve oymalarla süslenmiştir. Bu korkuluklar ve yanlıklar, klasik üsluptan farklı bir şekilde, Rumî oymalar yerine rokoko üslubuna göre yapılmıştır.

Korkulukların altında, silmelerle üçgen şekli verilmiş beyaz mermerden bir bölüm vardır. Bu bölümün içinde, bombeli ve oymalı kabartma şeklinde rozetler vardır. Bu rozetinde ortasında kahverengi bir taş vardır. Minberin yanlarındaki rozetlerde ve korkuluklarda aynı C kıvrımlarıyla, çiçek motifleri kullanılmıştır. Minberin batı tarafındaki rozet, 1877-1878 yılları arasında Osmanlı Rus harbi sırasında, camiye asker yerleştirilirken kazara kırılmış ve onarılmıştır (Haskan, 2001).

Yanlıkların en altında da Bursa kemerleri şeklinde dört adet, üçgen şeklinde oyulmuş bir adet niş vardır.

Merdivenden çıkınca, mihrabın ince renkli sütunları görülür. Sütunların kaidesi beyaz mermerdendir ve altın renkli ince bir bileziği vardır. Dilimli sütun başlıkları üzerine, külah kaidesi dört adet yarım kemerle oturur. Sütun başlıklarının üzerinde metal gergiler vardır. Külah kaidesinin ikinci bölümü, her bir kenarında nişlerin açıldığı, daireye yakın bir çokgendir. Kaidenin de üzerinde som yaldızlı, ahşap çok uzun bir külah ve alemi vardır.

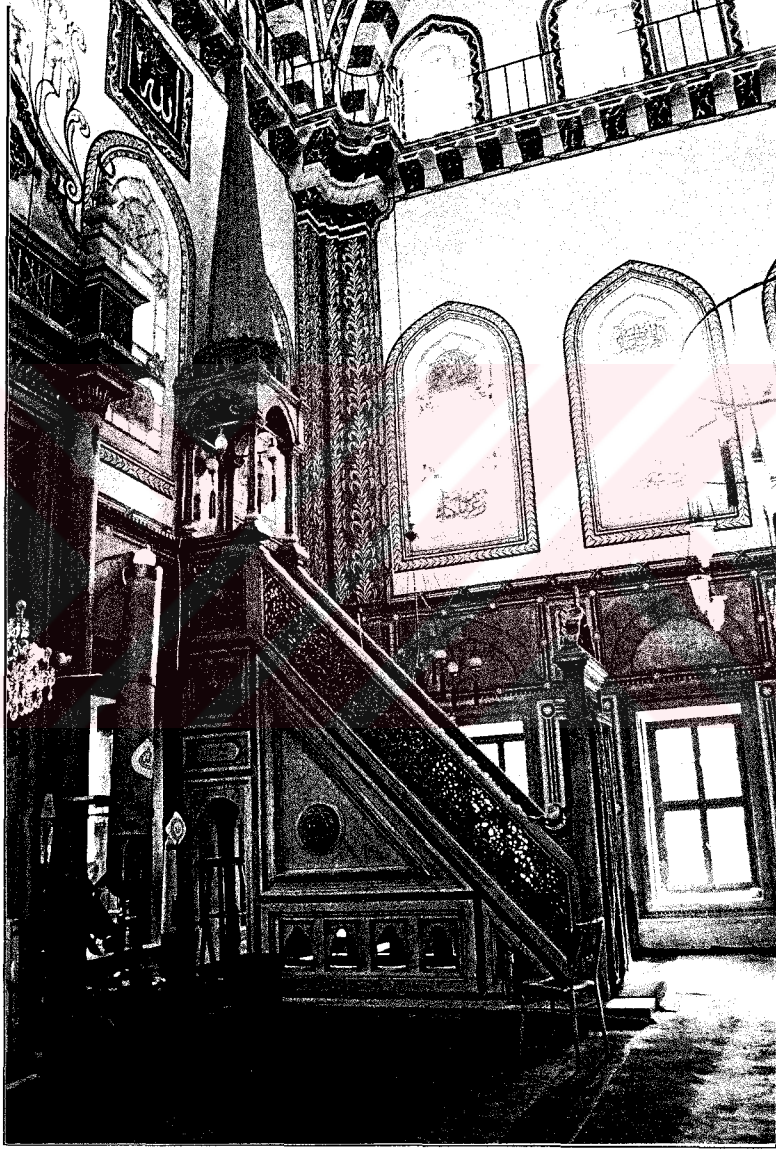
Hocanın oturma yerlerinin yanlıkları da S, C ve çiçek motifleri ile süslenmiştir. Motiflerin ortasında da beyaz renkli bir taş vardır.

Bu bölümünde altında kare formu bir bölüm vardır. Bu bölümün ortasında da kahverengi bir taş vardır. Kare bölümün altında içi boş bırakılmış, yatay olarak yerleştirilmiş bir kitabelik vardır. Bu kitabeliğin altında, yarım daire kemerli, minberin diğer tarafına geçişi bulunmaktadır.

Minberin sol üst köşesine, Türk kültür ve medeniyetinde kullanılan ve tılsımlı olduğu kabul edilen Mühr-ü Süleyman yerleştirilmiştir (Bayram - Tüzen,1987).

Resim 4.47 Minberin ön görünüşü

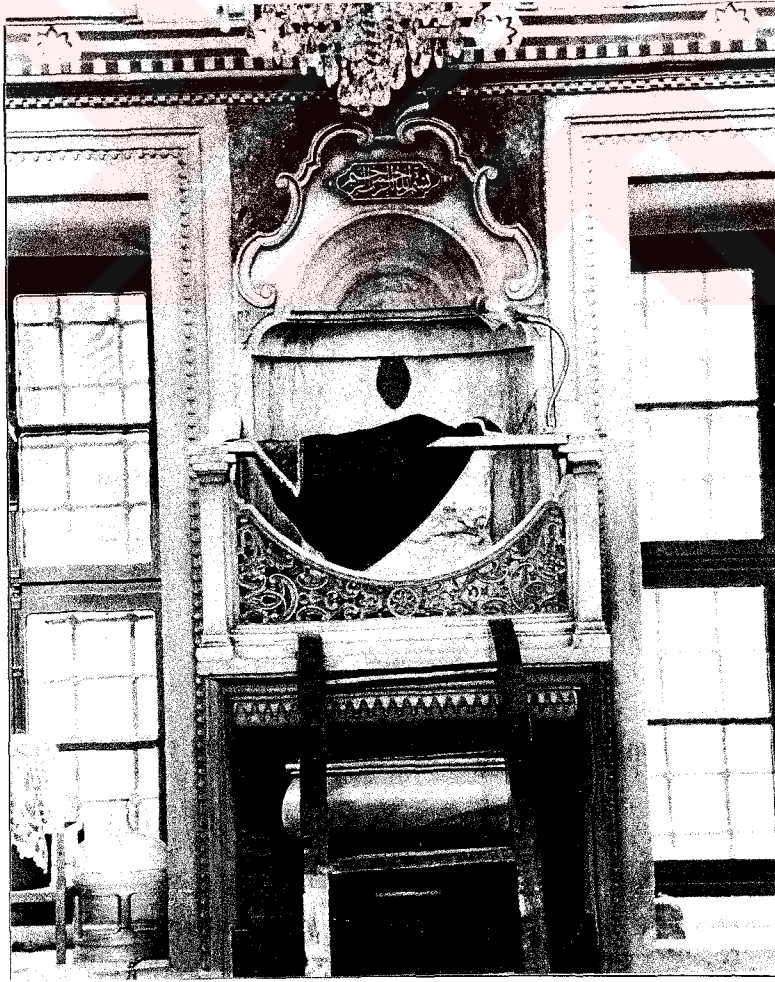

Resim 4.48 Minberin yan görünüşü

Vaiz Kürsüsü

Beyaz mermerden yapılmış olan vaiz kürsüsü üç bölümden meydana gelmektedir. Birincisi hocanın oturduğu korkuluklarla çevrelenmiş bölüm, ikincisi bu bölümü taşıyan konsol ve üçüncüsü de oturma bölümünün arkasında kalan kısımdır (Resim 4.49).

Vaiz kürsüsü barok üslubuna göre yapılmıştır. Kaidesinde püskül motiflerine yer verilmişken, korkuluklarında S, C kıvrımları ve çiçek motifleri kullanılmıştır. Korkulukların köşelerinde küçük sütunlar vardır. Sütun başlıklarının arasında ince kuşaklar vardır. Kürsünün oturma bölümünün arkasında kalan kısmı bir niş gibi yapılmıştır. Bu nişin üst kısmında yarım daire bir kemer ve kemerin üzerinde de bir kitabe bulunmaktadır. Nişin en üst kısmı ise taç şeklinde yapılmıştır. Bu tacın konturları altın yaldızla boyanmıştır. Tacın üst kısmında, altın renkli yelpaze gibi açılan akanthus yaprağı vardır. Kürsünün taç kısmı ile korniş arasındaki kısımla, kürsüden döşemeye kadar olan kısım siyah mermerle kaplanmıştır.

Resim 4.49 Vaiz Kürsüsü

Minare

Minare, giriş bölümünün batı köşesinde yer almaktadır. Oldukça ince oluşuyla dikkat çeken tek şerefeli minare küfeki taşından yapılmıştır. Giriş kapısı kuzeydedir. Minarenin, avlunun üzerinde çıkan basamak halinde bir temel kısmı vardır.

Bu temel kısmının üzerinde kesme taştan oldukça uzun masif bir kürsü bölümü bulunmaktadır. Kürsünün kareye yakın bir bölümü vardır. Köşeleri kare payeler halinde çıkıntılıdır (Resim 4.50).

Kürsünün üzerinde yuvarlak profilli bir bilezikle başlayan pabuç kısmı bulunmaktadır. Pabuç kısmı iki kademede daralmaktadır. Üzerinde boyuna olarak yapılmış, ince uzun motifler bulunmaktadır (Resim 4.51).

Pabuç bitiminde yer alan silmeden sonra, kesme taş olan daire planlı gövde başlamaktadır. Minarenin gövdesi oldukça sadedir, hiçbir süslemeye yer verilmemiştir.

Gövdeden şerefeye geçiş mukarnaslıdır. Şerefenin tabanı ve konsolları kesme taş, korkulukları ise mermerdir. Korkulukların içinde, çerçeveler oluşturan motifler vardır.

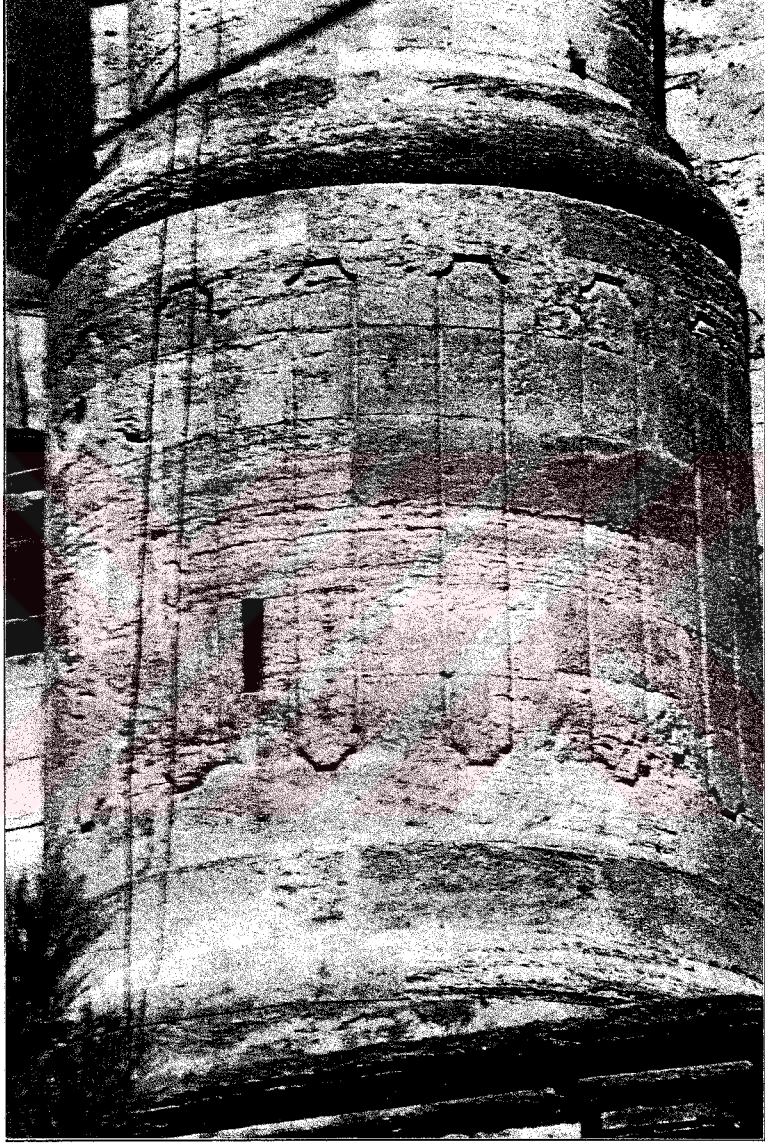
Şerefenin devamında bulunan petek kısmı, gövdeye oranla daha incedir. Gövde kısmı gibi sadedir. Doğuya açılan bir kapısı vardır.

Petek bölümünden sonra minarenin yine taştan yapılmış külah kısmı gelmektedir. Minarenin külah kısmı soğan kubbe gibidir.

Külahın üzerinde de metal bir alem vardır ve aleminin ay kısmı hilal şeklindedir (Resim 4.52).

Resim 4.50 Minarenin temel ve kürsü bölümleri

Resim 4.51 Minarenin pabuç bölümü

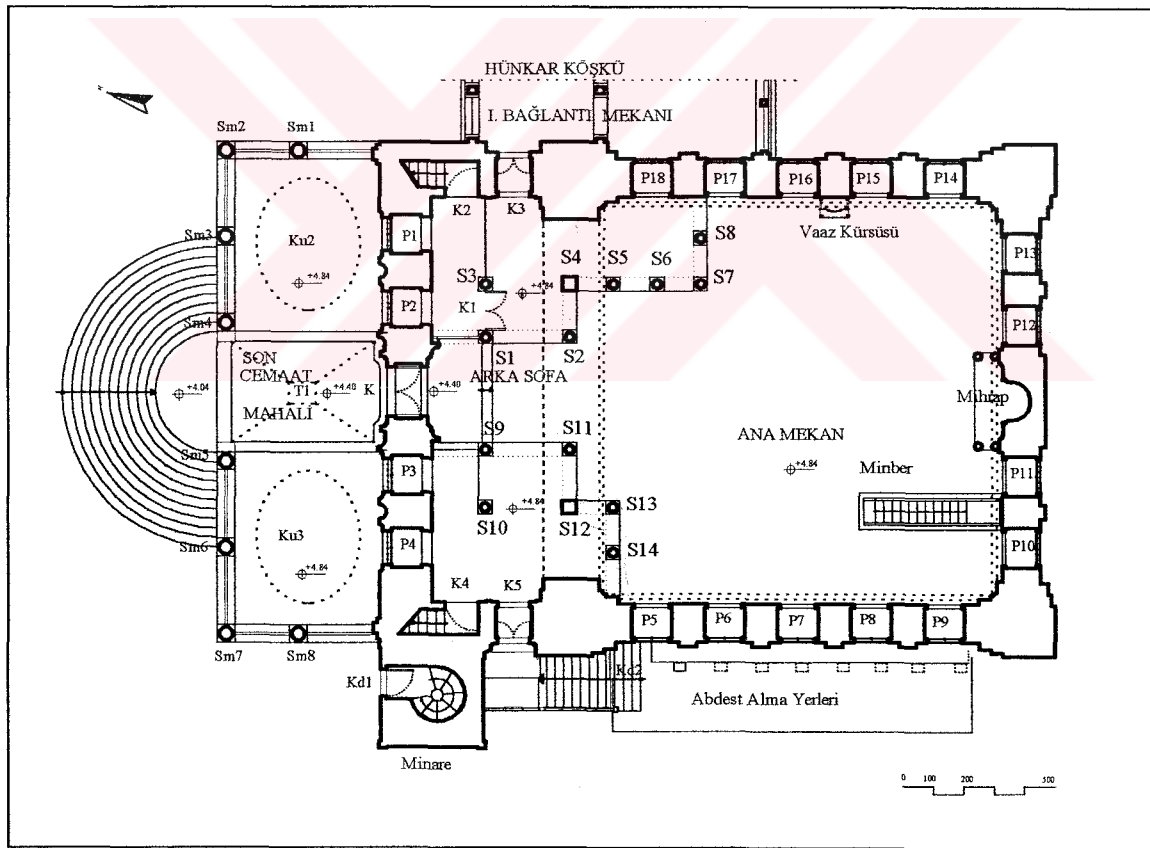

Resim 4.52 Minarenin gövde, şerefe ve külah bölümü

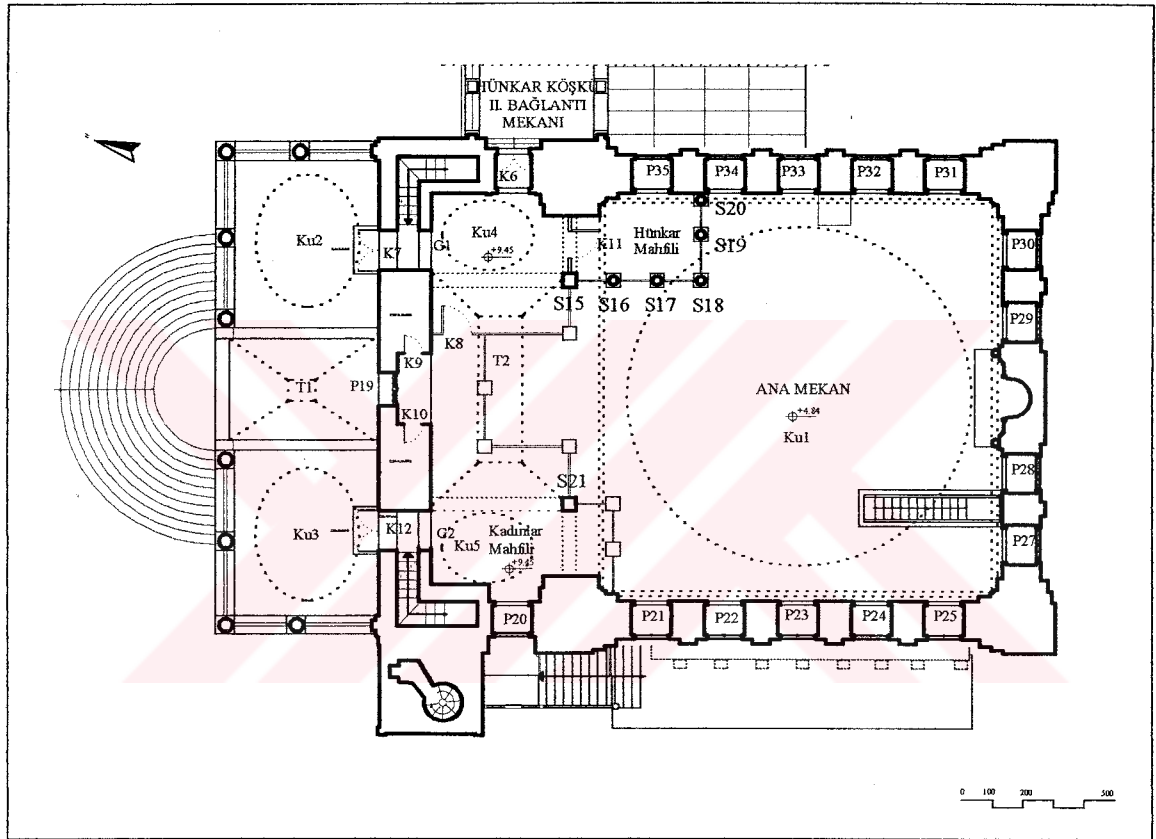
4.5.4.9.2- Yapım Sistemi

Yapıda kargir yığma ve iskelet sistem bir arada kullanılmıştır. Son cemaat yerinde ve arka sofada, taşıyıcı sistemi sütun ve kemerlerin oluşturması bu bölümlerin kargir iskelet olarak kabul edilmesini mümkün kılmaktadır (Şekil 4.9, 4.10).

Ana mekânın kargir yığma olan beden duvarlarının kalınlığı 130 cm.dir. Duvarlar iç mekanda alçı ile sıvanmış ve kalem işleri ile süslenmiştir. Cephede ise kesme taş kullanılmıştır.

Şekil 4.11 Ayazma Camisi giriş katı planı

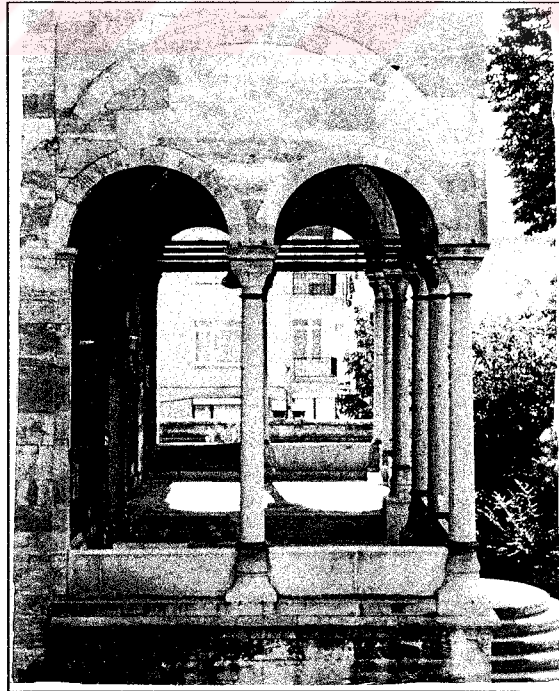
Şekil 4.12 Ayazma Camisi mahfil katları (+9.45 Kotu) planı

Sütunlar

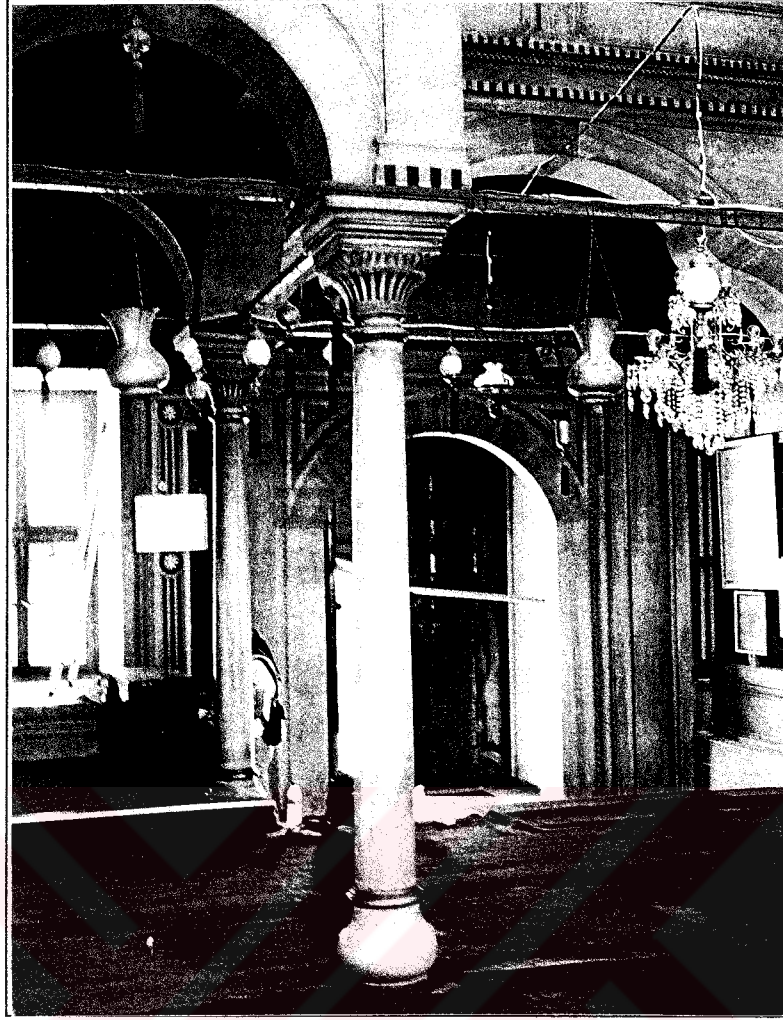
Son cemaat yerinde Sm1 - Sm8 sütunları bulunmaktadır. Bu sütunların hepsi aynı özelliktedir. Beyaz mermerden yapılmışlardır ve daire planlıdır. Sütunların kaideleri ve palmetli başlıkları barok üslubuna göre yapılmıştır. Bütün sütunların kaidelerinin arasında mermer korkuluklar vardır. (Resim 4.53)

Caminin giriş bölümünde başlayan ve ana mekana kadar devam eden, mahfilleri taşıyan sütunlarda beyaz mermerden yapılmışlardır. S1 - S11, S13 ve S14 sütunları daire planlıdır. S4, S12, S15 ve S21 sütunları ise kare planlıdır. Bu sütunların kaideleri de kare planlıdır. S1 - S3, S5 - S11, S13 ve S14 sütunlarının ise kaideleri karpuz gibi şişkindir. (Resim 4.54)

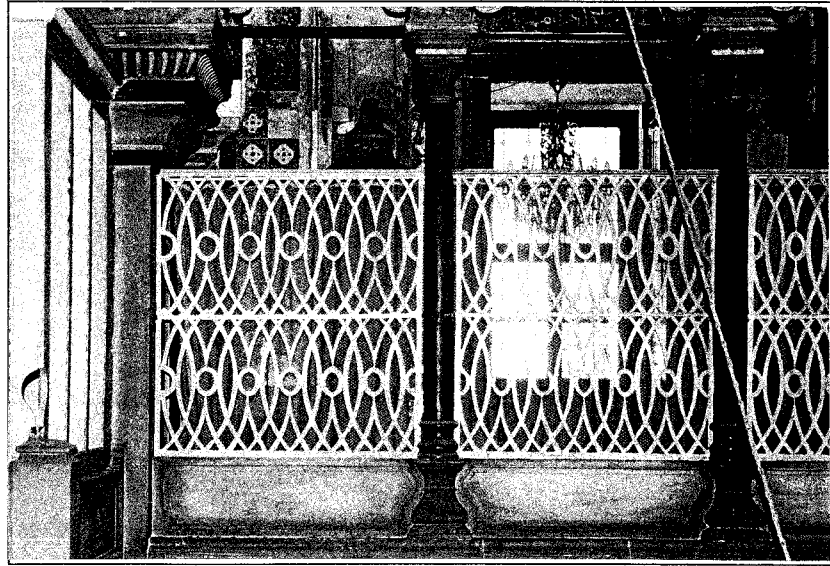
Hünkar mahfilindeki S16 - S20 sütunları siyah mermerden yapılmışlardır. Daire planlıdır. Dilimli başlıkları ve kaideleri barok üslubuna göre yapılmıştır. Başlıklara üç sıra çember konmuştur. Diğer Osmanlı eserlerinde üç sıra başlığın bulunmadığı düşünülmektedir (Özer, 1995). Sütunların kaidelerinin arası mermer korkuluklarla, gövdelerinin arası ise ahşap kafeslerle kapatılmıştır (Resim 4.55).

Resim 4.53 Son cemaat yerine ait Sm1 - Sm8 sütunları

Resim 4.54 Caminin giriş bölümündeki S1, S11 ve S13 ve S14 sütunları

Resim 4.55 Hünkar mahfilindeki S16 - S20 sütunları

Kemerler:

Ayazma Camisi kemerleri yarım daire veya sivri kemer şeklindedir. Malzeme olarak dış mekanda kesme taş, iç mekanda mermer kullanıldığı görülmektedir (Şekil 4.11, 4.12).

Son cemaat yeri, kesme taş ve yarım daire kemer biçiminde yapılmıştır. Bunlardan Km1 - Km9 kemerleri, sütunların arasındaki en az açıklığa sahip kemerlerdir.

Km1 ve Km2 kemerlerinin üzerinde Km12, Km3, Km4 kemerlerinin üzerinde Km13, Km6 ve Km7 kemerlerinin üzerinde Km14, Km8 ve Km9 kemerlerinin üzerinde Km15 hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Giriş aksında yer alan Km5 kemeri vardır (Resim 4.56).

Caminin iç mekanındaki kemerler yarım daire kemerlerdir. Mahfilleri taşıyan kemerler beyaz mermerdir. Km16 - Km18, Km20, Km22 - Km24, Km26, Km28 - Km33 kemerleri aynı ölçülerdedir. Bunlardan Km19, Km21, Km25 ve Km27 kemerleri diğerlerine göre daha geniştir. Km 45 kemeri ise, düzgün bir şekli olmayan barok üslubuna göre yapılmış bir kemerdir. Mahfilleri taşıyan diğer kemerler gibi beyaz mermerden yapılmıştır (Resim 4.57).

Km 37 ve Km38 kemerleri cami içindeki en geniş yarım daire kemerlerdir. Kubbe ve mahfillerin taşıyıcılığında rol oynamaktadır. Alçı sıva üzerine kalem işleri ile süslenmiştir.

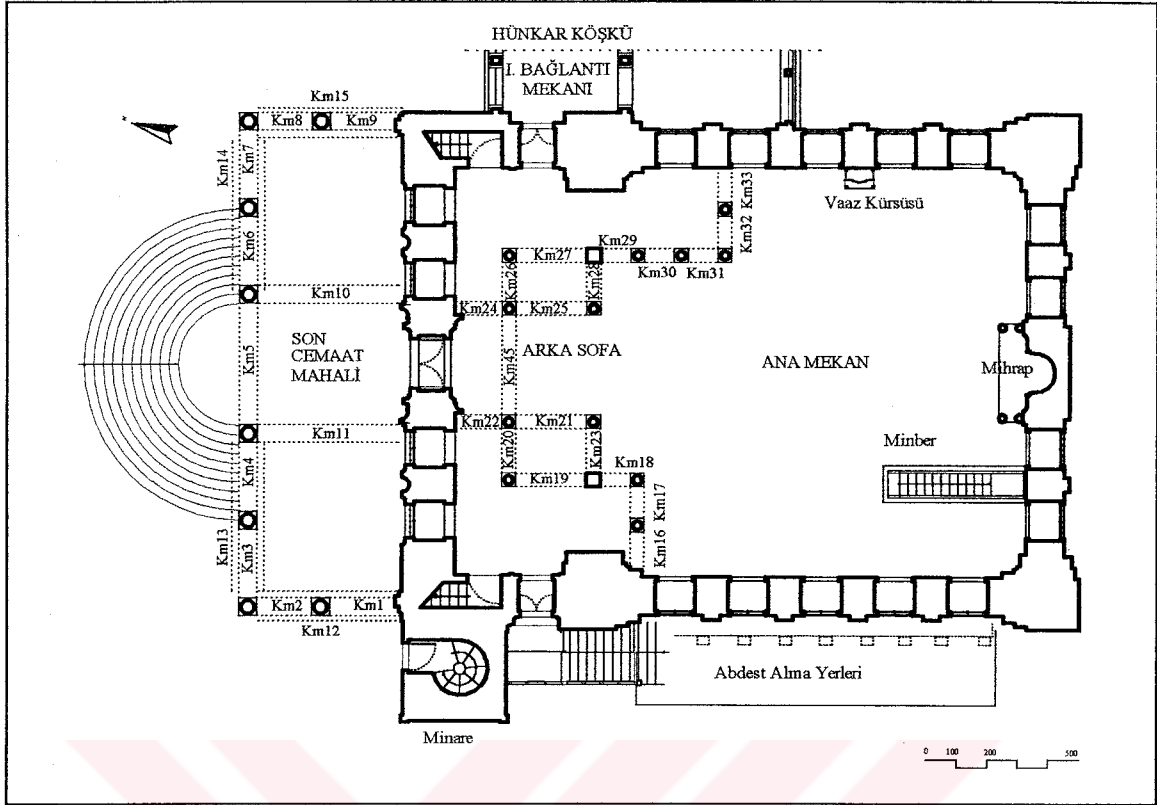
Mahfillere ait Km34 ve Km35 kemerleri birbirleri ile aynı ölçülerdedirler. Yarım daire biçimindedirler. Üzerleri alçı sıva üzerine kalem işleri ile renkli olarak süslenmiştir.

Km 34 kemeri Km39 kemeri ile, Km35 kemeri de Km40 kemeri ile birlikte bulundukları mahfilin kubbelerinin taşınmasında rol oynamaktadırlar. Km39 ve Km 40 kemerleri, Km34 ve Km35 kemerlerine göre daha dar kemerlerdir.

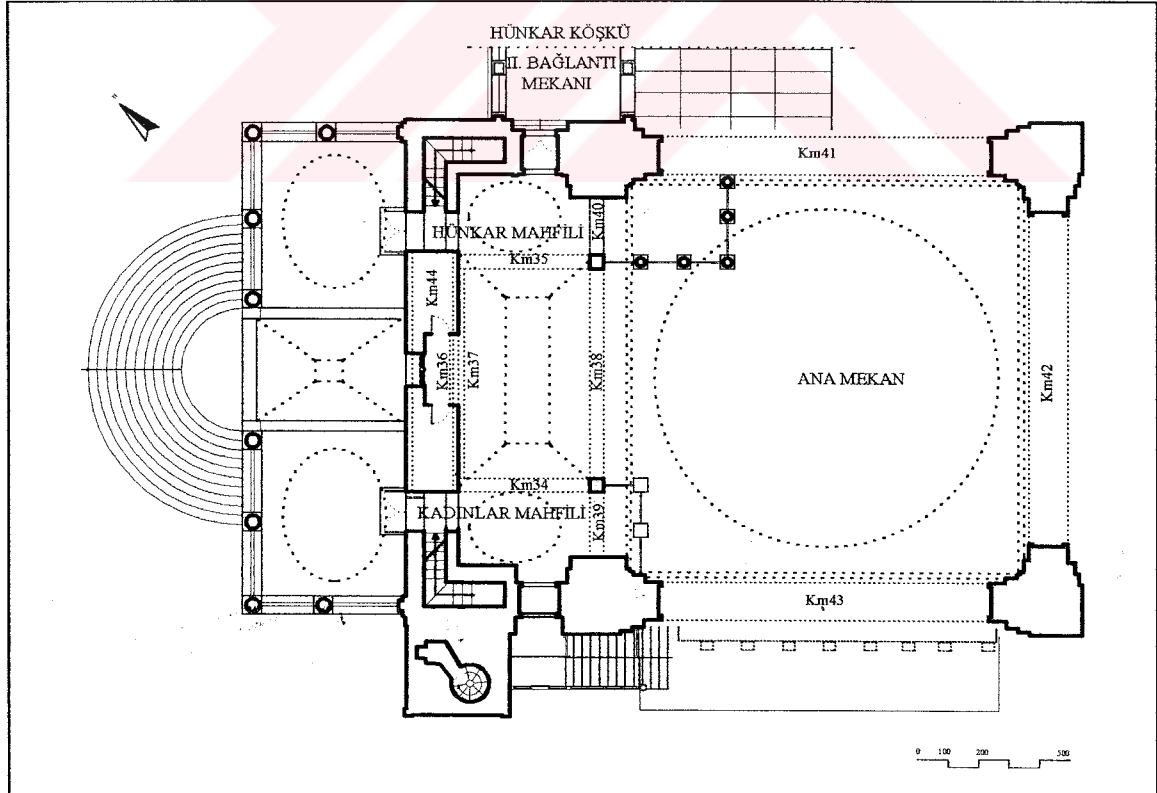
Km34 ve Km 35 kemerleri, Km37 ve Km38 kemerleri ile birlikte mahfillerdeki aynalı tonozun taşınmasında rol oynamaktadırlar.

Km36 kemeri kadınlar mahfilinde, caminin kuzeybatı cephesindeki pencerenin önündedir. Mahfillerdeki en dar açıklığa sahip bir sivri kemerdir.

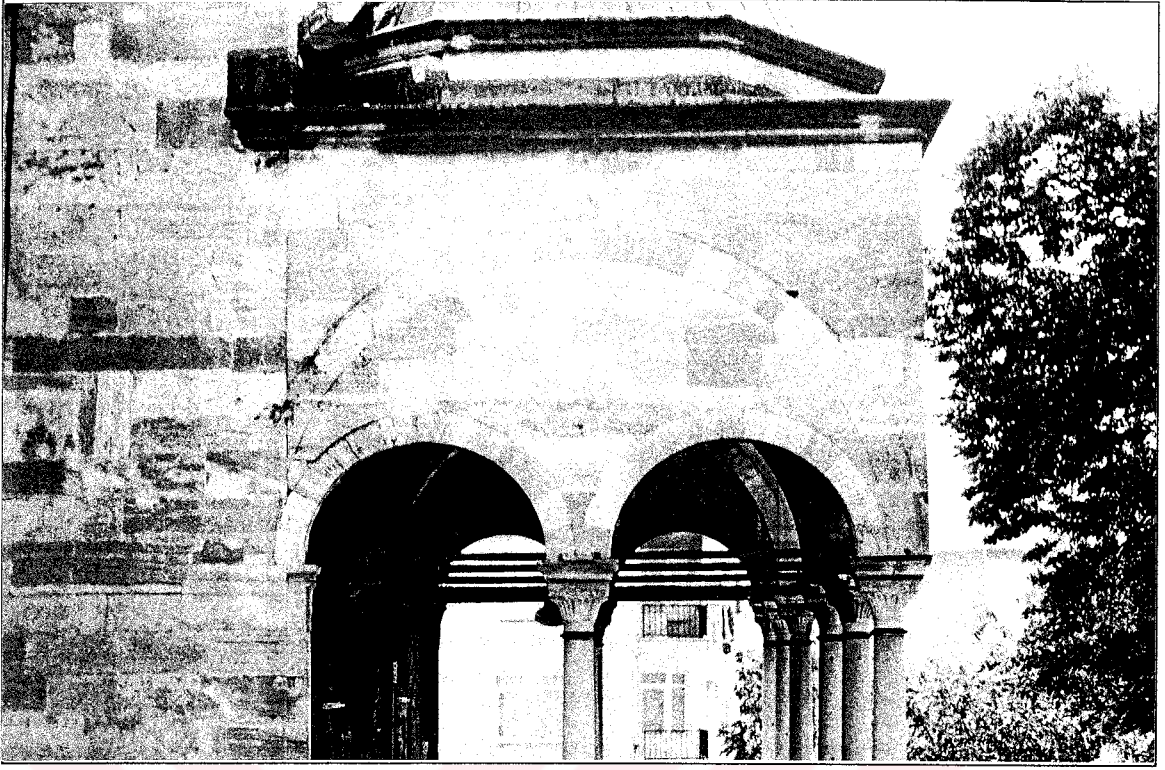
Km41 - Km44 kemerleri cephelere de yansımış olan, caminin en büyük sivri kemerleridir. Bu kemerler üzerine oturan köşe trompları yardımıyla merkezi kubbeyi taşımaktadır.

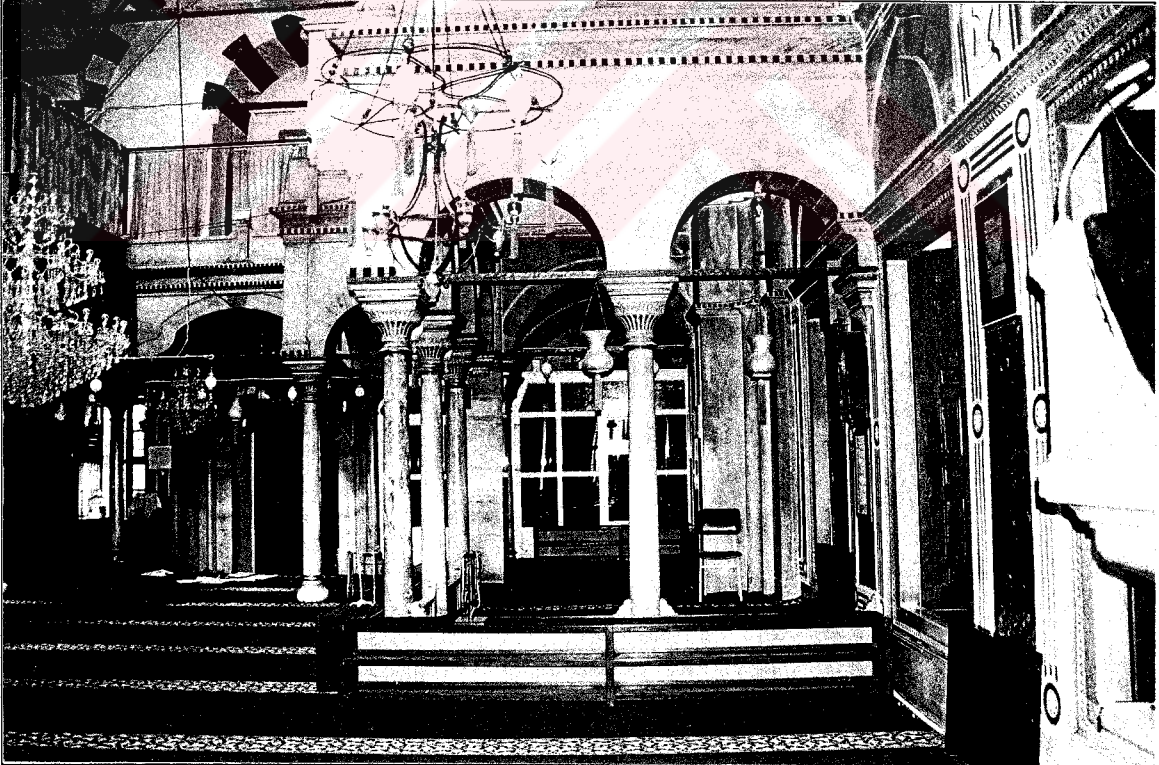
Şekil 4.13 Ayazma Camisi giriş katı taşıyıcı sistem ile kolon ilişkisi

Şekil 4.14 Ayazma Camisi mahfil katı taşıyıcı sistem ile kolon ilişkisi

Resim 4.56 Son cemaat yeri kemerleri

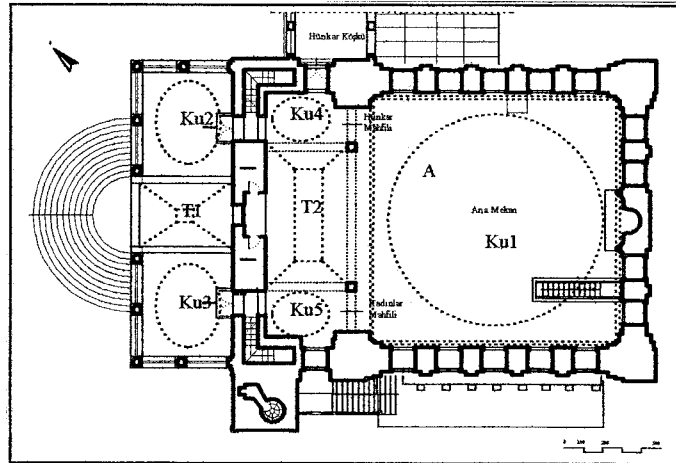
Resim 4.57 Caminin giriş mekanındaki kemerler

4.5.4.9.3- Üst Örtü

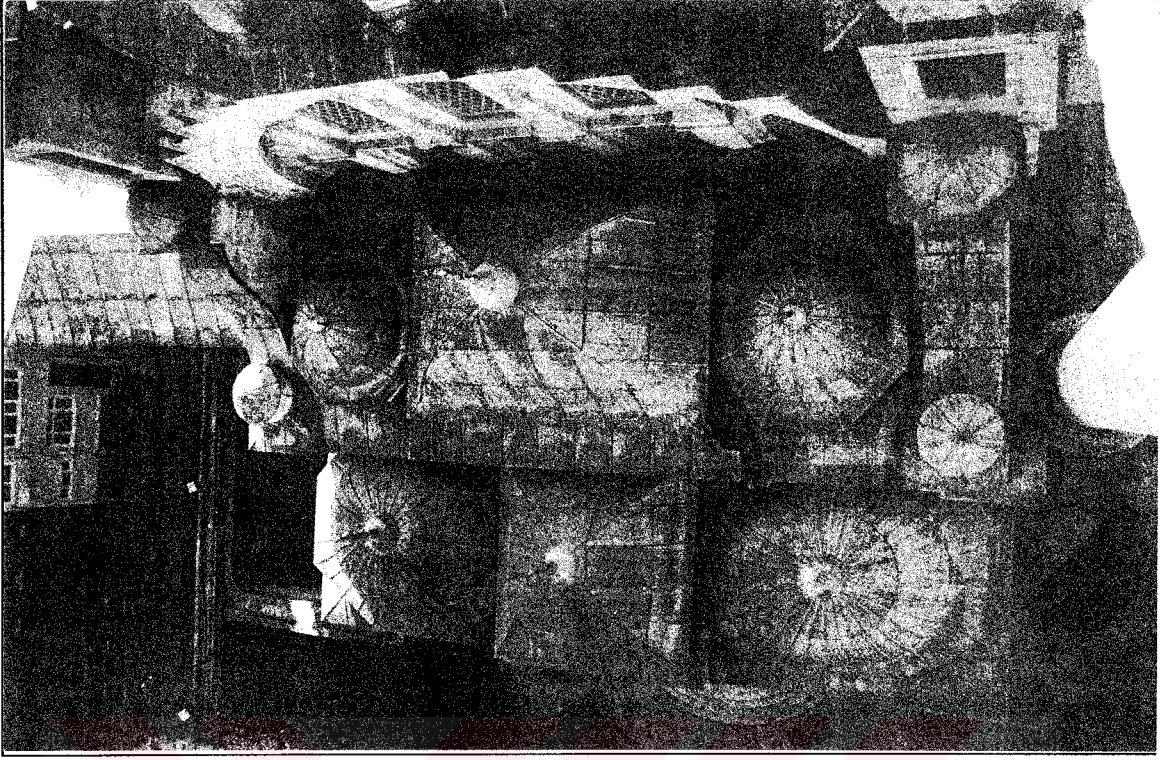
Yapıdaki üst örtülerde tonoz ve kubbe kullanılmıştır. Son cemaat yeri iki yan açıklığı Ku2 ve Ku3 eliptik kubbeleriyle örtülmüştür. Bu bölümün orta açıklığı yan kubbelerden daha yüksek olan T1 aynalı tonozu ile örtülmüştür (Şekil 4.15).

Caminin arka sofasının üzerinde hünkar ve kadınlar mahfili vardır. Bu mahfillerin bulunduğu yerin iki yan açıklığı elips tabanlı Ku4 ve Ku5 kubbeleriyle örtülmüştür. Bu kubbeler son cemaat yerinin kubbelerinden daha yüksektir. Orta açıklıktaki T2 aynalı tonozu da iki yanındaki Ku4 ve Ku5 kubbelerinden daha yüksektir (Resim 4.58, Resim 4.59).

Giriş mekanı ile aslında dikdörtgen olan iç mekan bir kubbe tarafından örtülecek gibi kareye indirgenmiştir. Ana mekandan kubbeye geçiş ögesi olarak pendentif kullanılmıştır. Ana kubbenin eteklerine girinti çıkıntı yapılarak hareket kazandırılmıştır. Caminin dört köşesinde ağırlık kuleleri ve ön cephesinde dört adet küçük kuleleri vardır. Bu kulelerin üstü kubbe şeklindedir. Ağırlık kulelerinin çatısı kare bir kaide ve sekizgen bir kasnak üzerinde alemli küçük kubbelerdir. Ağırlık kulelerinin hem küçük kubbeleri hem de kubbelerin oturduğu kare planlı bölümünün açıkta kalan kısımları kurşunla kaplıdır. Bu kubbelerden, caminin ön cephesine doğru barok üslupta, üzeri kurşunla kaplanmış yatık bir S kıvrımı vardır (Resim 4.60). Külliye'nin günümüze gelebilmiş bütün yapılarının üst örtüsü kurşunla kaplanmıştır. Ana kubbenin pencerelerinin bitimindeki saçaklar ve bu saçaklara çıkan büyük kemerlerin üzerindeki kademeler de kurşunla kaplanmıştır. Sadece caminin minaresinin kûlahı taştan yapılmıştır.

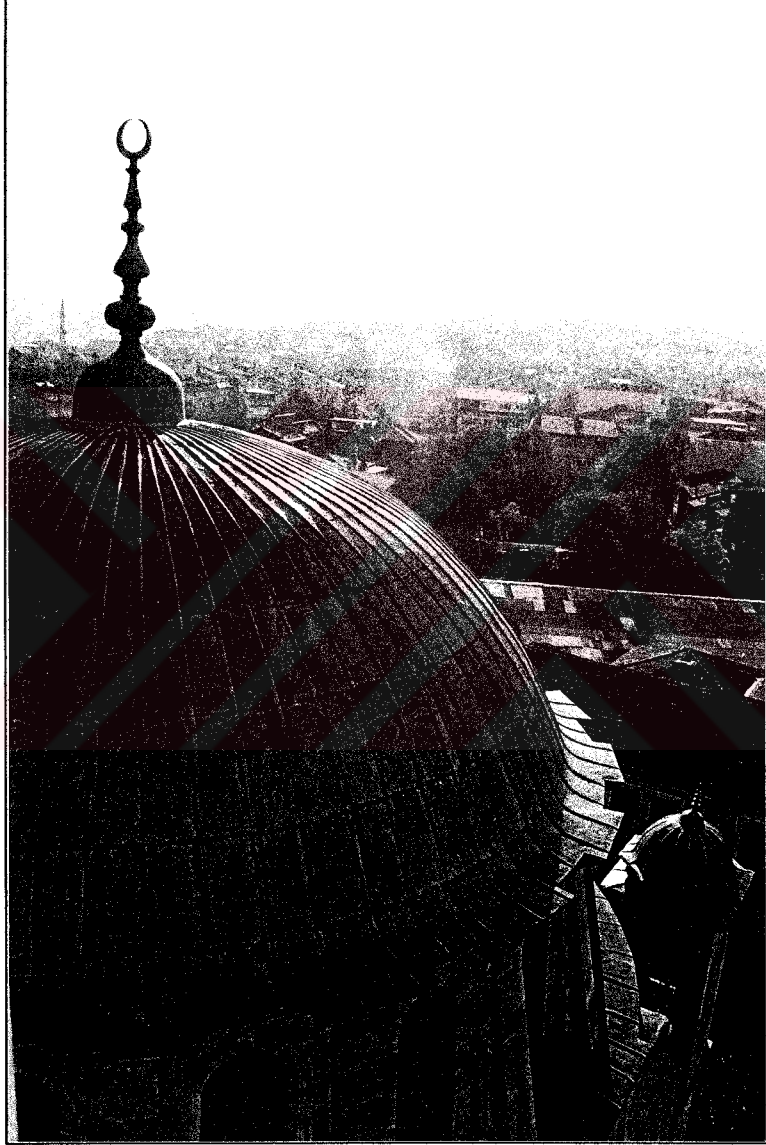
Şekil 4.15 Ayazma Camisi üst örtü sistemi

Resim 4.58 Son cemaat yeri ve mahfillerin üst örtüsünün minareden görünüşü

Resim 4.59 Son cemaat yeri ve mahfillerin üst örtüsünün karşıdan görünüşü

Resim 4.60 Caminin ana mekanının ve ağırlık kulelerinin üst örtüsü

4.5.4.9.4- Pencereleler ve Kapılar

Ana mekanda dört sıralı bir pencere düzeni kurulmuştur. Alt sıra pencereler, Cami'nin ana mekanından 60 cm. yüksekte başlamaktadır ve ibadet mekanını doğrudan aydınlatmaktadır. İkinci sıra pencereler mahfil katı hizasındadır. Üçüncü ve dördüncü sıra pencereler her cephede büyük bir sivri kemerin içindedir ve dördüncü sıra pencerelerin yükseklikleri bu sivri kemerin formuna göre yapılmıştır. Bu pencere düzeninin üzerinde de daha küçük ölçülerde kasnak pencereleri bulunmaktadır (Şekil 4.9, 4.10).

Caminin giriş bölümü kuzeyde P1 - P4 alt sıra pencereleri ile aydınlatılmıştır. Batıda P5 - P9 pencereleri, güneyde P10 - P13 pencereleri ve doğuda P14 - P18 pencereleri bulunmaktadır (Resim 4.61).

Resim 4.61 Cephede alt sıra pencereleri

İkinci sırada ise; cümle kapısının aksında olmak üzere kuzeyde P19 penceresi vardır. Batı cephesinde ise; K5 kapısının aksında P20 penceresi ve diğer pencereleri alt sıradakilerin aksında olmak üzere P21- P25 pencereleri vardır. Güney cephesinde ise; alt sıra pencerelerinin aksında olmak üzere P26 - P29 pencereleri yer almaktadır. Doğu cephesinde de alt sıradakilerin aksında olmak üzere P30 - P34 pencereleri vardır.

Üçüncü sıra pencereler, ikinci sıra pencerelerin aynı aksındadır ve aynı sayıdadır. Ancak pencerelerin yükseklikleri daha azdır (Resim 4.62).

Resim 4.62 Cephe de ikinci ve üçüncü sıra pencereleri

Kuzey cephesinde; alt sıra pencerelerinden P2 ve P3, ikinci sıra pencerelerinden P19 penceresinin aksında dördüncü sıra pencereleri vardır. Batı cephesinde; ikinci sıradaki P22 - P24 numaralı pencerelerinin aksında, güney cephesinde de; ikinci sıradaki P27 ve P28 pencereleri ile mihrap aksında, Doğu cephesinde ise; P31 - P33 pencereleri aksında dördüncü sıra pencereleri bulunmaktadır. Dördüncü sıra pencerelerinden ortadaki pencereler yanlarındaki pencerelere göre daha yüksektir. Kasnakta ise; kubbenin etrafında 20 adet pencere bulunmaktadır.

Alt sıra pencerelerin söveleri mermerdir. Pencerelerin aralarında kalem işleri ile süslenerek yapılmış sıra kenarlar ve ince alçı silmeler vardır. Bu sıra kenar ve alçı silmelerin arasına siyah mermer levhalar konmuştur. Pencere sövesinin bittiği yerde alçı ve mermer bir silme ile kalem işiyle yapılmış bir hat dolaşır. Bu hattın da üzerinde yine mermerden bir kaplama bulunur. Kaplamanın üzerinde pencerenin sivri kemeri bulunur. Mermer kaplamalar, yarlarda, pencere sövelerinden biraz taşırılarak kesilir. Bu mermer kaplamaların araları da kalem işleri ile süslenmiştir. Mermer kaplamanın üstünde yine kalem işi bir hat ve alçı silme dolaşır. Alçı silme aynı zamanda mahfil döşemesi hizasına gelmektedir. Alçı silmenin üzerini beyaz mermer oturtulmuş siyah taşlı bir süs kornişisi sarar. Mahfil duvarında bu hat, iki sıra halindedir. Pencere doğramaları ahşaptır (Resim 4.63).

İkinci sıra pencerelerinin sivri kemerlidir. İçlik ve dışlık olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. İçlik bölümleri vitraydır, dışlık bölümleri ise revzenlidir. İçlik bölümlerinin üzerinde Esmâ'ül Hüsna yazılıdır. Bu yazılar Hattat Seyyid Mustafa Ağa'nın eseridir (Haskan,2001). Vitray camlarında kırmızı, sarı, mavi ve yeşil renkleri kullanılmıştır. Desen olarakta çiçek figürleri ve hat yazıları yer almıştır (Resim 4.64).

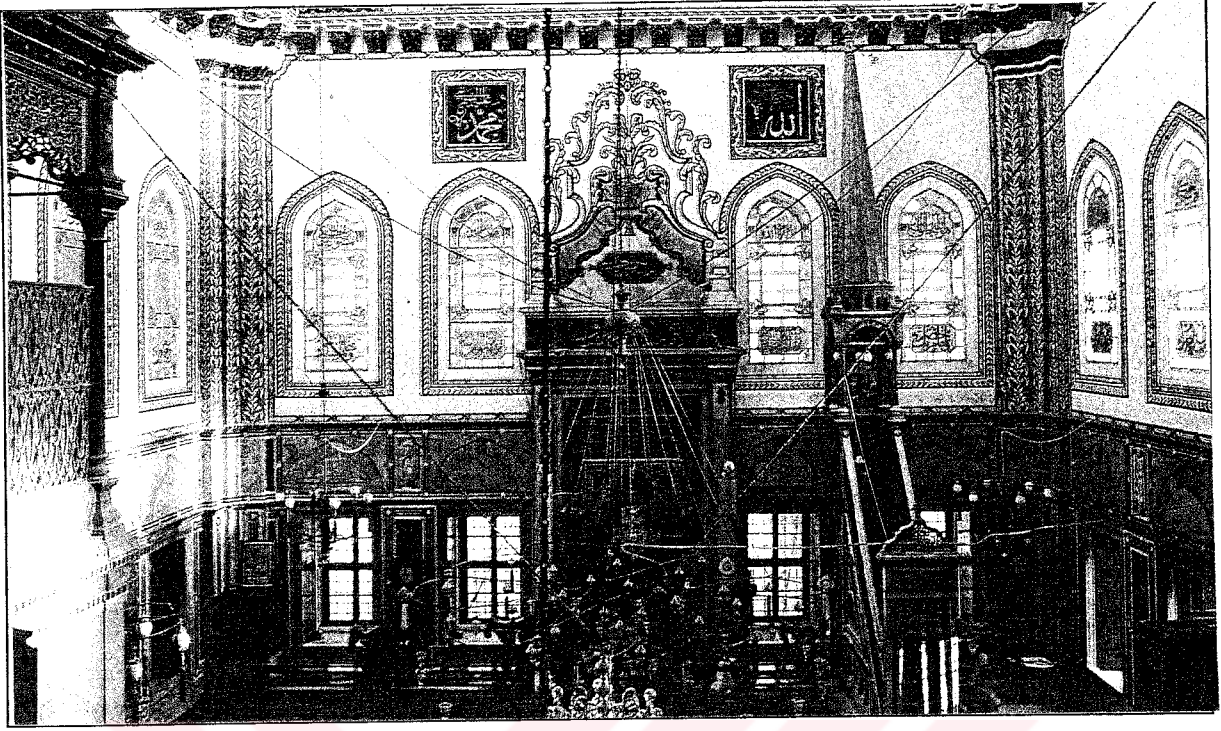
Üçüncü sıra pencerelerde sivri kemerlidir. İçlik ve dışlık olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. İçlik bölümleri vitraydır, dışlık bölümleri ise revzenlidir. Vitray camlarda kırmızı ve yeşil renkleri hakimdir. Pencerenin hemen etrafında kırmızı, turuncu, siyah ve yeşil renklerle yapılmış kalem işi süslemeler vardır.

Dördüncü sıra pencereler ve kasnak pencereleri, üçüncü sıra pencerelerin aynısıdır. Sadece kubbe pencerelerin revzenleri, diğer pencerelerinki gibi karelerden değil, çokgenlerden meydana gelmektedir (Resim 4.65).

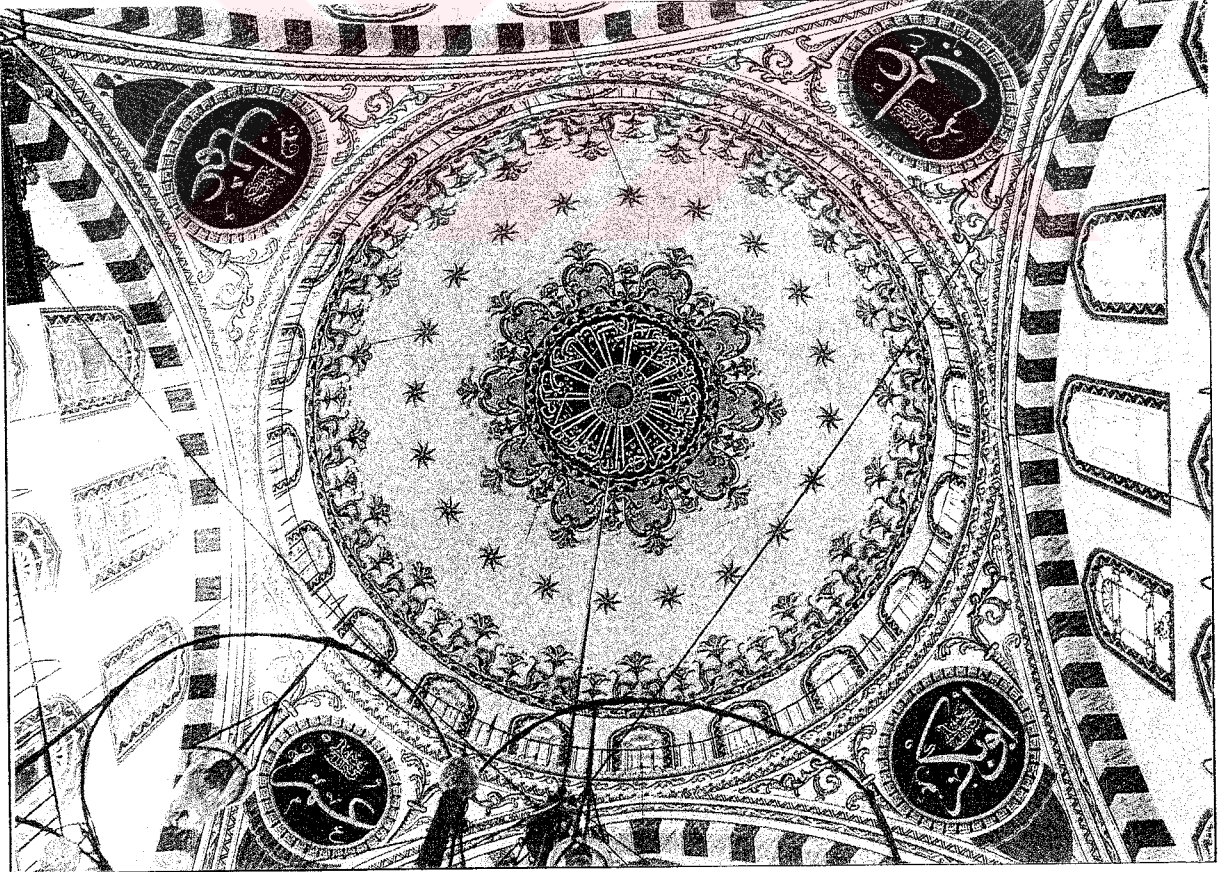
Tüm pencereler, iç mekanda ve cephede teğetli sivri kemerlerle sonlandırılmıştır. Lento ve kemer ayrı parçalardır. Sivri kemer bu pencerenin çevresinde sövenin silme ayrıntılarını da taşıyacak gibi parçalı olarak imal edilmiştir. Cephede revzenleri vardır.

Resim 4.63 Alt sıra pencerelerin iç görünüşü

Resim 4.64 İkinci sıra pencerelerin iç görünüşü

Resim 4.65 İç mekanda üst sıra ve kasnak pencereleri

Cami ana mekanına giriş kapısı mihrap aksında bulunmaktadır. Taç kapı şeklinde yapılmıştır. Kapı beyaz ve gri mermerdendir ve yarım daire kemerlidir. Kemerin üzerinde dilimler, akanthus yaprakları ve püsküllerle süslenmiş bir korniş vardır. Bu korniş kapının iki yanındaki kabartma sütunların başlıklarının üzerine kadar devam etmektedir. Bu kornişin üzerinde bir kitabesi vardır. Kitabenin üst kısmı 5 satır halinde ve düz yazıdır. Alt kısmında ise, devrin sadrazamı Koca Ragıp Paşa tarafından yazılmış bir şiir bulunmaktadır (Haskan, 2001). Kitabe yaprak ve çiçek motifleriyle süslenmiştir. Kitabenin de üzerinde beyaz mermerden bir taç kısmı vardır. Kapının iki yanındaki sütunlar barok üslubuna göre yapılmışlardır. Dikdörtgen planlıdır. Sütunların başlıklarının üzerinde hilallerle biten başlıklar vardır. Bu başlıklar cephelerde pencerelerin arasındaki pilastrların başlıklarının aynı gibidir (Resim 4.66).

Resim 4.66 Cami ana giriş kapısı

Caminin giriş kapıları ahşaptır ve özgündür. Kapı ve pencere kepenklerinde ahşap işçiliği yoğundur. Kündekari ve kakma teknikleri marangozluğun iyi örneklerindendir. İç kapıların üzerinde yarım daire kemerler vardır. Bu kemerler ve kapıların söveleri beyaz mermerdir.

İç kapıların içinde, en dikkat çeken barok süslemeleriyle hünkar mahfiline açılan kapıdır. Bu kapıda diğer kapılar iki gibi, kündekari olarak cevizden yapılmıştır. İki kanatlıdır. Üzerinde beyaz mermerden yarım daire bir kemer ve hayli geniş söveleri vardır.

4.5.4.9.5- Diğer Öğeler (Kandil, Şamdanlar, Saat, Kuran-ı Kerim)

Kandil: Caminin ana kubbesinden sarkan geniş kuturlu bir kandil askısı vardır. Askıdaki kandiller çeşitli renklerle ve püsküllerle süslenmiştir ve kandilin üzerinde deve kuşu yumurtaları vardır.

Şamdanlar: Mihrabın önündeki iki büyük şamdan tarihi eserdir (Resim 4.67).

Resim 4.67 Mihrabın önündeki şamdanlar

Saat: Caminin yine güney duvarında antika bir saat vardır (Resim 4.68). Bu saatin üzerindeki pirinç plakta Derviş Yahya'nın imza ve tarihi H. 1215 M.1800 bulunmaktadır (Ayverdi, 1960).

Kuran-ı Kerim: Sultan III. Mustafa zamanında camiye; padişah adına yazılmış, altın püskürme süslü, tezhipli bir Kuran-ı Kerim konmuştur. Bugün bu Kuran-ı Kerim Vatan Caddesi'ndeki Eski Yazılar Müzesi'ndedir.

Resim 4.68 Cami'nin güney duvarındaki saat

4.5.4.9.6- Yapım Tekniği ve Malzeme

Ayazma Külliyesi'nde kullanılan taş malzeme küfeki taşı, mermer ve moloz taştır. Bütün Külliye'nin cepheleri kesme Bakırköy küfekisinden yapılmıştır (Ayverdi, 1960). İnşaat defterlerinde yapıda kullanılan küfeki taşları taban, kemer, pehlu ve kapak şeklinde tanımlanmıştır. Ana kubbenin tuğla örgüsünün kilit kısmı yani tepe noktası da taş ile kapatılmıştır (Aktuğ,1995). Külliyyede mermer de oldukça fazla kullanılmıştır. Avludan camiye çıkılan yarım daire merdivenler, Cami'de ve Hünkar Köşkü'nde döşeme, süpürgelikler, sütunlar, korkuluklar, kapı ve pencere söveleri, nişler, kemer aynaları, kat silmeleri ve kemerler mermerdir. Ayrıca mihrap, minber, vaiz kürsüsü, hünkar mahfilindeki kavukluk ve külliye'nin çeşmesi de mermerden yapılmıştır.

Temellerde, avlu düzenlemesinde ve duvarlarda dolgu malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır (Aktuğ,1995). Günümüzde temel ve duvarlarda bu malzemeyi görmek mümkün değildir. Avluya ise beton dökülmüştür.

Ayazma Külliyesi'nin demir kullanımı yönünden de önemli bir anlamı vardır. İnşaat defterlerinde verilen bilgiye göre, Cami'nin beden duvarlarında kuşaklama halinde altı sıra donatı kullanılmıştır. Ayrıca son cemaat yerinin, mahfillerin ve Hünkar Köşkü'nün galerilerinin sütun gergilerinde ve döşemesinde, avlu ve cami giriş kapılarının üstünde, merdivenlerde, kubbelerde, ağırlık kulelerinin pencerelerinin üst kısmında, kubbe kilidi etrafında, kemer üzengi hizası üzerinde kalan duvar parçalarının içinde ve minare örgüsü bağlantıları içinde demir malzeme kullanılmıştır (Aktuğ,1995). Günümüzde bu demir malzemelerden son cemaat yerinin, mahfillerin ve Hünkar Köşkü'nün galerilerinin sütun gergilerini görmek mümkündür. Ayrıca Cami'nin ikinci sıra pencerelerindeki kuşaklama da görülmektedir.

Hünkar mahfili için 5, mahfilin giriş kısmı için 2 adet ahşap kafes yaptırılmıştır. Avlu ve cami giriş kapıları, hünkar köşkü kapıları, mahfildeki hünkar ve müezzin mahfili kapıları, hünkar mahfili pencere kapakları ile hünkar köşkündeki odanın pencere ve dolap kapakları ceviz ağacı tahtasından yapılmıştır. Hünkar köşkündeki odanın, caminin alt sıra pencerelerinin pencere çerçeveleri de ceviz ağacından yapılmıştır. Avlunun diğer iki kapısı, hünkar köşkü merdivenlerine açılan üç kapı, müezzin mahfiline çıkan merdiven kapısı, caminin yan kapıları ve alt sıra pencere kapakları ıhlamur ağacından yapılmıştır (Aktuğ,1995).

Kırmızı, açık boz rengi, beyaz, civa, mavi,lacivert, sarı renklerde boyalar, içlerine çam sakızı,sarı tutkal, cila toprağı gibi malzemeler karıştırılarak kullanılmıştır (Konyalı, 1976).

Cami inşaatı için beylik çarşı tuğla, harcı çarşı tuğla ve beylik ma'a topaç tuğla kullanılmıştır. Topaç tuğla örgü içinde dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Beylik ve çarşı tuğlaları ise kemer, tonoz vb. strüktürel öğelerin örgüsünde kullanılmaktadır. Son cemaat kubbeleri, tekne tonozları vb. çeşitli yerlerde kebir kubbe tuğlası ile kuzu tuğla kullanılmıştır (Konyalı, 1976).

Kurşun ise; beden duvarları içindeki iki sıra kuşaklama demir donatısının birleşim yerlerinde ve ana kubbe, küçük kubbeler ile diğer örtülerin üzerinde, profilli saçaklara, kubbe kasnağındaki pencere denizliklerine levha olarak kaplanmıştır. Yapıda toplam 252.784 ton kurşun kullanılmıştır (Konyalı, 1976). Günümüzde hala Külliye'nin örtü sistemi kurşun kaplamadır.

Yapıda derz ve sıva harcının yapımında kireç ve horasan kullanılmıştır. Horasan kaba ve ince olmak üzere iki çeşit kullanılmıştır. Kaba horasan temel ve duvar örgüsü arasındaki dolguda, ince horasan ise, derzlerde kullanılmıştır (Konyalı, 1976). Caminin köşe duvarlarındaki kesme taş örgü derzlerinde, alçı ve bezirden yapılmış bir harç kullanılmıştır. Cami duvarlarının üst kısımlarında ve dış cephede kesme taş örgü arasında su izolasyonu malzemesi olarak lökün kullanılmıştır (Konyalı, 1976).

Günümüzde Cami'nin ve Hünkar Köşkü'nün iç mekanı tamamen sıvanmıştır. Sıvanın üzeri de kalem işleri ile süslenmiştir. Bu nedenle tuğla malzemeyi ve harcı kontrol etmek mümkün olmamıştır.

4.5.4.9.7- Cephe Düzeni

Ayazma Camisi cephe düzeni yatayda ve düşeyde olmak üzere iki farklı tasarım sunmaktadır. Düşeyde; caminin ana kitlesi, minare ve hünkar köşkü, yatayda; son cemaat yeri, giriş mekanı-mahfiller ve caminin ana kitlesi olmak üzere üçer bölümden meydana gelmektedir.

Caminin ana kitlesi de; silmeler ve pencere düzeni ile yatayda beş bölüme, ana kitle ve iki köşesindeki ağırlık kuleleri ile düşeyde üç bölüme ayrılmıştır.

Ayazma Camisi cephe bütünü, son cemaat yeri, giriş mekanı ile ana mekana göre biçimlenmiştir. Son cemaat yeri, sütun ve kemerler ile belirlenmiş yarı açık mekan özelliği, cümle kapısı, pencere düzeni, mihraceleri, selâ köşkleri, ana mekandan daha alt katta biten saçak seviyesi, Ku2 ve Ku3 kubbeleri, T1 aynalı tonozu ile cephe oluşumunu etkilemiştir.

Giriş mekanı, doğuda Hünkar Köşk'üne, güneyde son cemaat yerine, batıda avluya, üstte mahfillere bağlanmasıyla bir ara mekan özelliği göstermektedir. Son cemaat yerinden daha

üst, ana mekandan daha alt kotta biten saçak seviyesi, Ku4 ve Ku5 kubbeleri ve T2 aynalı tonozu cephe oluşumunu etkileyen özellikleridir.

Ana mekan ise pencere düzeni, kemer düzeni, mihrabı, minaresi, kuleleri ve diğer kubbe ve tonozlardan koparılarak oldukça yüksek tutulmuş Ku1 kubbesi ile etkin bir görünüme sahiptir. Ku1 kubbesinin saçak seviyesi 28.37 m., tepe noktası 34.55 m.dir.

Bütün bunlar, son cemaat yeri orta açıklığında başlayıp mihrapta sona eren, kuzey - güney doğrultusundaki aks üzerinde yoğunlaşan bir biçimlenme oluşturmuştur.

Kuzey Cephesi

Kuzey cephesi, son cemaat yerinin ve ana girişin bulunduğu cephesidir. Yarım daire planlı, on iki basamaklı bir merdivenle bu cephenin önündeki son cemaat yerine çıkılmaktadır (Resim 4.69, 4.70).

Son cemaat yeri üç bölümden meydana gelmektedir. Ortadaki bölümde caminin ana giriş kapısı bulunmaktadır. Ana giriş kapısının yan taraflarında ikişer adet alt sıra pencereleri bulunmaktadır. Bu pencerelerin arasında birer adet mihrace vardır. Mihracelerin üst kısmı kemer şeklindedir. Tamamen kesme taştan yapılmıştır. Üstlerinde birer küçük kitabeleri vardır (Resim 4.71).

Bu mihracelerden daha yüksekte, girişleri hüncar mahfili ve kadınlar mahfilinden olmak üzere birer adet sela köşkleri bulunmaktadır (Resim 4.72). Mermerden yapılmışlardır. Sela köşklerinin alt kısmı külah şeklindedir. Bu kısmın sivri köşesi P1, P2 pencereleri ile P3, P4 pencerelerinin kemer seviyesine kadar uzanmaktadır. Ana girişin üzerinde ve sela köşklerinin hizasında P19 penceresi bulunmaktadır.

Son cemaat yerinin üst örtüsü Ku2 ve Ku3 kubbeleri ile T1 tonozu, bunlardan daha üst kotta ve geride Ku4 ve Ku5 kubbeleri ile T2 tonozu cephe oluşumunu etkilemektedir. Bu kubbe ve tonozların gerisindeki ana kitlenin sivri kemer içindeki dördüncü sıra pencereleri, Ku1 ana kubbesi ve ana kitlenin iki köşesindeki ağırlık kuleleri cephe düzenini tamamlamaktadır.

Resim 4.69 Caminin kuzey cephesi

Resim 4.70 Caminin kuzey cephesi ve son cemaat yeri

Resim 4.71 Son cemaat yerindeki mihraceler

Resim 4.72 Son cemaat yerindeki selâ köşkleri

Batı Cephesi

Batı cephesi, Cami'nin minaresinin ve abdest alma yerlerinin bulunduğu bir yan cephesidir (Resim 4.73). Kuzeye bakan mahfillerin önünde minare bulunmaktadır.

Abdest alma yerlerinden bir merdivenle, bu caminin yapımından bir sene sonra açılan K5 kapısına ulaşılmaktadır. Merdivenin altı depo olarak kullanılmaktadır, avludan girilen bir kapısı vardır (Resim 4.74).

Abdest alma yerlerinin üstünde; P5 - P9 alt sıra pencereleri bulunmaktadır. Bu cephenin güneydoğu tarafında, alt sıra pencerelerinin hizasında mermerden bir güneş saati vardır (Resim 4.75). Güneş saatinin köşesinde yapan kişinin adı yazılıdır. Bu yazı “ 1177 H., Yahya resmetti” manasına gelmektedir (Konyalı, 1976).

Alt sıra pencerelerinin üstündeki bir silme takımından sonra P21 - P25 ikinci sıra pencereleri bulunmaktadır. P23 penceresinin üstünde ve güneyde bir kuş evi vardır. P21 penceresinin kuzeyinde P20 penceresi yer almaktadır. Yine bir silme takımından sonra ikinci sıra pencerelerinin aksında üçüncü ve dördüncü sıra pencereleri bulunmaktadır. Bütün pencerelerin arasında pilastrlar vardır. Bu pilastrların başlıkları hilal şeklindedir. Dördüncü sıra pencerelerin üzerinde büyük bir sivri kemer vardır. Büyük sivri kemerlerin üzerinde merdiven şeklinde kademeler vardır. Bu kademelerin de üstünde kasnak pencereleri ve kubbe bulunmaktadır.

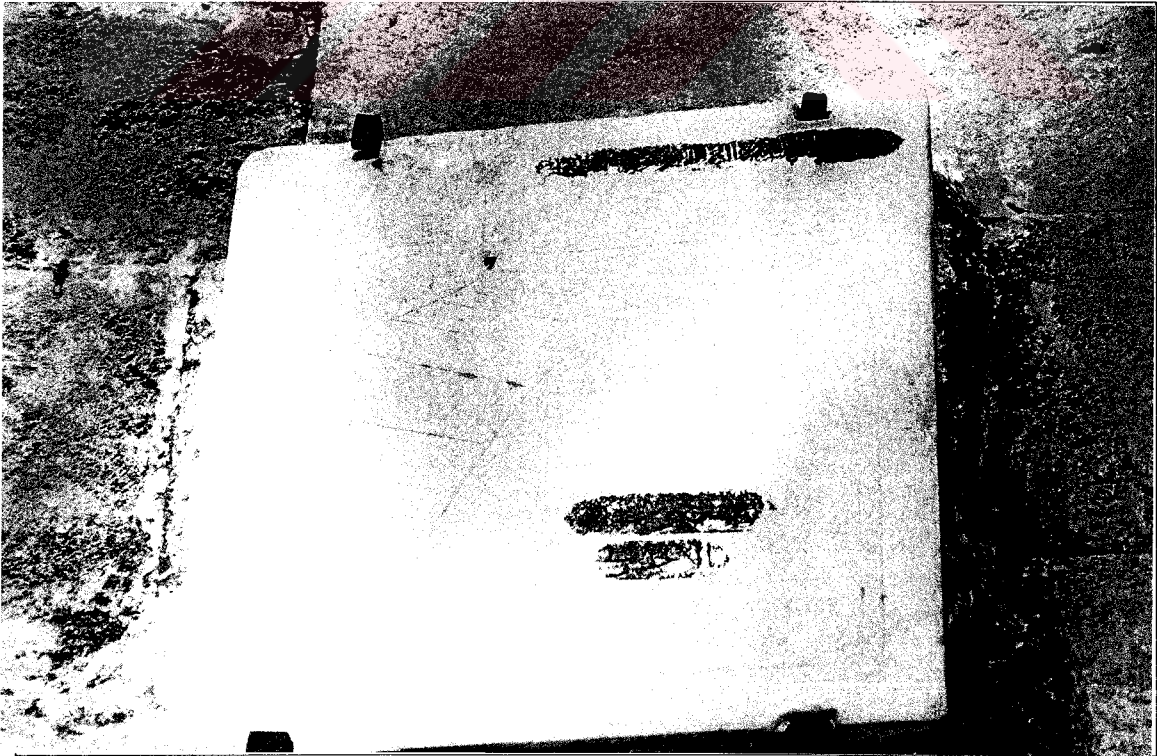
Cephenin her iki köşesinde ağırlık kuleleri vardır. Bu cephe, kuzey köşesinde son cemaat yeri, güney köşesinde ise hazire ile sınırlandırılmıştır.

Resim 4. 73 Cami'nin batı cephesi

Resim 4.74 Cami'nin batı cephesindeki abdest alma yerleri

Resim 4.75 Cami'nin batı cephesi duvarındaki güneş saati

Güney Cephesi

Güney Cephesi, caminin mihrabın bulunduğu, kibleye bakan cephesidir. Bu cephenin önünde cepheye bitişik durumda olan hazire vardır (Resim 4. 76).

Bu cephede P10 - P13 alt sıra pencereleri bulunmaktadır. Bu pencerelerin üzerindeki bir silme takımından sonra P27 - P30 ikinci sıra pencereleri gelmektedir.

P10, P11 pencereleri ile P12, P13 pencereleri arasında ve P27, P28 pencereleri ile P29, P30 pencereleri arasında geniş bir pilastr vardır. Bu pilastr iç mekandaki mihrabın olduğu bölümdür. Bu pilastrın üst kısmında bir kuş evi bulunmaktadır. Bu kuş evinin hizasında ve ağırlık kulelerinin üstünde de kuş evleri vardır. Ancak, batı tarafındaki kuş evi bugün yerinde yoktur. Kuş evlerinin üstünde bir silme takımı dolaşmaktadır. Silme takımının üzerinde, batı cephesindeki gibi üçüncü ve dördüncü sıra pencereleri ile pencerelerin üstündeki büyük sivri kemer ve kademeler bulunmaktadır. Kademelerin üstünde de kasnak pencereleri ve kubbe vardır.

Bu cephenin görüntüsünü batısında minare, doğusunda Cami'ye bitişik olan Hünkar Köşkü tamamlamaktadır.

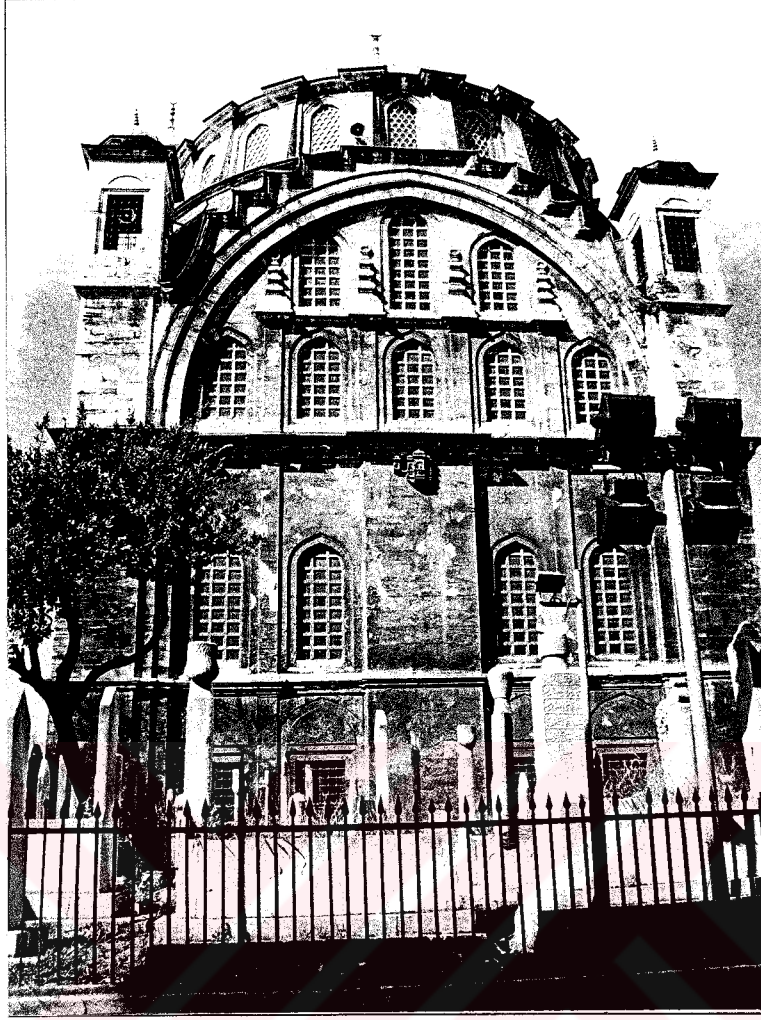
Doğu Cephesi

Doğu cephesinin düzeni, batı cephesinin düzenine benzemektedir. Ancak hünkar köşkünün bu cephenin kuzey köşesine bitişik olmasının getirdiği birtakım farklılıklar vardır (Resim 4.77).

Bu cephede P14 - P18 alt sıra pencereleri bulunmaktadır. Ancak P17 ve P18 pencereleri hünkar köşkünün birinci galerisinin iç mekanında kaldıklarından dolayı dış mekandan algılanamamaktadırlar.

Cephenin hemen önünde avlunun kuzeyine geçişi sağlayan ve hünkar köşkünün bodrum katındaki tonozlu geçite inen bir merdiven vardır.

Alt sıra pencerelerinin üstünde silme takımından sonra P31 - P35 ikinci sıra pencereleri bulunmaktadır. Üçüncü, dördüncü sıra pencereleri, pilastrlar, ağırlık kuleleri, büyük sivri kemer, kademeler, kasnak pencereleri ve kubbenin düzeni güneybatı cephesindeki gibidir. Bu cephe kuzeybatıda son cemaat yeri, güneydoğuda hazire ile sınırlandırılmıştır.

Resim 4. 76 Cami'nin güney cephesi

Resim 4. 77 Cami'nin doğu cephesi

4.5.4.9.8- Bezeme Programı

Yapıda bezemenin önemli malzemesi mermer ya da kesme taştır. Bu bağlamda; cephede, üst örtüde, minarede, pencerelerde ve duvarlarda kesme taş kullanılmıştır. Sütun, kemer, merdiven, kapı, pencere, şebeke, mihrap, minber, vaiz kürsüsü, hünkar mahfili gibi yapı elemanlarında veya bileşenlerinde mermer kullanılması tercih edilmiştir.

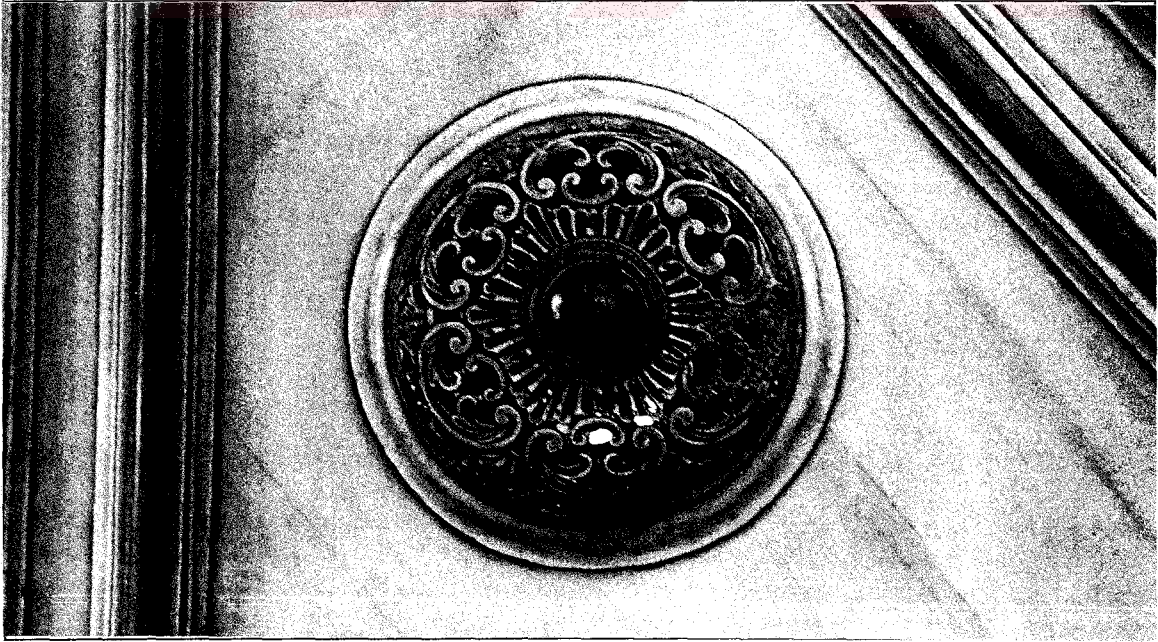
Caminin cümle kapısına ve hünkar köşküne çıkan merdivenleri beyaz mermerden yapılmıştır. Külliye'deki bütün sütunlar beyaz mermerden yapılmıştır. Son cemaat yerindeki sütunların korkulukları da beyaz mermerdir. Kapı ve iç mekanda alt sıra pencerelerinin söveleri yine beyaz mermerden yapılmıştır. Alt sıra pencerelerin mermer sövelerinin aralarına sıva bir kenar ve ince alçı silme, ortasına da siyah mermer levhalar konmuştur. Pencerelerin üstü de mermer kaplıdır. Caminin döşemesi ve süpürgelikleri de mermerdir. İç mekan elemanlarından mihrap, minber ve vaiz kürsüsü de, beyaz mermerden yapılmış dantel gibi işlenmiş hali ile ilgi çekmektedir (Resim 4.78, 4.79, 4.80, 4.81, 4.82).

Resim 4.78 Minberin merdiven korkulukları

Resim 4.79 Minberin korkuluklarından detay

Resim 4.80 Minberin korkuluklarındaki göbekler

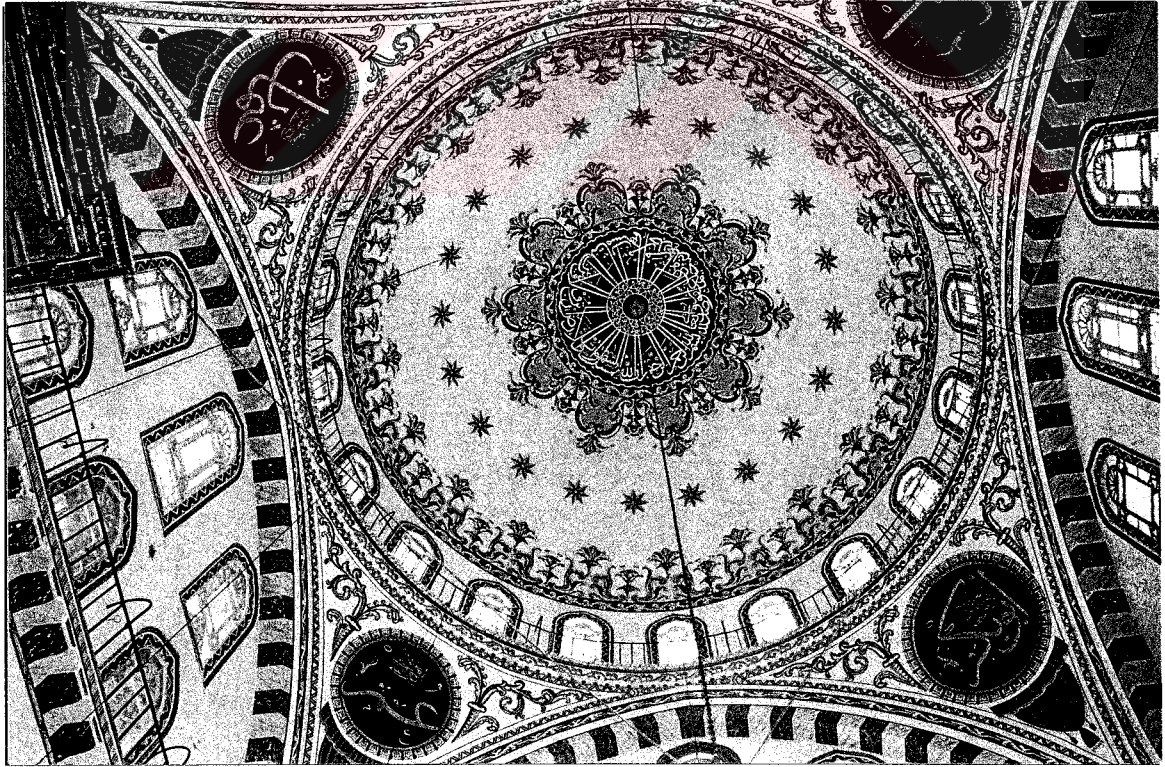
Resim 4.81 Vaiz kürsüsünün mermer korkuluklarından detay

Resim 4.82 Vaiz kürsüsünün mermer korkuluklarından detay

Taşın ya da mermerin dışında kalem işleri ve hat yazıları bezeme programının diğer önemli malzemeleridir. Caminin bütün iç duvarları, kubbe ve tonozları iç mekanda kalem işleri ile süslenmiştir (Resim 4.83). Duvarları ve kubbeyi kaplayan kalem işleri barok üsluptadır (Çaldıran,1991). Kalem işlerinde gri, siyah, yeşil, kırmızı, turuncu, beyaz renkler kullanılmıştır. Çiçek ve yaprak motiflerine yer verilmiştir.

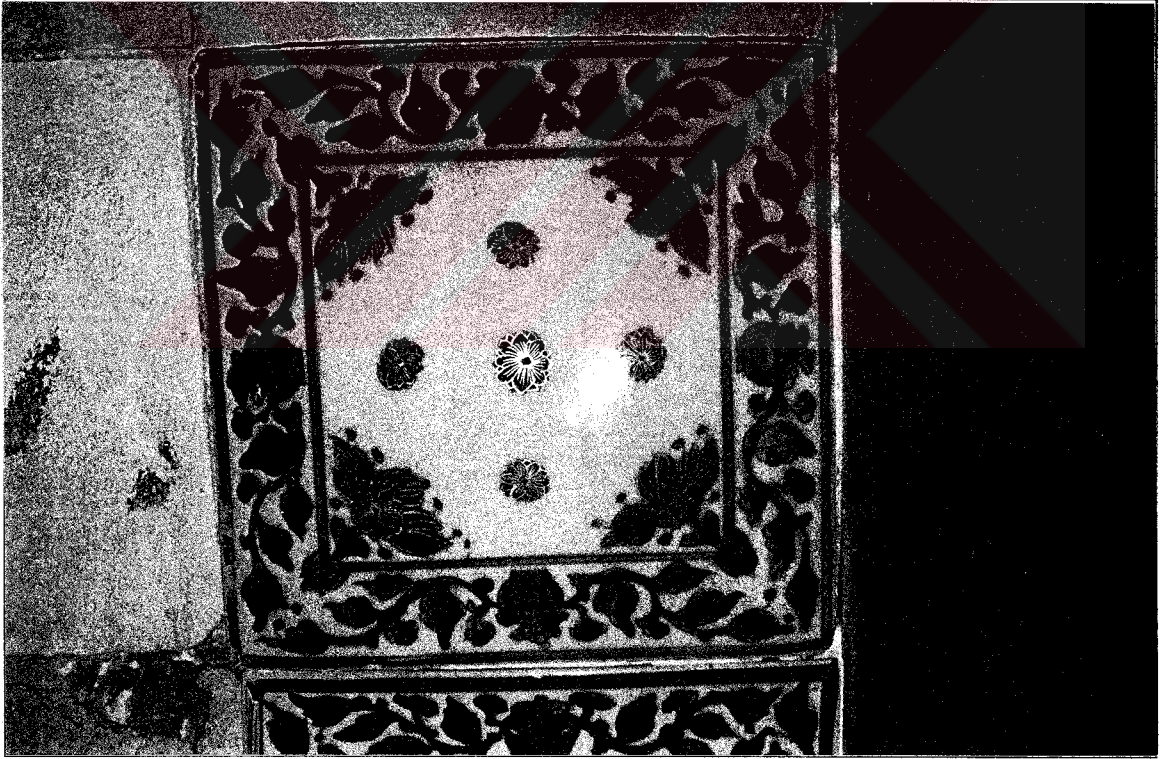
Caminin önemli diğer bir özelliği de hat yazılarıdır. İkinci sıra pencerelerinin renkli alçı çerçevelerinde Esmâ-ül Hüsna yazılıdır. Mihrabın doğusunda ve batısında çerçeveli, siyah zemin üstüne altın yaldızla Celal lafzını, Haz. Muhammet'in, devamında Haz. Hüseyin ve kubbe halkalarında dört seçkin halifenin isimlerini Hattat Seyyid Mustafa yazmıştır (Konyalı,1976). Camide süslü bir zemin içinde siyah kalemle yazılmış süslü bir levha vardır. Bu levha Ez'afül ibad Ahmet Ali Osman imzası taşımaktadır. Bu kıymetli orijinal levha Sultan III. Ahmet'in, oğlu Sultan III. Mustafa'ya hediyesidir. Caminin güney duvarında, Hacı Vesim Paşazade Lütü Bey'in talik ile güzel bir besmelesi vardır (Ayverdi,1960).

Resim 4.83 Caminin ana kubbesinin kalem işleri ve hat yazıları

Ayazma Camisi'nde ahşap eleman kullanımını hünkar mahfilinde görülmektedir. Mahfilinin camiye bakan yönlerinde bölücü eleman olarak ahşap kafesler kullanılmıştır. Sütun başlıklarının üstünde ahşap oyma ve yıldızlı bir taç vardır. Bu tacın üstüde tuğlarla süslenmiştir. Başlıkların üstünde ahşap oyma bir peçe ve sütunların arasında birbiri içinden geçen daire kavisli motiflerden meydana gelen bir kafes vardır. Bu parçalar ahşaptır ve altın yaldızla kaplanmıştır.

Hünkar mahfilindeki kavukluğun her iki yanı mavi beyaz İtalyan çinileri ile kaplıdır (Resim 4.84). Bu çiniler saraylarda kullanılan çinilere benzemektedir (Batur, 1985).

Resim 4.84 Hünkar mahfilinin çinileri

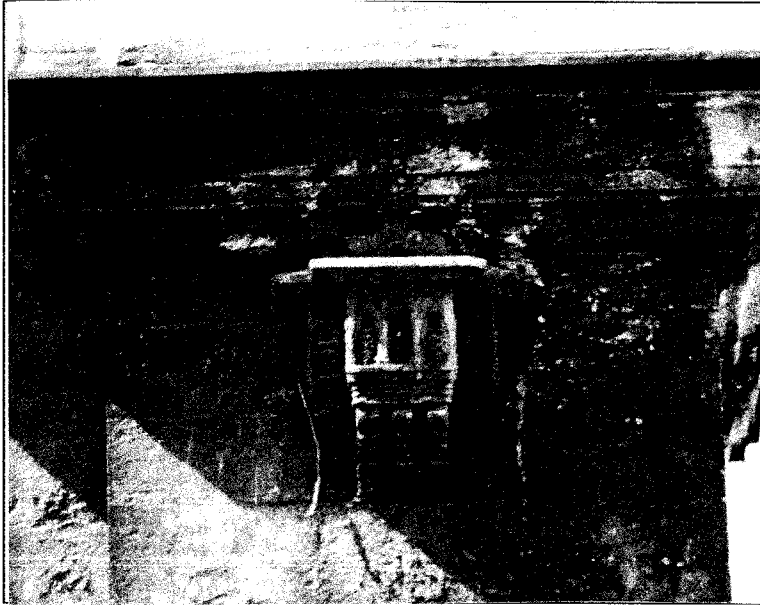
Ayazma Camisi'nde ve ek yapılarında, İstanbul'un diğer yapılarında fazlaca karşılaşılmayan sıklıkta ve güzellikteki kuş evleri de bezemenin bir başka yanı olarak kabul edilebilir bir uygulamadır. Ayazma Camisi'nin kuş evleri küfeki taşından yapılmıştır. Caminin batı cephesinde bir adet (Resim 4.85), güneydoğu cephesinde üç adet kuş evi vardır (Resim 4.86, 4.87). Bunun yanında hünkar köşkünün sokağa bakan cephe duvarında iki adet (Resim 4.88) ve avlu kapılarının iki yanında da kuş evleri vardır (Resim 4.89, 4.90). Bu kuş evleri tipik Osmanlı köşkleri şeklindedir. Ayazma Camisi'nin kuş evleri eklenti yapı biçiminde yapılmıştır. Kuş evlerinin arka cepheleri yapıya bitişiktir. Ön ve yan cepheleri dışa doğru taşmıştır. Ön cephesi ise, yatay çıkmalı dikdörtgen cephelidir. Kuş evlerinde mimariyi süsleme elmanı olarak; balkon, merdiven, silmeler, konsollar, alemler, kapı ve pencereler kullanılmıştır.

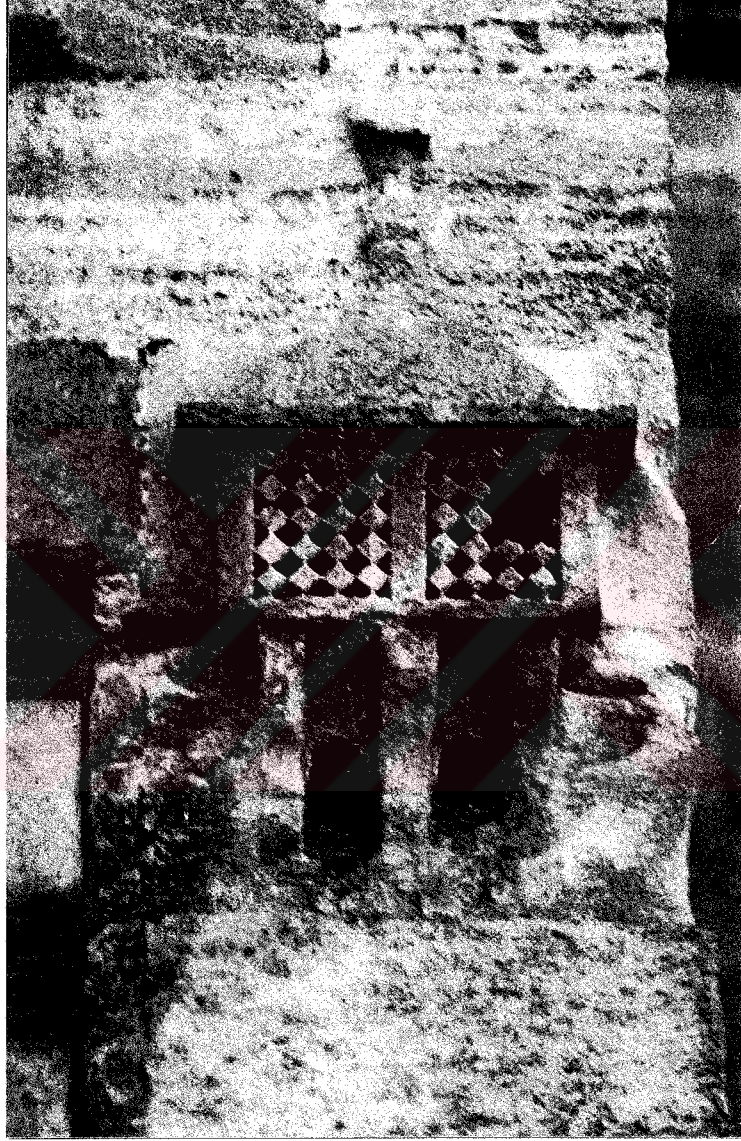
Resim 4.85 Cami'nin batı cephesindeki kuş evi

Resim 4.86 Cami'nin güney cephesindeki kuş evlerinden biri

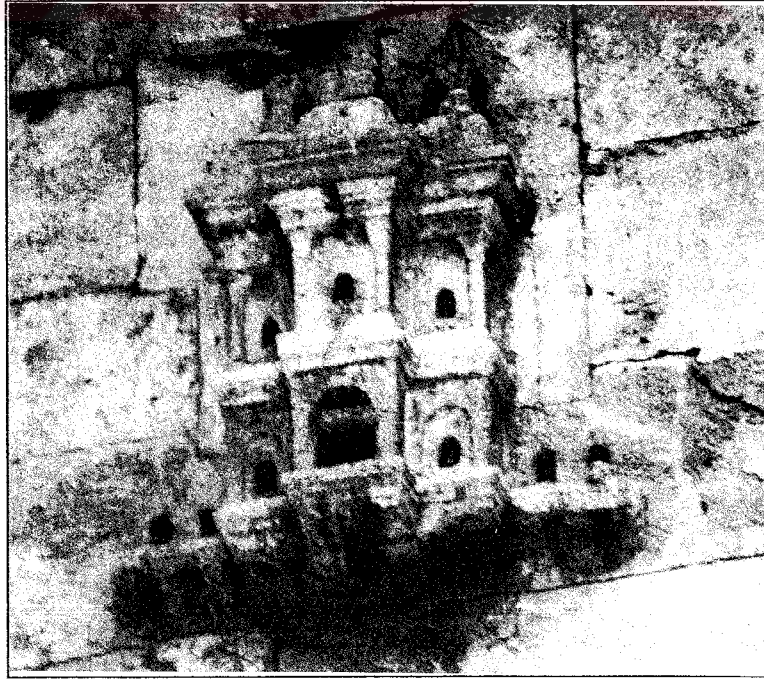
Resim 4. 87 Cami'nin güney cephesindeki kuş evlerinden biri

Resim 4.88 Hünkar Köşkü'nün doğu cephesindeki kuş evi

Resim 4.89 Cami'nin doğu avlu kapısındaki kuş evi

Resim 4.90 Cami'nin batı avlu kapısındaki kuş evi

4.6- Külliye'nin Genel Olarak Değerlendirilmesi ve Dönemin Diğer Külliyesi İle Karşılaştırılması

16. Yüzyılda Mimar Sinan'ın başlattığı klasik üslup, onun öğrencileri tarafından 17. Yüzyılın sonlarına kadar etkisini göstermiş, 18.Yüzyılda ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı ile ilişkileri sonucunda yerini yeni bir akıma bırakmıştır. Bu yeni akım, Barok ve Rokoko olmak üzere iki ayrı etkinin görüldüğü bir dönemdir (Aslanapa,1986).

Osmanlı Mimarisi'nde, bu yeni akımla klasik mimariyi birleştiren yeni bir üslup olan “Türk Barok'u” dönemi başlamıştır. Yeni akımın etkileri küçük yapılarda pek görülmezken, sultanların camilerinde anlam kazanmışlardır (Kuban, 1995b).

18. Yüzyılda sanatçılar alıştıkları sütun başlıklarını, kemer biçimlerini, mukarnasları, hatta yapısal oranları ve yüzeylerin geleneksel görünümünü değiştirmeye başlamışlardır (Kuban, 1995a).

Çevre İle İlişkisi

Klasik Osmanlı Mimarisi'nde camiler, çevresi ile bütünleştirilmeye çalışılırken barok camiler çevreden koparılmaya çalışılmıştır. Barok camilerin bir tepe üzerine yapma arayışları bu düşüncenin getirdiği bir sonuçtur. Laleli Camisi'ne göre daha küçük bir cami olan Ayazma Camisi, bu cami gibi bir tepe üzerine yapılmıştır. Ayazma Camisi, Nuruosmaniye ve Laleli Camileri gibi bir platform üzerinde de yükseltilmiştir (Ögel,1995).

Mahaller

Klasik dönem camileri genellikle harem, harim ve sahn olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Külliye'de önce harim denilen bir dış avlu ile karşılaşılır. Sonra etrafı sütunlu bir galeri ile çevrili ve ortasında bir şadırvan bulunan harem denilen dikdörtgen şekilli bir iç avluya girilir. Buradan da sahn bölümüne yani caminin içine girilir. Bunun en güzel örnekleri Süleymaniye ve Edirne Selimiye Camilerinde görülmektedir.

Barok camilerde dış avlunun yerini büyük bir taşlık almıştır (Perçin,1952). 18. Yüzyılın ikinci yarısında, revaklı avlu yerine bahçe tipi serbest avlular benimsenmiştir. Bu avlu ana caddeye veya denize açılmaktadır (İnci,1985). Laleli ve Nuruosmaniye Külliyesi'nde bir iç avlu vardır ancak Nuruosmaniye Külliyesi'ndeki avlu oval formu ile klasik üsluptan ayrılmaktadır. Ayazma Camisi'nde ise iç avlu kısmı yoktur.

Konum

Barok camilerin, yükselişi vurgulayan merdivenleri ve saltanat taşıt araçlarının yanaştığı rampaları, caminin çevreden etkili görüntüsünü tamamlamaktadır (Ögel,1995). 18. Yüzyıl camilerinde merdivenler; yelpaze gibi üç taraflı, dörtgen veya yarım daire şeklindedir. Anıtsal girişleri oluşturan yayvan basamaklı merdiven düzeni de bu döneme özgüdür (İnci,1985).

Nuruosmaniye Camisi'nde hünkar köşkünün önünde bir rampa bulunmaktadır. Nuruosmaniye Camisi'nde üç taraflı ve dörtgen merdivenler, Laleli Camisi'nde yelpazeyi andıran üç taraflı merdivenler vardır. Ayazma Camisi'nde ise son cemaat yerinde yarım daire merdiven, Hünkar Köşkü'ne girişte iki taraflı merdiven ve yapıların içinde L tipi merdivenler ve kuzey avlu kapısının önünde iki taraflı rampa kullanılmıştır.

Plan Şeması

Klasik plan tipinin uygulandığı, barok camilerin kuzey cepheleri de, klasik üsluptaki camilerden farklı bir görünümündedir. Bunun nedeni, barok camilerde; son cemaat yeri, hünkar mahfili ve minarelerin kaynaşmış bir şekilde olmasından kaynaklanmaktadır (Aslanapa,1984). Son cemaat yerine bakan selâ köşkleri, eskiden beri yapılmakla beraber, 18. Yüzyılın bir özelliği haline gelmiştir (Kuban, 1995c).

İç Mekan Düzenlemesi

Barok camilerde klasik dönem camilerindeki gibi geniş ve ferah bir iç mekan yoktur. Camilere çok sayıda yuvarlak, oval ve ince uzun gibi değişik şekillerde pencereler konularak aydınlık bir mekan elde edilmeye çalışılmıştır. Nuruosmaniye Camisi'nin 174, Ayazma Camisi'nin 99 adet penceresi vardır (İnci,1985). Klasik dönem mimarisinde pencerelerde bulunan 2/3, 3/5 ve 4/5 oranı değişerek, Batı barokundaki örneklerde olduğu gibi 1/2 oranına yaklaşmıştır (Bakır,1994).

Mihrap: Klasik camilerin bazılarında çıkıntılı mihrap kısımları bir yarım kubbe ile örtülüdür. Barok camilerde ise bazen bu kısım aynalı bir tonozla örtülüdür. Nuruosmaniye ve Laleli Camilerinde mihrap kısımları dışa doğru çıkıntı yaparken, Ayazma Camisi'nin mihrabı dışa doğru çıkıntı yapmamaktadır (Perçin,1952).

Hünkar Mahfili: Hünkar köşkü, hünkar dairesi denilen yapılar 18.yüzyıl camilerinde görülen önemli bir yeniliktir. Nuruosmaniye Camisi haricinde, barok camilerde hünkar mahfilleri daha belirgin bir hale getirilmeye çalışılmıştır. (Ögel,1995).

Cephe Düzeni

Klasik dönem camilerinin dış görünüşleri, küçük kubbelerle kademe kademe alçalarak ve genişleyerek bir piramit şeklini almaktadır. Böylece yapılarda enine bir gelişme gözlemlenmektedir. Barok camilerde ise, tek kubbeli bir kütle dikine gelişmektedir. Bu duruma Nuruosmaniye, Ayazma ve Laleli Camileri birer örnek olarak gösterilebilir (Perçin,1952).

Barok camilerde tüm cepheler; oranlar ve nitelik açısından aynı karakterdedir. Kubbesi kare kaideli camilerde askı kemerleri dört cephede, altıgen ve sekizgen kaideli camilerde ise kuzey ve güney cephelerine aynı nitelikleri kazandırmıştır (Bakır,1994). Ayazma Camisi'nin dış görünüşü, Nuruosmaniye Camisi'nin cephe prensiplerinin küçük ölçüde ve dağınık olarak uygulanmış halidir. Fakat Ayazma Camisi'nin büyük kemerlerinin profilleri, Nuruosmaniye Camisi'ndeki kadar kuvvetli değildir (Batur,1974). Her iki caminin de ortak özellikleri; sivri, yuvarlak ve yay biçimindeki dalgalı kemerlerin karışık olarak kullanılması, kırık ve belirgin korniş profilleri, belirgin askı kemerleri ve pencere aralarındaki alem bitişli pilastrlardır (Arel,1975). Ayazma Camisi'nin hünkar köşkündeki dehlizin yonca kemerleri, köşk şeklindeki köşe kulecikleri ve manastır tonozlu giriş kapıları ise caminin kendine has özellikleridir (Cezar,1971). Barok camilerinde pilastrlar, Osmanlı yapılarını mimarisine kalıcı olarak yerleşmişlerdir. Başlıklı, başlıksız, çiftler çiftler, tabakalaşarak, kırık veya kesik, üst üste gelerek Osmanlı düzeninin bir parçası olmuştur. Pilastrlar aslında, İtalyan Rönesansı'na ve Roma antikesine özgüdür. Ayazma Camisi de Nuruosmaniye Camisi gibi fakat daha küçük ölçüde yüksek kasnağa oturan, tek pendantif kubbeli bir yapıdır (Aslanapa,1996). Laleli Camisi'nin kubbesi ise, sekiz adet sütun tarafından taşınmaktadır (Bakır,1994).

Barok camilerdeki başka bir önemli yenilik, cephe süsleridir. Ayazma Camisi'nde kuş evleri ve pencerelerin arasında üst sıradaki pilastrların tepelik motifleri vardır (Ögel,1995).

Nuruosmaniye Camisi cephelerinde başlayan türlerin fazlalığı ve sıkışıklık, Ayazma ve Beylerbeyi camilerinde azalırken Selimiye'de daha da artarak yeniden cephelerde yer almıştır (Bakır,1994).

18. Yüzyıl camilerinde ince uzun sütunlar yapılmıştır ve paye yerine sütun tercih edilmiştir (İnci,1985). Klasik dönem camilerinde mukarnaslı ve baklavalı prizmatik sütun başlıklarının yerini bitkisel stilizasyonlu başlıklar almıştır (Ögel,1995).

Kemer, Korniş ve Pilastrlar

Ayazma Camisi'nin korniş ve pilastrları, Nuruosmaniye Camisi'ne benzemektedir. Yonca kemerler ve köşe kulecikleri ise Osmanlı Mimarisi'nde ilk kez görülmektedir (Cezar, 1971).

Minare

Barok camilerin minareleri, klasik dönem camilerinin minarelerine göre daha incedir. Külahları da boğumlu bir şekildedir ve taştan yapılmıştır. Gövdelerinin dışı tezyinatlıdır. Fakat bu tezyinat klasik minarelerden farklıdır (Perçin,1952).

Nuruosmaniye Camisi'nin iki minaresi vardır ve bu minareleri iki şerefelidir. Minarelerin külahları boğumludur ve taştan yapılmıştır. Minarenin gövdesi yivlidir ve minarenin değişik bir tezyinatı vardır. Ayazma Camisi'nin bir tane minaresi vardır ve tek şerefelidir. Oldukça yüksek olduğu için, çok ince uzun duran minaresinin külahı da soğan şeklindedir ve taştandır. (Perçin,1952).

18. Yüzyıl camileri, batı etkisindeki Osmanlı Mimarisi'nde bir geçiş dönemini temsil etmektedir. 19. Yüzyılda Batı etkileri giderek artacak ve yine sultanların camileri bu yeniliklerin en iyi gözlemlendiği örneklerden birisi olacaktır (Perçin,1952).

Bezeme

18 Yüzyıl camilerinde S ve C kıvrımlarının çeşitli örnekleri yapılmıştır. Akant yaprakları, kartuşlar, gırlantlar, deniz kabuğu ve perde motifleri gibi bezemeler Batı etkileridir. Özellikle mihrapta olmak üzere camilerin içinde mermer, mermer taklidi sıva ve altın yaldızın bir arada kullanılması bir Batı etkisidir. Ayazma ve Laleli Camilerinin iç mekanında mermer, mermer taklidi sıva ve altın yaldız bir arada kullanılmıştır (İnci,1985). Kubbe ve duvarlarda boyalı ve bezemelidir (Kuban, 1958).

Klasik üslubun sade ve orantılı statiklerinin ve Türk üçgenlerinin yerini, barok camilerde yapraklar, çiçekler ve bir takım karışık yüklü şekiller almıştır (Perçin,1952).

5. Koruma Sorunları

Ayazma Külliyesi'nin bütün yapıları günümüze ulaşamamıştır. Mevcut yapıların ise, yapı elemanlarındaki bir takım eksiklikler, sonradan eklenen yapılar ve yapı elemanları, yapı elemanlarında bozulma, malzeme bozulmaları, yanlış kullanım ve çevresel bozulma gibi sorunları vardır.

5.1 Koruma Durumu

Onarımlar: Ayazma Külliyesi hakkında kayıtlı bir onarım belgesine rastlanamamıştır. Bu konuda sadece tarihçilerin yazdıkları kaynaklardan faydalanılmıştır.

İ. Hakkı Konyalı'ya (1976) göre; caminin minaresi 1289 H. 1872 M. - 1299 H. 1881 M. tarihlerinde fırtına sebebiyle yıkılmış ve yeniden yapılmıştır. Yeni yapılan minarelerin yüksekliği ilk yapılan minareye göre daha az olduğu ileri sürülmektedir.

Yine İ. Hakkı Konyalı'ya (1976) göre; Külliye'nin çeşmesi 1941 M. yılında Belediye tarafından onarılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi'ye (1960) göre; çeşme özgün tasarımında günümüzdeki gibi avlu duvarına bitişik değildir. Onarımı sırasında bu duvara eklenmiştir.

B. Alacalı'ya (1960) göre; Külliye'nin camisi, 1306 H. 1969 M. tarihinde bir onarım geçirmiştir. Onarım esnasında önce son cemaat yerinin kemer boşlukları duvarlarla kapatılmıştır. Duvarlara pencere ve kapılar açılmış, onarım bittikten sonra da bu duvarlar kaldırılmıştır. Son cemaat yerinin sütunlarının gövdelerinde yer yer demir bağlantı yerlerinin izleri vardır.

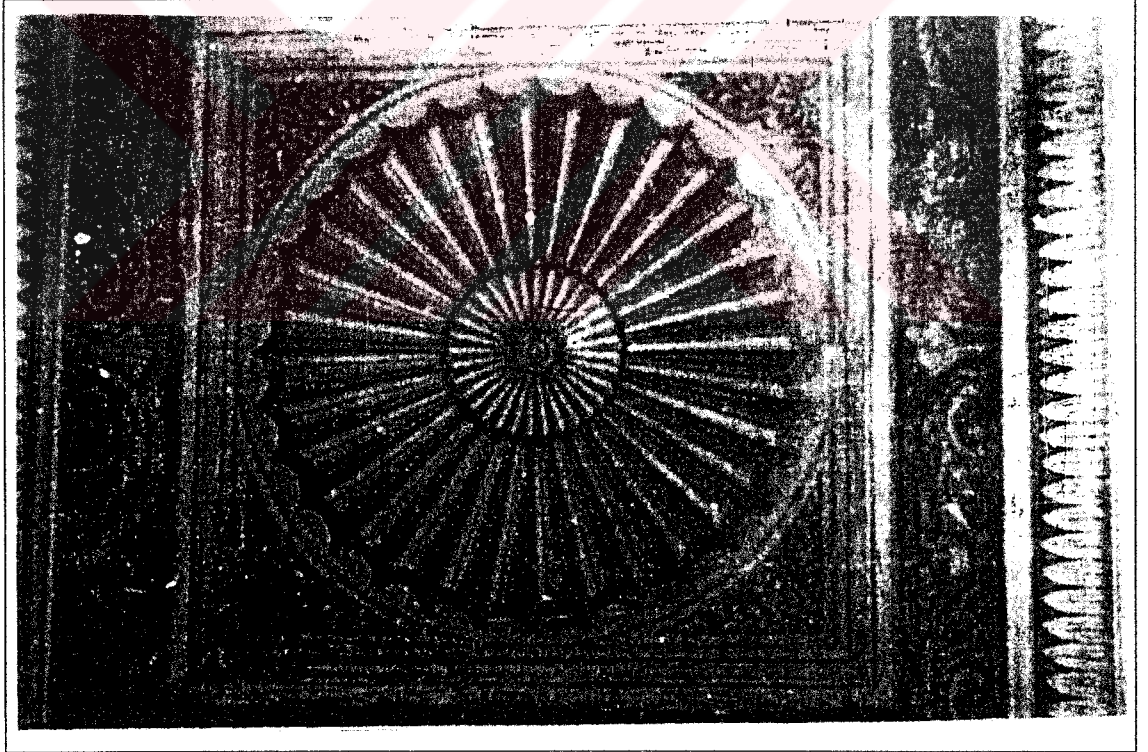
İ. Hakkı Konyalı'ya (1976) göre; Cami'nin iç mekanı da dört defa onarım geçirmiştir. Bu onarımlar esnasında sıvaları ve nakışları değiştirilmiştir.

Yok Olan ve Kalıntıları Kalan Yapılar: Ayazma Külliyesi'nin muvakkithanesi, sübyan mektebi ve su yolu yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Hamamın ise külhanı ve kubbeleri tamamen yok olmuş, kısmen duvarları kalmıştır. Bu duvar kalıntıları, bir işyerinin bahçesinde kalmıştır ve çöplük gibi kullanılmaktadır. Külliye'nin güneyinde yer alan ve Pervititch'e (2001) göre; su deposu olarak inşa edilen iki yapının (Resim 4.5,4.6) ve Külliye'nin doğusunda yer alan Külliye'ye gelir getiren yapılara ait olduğu düşünülen bir yapının (Resim 4.7) kalıntıları bulunmaktadır. Günümüzde Pervititch'e (2001) göre, su deposu olarak inşa edilen yapıların cepheleri sıvanmış ve boyanmıştır. Bu yapılardan büyük olan yapının sokağa bakan cephesine bitişik olarak bir çöplük alanı yapılmıştır.

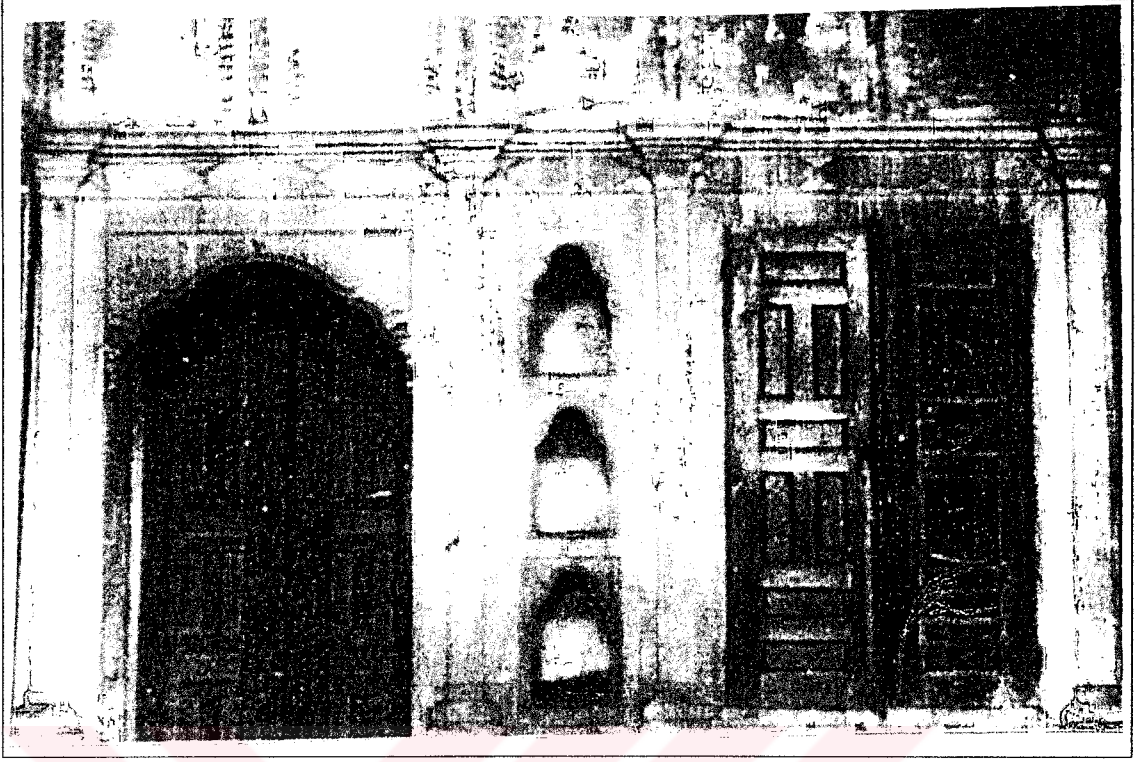
Bu üç yapının da bazı cephelerine günümüz yapıları bitişik olarak uygunsuz bir şekilde inşa edilmiştir. Üst örtüleri çok bozulmuştur ve yoğun olarak bitkilenme problemleri vardır.

Külliyenin Yapı Elemanlarında Görülen Eksiklikler: Hünkar mahfilindeki değerli çinilerin önemli bir bölümü günümüzde yoktur (Resim 4.42).

Sedat Hakkı Eldem'in (1984) Türk Evi adlı eserindeki resimlerde görülen hünkar odasının tavanındaki göbek ve yine bu odadaki yüklüğün ahşap kapakları günümüzde yoktur (Resim 5.1, 5.2).

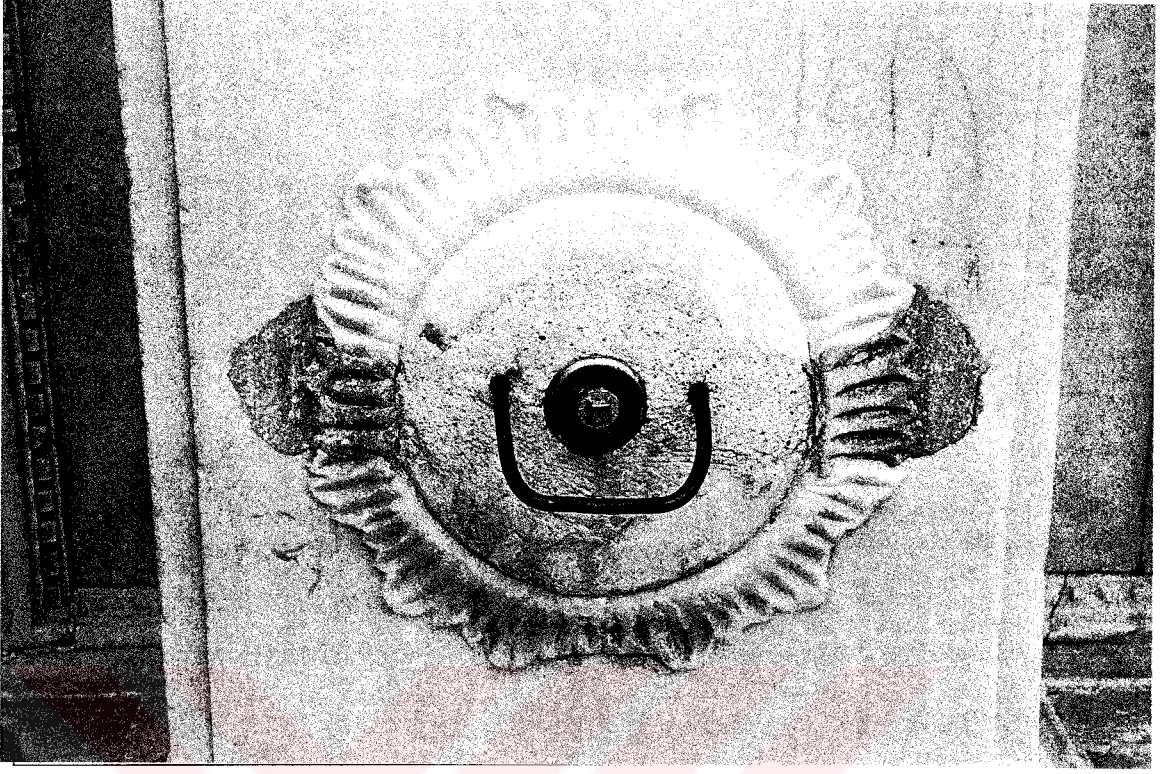

Resim 5.1 Hünkar odasının tavanındaki göbek (Eldem,1984)

Resim 5.2 Hünkar odasındaki yüklüğün ahşap kapakları (Eldem,1984)

Cami'nin kuzey cephesindeki cümle kapısının kitabesinin varaklarının günümüzde önemli bir kısmı yoktur. Güney cephesinde batıya bakan köşesindeki kuş evi günümüzde yerinde yoktur, sadece izleri kalmıştır. Hazirede birkaç mezar taşı kırılmıştır ve hazire bakımsız bir haldedir. Doğu ve batı avlu kapıları ile mahfillere ait kubbelerin günümüzde alemleri yoktur (Resim 4.15,4.17,4.58). Günümüzde alemlerin sadece alt kısımlarının olmasından dolayı, özgün tasarımda bu alemlerin olduğu ancak günümüzde kırılmış olabileceği düşünülmektedir. Külliye'nin çeşmesinin, avlunun dışında olması sebebiyle insan eliyle gelebilecek zararlara açıktır. Nitekim çeşmenin musluğunun etrafı kısmen kırılmış, kırılan kısımlar günümüzde çimento ile sıvanmıştır (Resim 5.3). Çeşmenin çimento ile sıvalı bir başlığı vardır. Özgün tasarımda bir saçağı olduğu düşünülmektedir (Resim 4.18).

Resim 5.3 Ayazma çeşmesinin musluk bölümü

Ayazma Külliyesi'ne Günümüzde İnşa Edilen Ek Yapılar ve Sorunlar: Külliye'nin güneyindeki Ayazma İlköğretim Okulu, batısındaki şadırvan, kuzeyindeki ve Hünkar Köşkü'ne bitişik olan yangın havuzu sonradan yapılmıştır.

E. Hakkı Ayverdi'ye (1960) göre; Sultan Mecid zamanında yapılmış olan yangın havuzu, kitle, yükseklik ve malzeme açısından Külliye'ye uyum sağlamadığı görülmektedir. Ancak tarihi değeri olması nedeniyle korunmalıdır. Yangın havuzu günümüzde fonksiyonunu yitirmiştir ve içi çöplük halini almıştır (Resim 4.12).

Ayazma İlköğretim Okulu 19. yüzyıl yapısıdır. Tarihi bir değere sahip olmasının yanında kitle, cephe ve yükseklik açısından Külliye'ye uyum sağlamamaktadır. Tarihi değeri olması nedeniyle korunmalıdır (Resim 4.10).

Şadırvan ise günümüz yapısıdır. Külliye'ye plan, cephe ve malzeme açısından uyumsuzdur (Resim 4.11).

Külliye Yapılarında Günümüzde Eklenen Yapı Elemanları: Cami'nin doğu cephesi ile Hünkar Köşkü'nün batı cephesi arasındaki bağlantı mekanlarının kemer boşluklarındaki sütunları arası metal çerçeveli camlarla kapatılmıştır (Resim 4.32,4.37). Bu metal çerçeveler hem malzeme hem de çok fazla parçadan meydana gelmesi sebebiyle bulundukları yapıyla uyumsuz durmaktadır.

Hünkar Köşkü'nün bodrum katındaki geçitin önündeki demir kapı sonradan eklenmiştir (Ek 2). Ön avludan arka avluya geçişi engellemektedir.

Caminin iç mekanında kuzey ve doğu cephelerinin birleştiği köşede bir bölüm, metal çerçeveler ve camla kapatılmıştır. Bu bölüm Cami'nin iç mekanı ile uyumsuzdur.

Cami'nin batı cephesindeki giriş ve abdest alma yerlerine ahşap konstrüksiyonlu ve üstü ondülin kaplı bir saçak yapılmıştır. Giriş kapısına çıkışı sağlayan merdivenin etrafı alüminyum çerçeveli pencerelerle kapatılmıştır. Bu pencerelerde Cami'nin cephesi ile uyumsuz durmaktadır (Resim 4.74).

Depoların üst örtüsü kötü bir durumdadır. Ondüle elemanlarla düzensiz bir şekilde kapatılmıştır (Resim 4.23).

Tuvaletlerin bulunduğu mekanda bir adet küçük bir lavabo günümüzde eklenmiştir. Bu lavabo tuvaletler ile uyumsuz ve yetersizdir (Ek 2).

Külliye'nin arka avlusundaki tel örgü sonradan eklenmiştir. Batı ve doğu avlu kapılarından avluya ulaşımı engellemektedir (Ek 2).

Kuzey yönündeki avlu kapısına büyük ve uygunsuz aydınlatma elemanları takılmıştır (Resim 5. 4).

Resim 5.4 Ayazma K  lliyesi kuzey avlu kapısının uyumsuz aydınlatma elemanları

Strüktürel Bozulma Durumu: Külliye'nin mevcut yapılarında strüktürel bir bozulma görülmemiştir. Özellikle Cami'nin ve Hünkar Köşkü'nün iç mekanda duvarları, tavanları ve kubbeleri sıvanmış, kalem işleri ile süslenmiştir. Bu nedenle strüktürü kontrol etmek mümkün olmamıştır (Resim 4.64, 4.64,4.27,4.28,4.38).

Yapı Elemanlarındaki Bozulma Durumu: Pencerelerin ahşap kapakları yağlı boya ile boyanmıştır. Kapılara günümüz kilit sistemleri takılmıştır. Saçaklarda ve saçak altlarında yağmur sularının izleri vardır (Resim 5.5). Hünkar mahfilindeki kavukluğun üzerine boya dökülmüştür.

Resim 5.5 Hünkar Köşkü'nün saçığının alt kısımları

Malzeme Bozulmaları:

Külliye'nin temel yapım malzemesi küfeki taşıdır. Taş malzemede; iklim, olumsuz çevresel nedenler ve bağlayıcı maddelerden kaynaklanan fiziksel uyumsuzluklardan dolayı bozulmalar görülmektedir.

İklimsel etkiler nedeniyle; dış cephelerde renk değişimi, kirlilik ve kısmen aşınma gibi bozulmalar görülmektedir. Özellikle Cami'de ve Hünkar Köşkü'nde olmak üzere cephelerde yoğun bir şekilde kararma vardır. Kararmanın en çok görüldüğü bölgeler silme ve saçak

altları ve kuş evi gibi çıkmalardır (Resim 4.62,4.85,4.87,5.6). Batı cephesinde kuş evinin üstündeki silmede parça kopması sorunu vardır (Resim 4.85). Yapıların zemine yakın olan yerlerinde sararma ve yosunlaşma görülmektedir (Resim 4.28,4.29,4.33,4.85,4.89,4.90,5.10).

Cami'nin dış cephelerinde tuz çiçeklenmesi niteliğinde beyaz lekeler görülmektedir (Resim 5.6,5.8,5.9). Bu lekelerin Külliye'nin inşaat defterlerinde derzlerde kullanıldığı belirtilen kireç malzeme ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Resim 4.34,4.62,4.86,4.87).

Avlu duvarlarının ve yangın havuzunun harpuştalarında çatlak ve parça kopması sorunları vardır (Resim 5.7, 4.12). Zemine yakın kısımlarında ise yosunlaşma yoğun bir şekilde görülmektedir. Külliye'nin mermer çeşmesinde de çatlaklar bulunmaktadır. Cami'nin dış cephelerinde pencere sövelerinde kararma ve küçük boyutlarda parça kopmaları da görülmektedir (Resim 4.61).

Bu bozulma türleri haricinde Ayazma Külliyesi'nde; kumlaşma, unlaşma, kabuk oluşumu, pullanma gibi bozulmalar gözlenmemiştir.

Resim 5.6 Caminin silmelerindeki kararma ve tuz çiçeklenmesi

Resim 5.7 Avlu duvarındaki kararma ve yosunlaşma

Resim 5.8 Son cemaat yerinin duvarlarındaki tuz çiçeklenmesi ve yosunlaşma

Resim 5.10 Son cemaat yerinin duvarlarındaki tuz çiçeklenmesi ve karama

Resim 5.10 Abdest alma yerlerindeki yosunlaşma

Yanlış Kullanım: Külliye'nin ikinci büyük yapısı olan Hünkar Köşkü, günümüzde bir kadın cemiyeti tarafından kullanılmaktadır. Ancak Hünkar Köşkü oldukça kötü bir durumdadır. Açıkta bırakılan yemekler ve bulaşıklar bütün köşkte böceklenmeye neden olmuştur. Avlu kapılarının ve çeşmenin üzerine çeşitli tabelalar çakılmıştır (Resim 4.14,4.15,4.18).

Külliye'nin etrafı yakın çevrede bir çok park alanı olmasına karşın yine de otopark gibi kullanılmaktadır. Külliye'ye bakıldığında kötü bir görüntü vermektedir (Resim 4.14,Ek 1).

Cami'nin Güneydoğu cephesine bitişik nizamdaki haziresi oldukça bakımsızdır. Bununla birlikte tuvalet mekanları da oldukça kirlidir ve kullanılamayacak durumdadır.

Çevresel Bozulma: Külliye'nin avlusunun günümüze yakın bir zamanda düzenlendiği düşünülmektedir. Günümüzde avlunun döşemesine beton dökülmüştür. Pervititch (2001) haritalarında avlu düzeninin olmadığı görülmektedir (Ek 5).

Ayazma külliyesinin yapılarının sorunlarının yanında, Külliye'nin bulunduğu bölgede betonarme yapıların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu yapılar aynı zamanda kitle, yükseklik ve cephe düzenleriyle de Külliye ile uyumsuzdurlar (Ek 1).

5.2 Öneriler

Kalıntıları Olan Yapılar İçin Öneriler: Hamamın duvar kalıntılarının bulunduğu işyeri kaldırılmalıdır. Duvar kalıntıları temizlenip, çöplük görünümünden kurtarılmalıdır. Bu alan küçük bir açık hava müzesi niteliğinde koruma altına alınmalıdır.

Küllüye'nin güneyinde yer alan ve Pervititch'e (2001) göre, su deposu olarak inşa edilen yapıların (Resim 4.5,4.6) sıva ve boyaları raspa edilip, özgün cephelerine ulaşılmalıdır. Bu yapılar ile Külliye'nin doğusunda kalan ve Külliye'ye gelir getiren vakfiyelerin bir parçası olduğu düşünülen yapının (Resim 4.7) üst örtüleri onarılmalıdır. Cephelerine bitişik olarak inşa edilmiş olan yapılar yıkılmalıdır. Pervititch'e (2001) göre, su deposu olarak inşa edilen yapılardan büyük olan yapının cephesine bitişik olarak yapılmış olan çöplükler kaldırılmalıdır. Bu yapılar Ayazma İlköğretim Okulu'nun gözetimine verilip, okul tarafından sergi salonu, kütüphane, depo gibi uygun işlevlerle yapıya zarar vermeksizin kullanılabilir.

Küllüyenin Yapı Elemanlarında Görülen Eksiklikler İçin Öneriler: Hünkar mahfilindeki eksilen değerli çinilerin motiflerin yerleşimine de dikkat ederek kalem işiyle kontürleri çizilerek tamamlanmalıdır. Hünkar odasının tavanındaki göbek ve yine bu odadaki yüklüğün ahşap kapakları Sedat Hakkı Eldem'in (1984) Türk Evi eserindeki resimleri bu odada sergilenmeli ve belirtilmelidir.

Cami'nin kuzey cephesindeki ana giriş kapısının kitabesinin varakları tamamlanmalıdır. Hazirenin rutin olarak bakımı yapılmalıdır.

Küllüyenin çeşmesinin musluk kısmının etrafındaki mermer barok süslemenin kırılan kısımlarındaki çimento parçalar kaldırılmalı ve bunun yerine çeşmenin özgün malzemesine uyum gösteren bir malzeme ile bu kırılmış kısımlar tamamlanmalıdır.

Ayazma Külliyesi'ne Günümüzde İnşa Edilen Ek Yapılar ve Sorunları İçin Öneriler:

Hünkar Köşkü'nün kuzey cephesine bitişik olan yangın havuzu çöplerden temizlenmelidir. Tekrar su ile doldurulmalı, rutin bir şekilde bakımı yapılmalıdır.

Küllüyenin özgün tasarımıyla uyumsuz duran şadırvan kaldırılmalıdır. Caminin batı cephesindeki abdest alma yerleri ihtiyacı karşılamaktadır.

Küllüye Yapılarında Günümüzde Eklenen Yapı Elemanları İçin Öneriler: Cami'nin doğu cephesi ile Hünkar Köşkü'nün batı cephesi arasındaki bağlantı mekanlarının kemer boşluklarındaki sütunları arasındaki metal çerçeveli camlar kaldırılmalıdır. Yapıların özgün hali korunmalıdır.

Cami'nin iç mekanında kuzey ve doğu cephelerinin birleştiği köşedeki bölümde kaldırılmalıdır (Ek 2).

Caminin batı cephesindeki girişin kapatılması Külliye'nin görüntüsünü bozmaktadır. Buradaki yapı elemanları kaldırılmalıdır (Resim 4.74).

Yapı Elemanlarındaki Bozulma Durumu İçin Öneriler: Pencerelelerdeki yağlı boya sökülerek temizlenmelidir. Çatılar ve saçaklar kontrol edilmeli, su alan yerleri kapatılmalıdır. Hünkar mahfilindeki kavukluğun üzerindeki boyalar temizlenmelidir.

Malzeme Bozulmaları İçin Öneriler: İklimsel etkiler nedeniyle bozulan malzemeye; temizleme, sağlamlaştırma ve yüzey onarımları, tamamlama yöntemleriyle müdahale edilmelidir. Yapılara yerinde ve en az müdahale yapılmalıdır. Laboratuar araştırmalarına göre yapılabilecek müdahaleye karar verilmelidir (Binan,1994).

Külliye'nin yapılarında oldukça yoğun bir cephe kirliliği görülmektedir. Öncelikle bu kirin malzemeye zarar verip vermediği araştırılmalıdır. Eğer zarar veriyorsa; malzemeye zarar vermeden temizliğin nasıl yapılabileceği ve temizleme gereksiniminin sıklığı konuları araştırılmalıdır. Temizleme yöntemleri; su ve buharla temizleme, mekanik temizleme, kimyasal temizleme ve özel temizleme yöntemleridir (Binan,1994). Laboratuar çalışmalarıyla Ayazma Külliyesi'nin taşları için en uygun yöntem seçilmelidir.

Yapılarda taşıyıcı sistemde bir bozulma görülmemekle beraber, yapıların zemine yakın yerlerinde görülen sararma ve yosunlaşma, su ve nem sorunları olduğunu göstermektedir. Su ve nemin yapılardan uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu konuda uygulanabilecek yöntemler; drenaj, kimyasal maddelerin duvara uygulanması, elektro-osmoz ve duvara nem önleyicilerin yerleştirilmesidir (Binan,1994). Ayazma Külliyesi için en uygun yöntem seçilmelidir.

Dış cephelerde görülen beyaz lekeler ve nedenleri araştırılmalıdır. Gerekli önlemler alınmalı ve bu lekeler temizlenmelidir.

Avlu duvarlarında ve yangın havuzlarının harpuştalarında, çeşmede görülen çatlaklar test edilmelidir. Bu malzemelere fiziksel ve mekanik takviyeler yapılmalı ve taşın sağlam çekirdeğine bağlanmalıdır (Binan,1994).

Yanlış Kullanım İçin Öneriler: Bir tarihi yapının işlevini devam ettirebilmesi, eğer devam ettiremiyorsa da uygun bir amaç için kullanılması o yapının yaşamını devam ettirebilmesi için en iyi yöntemdir. Ancak yeniden kullanımlarda kullanım amacının o yapıya hiçbir şekilde zarar vermemesi gerekir. Ayazma Külliyesi'nin özellikle Hünkar Köşkü'nde karşımıza çıkan

kötü kullanım yapıya gerçekten önemli zararlar vermektedir. Bir anıt yeniden kullanıma açıldığında uzman kişilerinde bulunduğu ekiplerce denetlenmelidir. Hünkar Köşkü, bir sergi salonu ya da müze gibi kullanılabilir. Yapıya müdahale etmeden masa veya pano gibi taşınabilir elemanlar kullanılmalıdır. Bağlantı mekanları tek parça cam malzeme ile kapatılabilir.

Avlu kapılarındaki tabelalar ve aydınlatma elemanları sökülmalıdır. Bu elemanlar yapı üzerinde değil, yapılara yakın bir yerlere konulmalıdır. Araçların mevcut otopark alanlarını kullanmaları sağlanmalı ve Külliye'nin etrafı bu kötü görüntüden kurtarılmalıdır.

Çevresel Bozulma İçin Öneriler: Külliye'nin bulunduğu bölgede de Ayazma Camisi ile yükseklik, kitle, malzeme ve cephe düzeni açısından uyum gösteren yapılar inşa edilmelidir. Yeni yapıların yapılmasında eski parsel durumları göz önünde bulundurulmalı, kat yükseklikleri üç kattan fazla olmamalı, cephelerinde pencere düzenlerinin uyumuna dikkat edilmelidir. Tarihi çevreye saygılı günümüz yapıları inşa edilmelidir.

6- Sonuç

Bu çalışmada; Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. Yüzyılda Sultan III. Mustafa dönemine kadar olan Batı'dan etkilenme süreci ve bu etkilerin yansımalarının görüldüğü 18. Yüzyıl yapısı olan Ayazma Külliyesi incelenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Yüzyıl, Batı'ya açılış dönemidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal egemenliğinin ve kuvvetinin 18. Yüzyıl başlarında azalması, buna karşılık Batı'da endüstri devriminin yaşanmasıyla teknoloji ve ekonominin sürekli gelişmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı'ya açılmaya zorlamıştır.

18. Yüzyılda III. Ahmet, I. Mahmut, III. Mustafa, I. Abdülhamit, II. Selim ve II. Mahmut isimli padişahlar batılılaşmaya öncülük etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde Batı ile iyi ilişkiler kurma politikası, mimarlığı oldukça fazla etkilemiştir. Osmanlı mimarlığı, Batı etkisinde yeni arayışlara yönelmiştir. Bu arayışlar önce barok ve rokoko süslemelerle dekorasyon alanında görülmüştür. Deniz kabuğu, akant yaprağı, kompozit ve korint sütun başlıkları, kartuşlar, S ve C kıvrımları şeklinde motifler kullanılmaya başlanmıştır.

Sultan III. Mustafa döneminde Batı etkilerinin ürünü yerine geleneksel estetik değerlerin bütünüyle göz ardı edilmediğinin göstergesi olan eserler yapılmıştır. Bu dönemin eserleri, 18. Yüzyılın başında verilen eserler kadar barok özellikler taşımamaktadır. Bunun nedeni; Batı etkilerinin kullanılmasındaki ilk heyecanın azalması ile toplum estetik ve tarihsel değerlerinin ışığında gözden geçirilerek mimariye aktarılması olarak yorumlanmaktadır. Böylece bir taklit süreci önlenmiş, Osmanlı mimarisinde Türk Baroğu denilen yeni bir üslup doğmuştur. III. Mustafa dönemi mimarisi, Osmanlı dini ve sivil mimarisinde görülen ilginç atılımlarla dolu bir dönemdir. Bunun nedenleri; ilk yılların ekonomik yönden çok parlak olması ve hassa baş mimarları geleneğinin son parlak temsilcilerinin bu dönemde ortaya çıkmasıdır.

18. Yüzyıldan Sultan III. Mustafa dönemine kadar olan sürecin önemli yapıları; Kağıthane düzenlemesi (1724-1730), Nuruosmaniye Külliyesi (1757), Ayazma Külliyesi (1761), Laleli Külliyesi (1763), Yeni Fatih Külliyesi (1766) ve Zeynep Sultan Külliyesi (1769)'dir.

Üsküdar, İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında, Paşalimanı ile Salacak arasında yer almaktadır. Güneyinde Ayazma Mahallesi ile Salacak'a, güneydoğuda Toptaşı'na, doğuda Doğancılar'a ve kuzeyde Sultantepe'ye sınırı vardır.

1453 Tarihinde, Fatih Sultan Mehmet tarafından Konstantinopolis'in fethedilmesiyle Üsküdar, başkentin bir banliyösü haline gelmiştir. Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet, Üsküdar'a Anadolu'dan gelen Türkleri yerleştirmiştir.

16. Yüzyıldan itibaren Üsküdar önemli bir semt haline gelmiştir. Saray ve devlet adamları burada yapılar inşa ettirmeye başlamıştır.

İstanbul'daki yangınlar, Anadolu ve Rumeli'den gelen iç göçlerle 18. Yüzyılda Üsküdar'da nüfus ve yapılaşma önemli oranda artmıştır.

İncelemekte olduğumuz Ayama Külliyesi, Sultan III. Mustafa tarafından, annesi Mihrişah Emine Hatun ile kardeşi Şehzade Sultan Süleyman adına Üsküdar'da yaptırılmıştır. Külliye'nin inşasına 1271 H.-1757 M. tarihinde başlanmış ve 1174 H.-1760 M. tarihinde tamamlanmıştır. Bina emini İshak Ağa'dır. Mimarı kesin belli olmamakla beraber, Mehmet Tahir Ağa olduğu düşünülmektedir.

Ayazma Külliyesi'nin özgün tasarımında yapılar; avlu içinde ve dışında olmak üzere iki farklı şekilde yerleştirilmiştir. Avlu içi tasarımında; merkezde bir cami, caminin doğusunda camiye bitişik bir hünkâr köşkü, caminin güney cephesine bitişik hazire bulunmaktadır. Avlunun kuzey, doğu ve batı yönlerinde olmak üzere üç adet kapısı bulunmaktadır. Avlu dışı tasarımında; caminin kuzeyinde çeşme ve muvakkithane, caminin güneyinde sübyan mektebi, hamam ile imam ve müezzine ait ahşap evler, caminin güney, doğu ve batısında vakfedilen gayrimenkuller bulunmaktadır. Külliye'nin bir su yolu da vardır.

Günümüzde ise; muvakkithane, sübyan mektebi ve su yolu yoktur. Vakfedilen gayrimenkullerin büyük bir bölümü yoktur, bazı kalıntıları vardır. 19. Yüzyılda sübyan mektebinin bulunduğu alana Ayazma İlköğretim Okulu yapılmıştır. Avlunun içinde, Külliye'nin kuzeyine uyumsuz bir şadırvan inşa edilmiştir. Hünkâr Köşkü'nün kuzey cephesine bitişik olarak, Sultan Mecid zamanında yapıldığı düşünülen bir yangın havuzu bulunmaktadır.

Ayazma Külliyesi'nin günümüze ulaşabilen yapılarında; yapı elemanlarında eksiklikler, sonradan eklenen yapılar ve yapı elemanları, yapı elemanlarında bozulma, malzeme bozulmaları, yanlış kullanım ve çevresel bozulma gibi koruma sorunları vardır. İstanbul'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun dini mimarisinin en güzel örneklerinden birisi olan Ayazma Külliyesi'nin koruma sorunlarının en kısa zamanda çözülmesi gerekmektedir. Mevcut yapılar korunmalı, Külliye'nin günümüze ulaşamayan yapıları gibi yok olmalarına izin verilmemelidir.

KAYNAKLAR

- Ağır, A., (1995), "Mehmet Tahir Ağa", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 6: 367 - 368.
- Aksel, A., (1994), "Üsküdar İlçesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 7: 346 - 348.
- Aktuğ, İ., (1995), "Ayazma Camisi İnşaat Defterleri", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri, 23-27 Eylül 1991, Ankara, 79-87.
- Alacalı, B., (1960), "Ayazma Camii", İstanbul Ansiklopedisi, 3:1505-1515.
- Altan, K., (1937a), "Klasik Türk Mimarları", Arkitekt Dergisi, 14: 223 - 226.
- Altan, K., (1937b), "Mimar Mehmet Tahir", Arkitekt Dergisi, 10: 193 - 195.
- Arel, A., (1975), 18. Yüzyıl İstanbul Mimarisi'nde Batılılaşma Süreci, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Aslanapa, O., (1984), Türk Sanatı, Faber ve Faber Yayınevi, İstanbul.
- Aslanapa, O., (1986), Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitapevi Yayını, İstanbul.
- Aslanapa, O., (1996), Osmanlı Mimarisi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, E. H., (1960), "Ayazma Camii", İstanbul Ansiklopedisi, yayın yeri yok, 3:1505-1515.
- Bakır, B., (1994), "Avrupa Barokunun İstanbul Camilerine Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış).
- Batur, A., (1974), "Osmanlı camilerinde Kemer - Strüktür - Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme", Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Batur, A., (1985), "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 4:1038-1066.
- Bayram, S., ve Tüzen, A., (1987), "İstanbul Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri", Vakıflar Dergisi, XXII: 245 - 288.
- Binan, D., (1994), "Güzelyurt Örneğinde, Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması", Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Cezar, M., (1971), Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çaldıran, M.E.I., (1991), "18. ve 19. Yüzyılların İstanbul Camilerinde Antik Öğeler", Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış).
- Çeçen, K., (1991), İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları, İTÜ yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, A.V., (1999), "Mehmet Tahir Ağa", Osmanlılar Ansiklopedisi, Yapı Kredi Kültür ve Sanat yayını, 2:194.
- Danışmend, İ. H., (1971), "Sultan III. Mustafa", Osmanlı Tarihi Devlet Erkanı Ansiklopedisi, Türkiye Yayınevi Yayınları, 5:30-50.

Denel, S., (1982), Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Ara Yayınları, Ankara.

Eldem, S. H., (1984), Türk Evi Osmanlı Dönemi, c.1, TAÇ Vakfı Yayınları, İstanbul.

Eyice, S., (1963), "İstanbul Minareleri", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, Güzel sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul.

Eyice, S., (1995), "Ayazma Camii", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 2:471-472.

Haskan, M., N., (2001), Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, Üsküdar Belediyesi Yayınları, 1:79-90.

İnci, N., (1985), "18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", Vakıflar Dergisi, XIX: 2223 - 236.

Koçu, R. E., (1981), Osmanlı Padişahları, Ana Yayınevi, İstanbul.

Konyalı, İ. H., (1976), Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, c.1, İstanbul.

Kuban, D., (1958), Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Kuban, D., (1995a), Türk İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Kuban, D., (1995b), "Barok Mimari", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 3: 61-65.

Kuban, D., (1995c), "Osmanlı Dönemi Mimarisi", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 6: 61-65.

Kuban, D., (1996), İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

Kuban, D., (1998), Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Kuran, A., (1997), "Osmanlı mimarlığı ve Sanatı", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 3:1393-1398.

Mazlum, D., (1994), "Üsküdar", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 7: 343 - 346.

Ögel, S., (1995), "III. Mustafa Devri Yapılarında Yeni İfade Yolları ve Bir Değişim Başlangıcı Olarak Nuruosmaniye Camii", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildirileri, 23-27 Eylül 1991, Ankara, 1-6.

Öz, T., (1965), İstanbul Camileri, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özbayoğlu, E., (1993), 18. Yüzyılın Sonunda İstanbul, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul.

Özendes, E., (2001), Osmanlı'nın Son Başkenti İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Özer, F., (1995), "III. Mustafa Devri Mimari Üslubu", 9. Milletlerarası Türk Sanatları

Kongresi Bildirileri, 23-27 Eylül 1991, Ankara,59-68.

Perçin, Ç., A., (1952), “İstanbul’daki Barok Camileri”, İÜ Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü.

Pervititch, J. (çev. Zülal Kılıç), (2001), Sigorta Haritalarında İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Sakaoğlu, N., (1999), Bu Mülkün Sultanları, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.

Şehsuvaroğlu, H., (1986), Boğaziçi’ne Dair”, İnkılap Kitapevi Yayını, İstanbul.

Taylor, J., (1980), İstanbul İmparatorlukların Başkenti, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

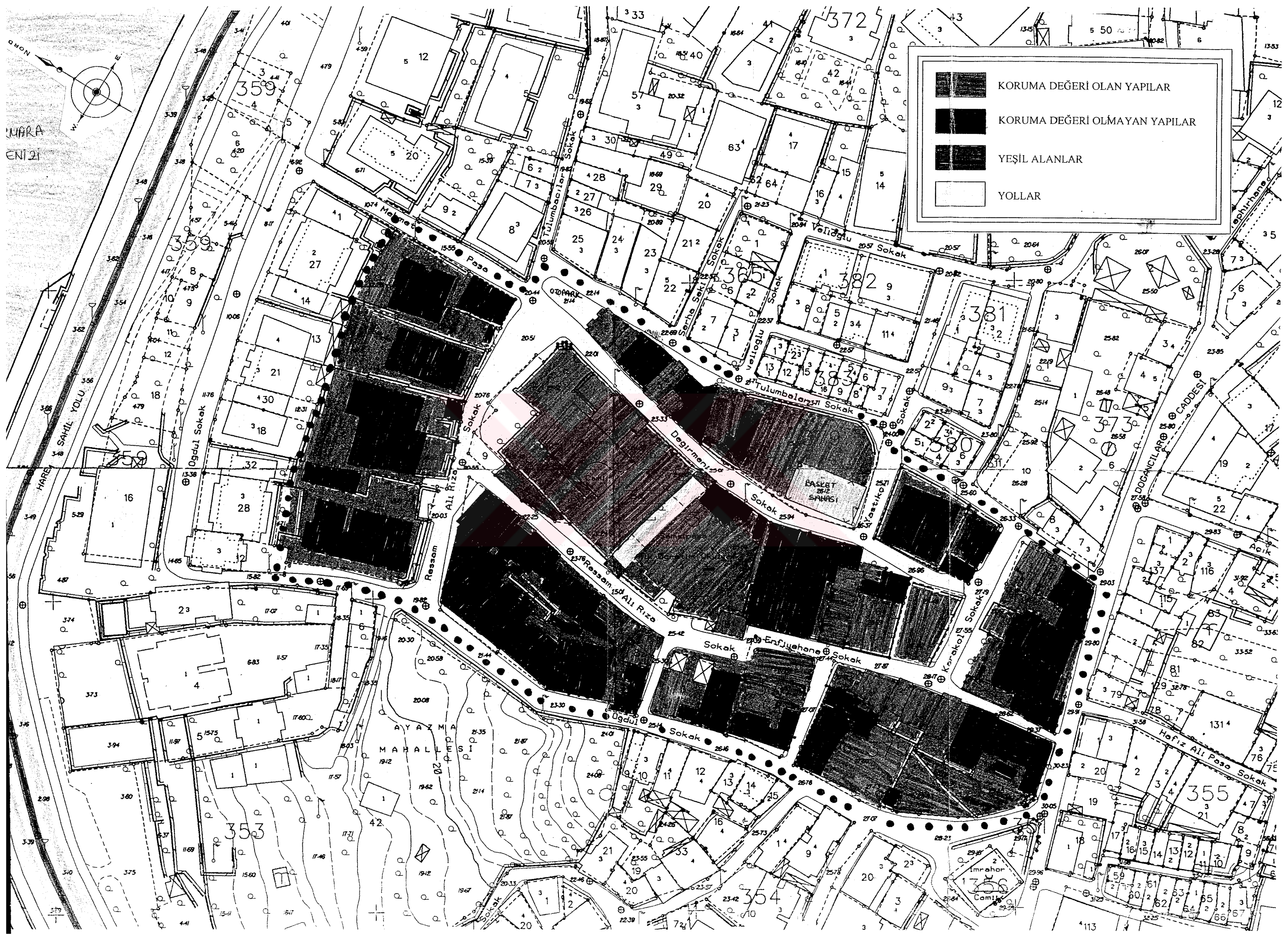
EKLER

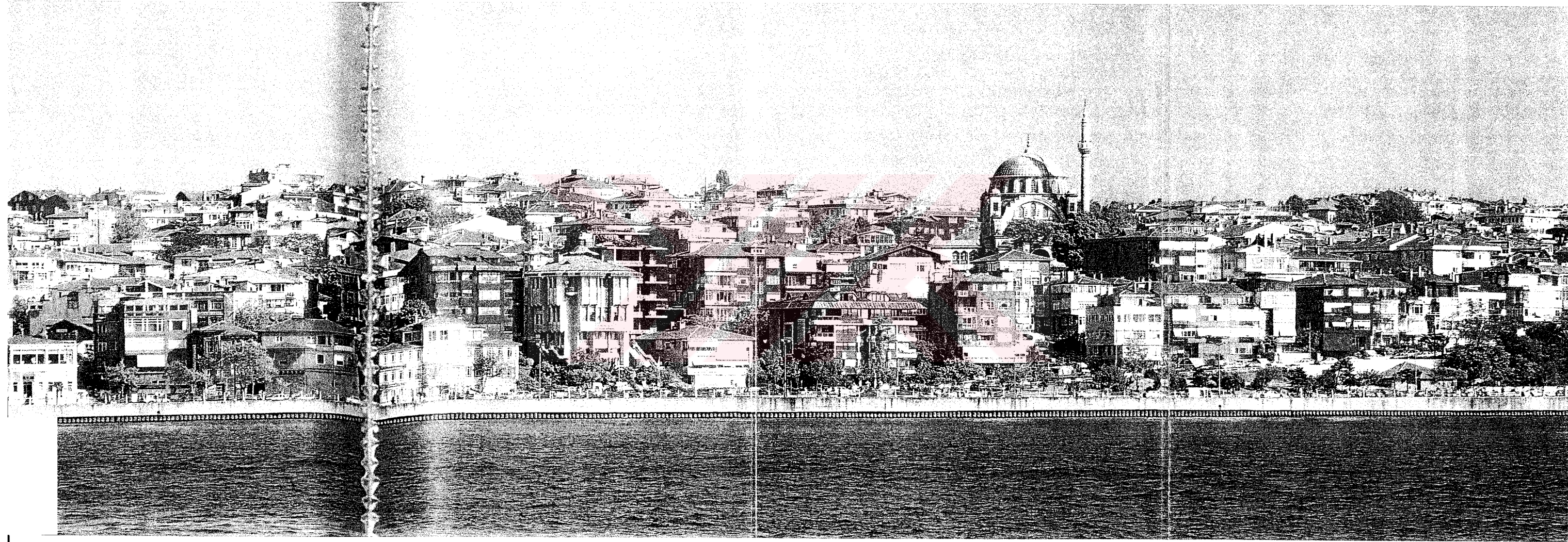
- Ek 1 Ayazma K llyesi  evre Değerlendirmesi
- Ek 2 Ayazma K llyesi Analitik R l veleri
- Ek 3 Ayazma K llyesi Restit syon Projesi
- Ek 4 Ayazma K llyesi Restorasyon Projesi
- Ek 5 Pervititch
- Ek 6 Ayazma K llyesi Genel Yerleşim Planları (R l ve/Restit syon/Restorasyon)

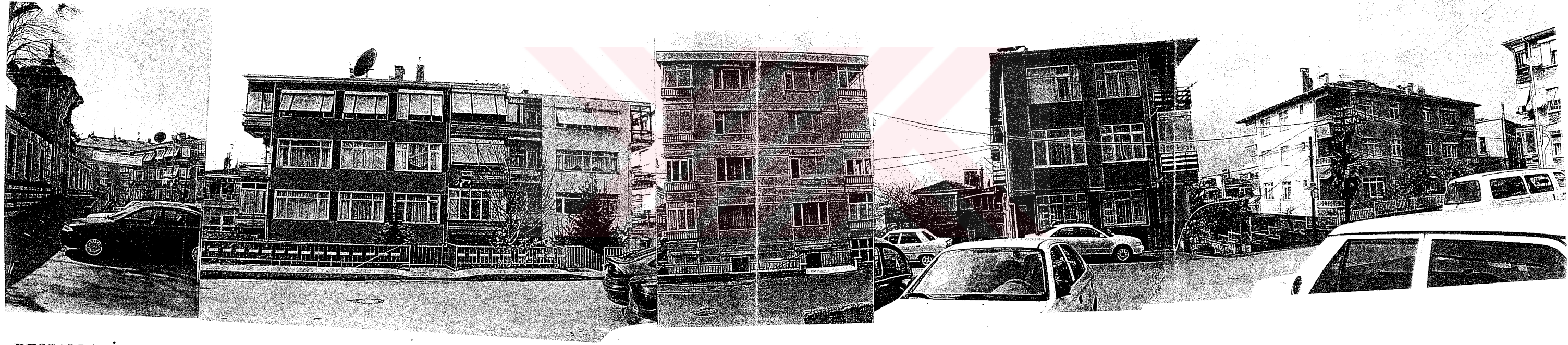
Ek 1 Ayazma Külliyesi Çevre Değerlendirmesi

MA MAHALLESİ'NİN BOĞAZ'DAN GÖRÜNÜŞÜ

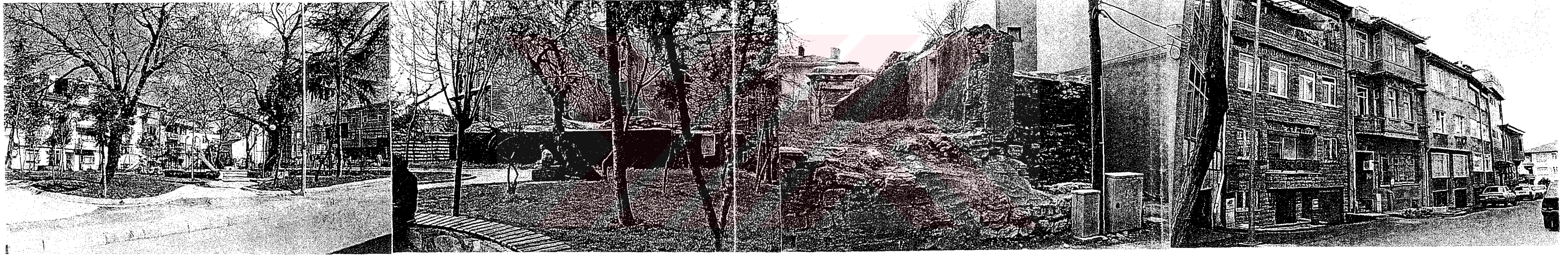
RESSAM ALİ RIZA BEY SOKAK KUZEYBATI YÖNÜ

ENFİYEHANE SOKAK KUZEYDOĞU YÖNÜ

MEHMET PAŞA DEĞİRMENİ SOKAK GÜNEYBATI YÖNÜ

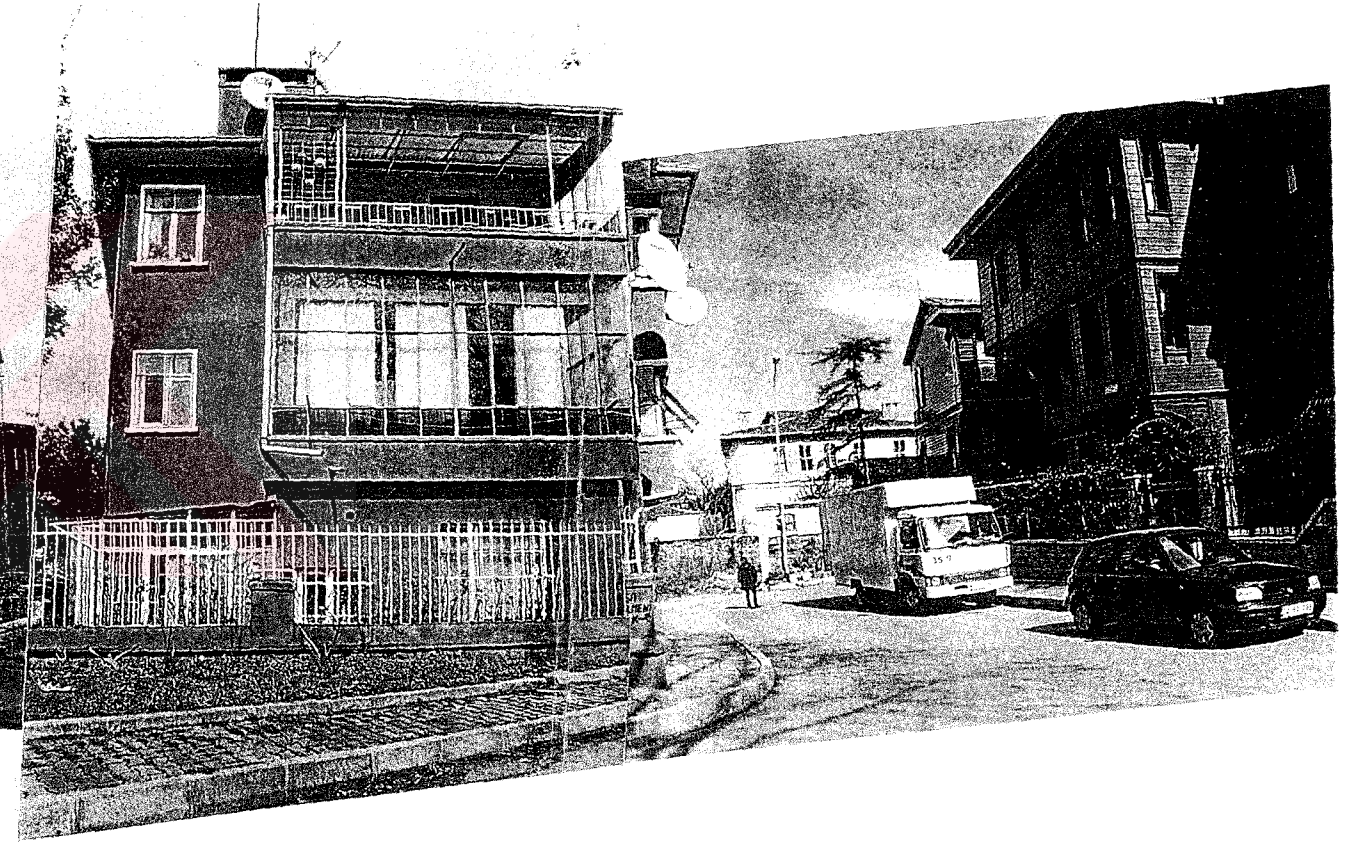
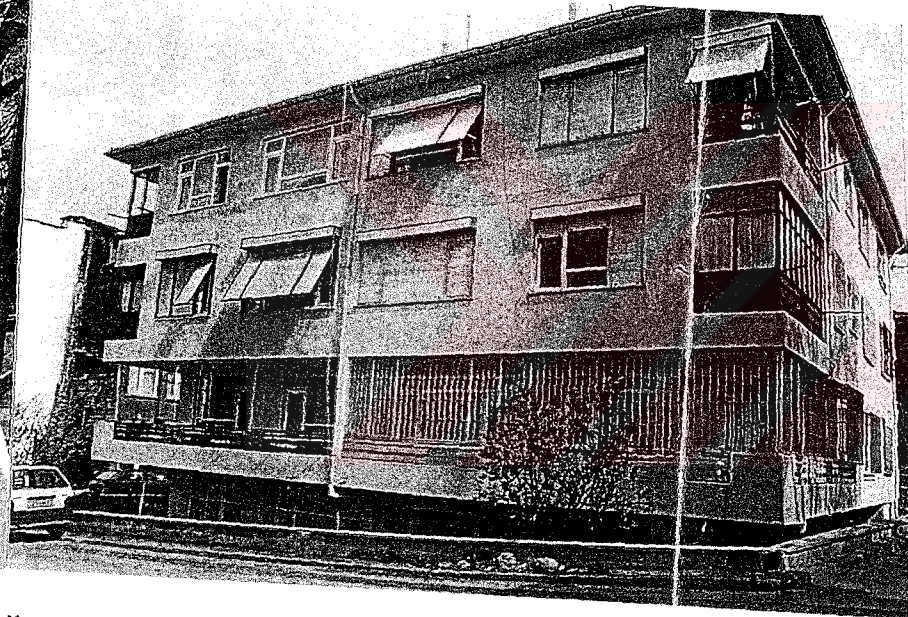
ÖĞDÜL SOKAK KUZEYDOĞU YÖNÜ

MEHMET PAŞA DEĞİRMENİ SOKAK KUZEYDOĞU YÖNÜ (1)

MEHMET PAŞA DEĞİRMENİ SOKAK KUZEYDOĞU YÖNÜ (2)

MEHMET PAŞA DEĞİRMENİ SOKAK KUZEYDOĞU YÖNÜ (3)

YEHANE SOKAK VE RESSAM ALİ RIZA BEY SOKAK GÜNEYBATI YÖNÜ

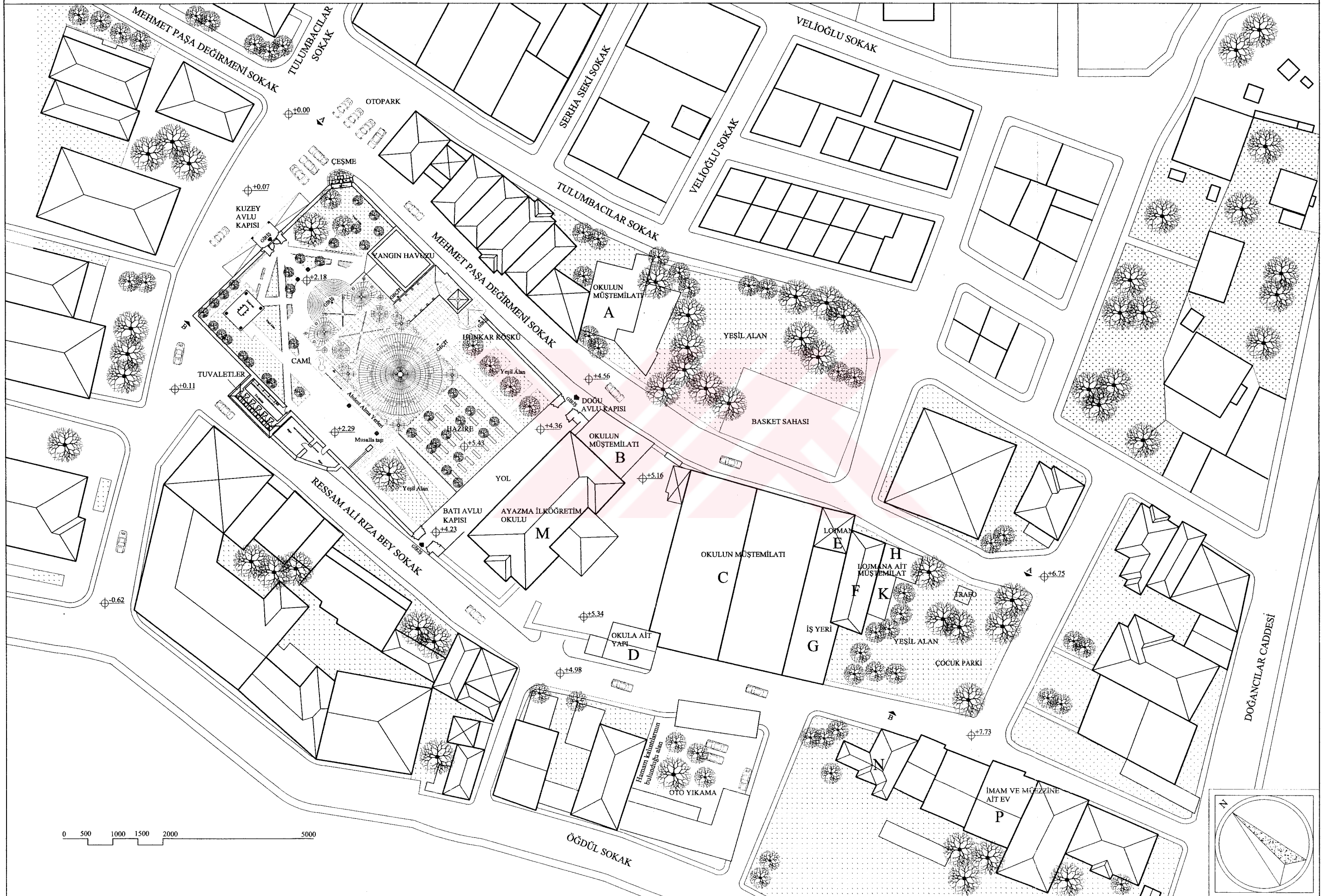
KARAKOL SOKAK GÜNEYDOĞU YÖNÜ

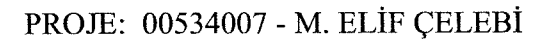

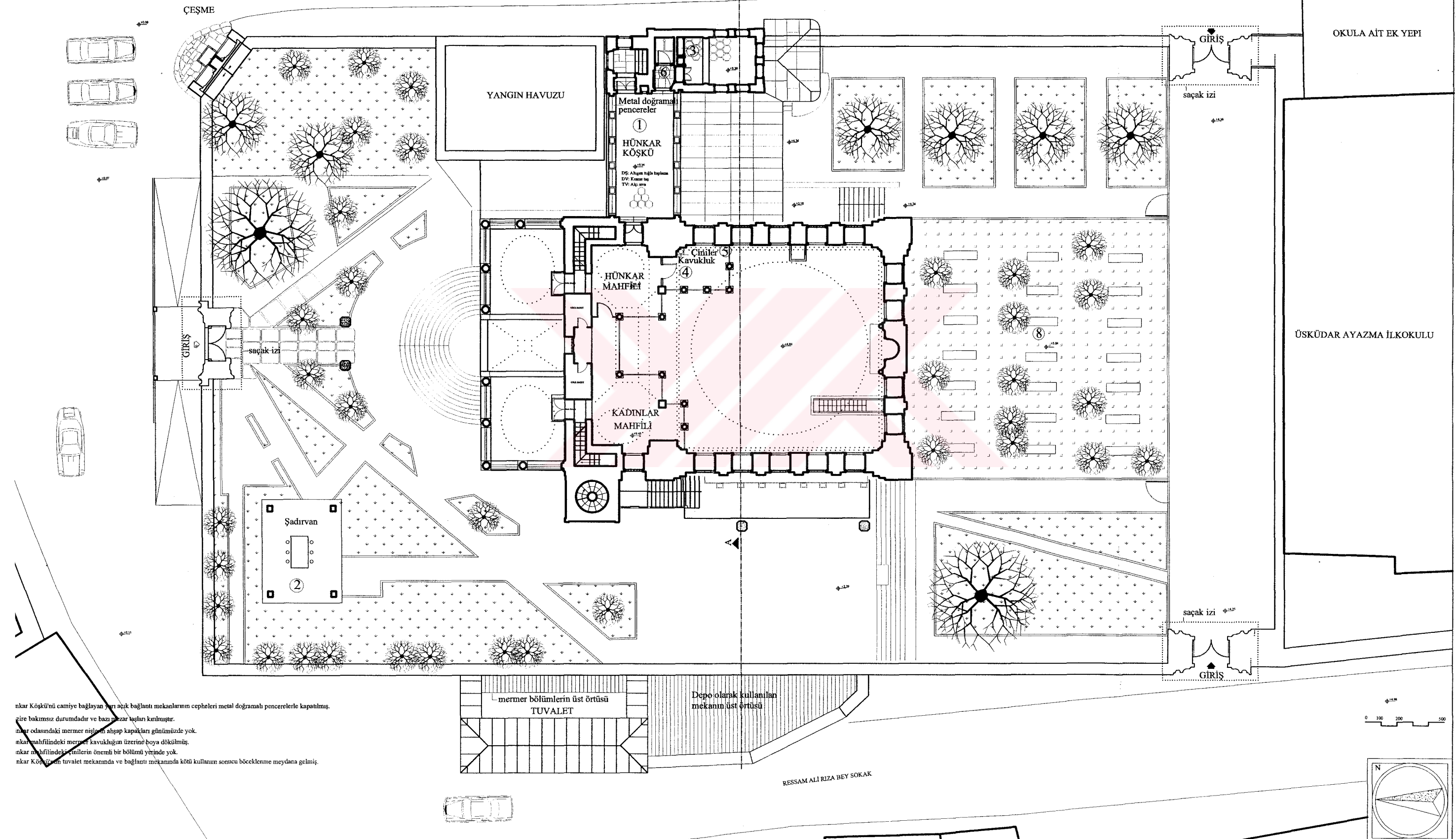
TULUMBACILAR SOKAK GÜNEYBATI YÖNÜ

Ek 2 Ayazma Külliyesi Analitik Rölöveleri

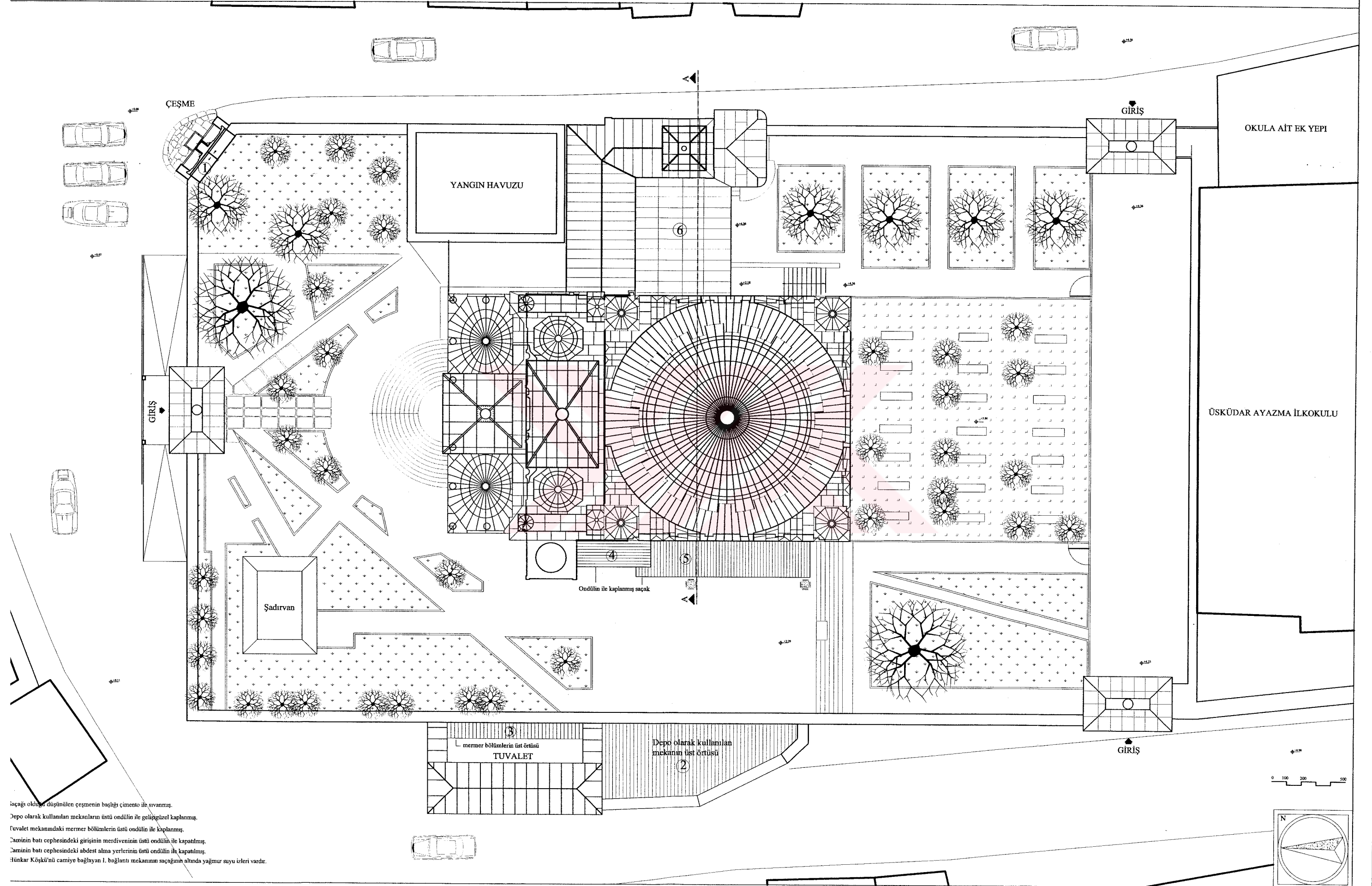

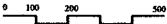
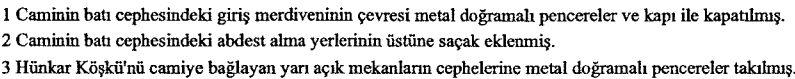

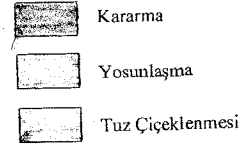

Hünkar Köşkü'nü camiye bağlayan yarı açık bağlantı mekanlarının cepheleri metal doğramalı pencerelerle kapatılmış.
 zire bakımısız durumdadır ve bazı mezar taşları kırılmıştır.
 Hünkar odasındaki mermer nişlerin ahşap kapakları günümüzde yok.
 Hünkar mahfilindeki mermer kavukluğun üzerine boya dökülmüş.
 Hünkar mahfilindeki çinilerin önemli bir bölümü yerinde yok.
 Hünkar Köşkü'nün tuvalet mekanında ve bağlantı mekanında kötü kullanım sonucu böceklenme meydana gelmiş.

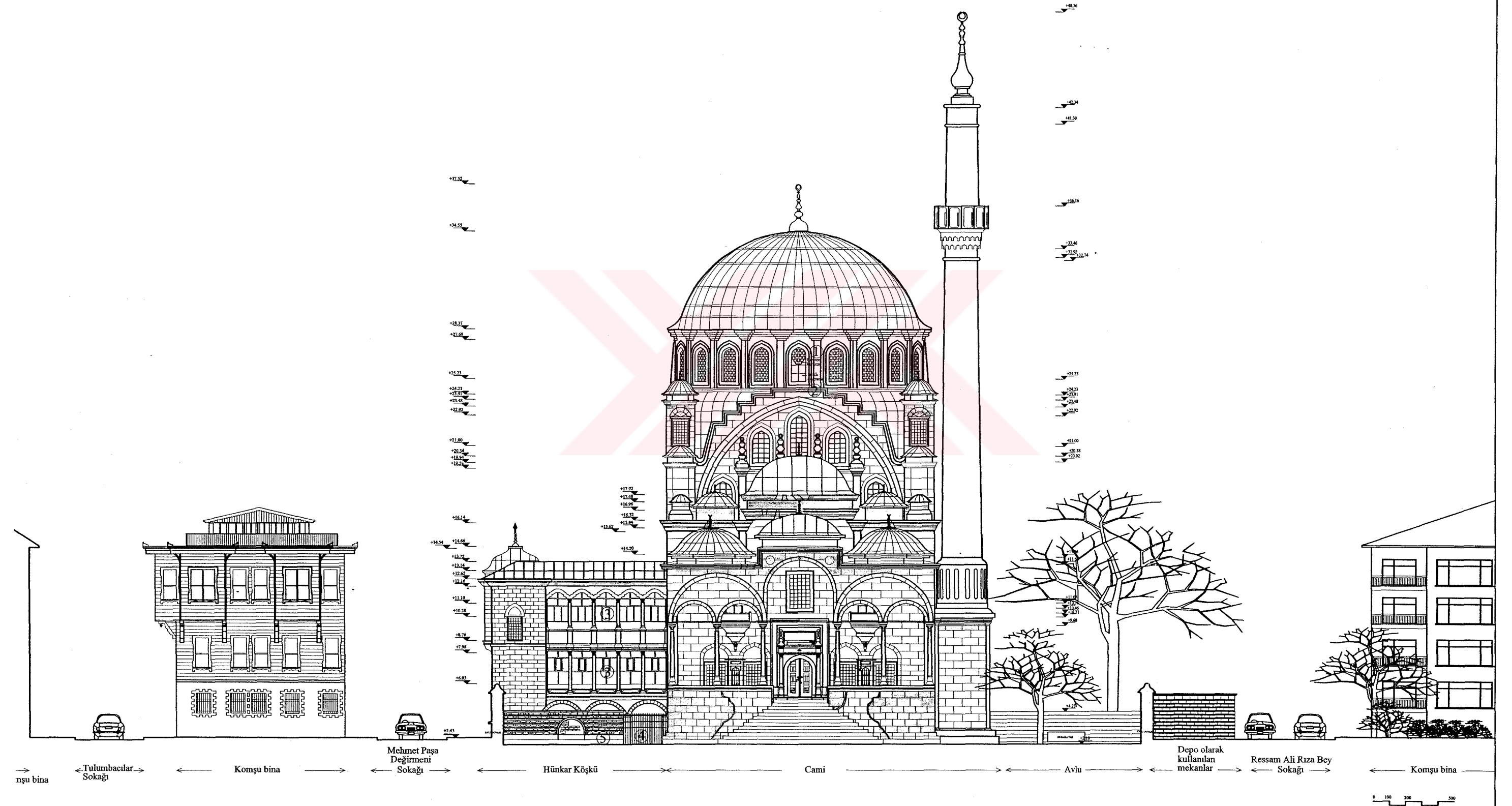

saçağı olduğu düşünülür. çeşmenin başlığı çimento ile sıvanmış.
 Depo olarak kullanılan mekanların üstü ondülün ile gelişigüzel kaplanmış.
 Tuvalet mekanındaki mermer bölümlerin üstü ondülün ile kaplanmış.
 Zeminin batı cephesindeki girişinin merdiveninin üstü ondülün ile kapatılmış.
 Zeminin batı cephesindeki abdest alma yerlerinin üstü ondülün ile kapatılmış.
 Hünkar Köşkü'nü camiye bağlayan 1. bağlantı mekanının saçağının altında yağmur suyu izleri vardır.

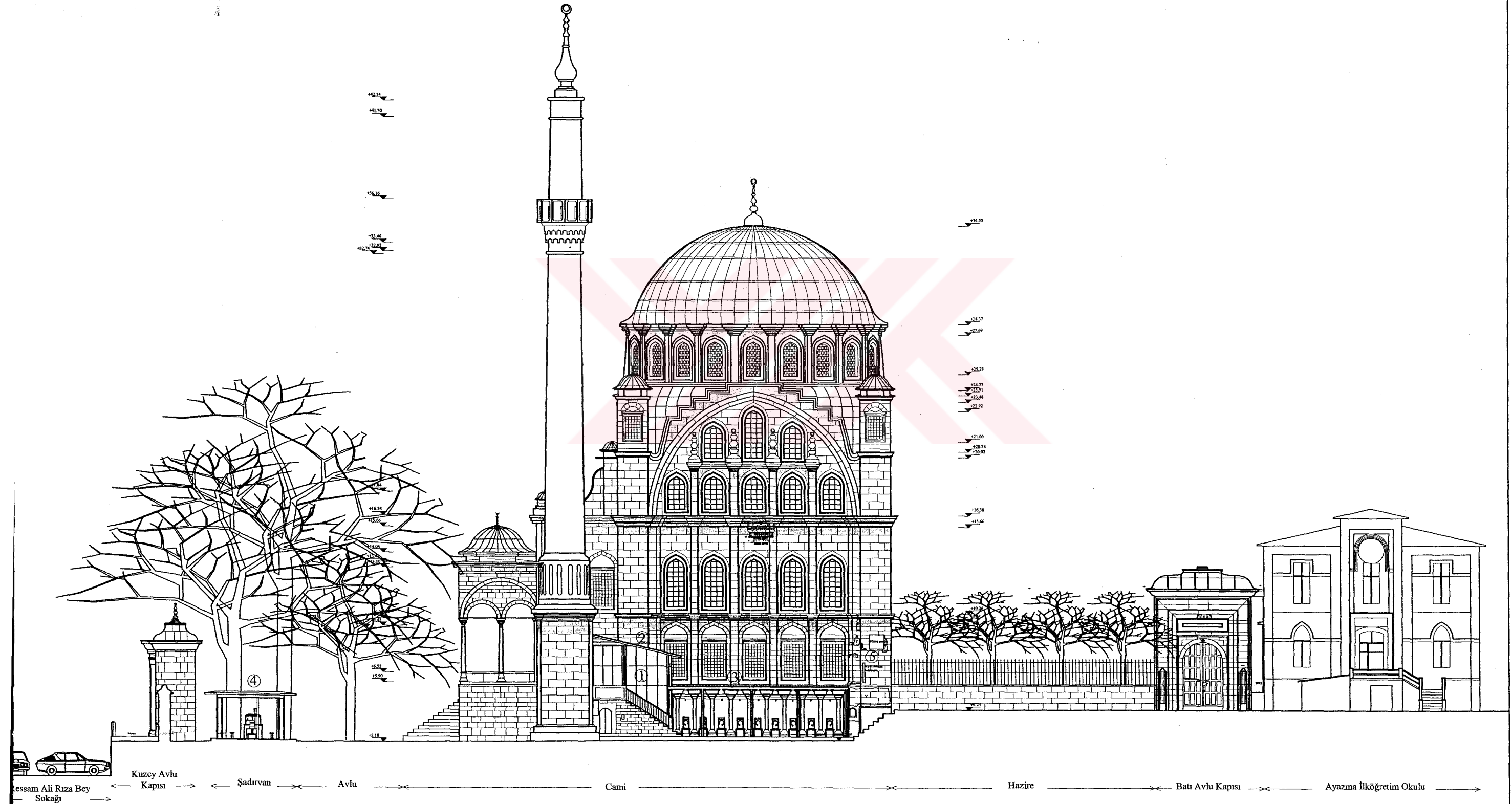

- 1 Caminin kasnak penceresinin revzeni kırılmış.
- 2 Caminin kasnak penceresinin kırılan revzeninin yerine metal doğramalı cam takılmış.
- 3 Hünkar Köşkü'nü camiye bağlayan yarı açık mekanların cephelerine metal doğramalı pencereler takılmış.
- 4 Hünkar Köşkü'nün bodrum katındaki geçitin kuzey sınırına demir kapı eklenmiş.
- 5 Hünkar Köşkü'nün kuzey cephesine sonradan yangın havuzu inşa edilmiş.

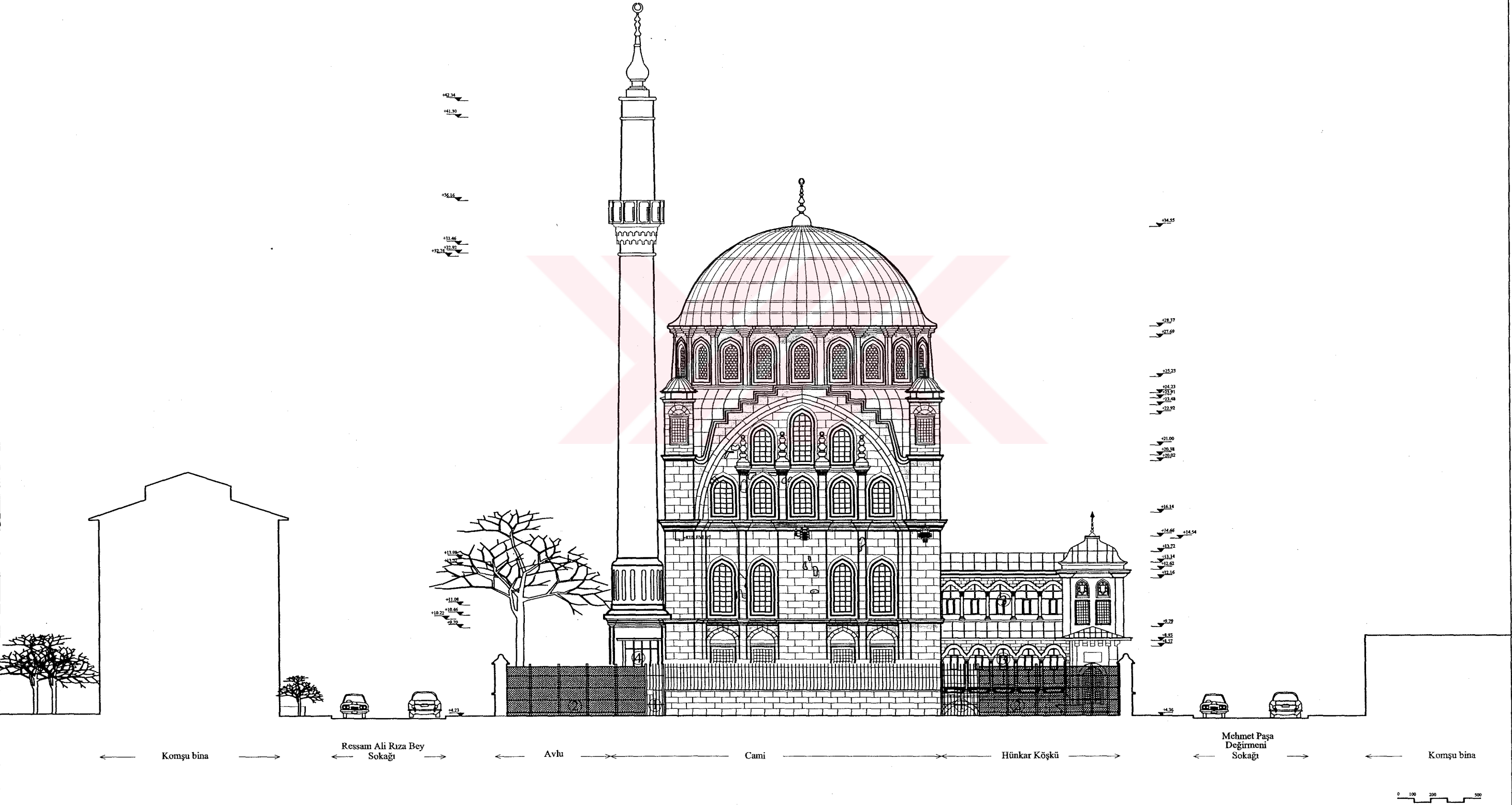
- Kararma
 Yosunlaşma
 Tuz Çiçeklenmesi

- 1 Caminin batı cephesindeki girişinin çevresi metal doğramalı pencereler ile kapatılmış.
- 2 Caminin batı cephesindeki girişinin üstü saçakla kapatılmış.
- 3 Caminin batı cephesindeki abdest alma yerlerinin üstüne saçak yapılmış.
- 4 Ön avluya günümüze yakın zamanda şadırvan inşa edilmiş.
- 5 Caminin batı cephesine aydınlatma elemanı monte edilmiş.

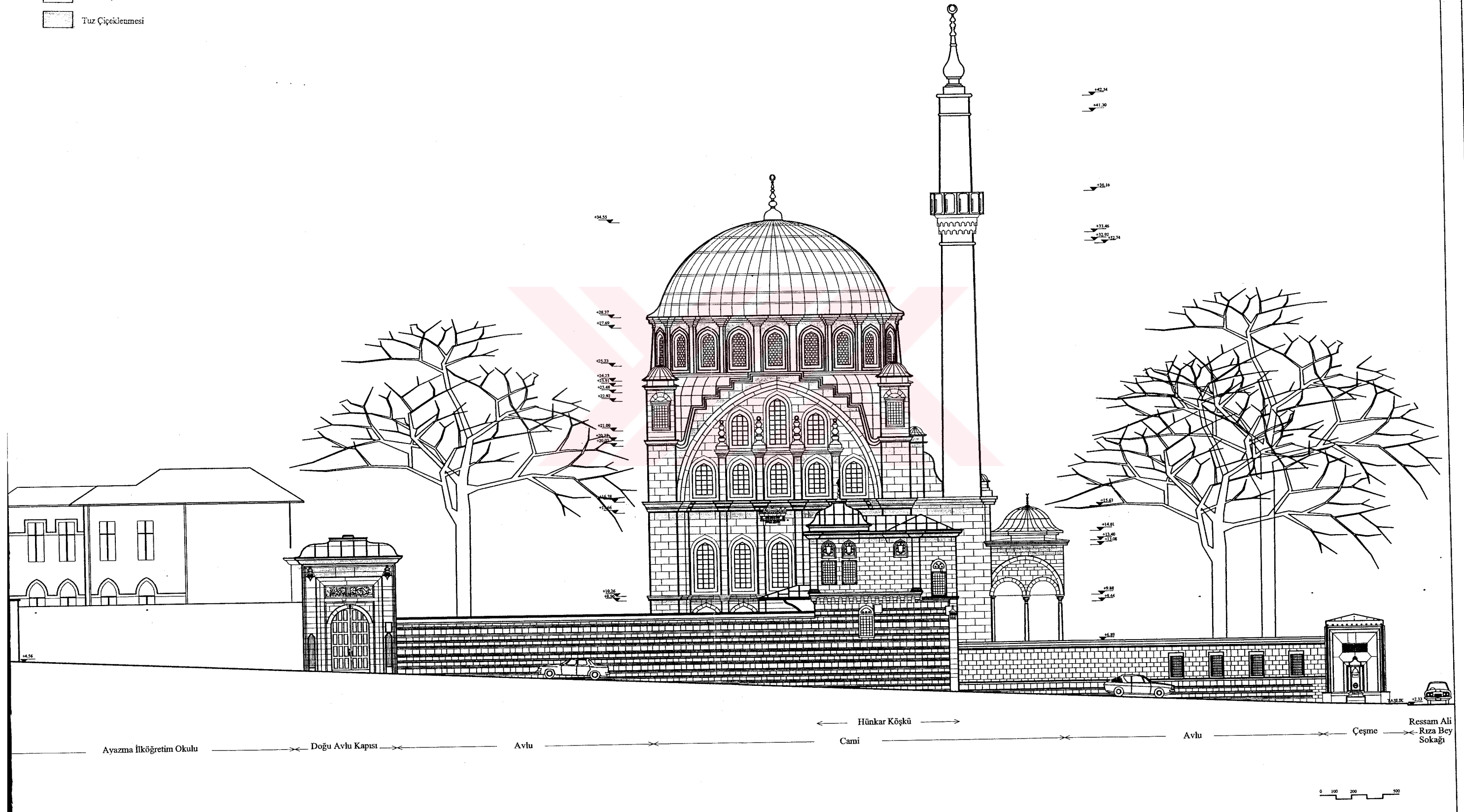

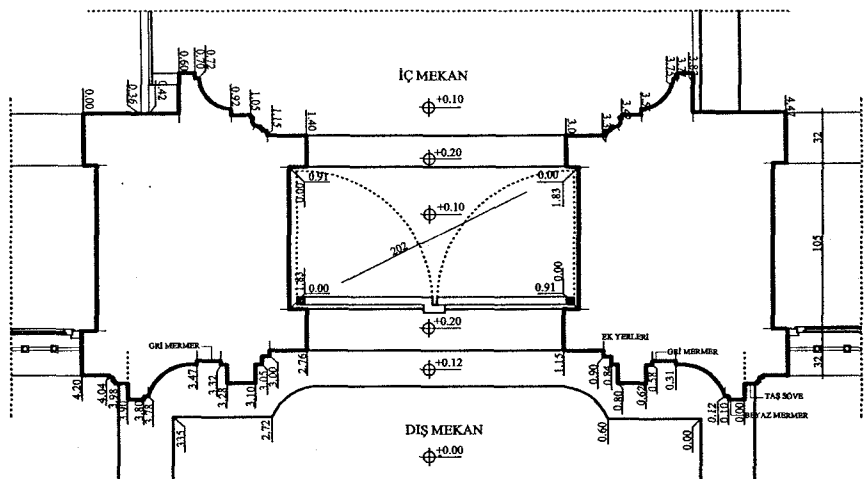
- Karama
 Yosunlaşma
 Tuz Çiçeklenmesi

- 1 Arka avlu ile doğu avlu kapısı ve batı avlu kapısı arasında demir kapılar yapılmış.
- 2 Arka avlu ile doğu avlu kapısı ve batı avlu kapısı arasında tel örgü yapılmış.
- 3 Hünkar Köşkü'nü camiye bağlayan yarı açık mekanların cephelerine metal doğramalı pencereler takılmış.
- 4 Caminin batı cephesindeki girişinin merdiveninin çevresi metal doğramalı pencereler ve kapı ile kapatılmış, girişin üstüne saçak yapılmış.

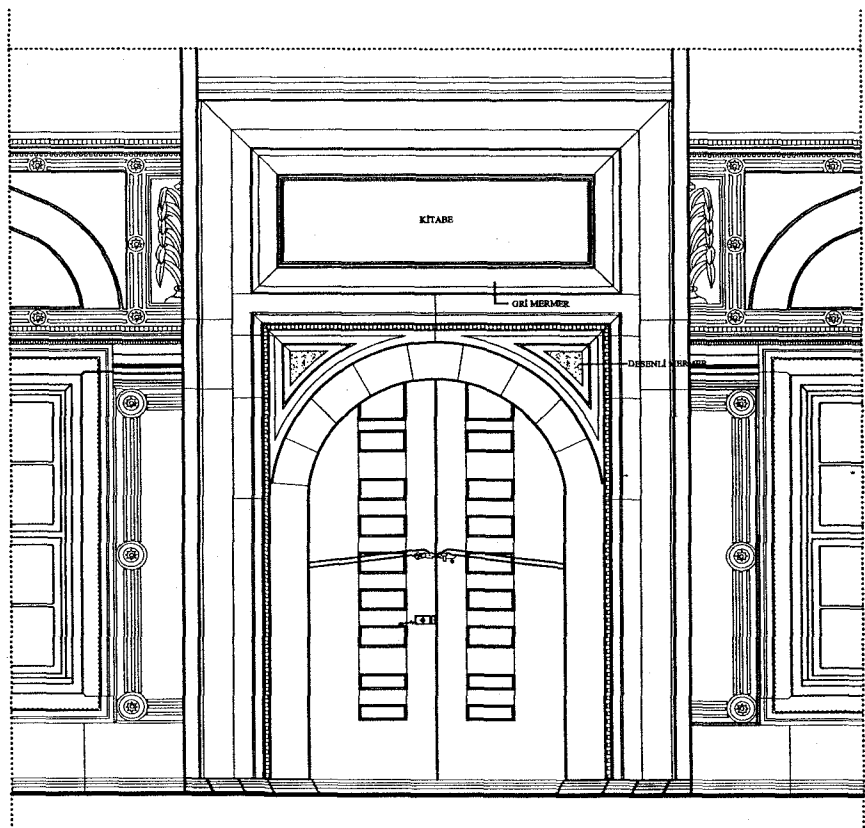

- Kararma
 Yosunlaşma
 Tuz Çiçeklenmesi

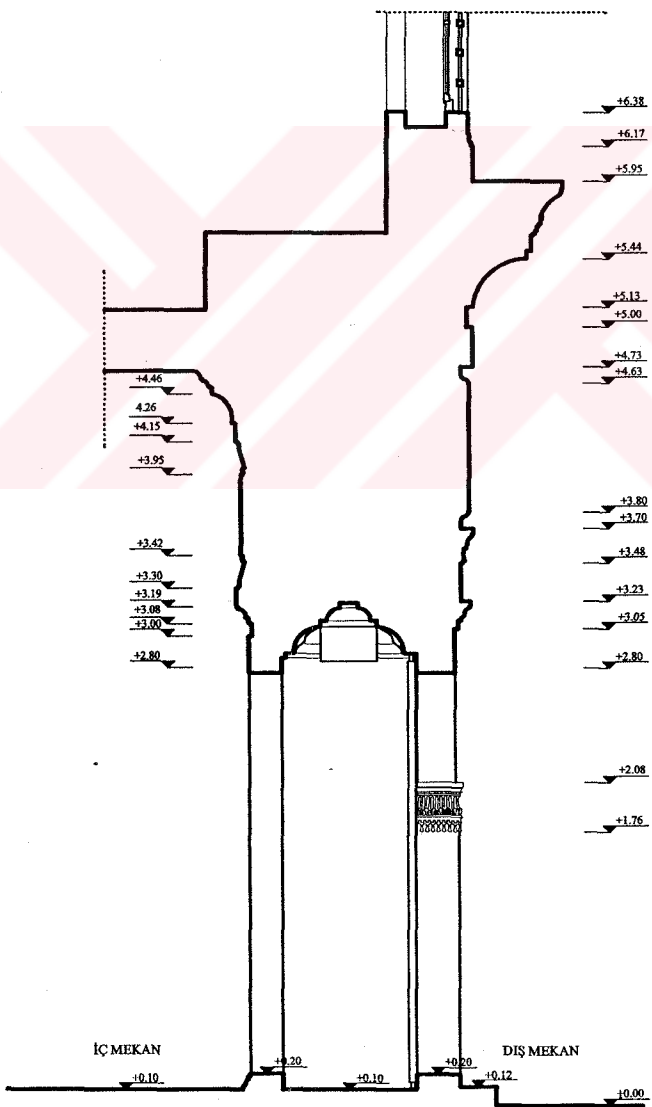

PLAN

ARKA GÖRÜNÜŞ

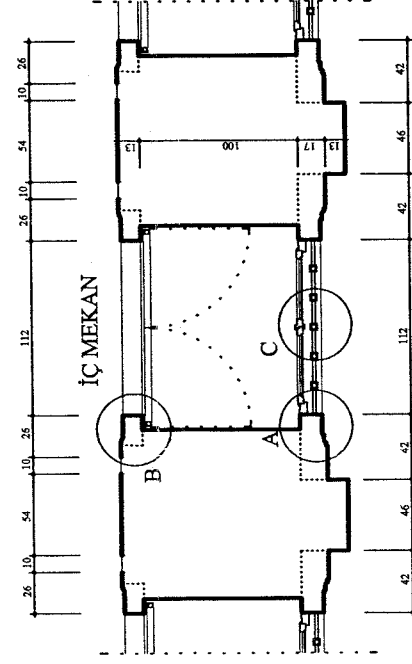
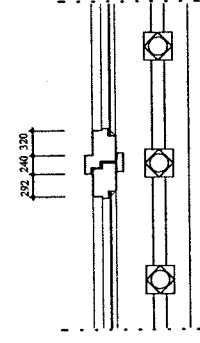
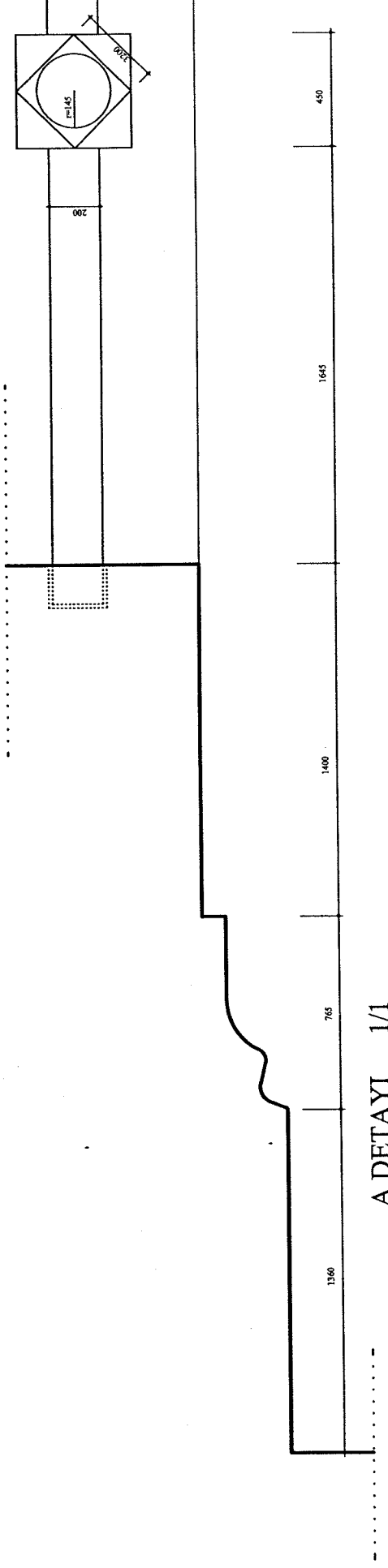

KESİT

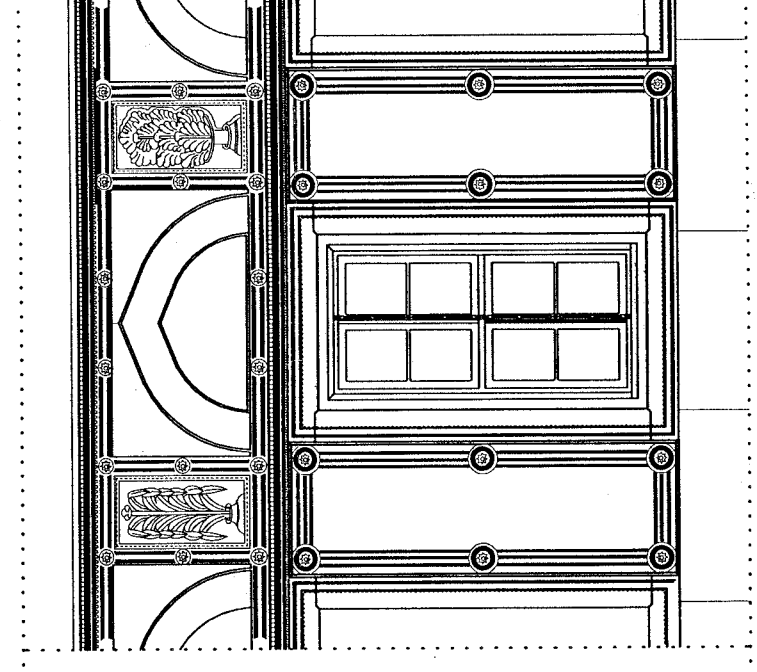
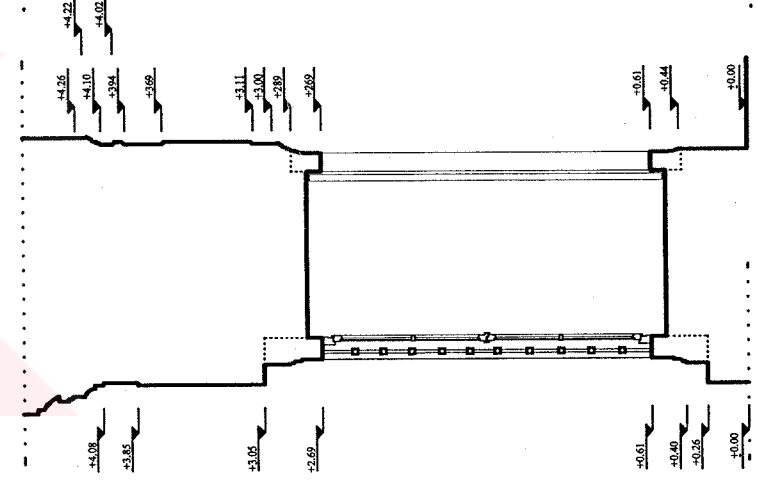
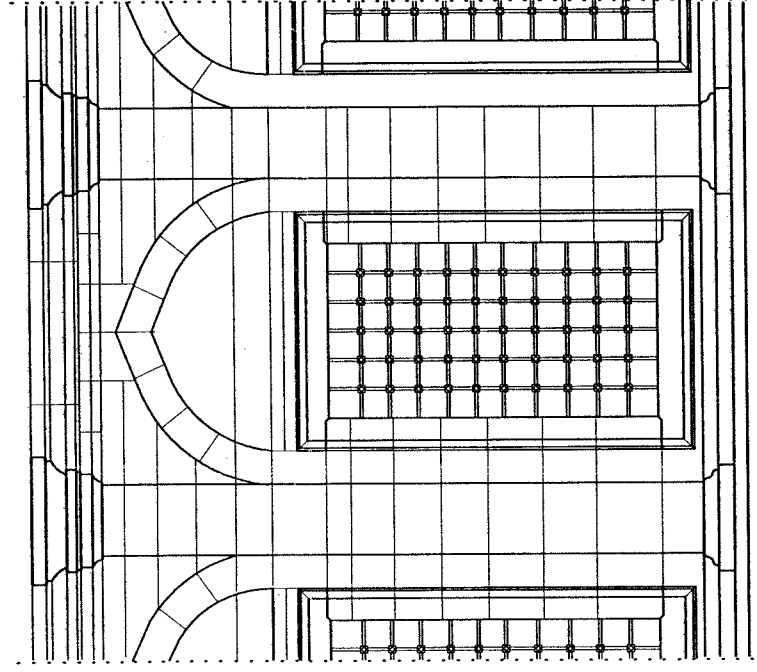
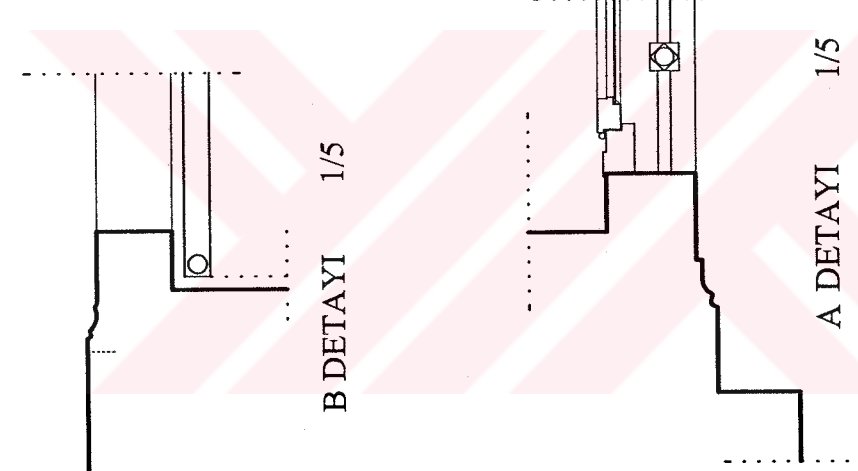
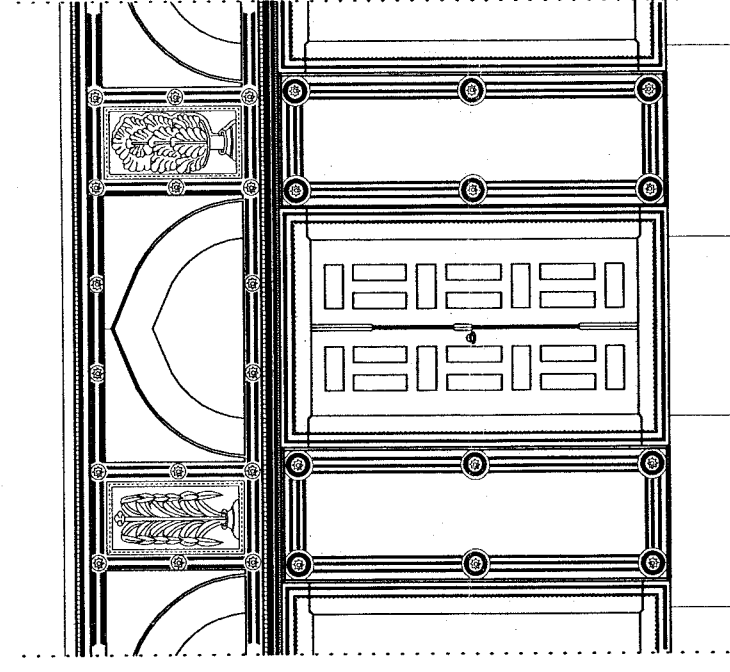

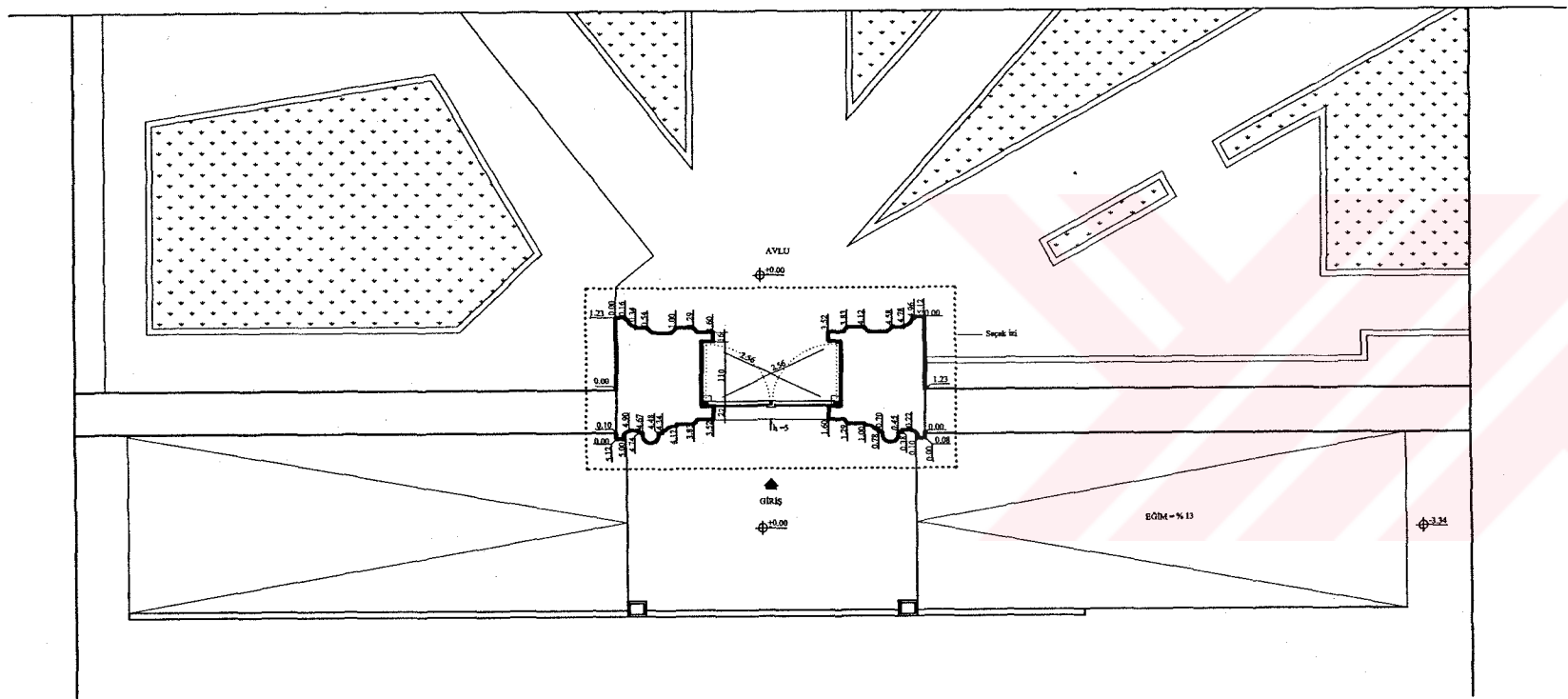
ÖN GÖRÜNÜŞ

0 20 40 60 80 100

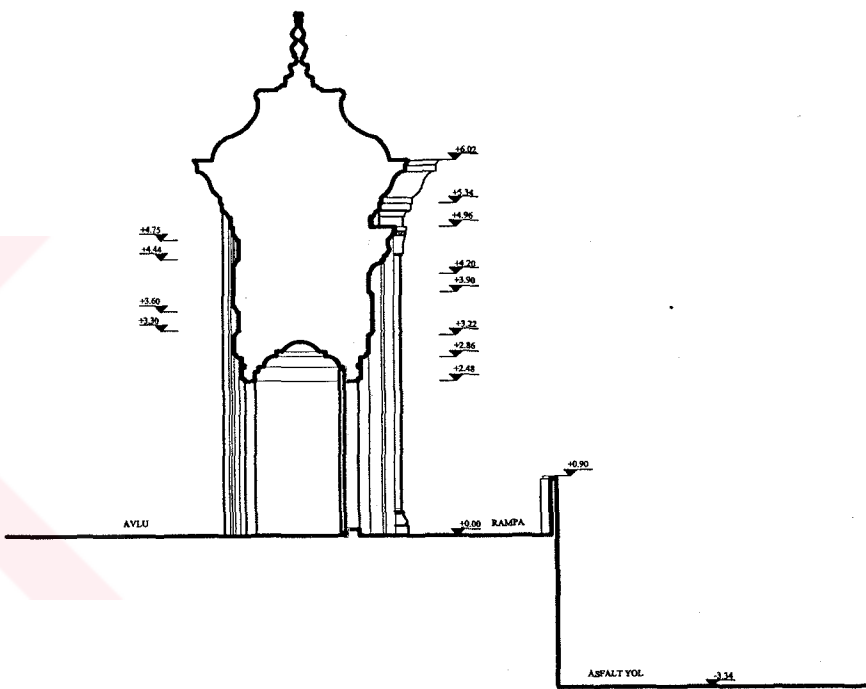
PLAN 1/20

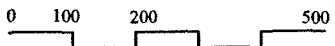
PLAN

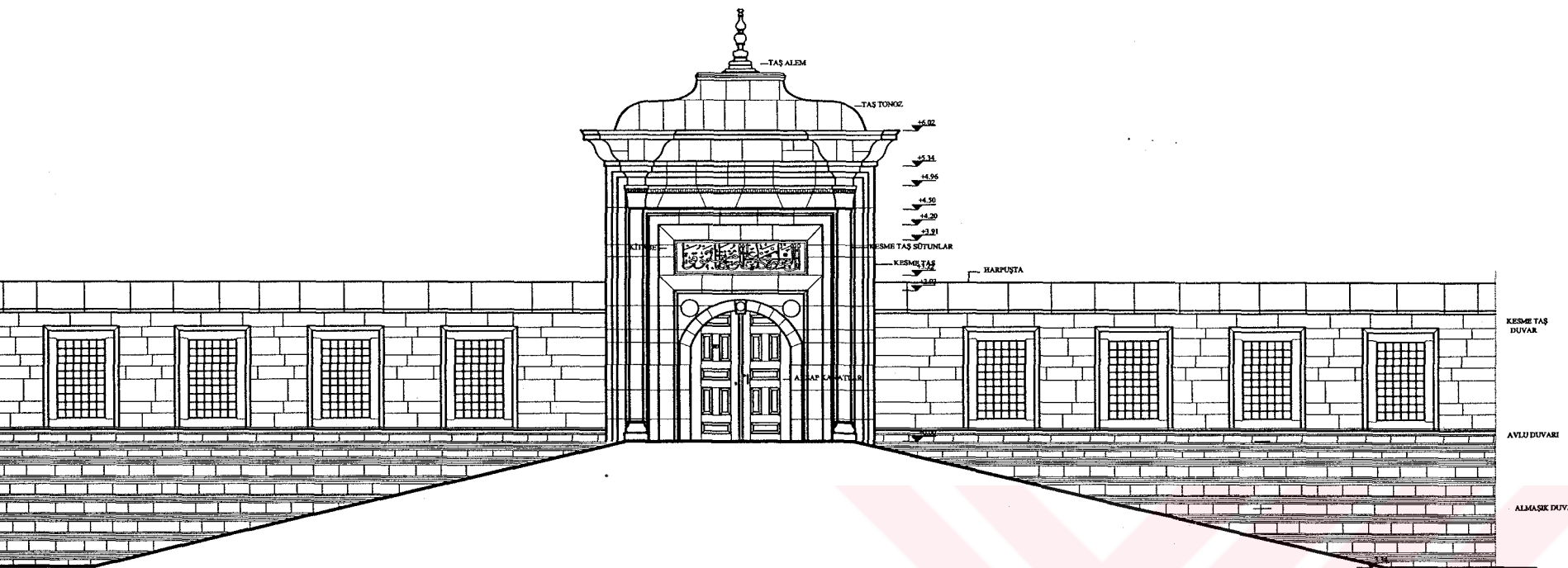
ÖLÇEK:1/50

KESİT

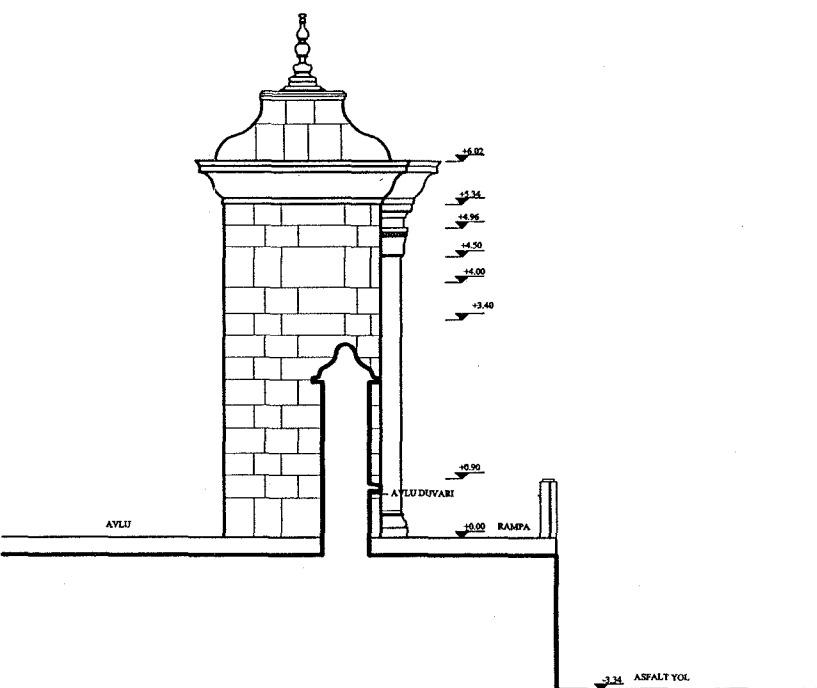
ÖLÇEK:1/50

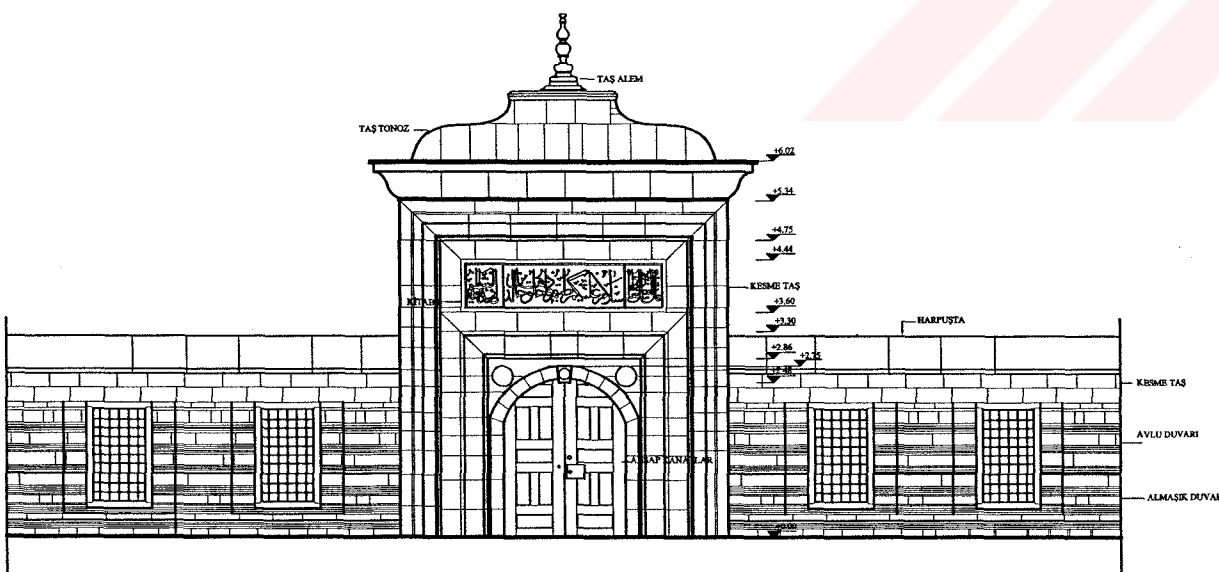
ÖN GÖRÜNÜŞ

ÖLÇEK:1/50

YAN GÖRÜNÜŞ

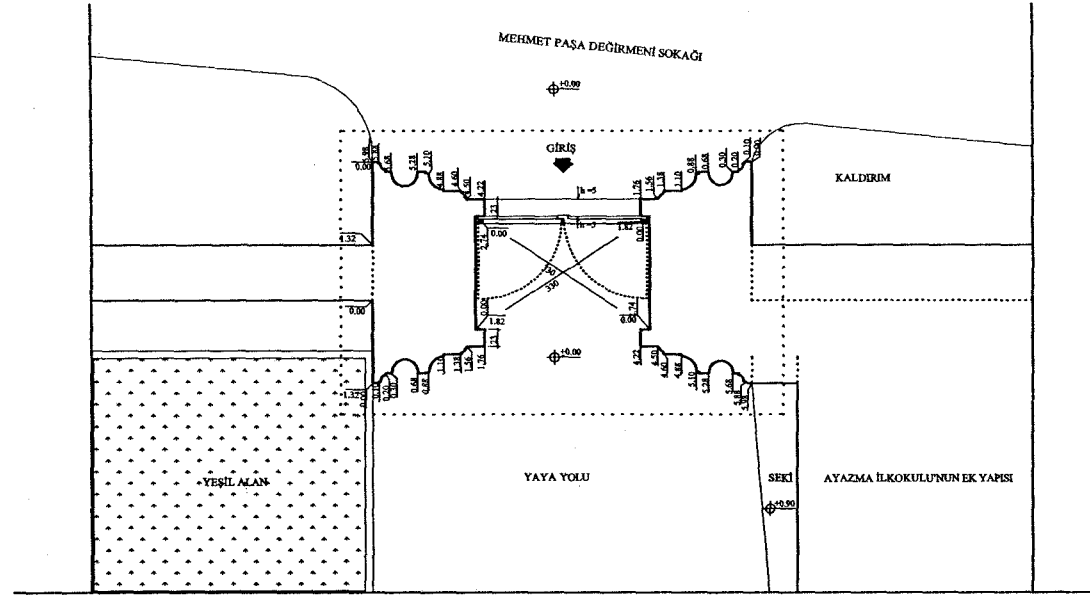
ÖLÇEK:1/50

ARKA GÖRÜNÜŞ

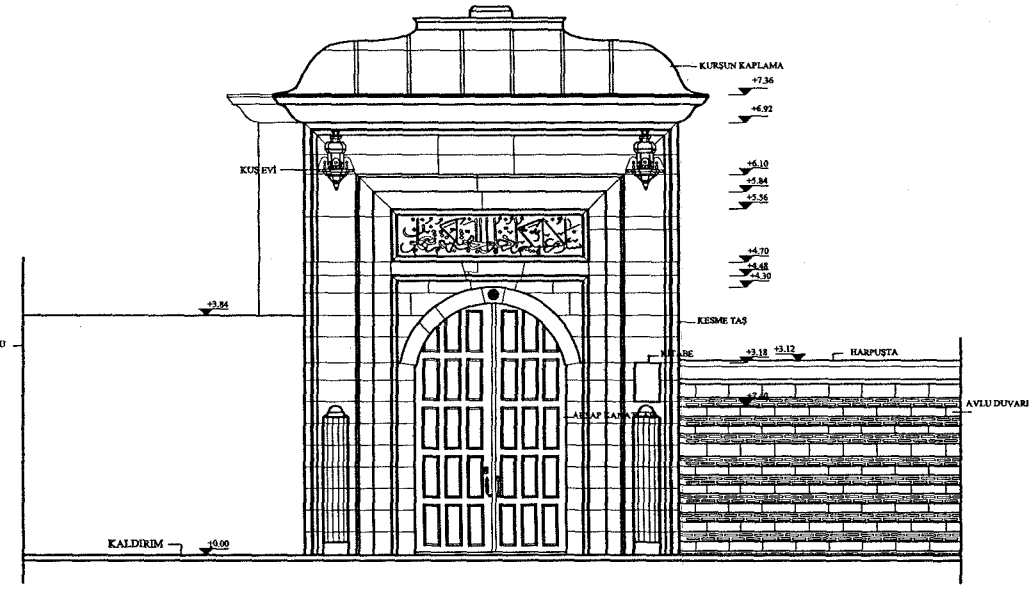
ÖLÇEK:1/50

0 100 200 500

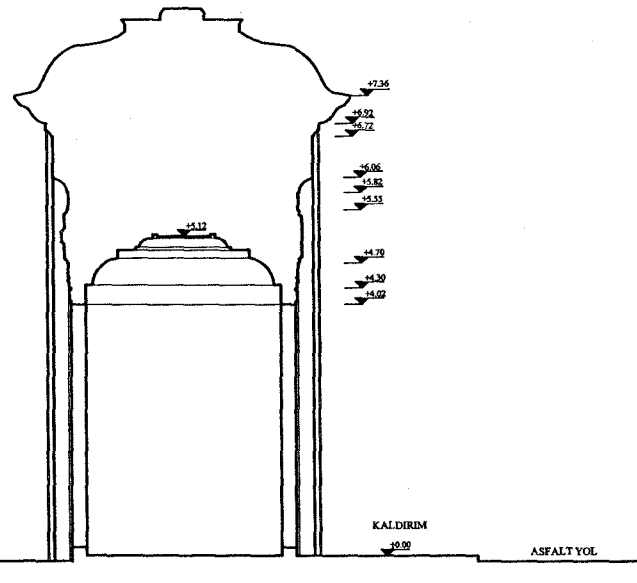
PLAN

ÖLÇEK: 1/50

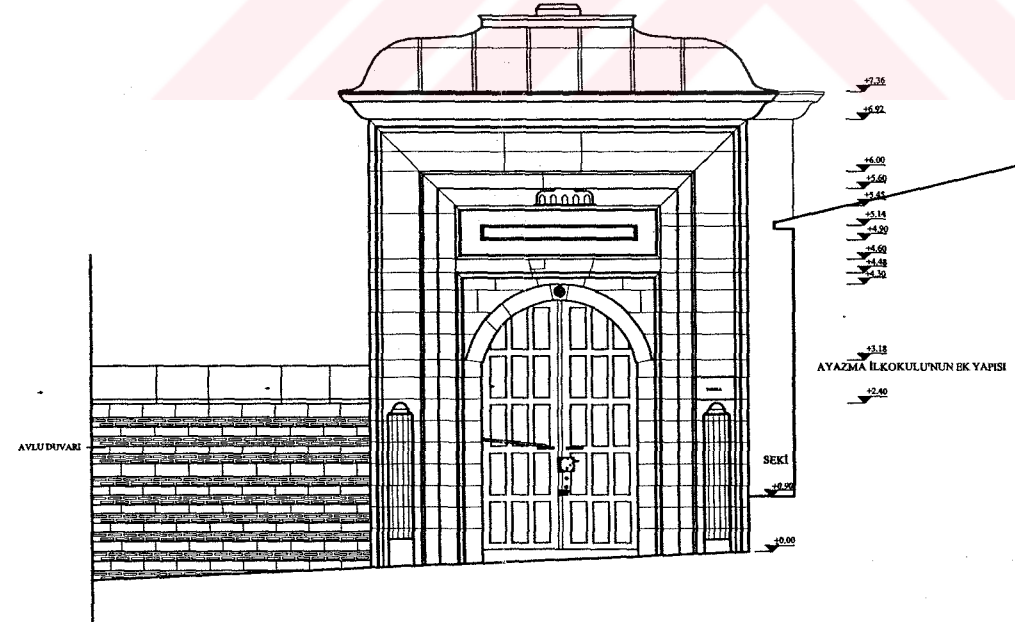
ÖN GÖRÜNÜŞ

ÖLÇEK: 1/50

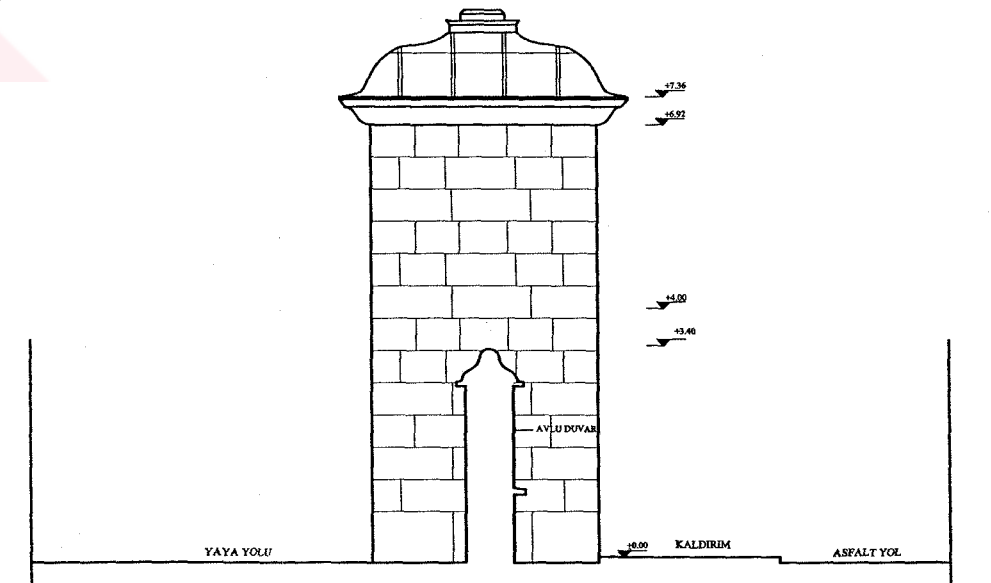
KESİT

ÖLÇEK: 1/50

ARKA GÖRÜNÜŞ

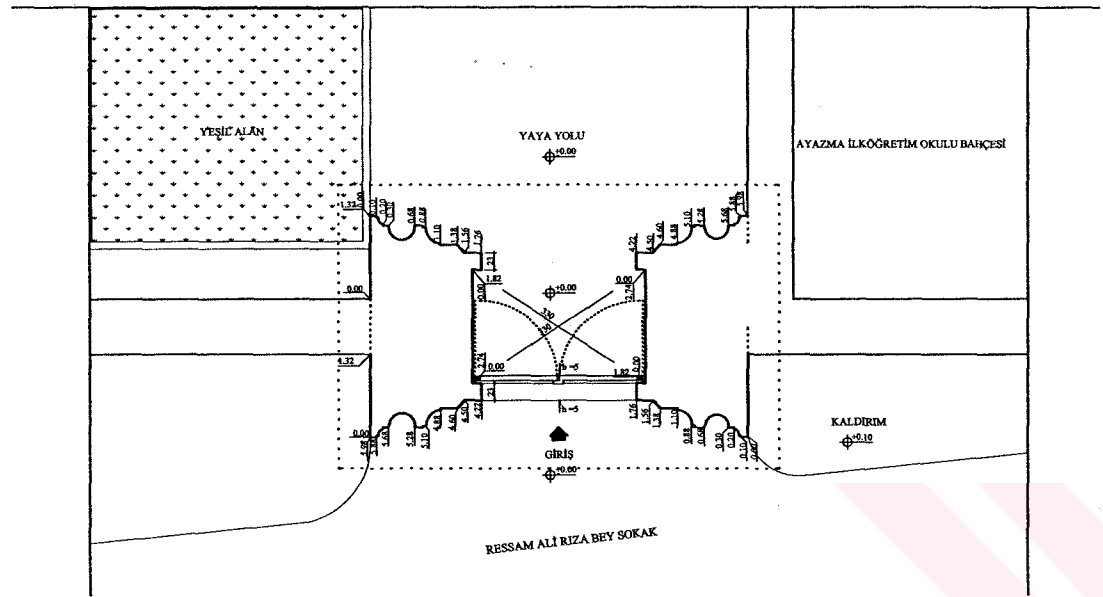
ÖLÇEK: 1/50

YAN GÖRÜNÜŞ

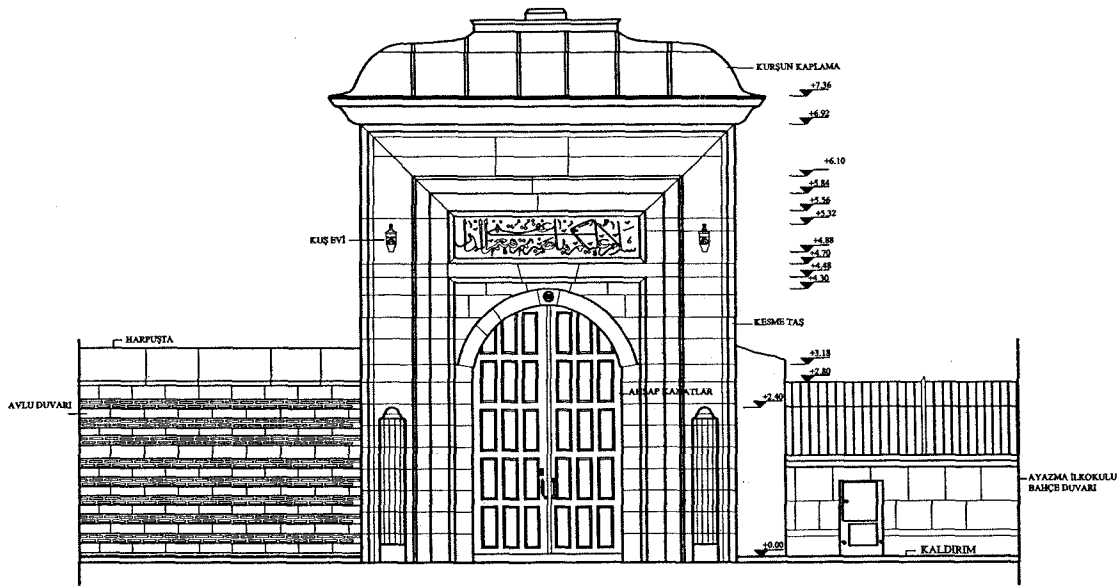
ÖLÇEK: 1/50

0 100 200 500

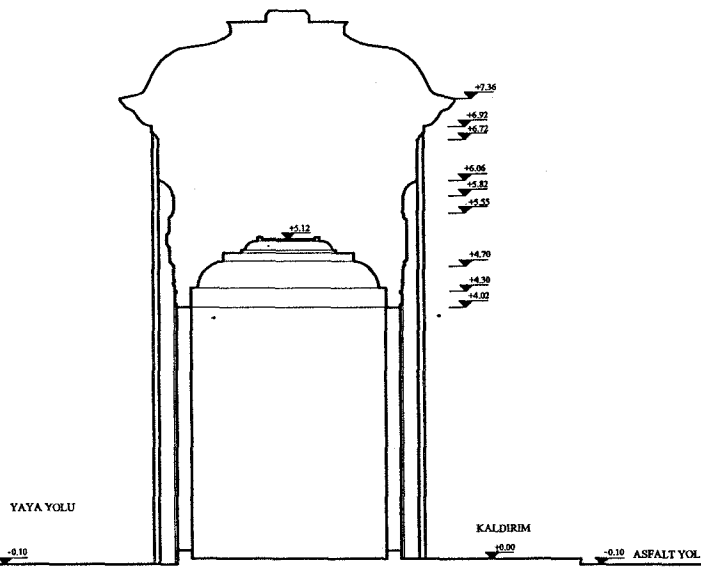
PLAN

ÖLÇEK: 1/50

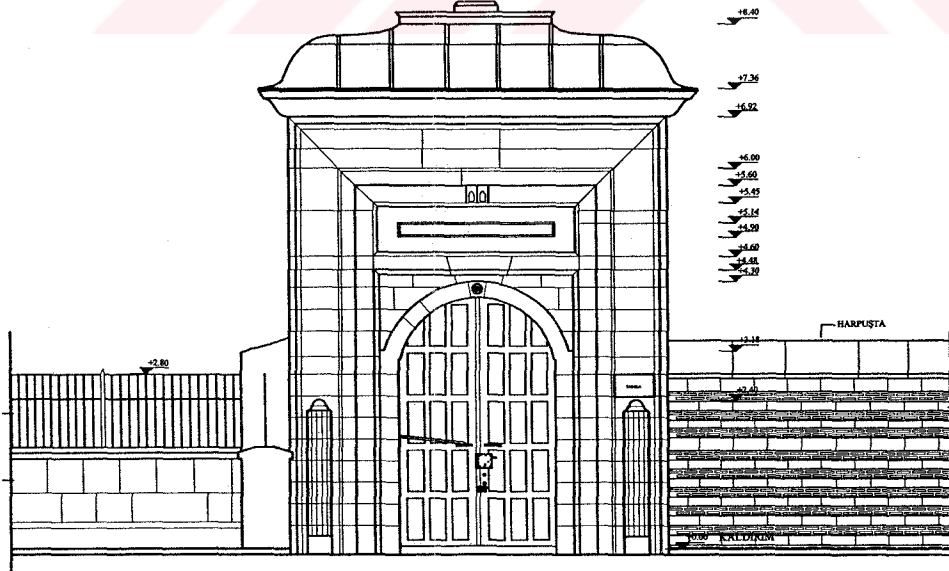
ÖN GÖRÜNÜŞ

ÖLÇEK: 1/50

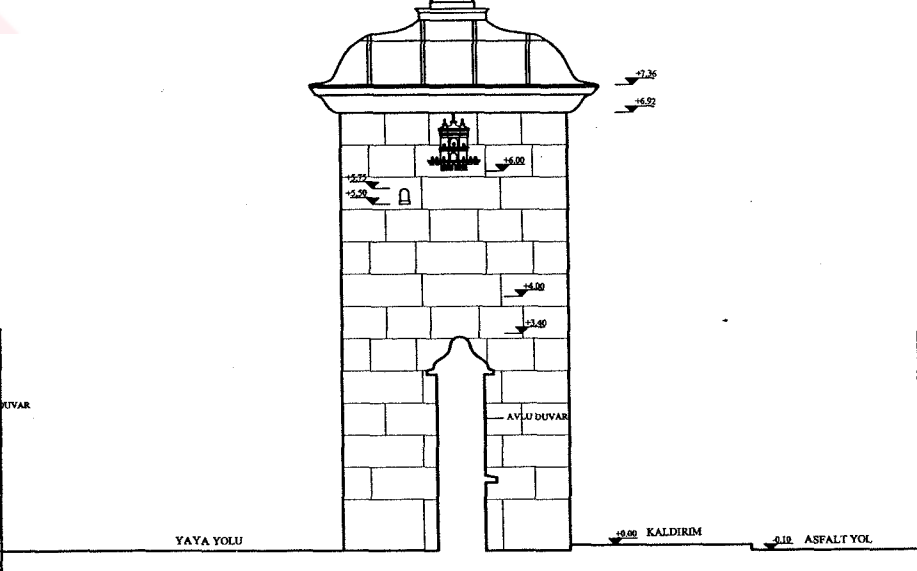
KESİT

ÖLÇEK: 1/50

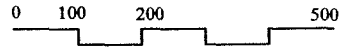
ARKA GÖRÜNÜŞ

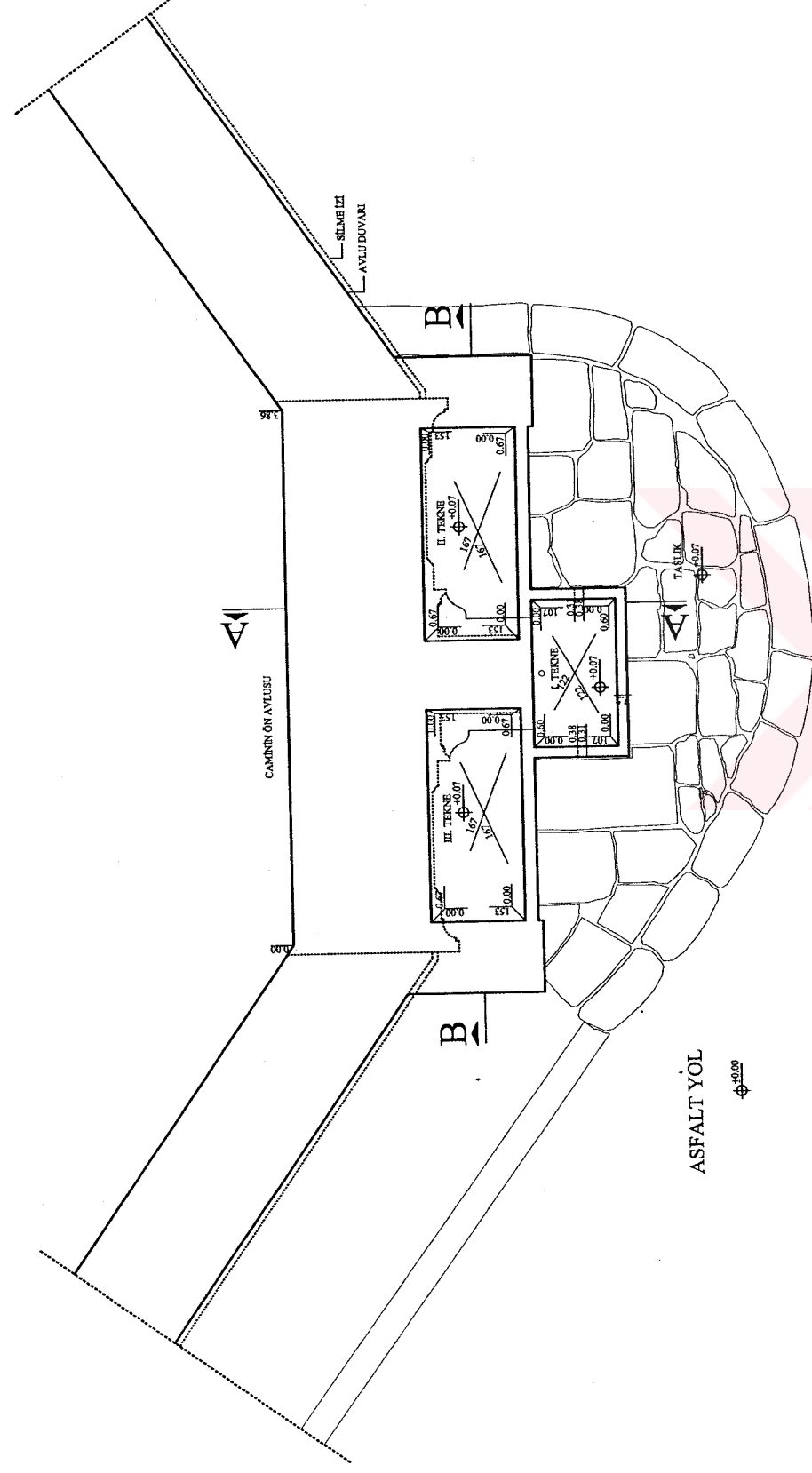
ÖLÇEK: 1/50

YAN GÖRÜNÜŞ

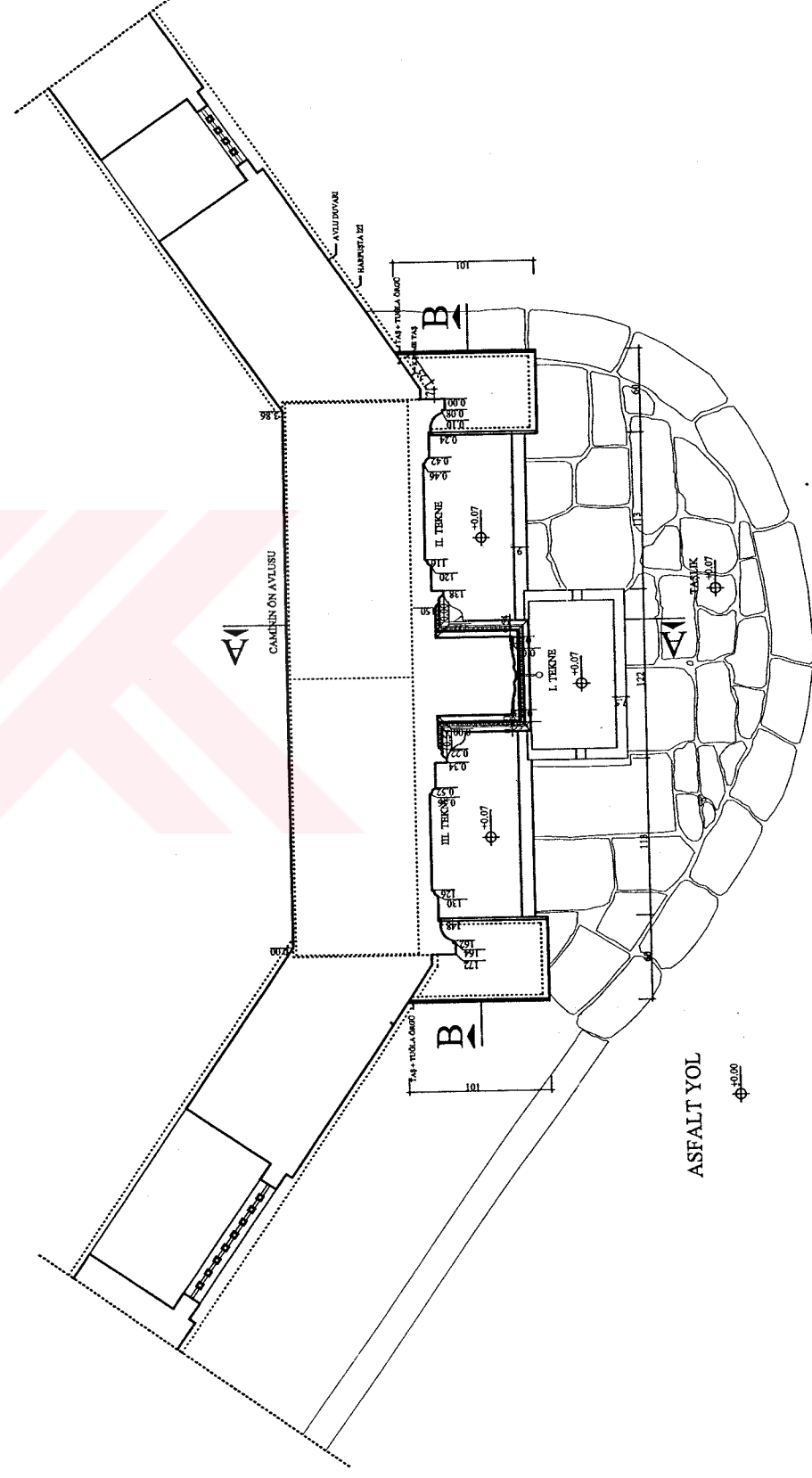
ÖLÇEK: 1/50

ÖLÇEK 1/20

+0.40 KOTU PLANI

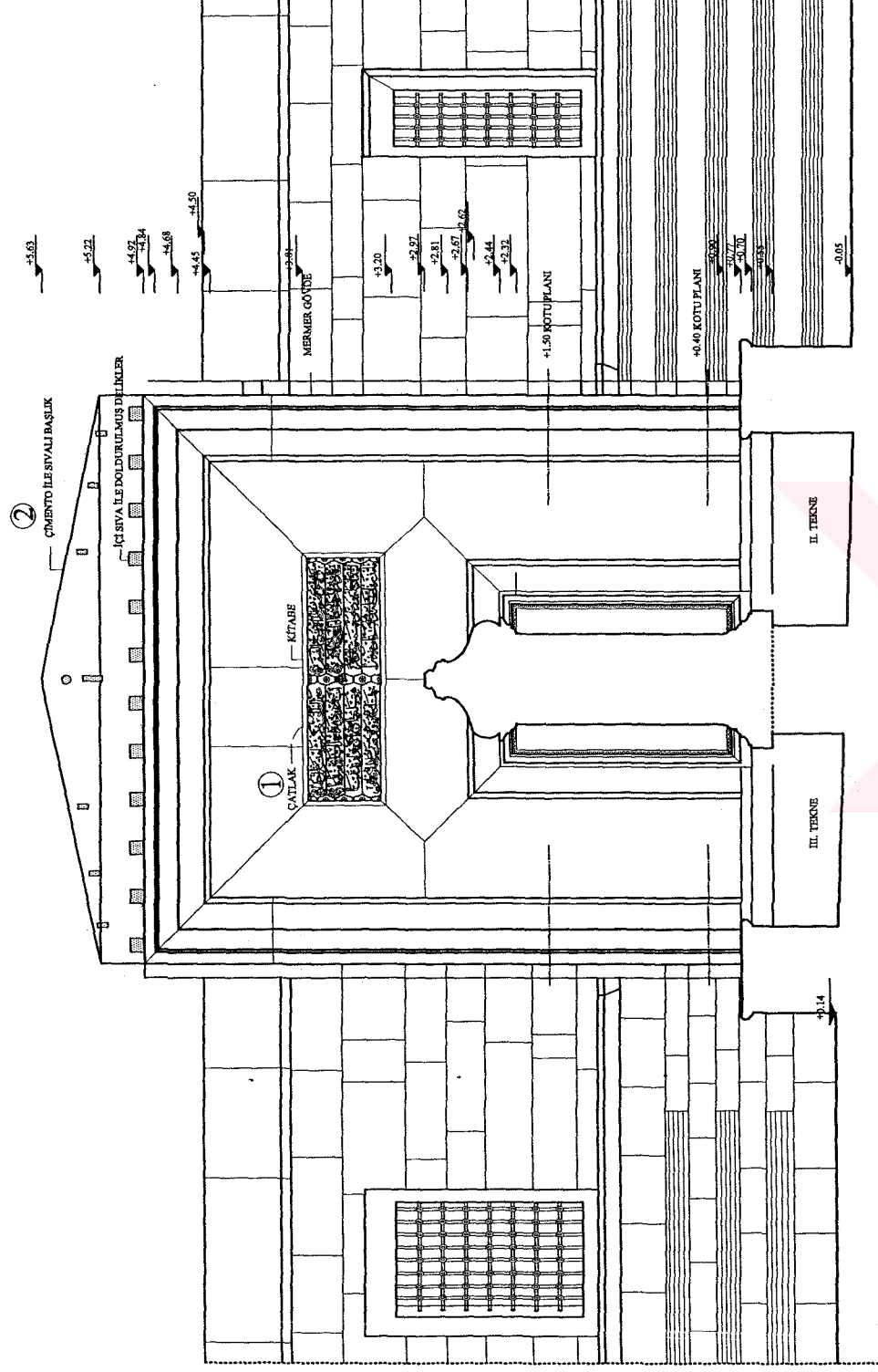

ÖLÇEK 1/20

+1.50 KOTU PLANI

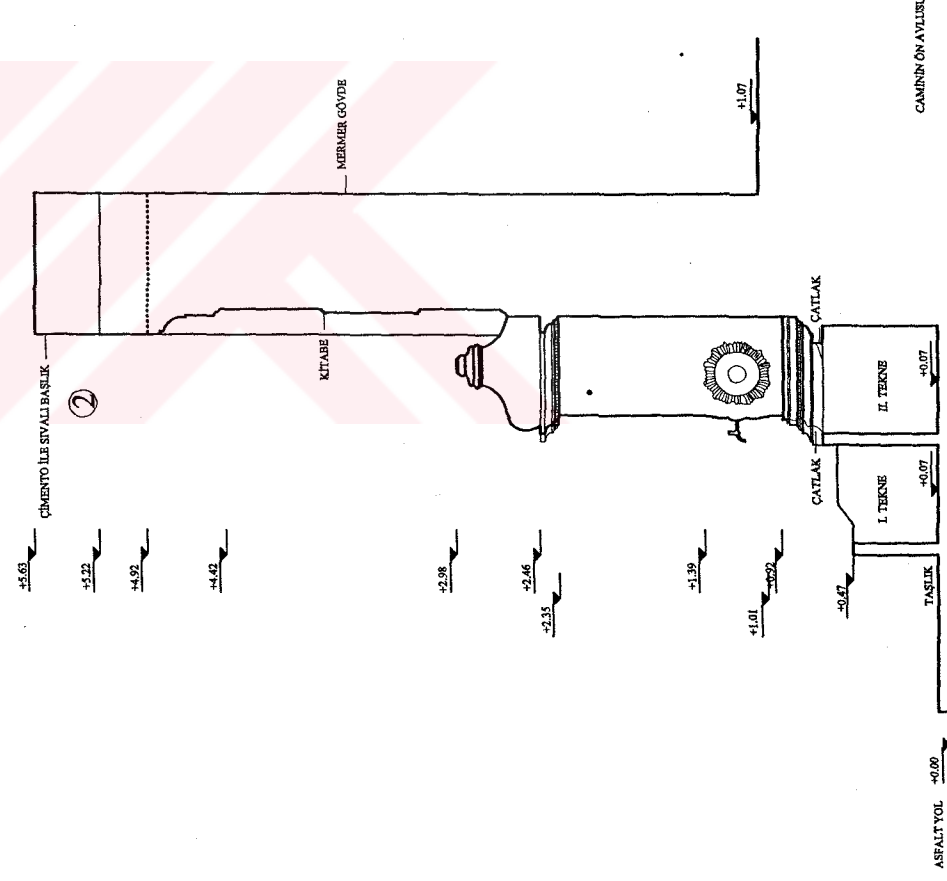
0 20 40 60 80 100

- 1 Çeşmenin mermer kaplamalarında çukluklar meydana gelmiş,
2 Çeşmenin başlığı çimento ile sıvanmış,
başlıkları izlerden dolayı tasarrufları sağı olduğu düşünülmüştür.

B B KESİTİ

ÖLÇEK: 1/20

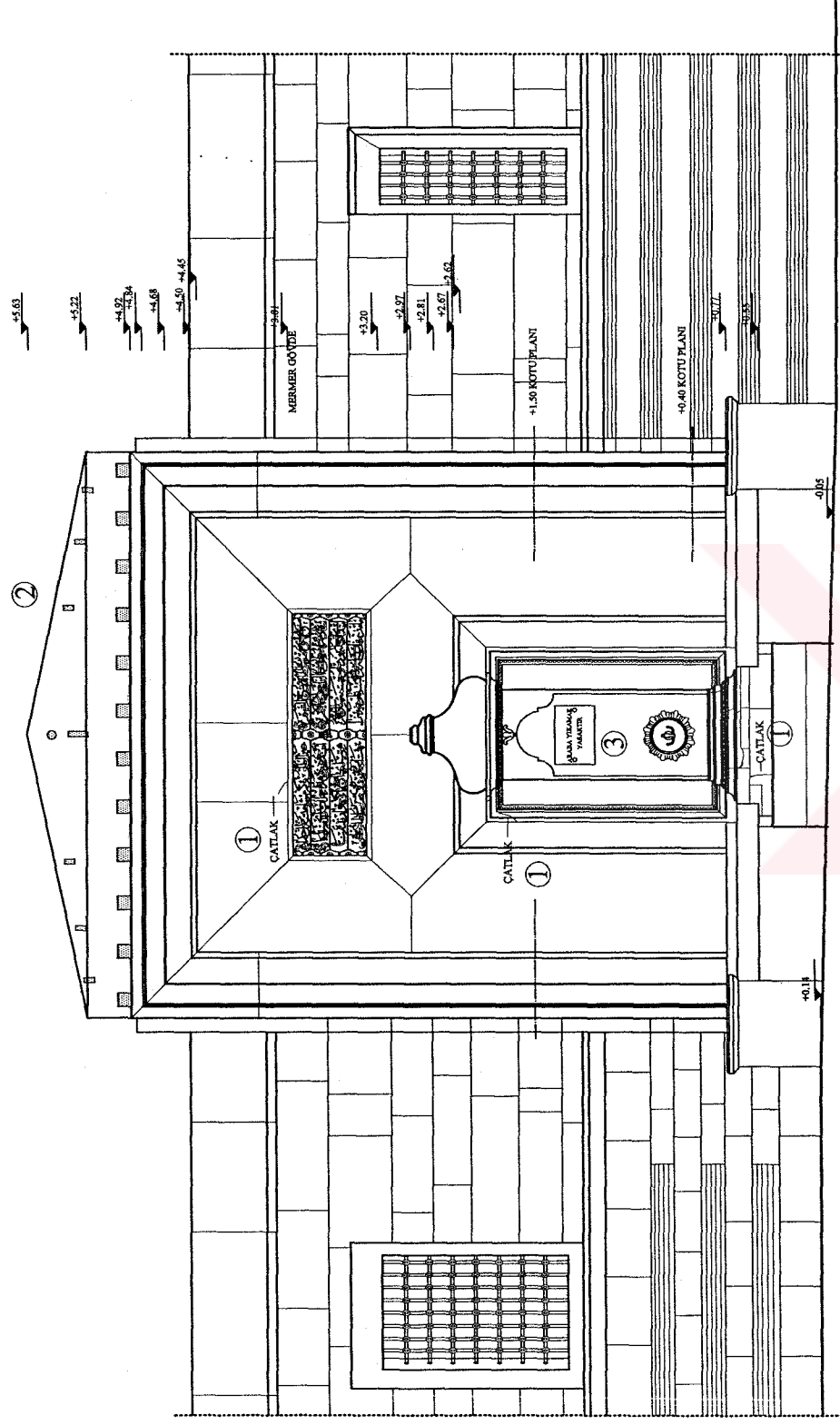

KESİT

ÖLÇEK: 1/20

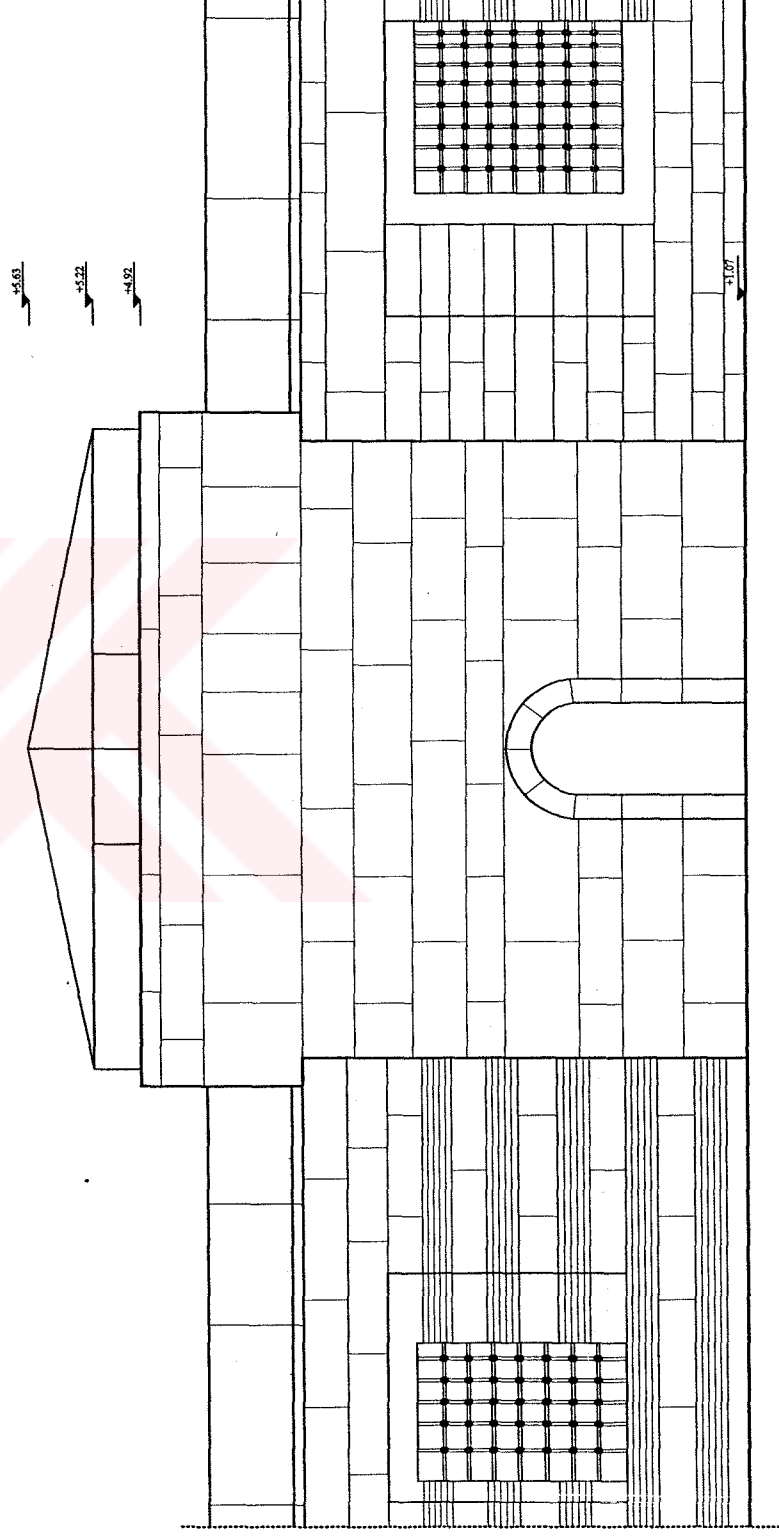
0 20 40 60 80 100

- 1 Çeşmenin mermer kaplılarında cıttıklar meydana gelmiştir.
2 Çeşmenin başlığı çimento ile sıvanmış.
başlıktaki izlenim için asarında açığı olduğu düğümlüyor.
3 Çeşmenin üzerine acaia monte edilmiştir.

ÖN GÖRÜNÜŞ

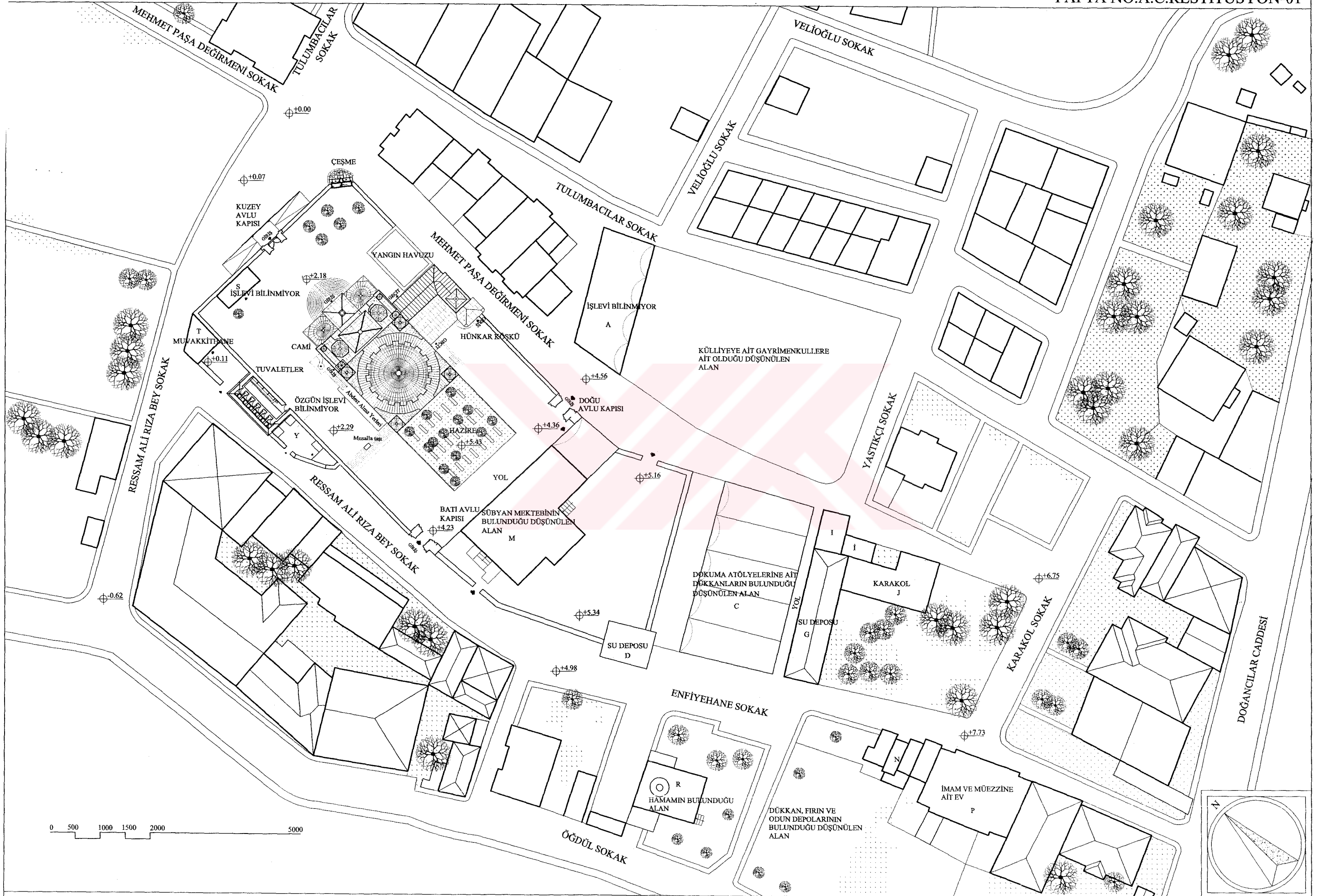
ÖLÇEK:1/20

ARKA GÖRÜNÜŞ

ÖLÇEK:1/20

0 20 40 60 80 100

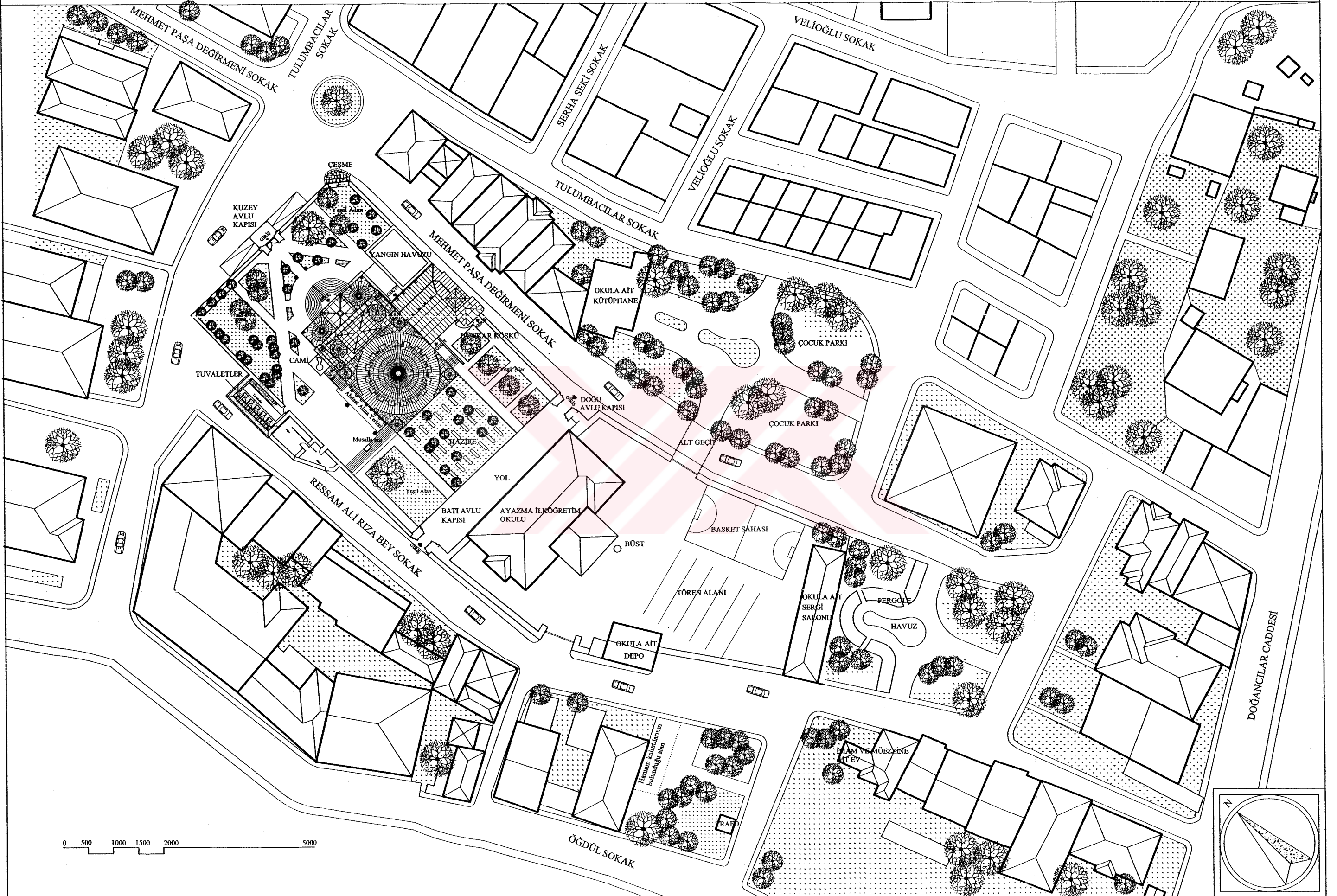

Ek 3 Ayazma Külliyesi Restitüsyon Projesi

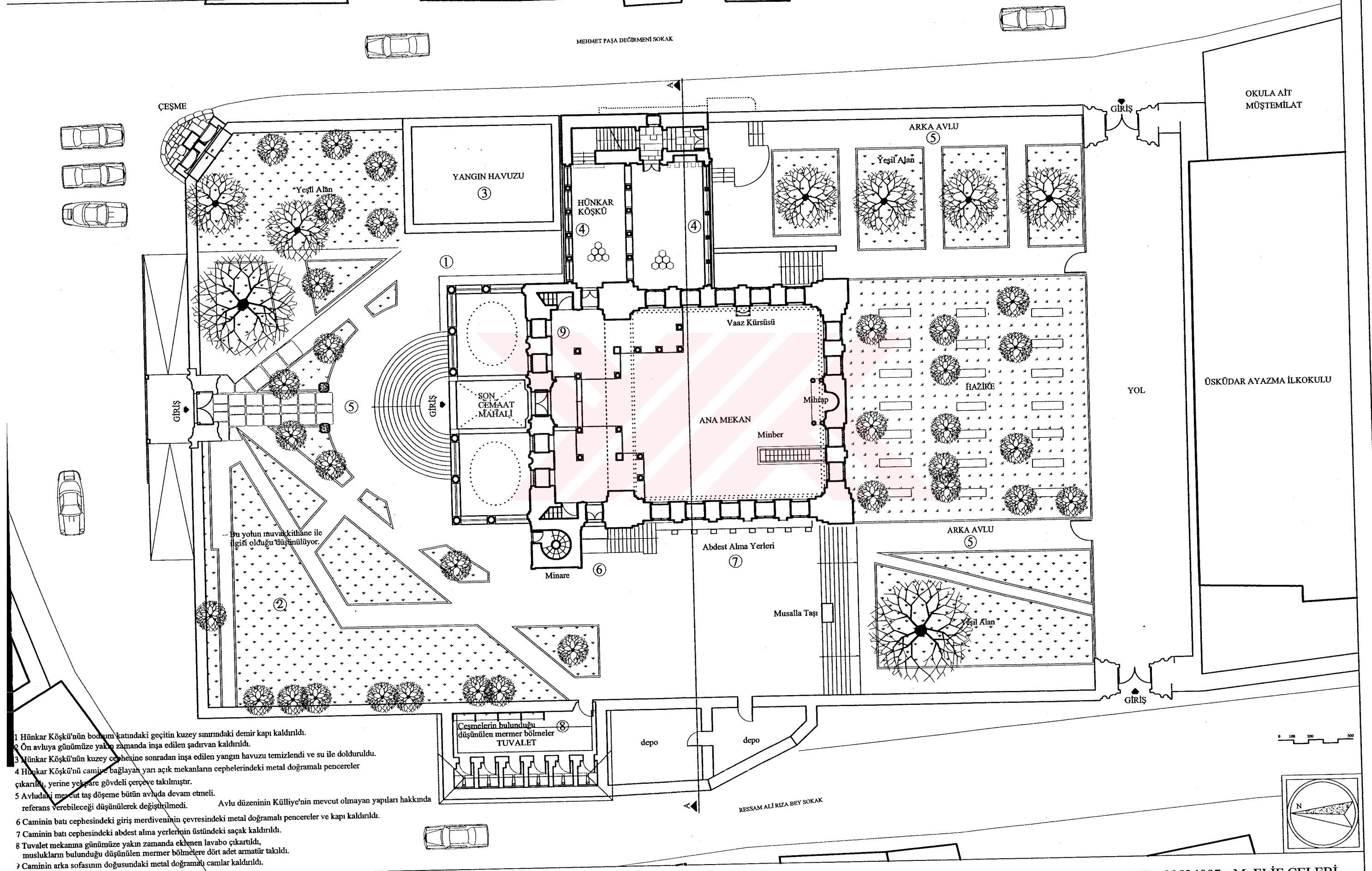

Ek 4 Ayazma Külliyesi Restorasyon Projesi

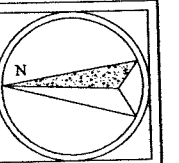

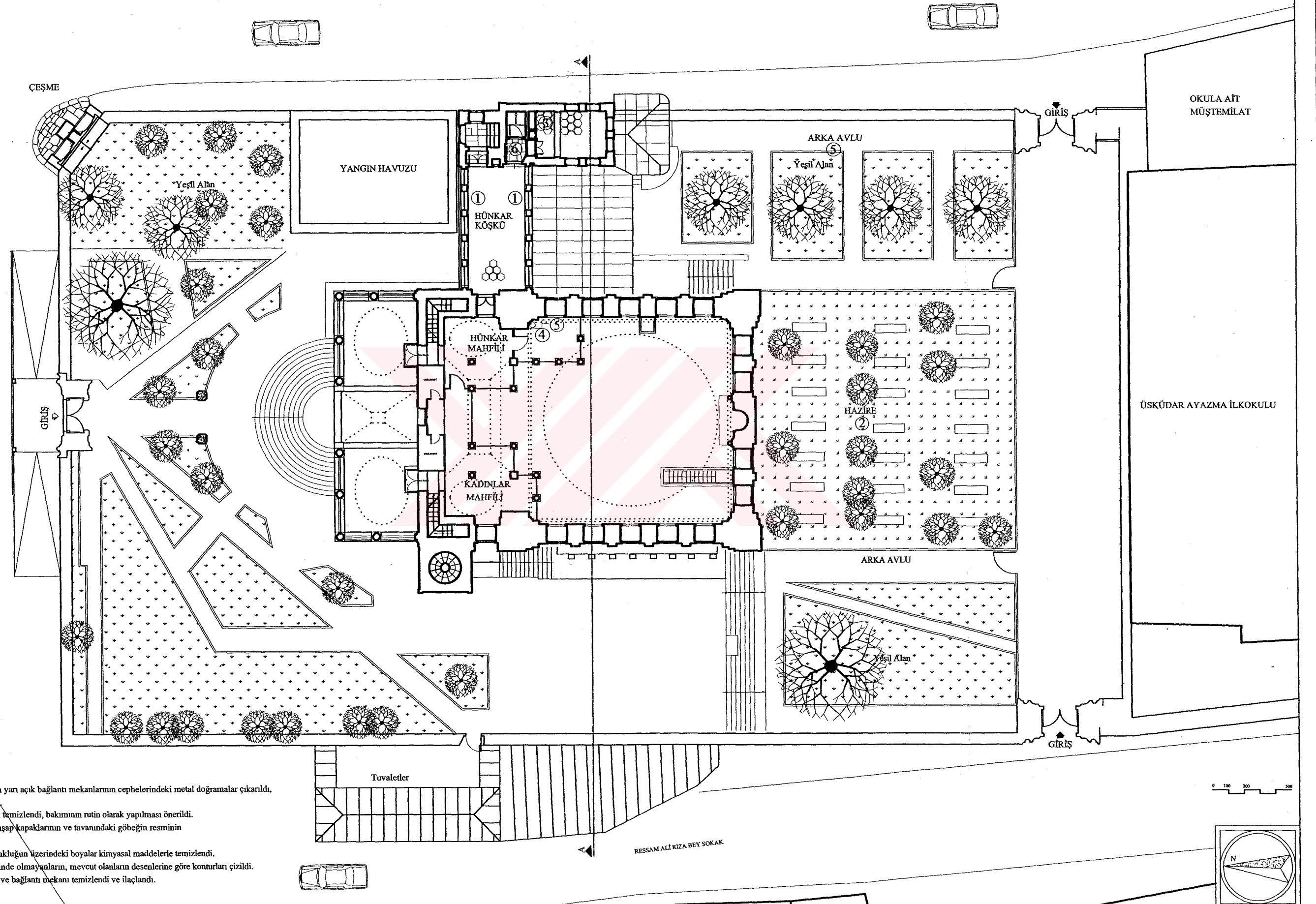

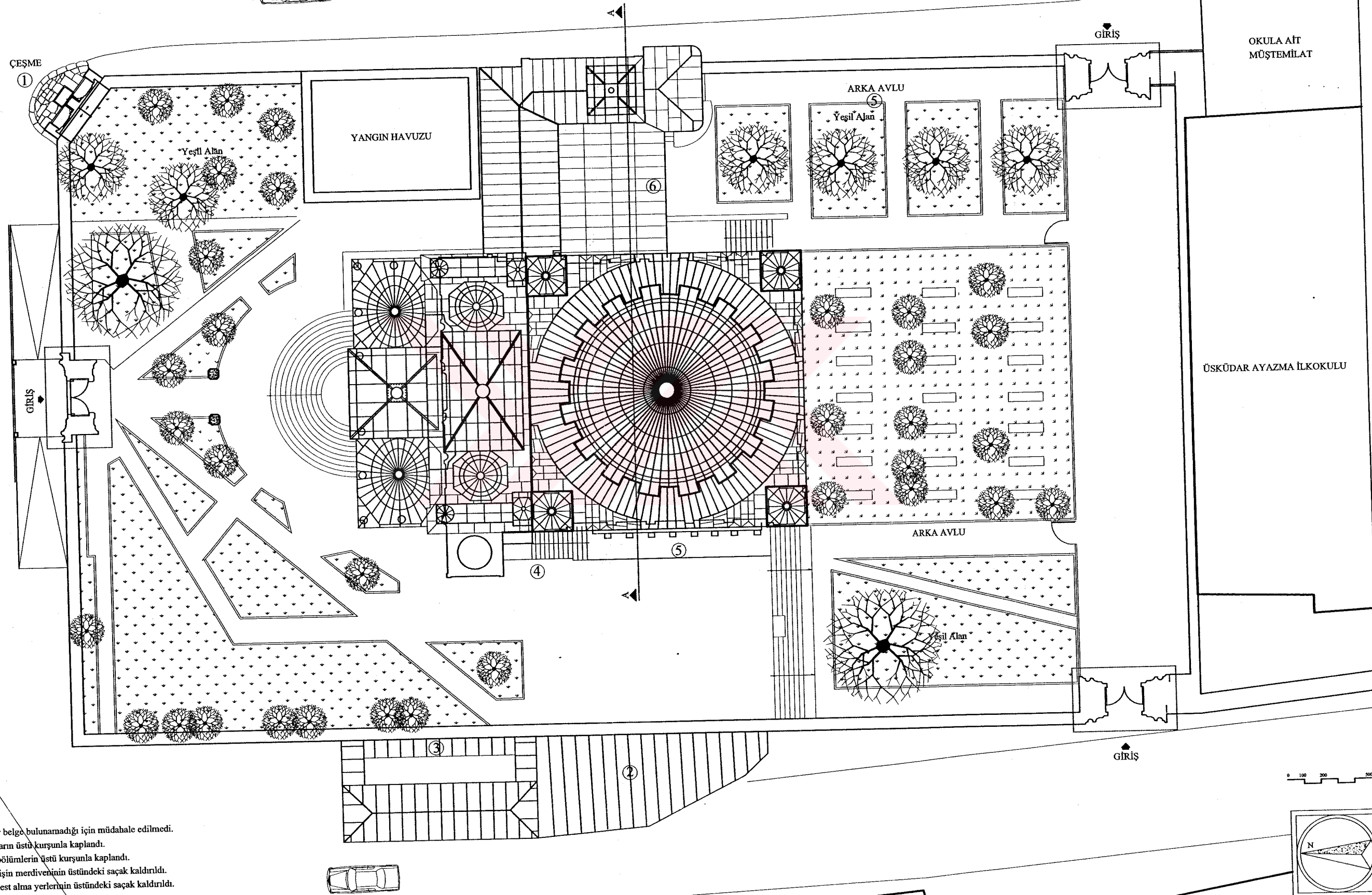
0 500 1000 1500 2000 5000

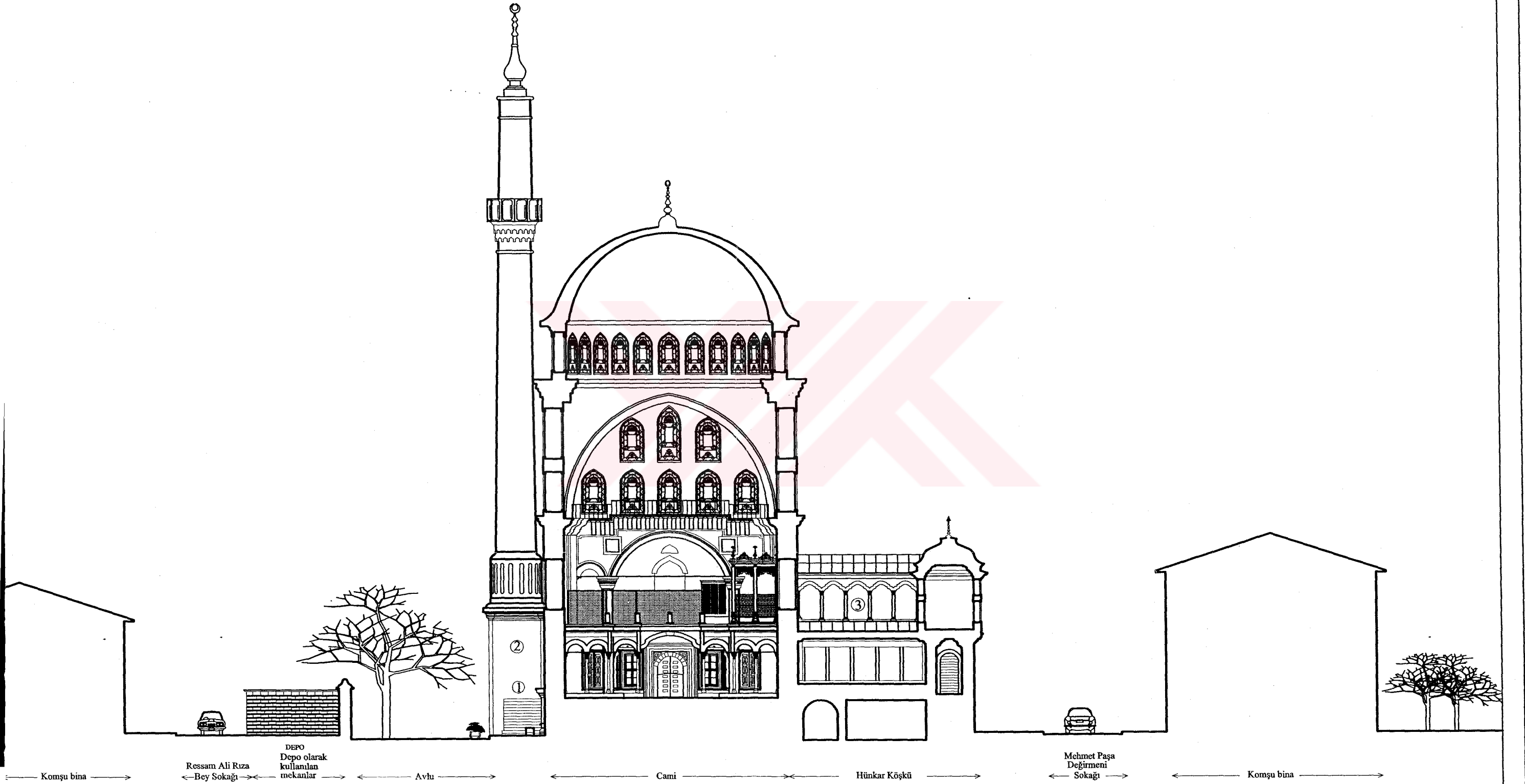

0 100 200 300

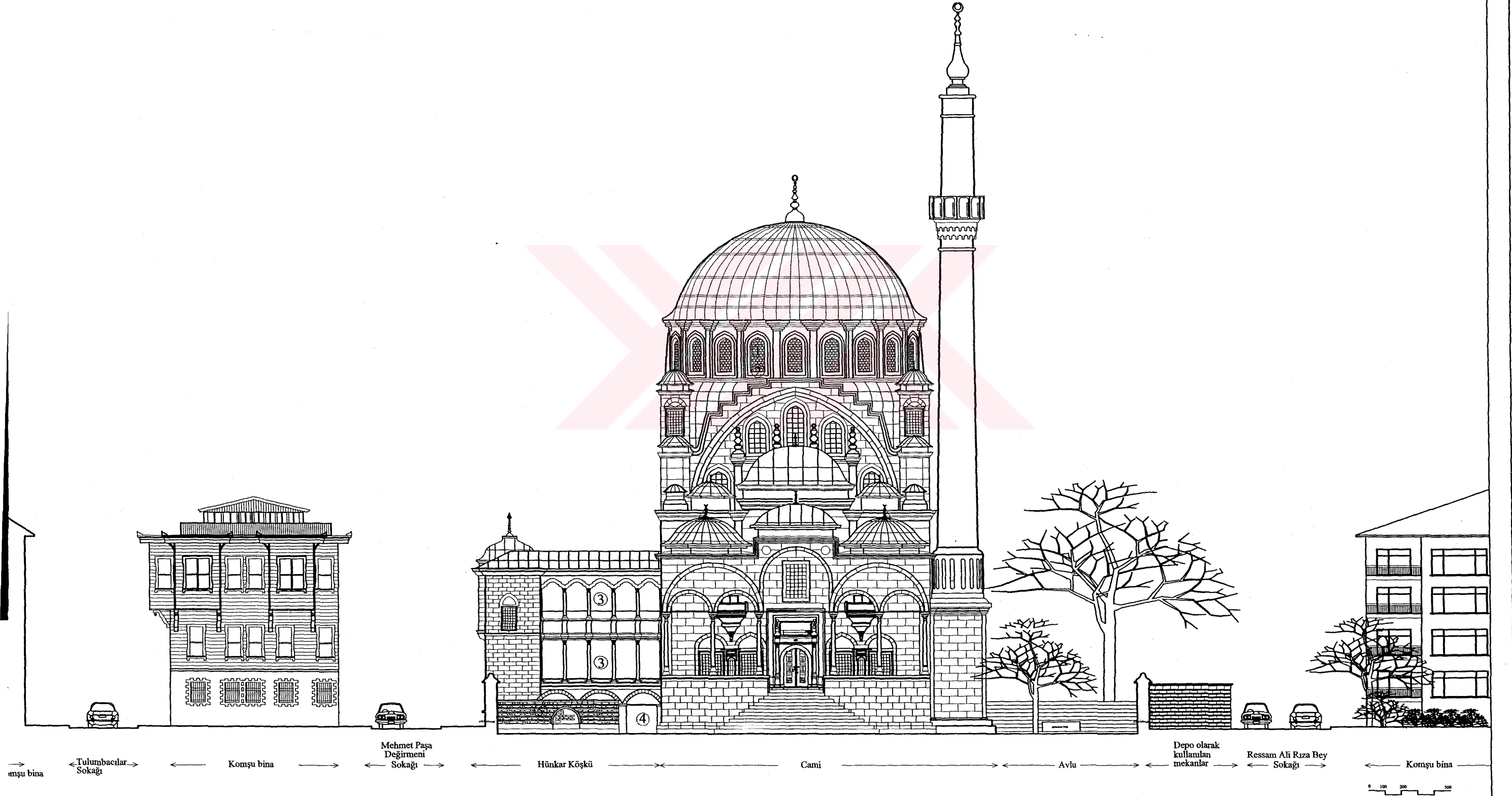
1 Caminin batı cephesindeki giriş merdiveninin çevresindeki metal doğramalı pencereler ve kapı kaldırıldı.

2 Caminin batı cephesindeki abdest alına yerlerinin üstündeki saçak kaldırıldı.

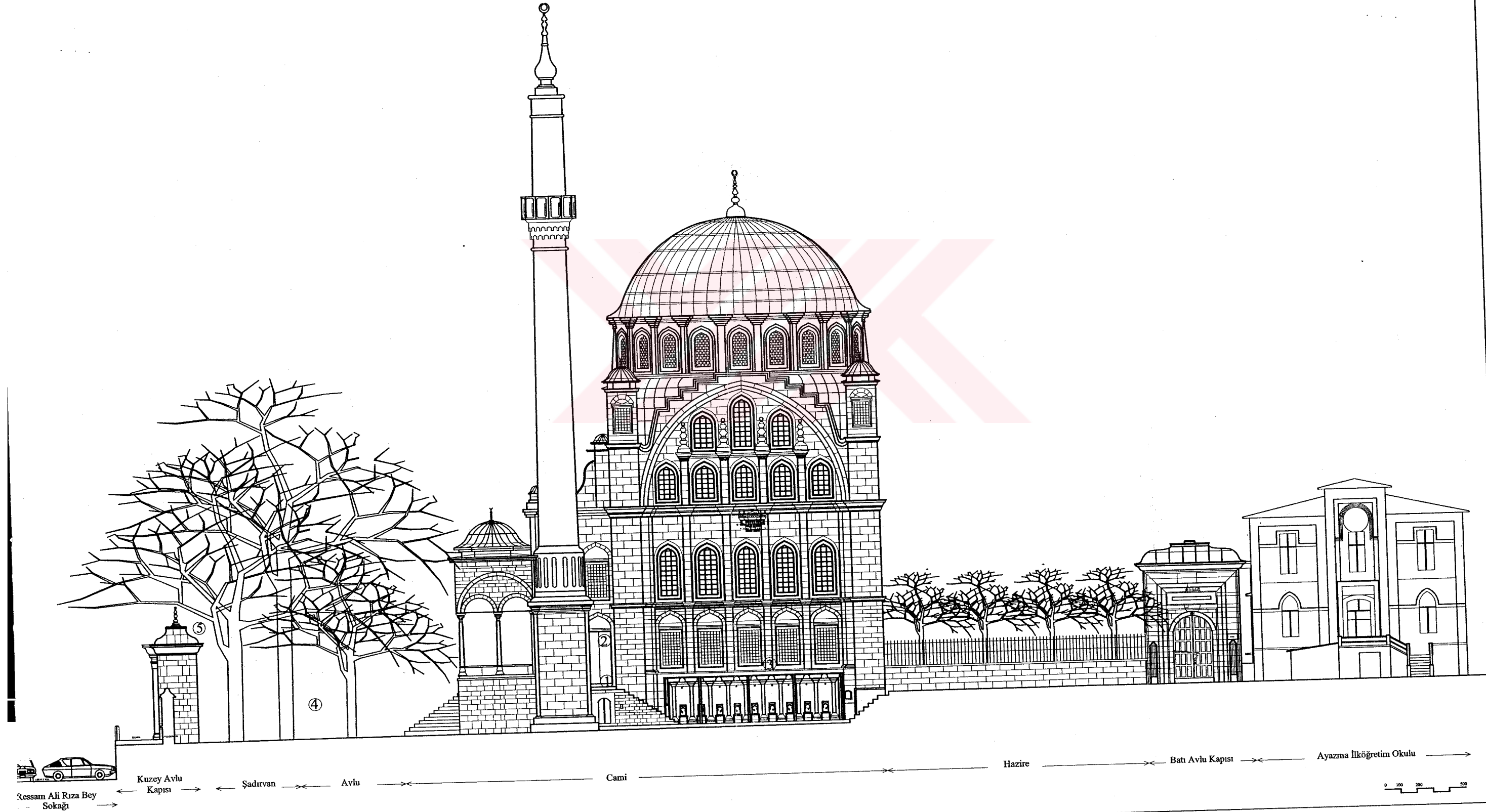
3 Hünkar Köşkü'nü camiye bağlayan yarı açık mekanların cephelerindeki metal doğramalı pencereler kaldırıldı, yerine yekpare gövdeli camlar takıldı.

0 100 200 500

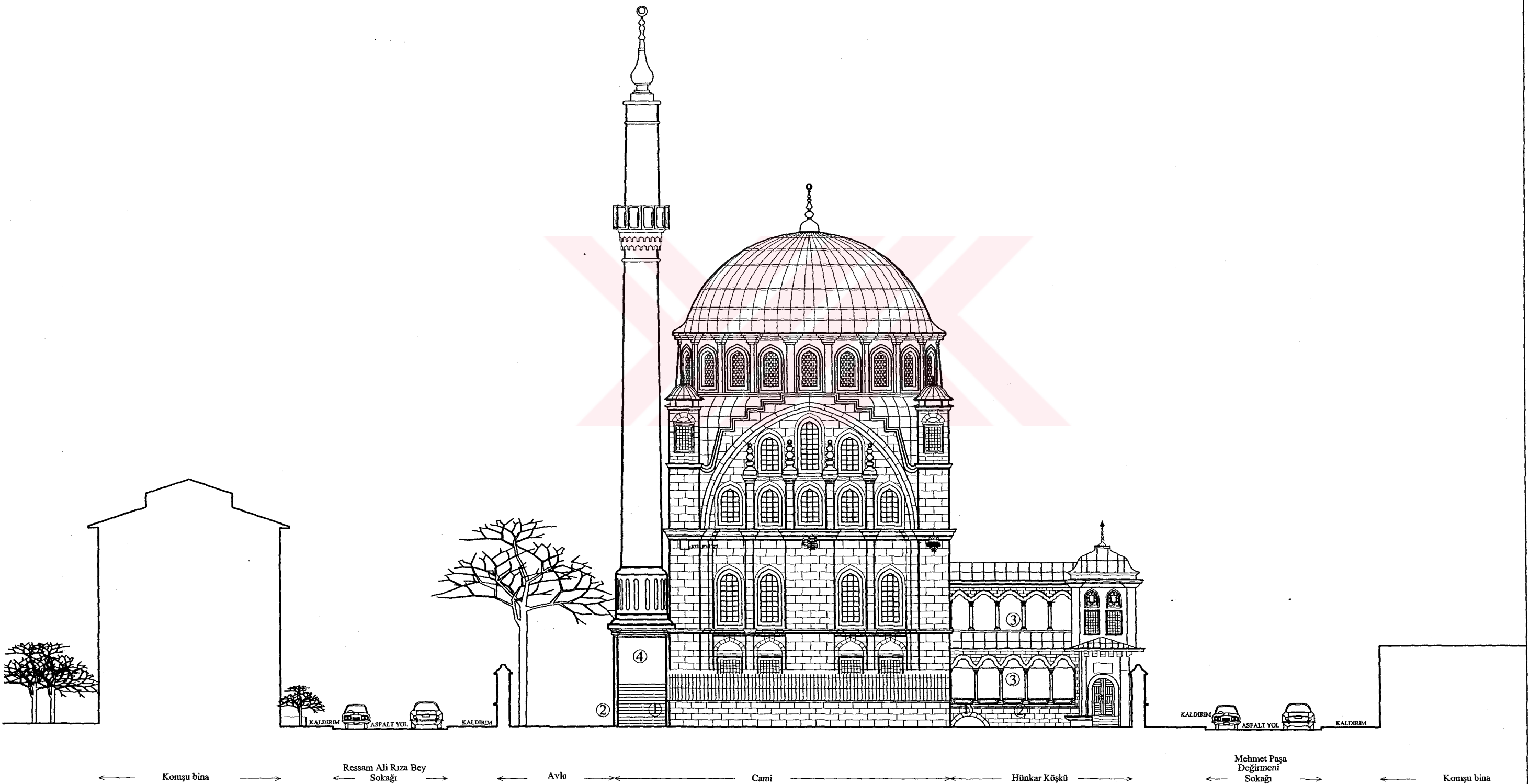
- 1 Caminin kasnak penceresinin revzeni yenilendi.
- 2 Caminin kasnak penceresinin kırılan revzeninin yerindeki metal doğramalı cam kaldırıldı.
- 3 Hünkar Köşkü'nün camiye bağlanan yanı açık mekanlarının cephesindeki metal doğramalı pencereler söküldü, yerine yekpare gövdeli camlar takıldı.
- 4 Hünkar Köşkü'nün bodrum katındaki geçitin kuzey sınırına eklenen demir kapı kaldırıldı.
- 5 Hünkar Köşkü'nün kuzey cephesine sonradan inşa edilen yangın havuzu temizlendi ve yeniden su ile dolduruldu.

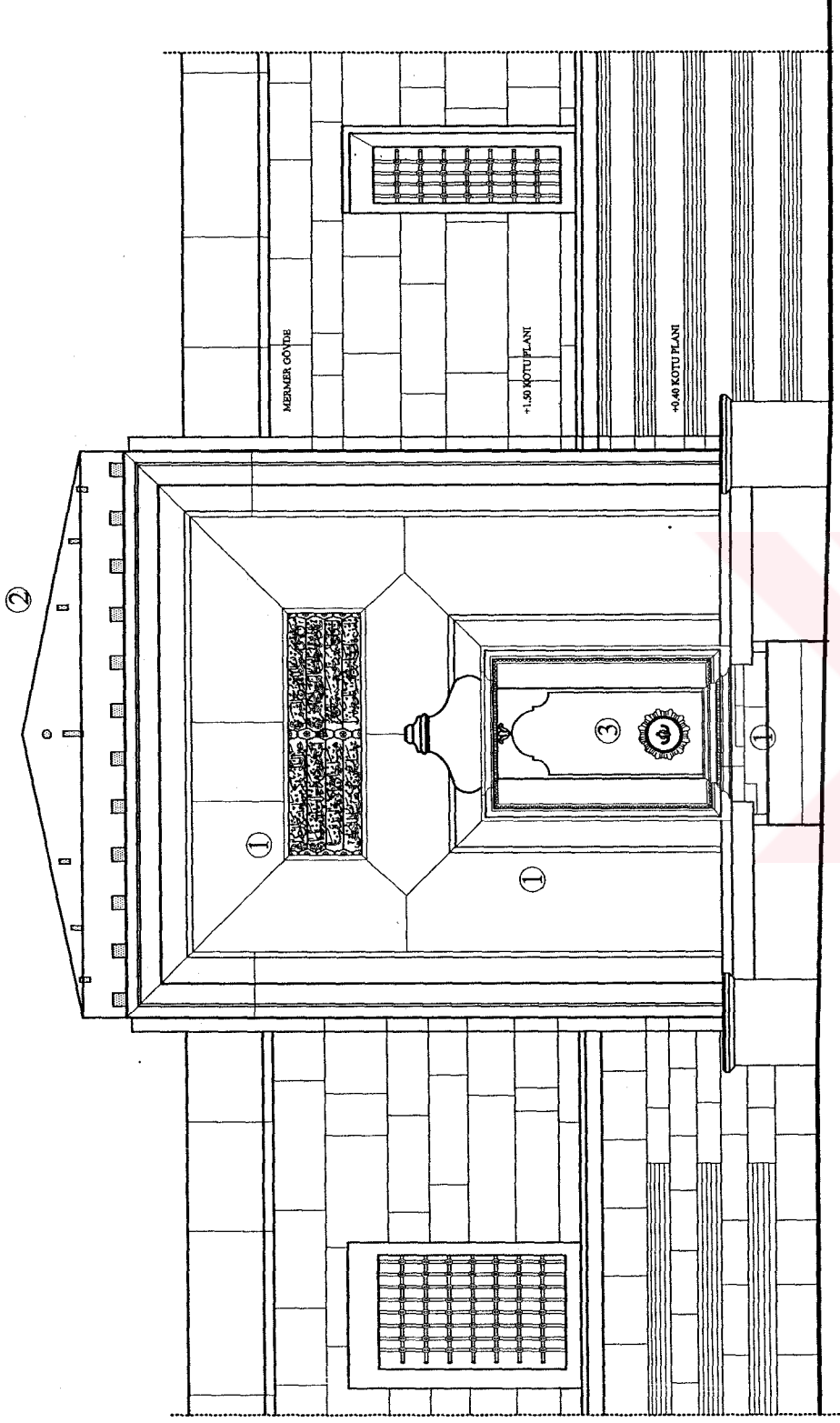
- 1 Caminin batı cephesindeki girişin çevresindeki metal doğramalı pencereler ve kapı çıkarıldı.
- 2 Caminin batı cephesindeki girişin üstündeki saçak söküldü.
- 3 Caminin batı cephesindeki abdest alma yerlerinin üstündeki saçak söküldü.
- 4 Ön avluya günümüze yakın zamanda inşa edilen şadırvan kaldırıldı.
- 5 Caminin batı cephesindeki aydınlatma elemanları söküldü.

- 1 Arka avlu ile doğu avlu kapısı ve batı avlu kapısı arasındaki demir kapı kaldırıldı.
- 2 Arka avlu ile doğu avlu kapısı ve batı avlu kapısı arasındaki tel örgü söküldü.
- 3 Hünkar Köşkü'nü camiye bağlayan yarı açık mekanların cephelerindeki metal doğramalı pencereler çıkarıldı, yerine yekpare gövdeli camlar tekildi.
- 4 Caminin batı cephesindeki girişinin merdiveninin çevresindeki metal doğramalı pencereler ve kapı çıkarıldı, girişin üstündeki saçak söküldü.

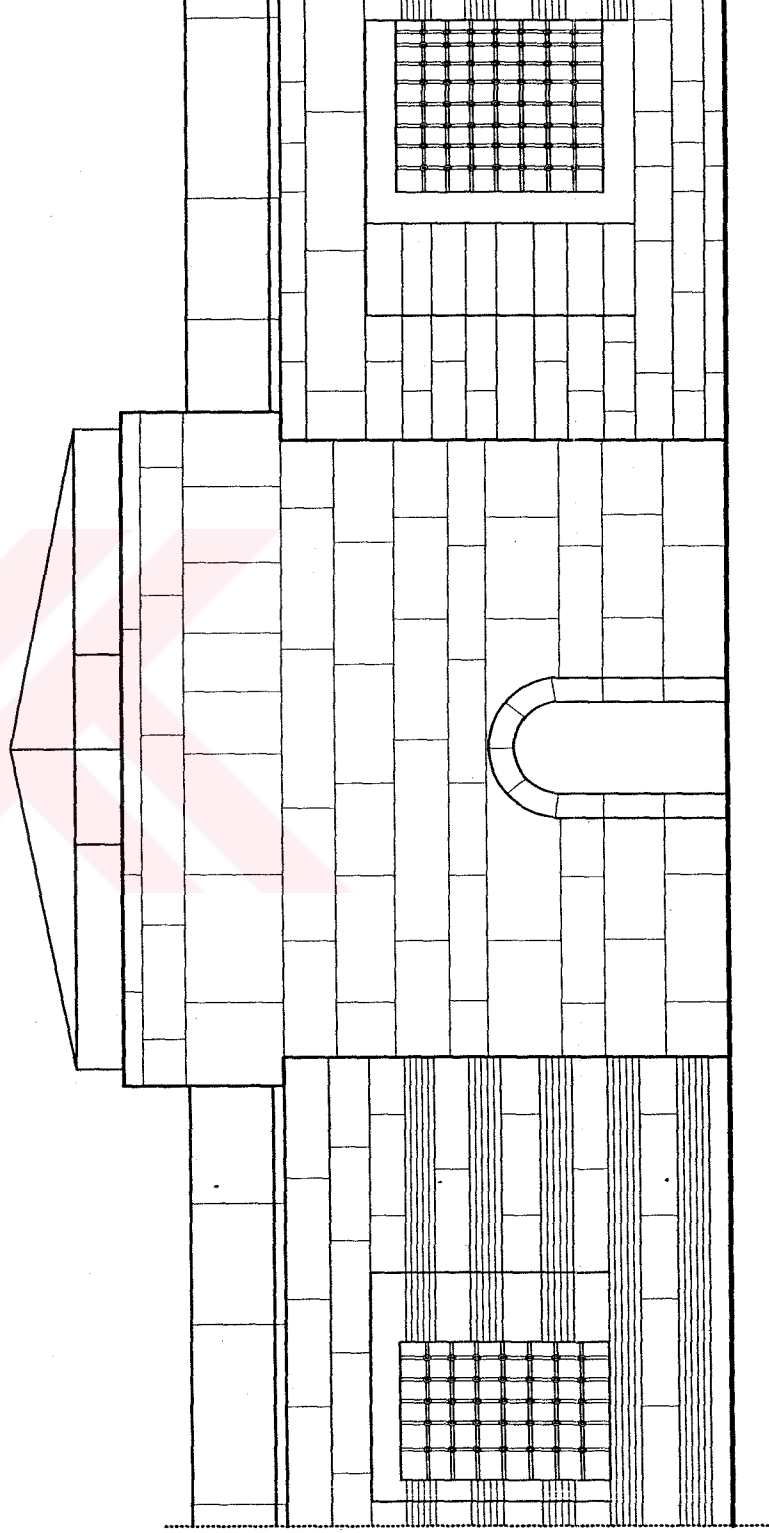

1. Çeşmenin mermer kaplamalarındaki çatlakların bütüne durumu test edildi.
2. Çeşmenin özgün tasarımı ait bir belge bulunmadığı için mülakata edilmeli.
3. Çeşmenin mermer kaplamalarının üzerine monte edilmiş olan tabeta söküldü.

ÖN GÖRÜNÜŞ

ÖLÇEK:1/20

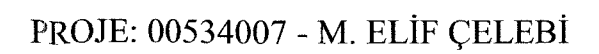
ARKA GÖRÜNÜŞ

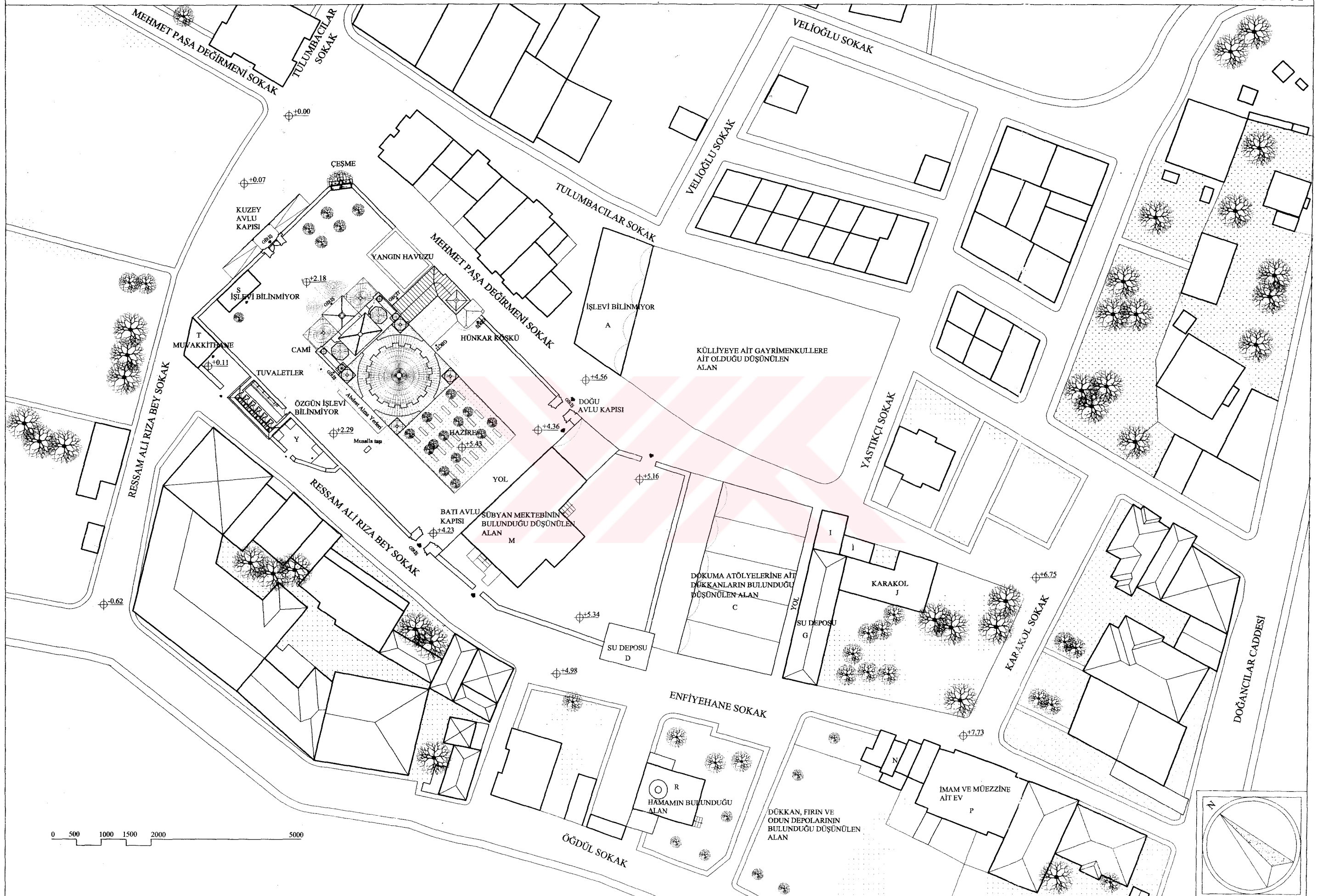
ÖLÇEK:1/20

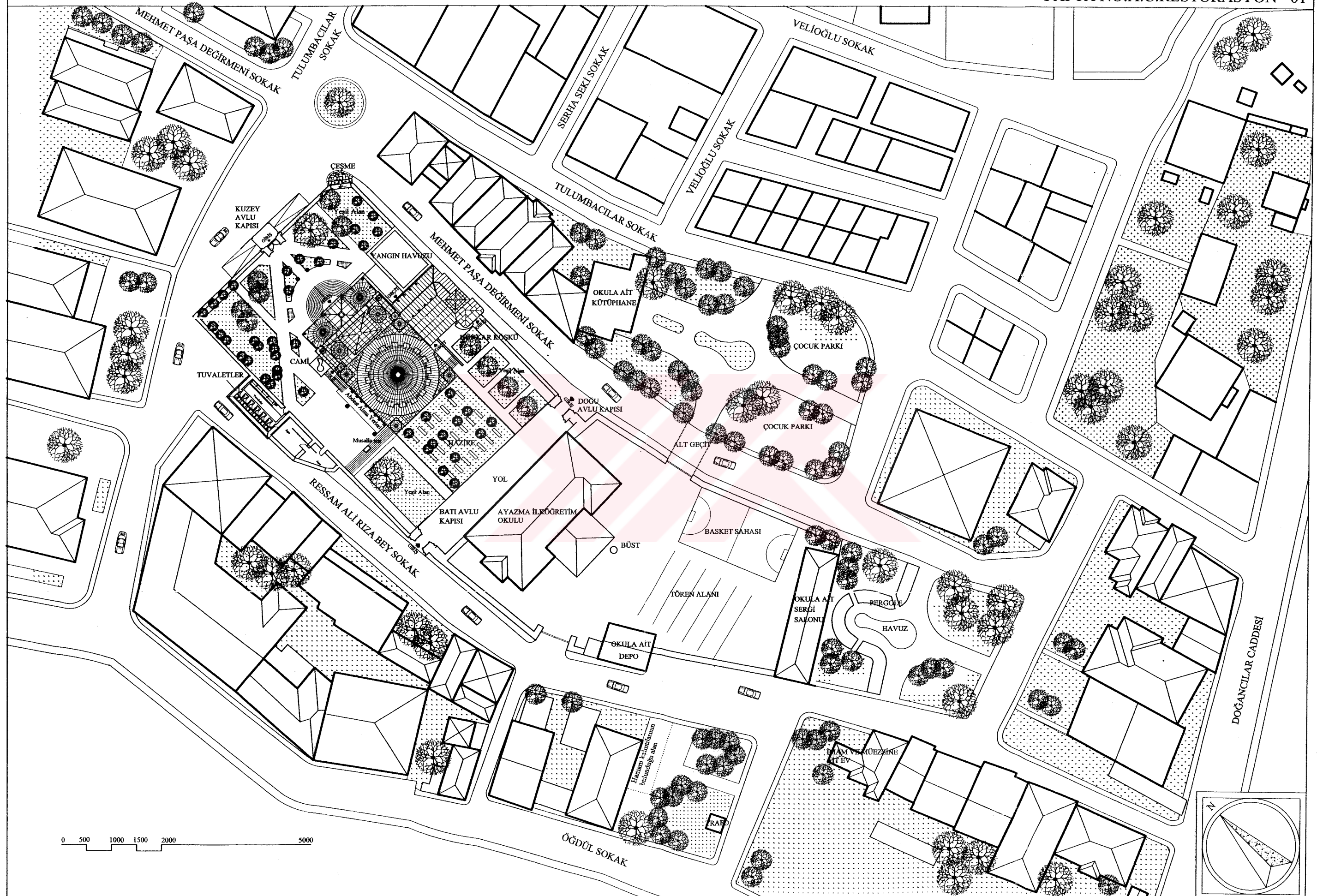
0 20 40 60 80 100

Ek 6 Ayazma Külliyesi Genel Yerleşim Planları (Rölöve/Restitüsyon/Restorasyon)

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	04.07.1977	
Doğum yeri	Ödemiş	
Lise	1991-1994 1994-1995	Antalya Anadolu Teknik lisesi Antalya Gazi Lisesi
Lisans	1995-1999	Süleyman Demirel Üniversitesi Müh.- Mim. Fak. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2000-1991	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı

Çalıştığı kurum(lar)

1999-1999	Erdem Mimarlık
2000-2000	SDÜ Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi
2000-Devam ediyor	YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Araştırma Görevlisi